

# TARIM HAFTASI'96 SEMPOZYUM



TMMOB  
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

## YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE TARIMI

T.C. ZİRAAT BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI NO : 30



## İÇİNDEKİLER

### AÇILIŞ OTURUMU

**Başkan :** *Prof. Dr. Günal AKBAY/A.Ü. Rektörü* ..... 1

#### **Açılış Konuşmaları**

*Prof. Dr. Gürol ERGİN / TMMOB ZMO Başkanı* ..... 3

*Mehmet ALP / Devlet Bakanı* ..... 7

### BİRİNCİ OTURUM (GATT - AB)..... 9

**Başkan :** *Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR / A.Ü. Ziraat Fakültesi Dekanı*

**GATT Nedir?** ..... 11

*Doç. Dr. Tuba ONGUN / G.Ü. Öğretim Üyesi*

**AB'nin Tarihçesi, Gelişimi ve Geleceği** ..... 22

*Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN / A.Ü. Öğretim Üyesi*

### İKİNCİ OTURUM (GATT - TARIM - TÜRKİYE)..... 27

**Başkan :** *Prof. Dr. Korkut BORATAV / A.Ü. Öğretim Üyesi*

**GATT ve TARIM** ..... 29

*Doç. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ / H.Ü. Öğretim Üyesi*

**GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımı** ..... 52

*Prof. Dr. Erol ÇAKMAK / B.Ü. Öğretim Üyesi*

*Zir. Yük. Müh. C. Nazif AYÇİÇEĞİ / TKB*

**GATT Tarım Anlaşması ve Gıda Sanayii** ..... 65

*Ahmet ARSAN / Yaşar Holding Gıda Grubu Başkanı*

**Tartışmalar :** ..... 71-84

### ÜÇÜNCÜ OTURUM (AB - TARIM - TÜRKİYE)..... 85

**Başkan :** *Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ / H.Ü. Öğretim Üyesi*

**Türkiye - AB İlişkileri** ..... 87

*Yrd. Doç. Dr. Aylin EGE / ODTÜ Öğretim Üyesi*

**OTP ve Tarımsal Alanda Türkiye - AB İlişkileri** ..... 100

*Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN / A.Ü. Öğretim Üyesi*

**GB Sonrası Türkiye Tarımı** ..... 111

*Prof. Dr. Halis AKDER / ODTÜ Öğretim Üyesi*

**Tartışmalar :** ..... 116-124

**PANEL (DÜNYA EKONOMİK VE TİCARİ GELİŞMELERİ  
VE TÜRKİYE TARIMI)..... 125-167**

**Başkan :** Prof. Dr. Halis AKDER ( ODTÜ Öğretim Üyesi )

**Katılımcılar :**

*Ali Zafer TACIROĞLU / TOBB - PEYSAN*

*Dr. Meftune EMİROĞLU / TOBB*

*Dr. Tuluğ MUSLUOĞLU / DTM*

*Doğan VARDARLI / SETBİR*

*Dr. Hulusi TANMAN / Üretici - EGE ÇİFTÇİ BİRLİĞİ*

## AÇILIŞ OTURUMU

**Başkan**

**: Prof. Dr. Günal AKBAY**

*A.Ü. Rektörü*

## AÇILIŞ KONUŞMALARI

**Prof. Dr. Gürol ERGİN**

*TMMOB ZMO Başkanı*

**Mehmet ALP**

*Devlet Bakanı*



**Prof. Dr. Gürol ERGİN**

*TMMOB Ziraat Mühendisleri*

*Odası Başkanı*

Saygıdeğer konuklar, sevgili meslektaşlarım, yazılı ve görsel basının sayın temsilcileri, sözlerime başlarken hepinizi Yönetim Kurulumuz Adına içten saygılarımla selamlıyor, toplantıya katılma lütfunda bulunduğunuz için şükranlarımızı sunuyorum.

Sayın konuklar, ODA'mız her yıl olduğu gibi bu yıl da ülkemizde tarımsal eğitimin başlamasının yıldönümü olan Ocak ayının 10'una rastlayan haftayı Tarım Haftası olarak değerlendirmektedir. Bu haftanın önemli etkinliği olarak, şu anda gerçekleştirmekte olduğumuz Sempozyumu düzenlemiş bulunmaktayız. Sempozyumumuz yaklaşık bir yıllık bir dönem içinde hazırlanmış olup, son derece güncel bir konuyu ele almaktadır. Düzenleme kurulumuzun Sempozyuma "Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye Tarımı" adını vermesi rastlantı değildir. Dünya gerçekten yeni bir düzene girmektedir. Elbetteki bu yeni düzen yalnızca son beş-on yılın olaylarıyla açıklanacak kadar yeni bir oluşum da değildir. Bilindiği gibi, ikinci dünya savaşından sonra dünyanın ekonomik yapısının onarılması ve güncel gereksinmelere yanıt verebilecek yeni dengelere kavuşturulması amacıyla, bir çok ülkeyi bir araya getiren uluslararası düzenlemeler ağırlık kazanmış, bu çerçevede uluslararası ticareti kurala bağlayan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (kısa söylenişi ile GATT) 1948 yılı Ocak ayında 23 ülkenin imzası ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu anlaşmaya 1951 yılında katılmıştır.

Üyelerinin çoğu gelişmekte olan ülkelerden oluşan GATT, bu ülkelerden gelişmiş ülkeler oranında taahhüde girmelerini beklememekte, böylece bizim de içerisinde bulunduğumuz bu ülkelerin uluslararası ticaret sistemine daha kolay entegre olmasını amaçlamaktadır. GATT'ın başlangıcından günümüze değin sekiz çok taraflı ticaret görüşmesi, diğer söyleyişle Round tamamlanmış, roundların sonuncusu olan Uruguay Round yedi yıllık bir çalışma döneminden sonra ancak 1993 yılı Aralık ayında sonuçlandırılmıştır. Uruguay Round'un en önemli sonuçlarından biri Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın örgütsel yapısı olan Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşudur. Türkiye 26 Mart 1995 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü'nün kurucu üyesi olmuştur. Çok değerli uzmanlar gerek GATT, gerekse AB ve Gümrük Birliği konularını ayrıntılı ve kapsamlı bir biçimde sunucaklarından, ben bu açış konuşması çerçevesinde ve uzman olmadığım, pek çok yönünü bu sempozyumda öğreneceğimi bildiğim bu konulara ancak kaba hatları ile değineceğim. Bu nedenle çok öznlü olarak biraz da AB ve Gümrük Birliğinden söz etmek istiyorum. Bilindiği gibi, AB önce Avrupa Ekonomik

Topluluğu olarak gündeme gelmiş, sonra daha siyasal bir içeriği ifade etmek üzere Avrupa Topluluğu adını almış ve son olarak da Avrupa Birliği adını olarak gerçek niteliğini ve son amacı ifade eden bir adla adlandırılmıştır. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin toplumsal ve siyasal bir uluslararası birlik olduğu gerçeği dikkate alınarak, bu topluluğun içinde mi, yoksa dışında mı kalmanın daha doğru bir değerlendirme olduğunun belirlenmesi gerekir. Bizim kanımız şudur ki, Türkiye kendisini bu toplumsal-siyasal birliğin bir parçası olarak görmekte ve bu nedenle henüz Avrupa Birliği'ne dahil olmasa da Gümrük Birliği'ne girmiş bulunmaktadır. Yine bizim düşüncemize göre, akan suları tersine çevirmek mümkün olmadığına göre, bundan sonra bize düşen görev, Gümrük Birliği'ne girişi tartışmak yerine, neyi nasıl yaparsak Gümrük Birliği'nden en az zarar ve en fazla yarar sağlayabileceğimizin hesabını yapmaktır. Kısacası geri dönüşsüz bir yola girilmiştir. Ve bu yolun sonunda Avrupa Birliği'ne girmek için hazır olmamız gerektiği bilinmelidir.

1963 yılında o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile tam üyelik için Ankara anlaşmasının imzalanmasından 32 yıl sonra, 1995 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesi ile Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin Türkiye Ekonomisine olan etkilerinin ne olacağı sorusu yanında, ülkenin toplumsal yaşamını nasıl etkileyeceği de önemli bir soru olarak önümüzde durmaktadır. Bu Sempozyumun temel amacı Gümrük Birliği sürecinde Türk Tarımının akibetinin ne olacağı, Türk çiftçisinin bu önemli gelişmeden nasıl etkileneceğidir. Bizim gözlem ve değerlendirmemize göre Türkiye geçiş aşamasını, yani 32 yıllık süreyi iyi değerlendirmemiş, Ortak Tarım Politikası'na uyum için gerekli ve yeterli önlemleri almamıştır. Bu arada Avrupa Topluluğu'nun da aynı dönem içerisinde Türkiye'yi uyarıcı ya da özendirici bir tutum içerisinde girmediklerini ifade etmek isterim. Ayrıca, yine bizim değerlendirmelerimize göre, Avrupa Birliği ile ilişkilerimizde, Gümrük Birliği açısından etken olan taraf Türkiye değil, Avrupa Birliği'dir ve doğal olarak da etken taraf kendi toplumsal ve ekonomik yapısını dikkate alan bir yönlendirme içerisinde olmaktadır. Nitekim kendi durum ve gereksinmelerini dikkate alan Birlik, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını dışlamıştır. Tarım ürünleri serbest dolaşım dışında kalsa da, tarım kesiminde kullanılan girdiler kapsam içerisinde olduğundan, bu girdilerde bir fiyat düşmesi ve bu eğilimin tarımsal ürün fiyatlarını etkilemesi beklenebilir. Elbette ki, girdi fiyatlarının düşmesi, çiftçileri daha fazla ve uygun girdi kullanımına özendirilecektir. Gıda sanayiinde ise gerek malzeme-techizat ve gerekse ambalaj benzeri girdilerde yine bir miktar fiyat düşmesi biçiminde tüketiciye de yansiyacak bir olumlu gelişme ortaya çıkabilecektir. İşlenmiş tarım ürünlerinin Gümrük Birliği açısından durumu dikkate alındığı zaman yine Avrupa Birliği'nin kendi üretim fazlası olan ürünleri Gümrük Birliğine soktuğu ve bu alışverişte daha çok



oldukça büyük Türkiye pazarından yararlanmayı düşündüğü gerçeği karşımıza çıkarmaktadır.

Özellikle süt ürünleri ve şekerli ürünler-çikolata endüstrileri dikkate alındığında, bugün için Avrupa Birliği'yle rekabet edebilecek durumda olmadığımız ve özellikle finansman desteğine dayalı bir teknolojik yeni yapılanmayla ancak rekabet edebilir duruma gelebileceğimiz görülmektedir. Hayvansal ürünleri genel olarak incelediğimizde ise özellikle son yıllarda hayvancılıkta yaşadığımız olumsuz gelişme gelecek için çok fazla ve dikkatli çalışmamız gereğini ortaya koymaktadır. Çünkü yaklaşık son 10 yıllık sürede hayvancılık sürekli gerilerken, ortaya konan çözümler de fazlaca politik ve günü kurtarmaya yönelik çözümler olmaktan öteye gidememektedir. Devletimizin hayvancılık için ayırdığı trilyonları düşündüğümüzde içimizin sızladığını açıklıkla ifade etmek isterim. Tüm uyarılara karşın, hayvancılıkta gelişmenin canlı hayvan dışalımını ile gerçekleştirilebileceği düşüncesini silebilmiş değiliz. Ayrıca gelen hayvanların getiriliş biçim ve yolları da endişelerimizi dahada artırmakta, son günlerde gittikçe yükselen bir ses tonuyla telaffuz edilmekte olan "İthal hayvanlarda veba görülmesi olayı" yanlışlığı skandala dönüştürmektedir.

Sayın konuklar, geçtiğimiz yıl içinde yaşadığımız ve tüm tarım toplumumuzu derinden üzen hayvancılık müsteşarlığı kurma macerası, ODA'mızın ve ilgili diğer kesimler ile TBMM çatısı altındaki değişik siyasal partilere mensup bir kısım milletvekillerinin yoğun ve özverili çabaları ile engellenmişken; Sayın Başbakan'ın aynı konuyu seçim bildirgesine hayvancılığı kurtaracak bir önlem olarak alması bizi yalnız endişe değil, şaşkınlığa da düşürüyor. Bakınız, Sayın Başbakan "ÖNDER TÜRKİYEM, HAYDİ İLERİ" başlıklı seçim bildirgesinde çiftçilerimize hangi müjdeyi veriyor: "Çiftçimiz, Köylümüz daha varlıklı olacak, Hayvancılığa özel önem veriyoruz. Ayrıca Hayvancılıkla ilgili bir Müsteşarlık ta kuracağız." Biz de bu kürsüden Sayın Başbakan'a diyoruz ki, muhatabımız kim olursa olsun, dün olduğu gibi, bugün de, yarın da Hayvancılık Müsteşarlığı kurma gibi bir saçma girişime asla izin vermeyeceğiz. Ama, önce işe tüm parti genel merkezlerini ve parti grup yöneticilerini, başta da Sayın Başbakan ve partisini bu düşüncenin ne için yanlış olduğu konusunda aydınlatacağız. Kendilerine gerçek çözüm yollarını göstereceğiz.

Sayın konuklar, yine Gümrük Birliği'ne dönersek, şu hususu da ifade etmeden geçemeyeceğim. 28 Haziran 1995 de yürürlüğe giren Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine dair 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname her ortamda yinediğimiz gibi, sırf Avrupa Birliği ile Mevzuat Uyumu yaratmak amacıyla alelacele çıkarılmış bir Kararnamedir ve ilk çıktığı gün söylediğimizi doğrular biçimde bugün, tam bir kaos ya-

ratmıştır. Bu nedenle üzerinde daha fazla düşünülmesi ve çalışılması gereken, ciddi olarak yeniden ele alınması gereken bir konudur.

Sayın konuklar, Türkiye'nin tarım alanındaki örneğin, tarımsal nüfusun fazlalığı, tarım topraklarının çok parçalılığı ve işletme başına düşen toprak miktarının küçüklüğü, tarımsal işletmelerin küçeliği ve diğer temel yapısal sorunları çözmeden Gümrük Birliği'ni lehine kullanması, Avrupa Birliği'ne hazır hale gelmesi fazlaca mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye önce kendini genel toplumsal-ekonomik alanda ve bu arada tarım alanında yeni dünya düzeni dediğimiz ve bu salonda iki gün boyunca tartışacağımız düzene uydurmak zorundadır. Başarının başka bir sırrı ya da koşulu yoktur. İzninizle şimdi çok kısa da olsa ülke tarımının 1995'i hiç de iyi geçirmediğine değinmek istiyorum:

1995 yılında Türkiye tarımı için öngörülen hedeflere ulaşamamış, programda geliştirilmesi konusunda tedbirler getirilen hayvancılık sektörünün sorunları daha da ağırlaşmış, Gıda konusunda çıkarılan KHK sorunları artırmış, bitkisel üretimde özellikle hububatta azalma olmuştur. Üretimde yeterli artışı sağlayacak potansiyele sahip olan ülkemizde politikasızlık sonucunda üretim artırılamamış, açık ithalatla karşılanmıştır. 5 Nisan ekonomik önlemler uygulama paketi ile desteklenen ürün sayısı azaltılmış ve bunun yerine çiftçiye doğrudan gelir desteği öngörülmüş olmasına rağmen destekleme politikaları tam bir kargaşaya sürüklenmiştir.

Sayın konuklar, asla karamsar olmadan ve çok ciddi bir tarımsal potansiyele sahip olduğumuzu bilerek, Türkiye tarımını ve çiftçisini değişen dünya düzeninde değişen bir toplumsal ve teknolojik yapıya Avrupa'ya entegre edebileceğimizi, bunun için her şeyden önce çiftçiliğin köylülükle eş anlamlı olmadığını, çiftçiliğin bir meslek olduğu bilincinin kırsal kesimde yerleştirilmesi gerektiğini belirtmek istiyorum.

Öyle umuyorum ki bu sempozyum, hem Türk çiftçisi, hem tarımı yöneten ve yönlendirenler ve hem de biz Ziraat Mühendisleri için gelecek, aydınlık, atılım yapmış bir Türkiye tarımını gerçekleştirmede önemli bir yol göstericilik görevi yapacaktır.

Sempozyumun gerçekleştirilmesinde engin bilgi ve deneyimleri ile bizlere çok değerli katkıları olan, Sayın Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN'a, Sayın Prof. Dr. Halis AKDER'e, Sayın Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ'e, Sayın Prof. Dr. Haluk KASNAKOĞLU'na, Oda'mızın bir önceki başkanı Sayın Mahir GÜRBÜZ'e ve Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Emel İLHAN'a huzurunuzda en içten şükranlarımı sunuyorum. Oturum Başkanlarına, Bildiri Sahiplerine, Panel katılımcılarına ve Sempozyumumuzu destekleyen TÜBİTAK ve TOBB olmak üzere tüm kuruluşlara sonsuz teşekkürler ediyorum. Siz Sayın izleyicilere Yönetim Kurulumzun en iyi dileklerini şükran duygularını ve saygılarımı sunuyorum.

## Mehmet ALP

*Devlet Bakanı*

Sayın Başkan, değerli konuklar; günümüz dünyası ekonomik yapılardan, toplumsal dokulara, siyasal yeni oluşumlara, göz kamaştırıcı teknolojik devrimlere kadar çok yönlü, çok boyutlu değişim ve dönüşümlere sahne olmaktadır. Her doğrultuda gelişen bu sürecin öne çıkan ve daha çok etkileyici olan boyutunu ise, önemli ölçüde ülkeler ve uluslararası ortaya çıkan ekonomik etkileşim oluşturmaktadır. O nedenledir ki, globalleşme ya da küreselleşme denilen bu olgu, dünyanın gündeminde her ülkeyi, her boyutta etkileyen, yeni senaryoları, yeni mekanizmaları geliştirmiştir. GATT ve AB gibi tüm ülkeleri etkileyen ticari entegrasyon mekanizmaları, o olgunun somuta yansımaya başlamış boyutlarıdır. NAFTA'dan EFTA'ya, Uzakdoğu Birliğinden, Karadeniz Ekonomik İşbirliğine kadar, sayılabilecek birçok grup oluşumu, aynı ekonomik etkileşim sürecinin değişik halkalarını meydana getirmektedir. Türkiye bu olayı doğru gözlemlemek, yeterince değerlendirmek zorundadır. Bunu sanayiden enerjiye, hizmetlerden tarıma kadar her alanda gerçekleştirmek durumundadır. Bugün başlayan Sempozyum işte bu sorumluluğun duyulması anlamında son derece önemli ve anlamlıdır.

Türkiye, dünya genelinde yaşanan bu sosyo ekonomik ve teknolojik sürece yabancı kalamaz ve kalmamalıdır. Türkiye tarımının bu teknolojik süreci, bu ekonomik entegrasyonu çok iyi değerlendirerek, yeniden yapılandırılması, yeniden atılım süreci içerisinde sokulması ihtiyacı içindedir. Türkiye tarımı kendi toplumumuza özgü yaşamsal gerçeklerin yanında yeni dünya dengelerinin ortasında ayakta kalmak için de geleneksel çizgisini aşmak durumundadır. Böylesi bir yeni yapılanma ve atılım süreci, yeni uluslararası ticari ve ekonomik dayatmalardan ötürü çok acil ve ivedidir. Türkiye bugün 60 milyon olan, yeni yüzyılın başlarında 100 milyon nüfusa dayanacak olan kocaman bir toplumunu, dışarıdan et alarak, süt, peynir getirerek, yağ ve pirinç ithal ederek besleyemez, yaşatamaz, buna ne ekonomik potansiyeli ne de toplumsal yapısı dayanamaz, yetmez. Türkiye'nin entegre olması gerektiği noktasında olduğumuz bu sistemde, Türkiye ayakta kalmak istiyorsa, tarımda da gelişmelerin verim düzeylerini ve ürün niteliklerini yakalamak zorundadır. Rekabet gücünü korumak, geliştirmek zorundadır. Aşamalı olarak tarım ürünü ihracat sübvansiyonlarının, kotaların kalkmasını, gümrük tarifelerinin minimize edilmesini ve iç desteklerin kaldırılmasını dayatan bir GATT karşısında, ulusal tarım üretimine çok daha fazla önem vermek zorundayız. İç ürünlerde henüz başlamakla birlikte, işlenmiş ürünler bazında geçerli olacak Gümrük Birliği mekanizması dolayısıyla da, aynı sorumluluğu duymak, tarımı çağdaş çizgiye taşıyacak atılımcı, yeni yapılanmayı zaman geçirmeden uygulamaya sokmak zorundayız. Bu nok-

tada kanımca gündeme gelmesi gereken ilk aşama teknolojidir. Türkiye tarımının çağdaş teknolojiyi hem kendi koşullarında üretmesi, hem de bu sektöre egemen kalmasıdır; çünkü, teknolojik yeniliklerin evren ölçüğünde geçerli olması genel kuralı tarım için aynı ölçüde geçerli değildir. Tarım teknolojileri, ülkelerin iklim koşullarına, toprak yapılarına, su potansiyellerine, topografyalarına, kısaca ekolojilerine göre yeniden adapte edilmek, üretilmek durumundadır. O yüzdendir ki, özellikle bilimsel üretimde gerçekleştirilen üstün nitelikli, verimli gen kaynakları, yeni çeşitler, ülkemiz koşullarında aynı sonuçları vermekten uzak kalmaktadır.

Bütün bu nedenlerle tarımda araştırma ve geliştirme çabalarına özel bir önem ve öncelik vermek gerekmektedir. Hangi girişimci tarım stratejisi ve politikası uygulanırsa uygulansın, tarımın atılım yapısının önkoşulu, çağdaş teknolojiyi üretmek ve uygulamaktır. Hiç kuşkusuz Cumhuriyetimiz döneminde hem bitkisel hem de hayvansal üretim dallarında nitel ve nicel doğrultuda çok önemli sonuçlar yaratan araştırma ve teknoloji üretme çabaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde en etkili konumda çok değerli ziraat mühendisi çok değerli meslektaşlarım vardır. Bulunan, üretilen birçok çeşit ve tekniğe, onların saygıdeğer birikim ve emekleri damga vurmuştur; ama, gelinen noktada, üretilmişlerle yetinmek hakkı ve olanağı bulunmamaktadır. Türkiye tarımda ayakta kalmak, rekabet gücünü korumak istiyorsa, araştırma ve geliştirme çabalarında da geleneksel çizgiyi aşmak, bir atılım sürecini yaşamak zorundadır. Kaynakların bir bölümü araştırma çabalarına ayrılmalıdır. GATT ve Avrupa Birliği ile dünyaya entegre olmak isteniyorsa, bunun gereğini öncelikle devlet yerine getirmelidir. Tarımda araştırma geliştirme çalışmalarının önemli bir süre daha kamu sorunluluğunda kalması sağlanmalı, özel kesimin araştırma yapmasını özendirerek önlemler alınmalı, gerekli alt-yapılar için destekler verilmelidir ve bu destekler devam ettirilmelidir. İnanıyorum ki, sektörle ilgili her türlü birim bu ciddiyetin farkındadır. Bugün ilginç ve çok yararlı örneği sergilenen sorumluluk bilinci, ilgili her kesimin katkılarıyla somut politikalara, çözümlenici seçeneklere dönüşecektir. Bu beklenti ve inançla, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ziraat Mühendisleri Odamızın düzenlediği bu sempozyuma başarılar ve ülkemiz adına yararlanabilinir sonuçlar üretilmesini diliyorum. Saygılarımla.

## BİRİNCİ OTURUM

(GATT - AB)

**Başkan**

**: Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR**  
*A.Ü. Ziraat Fakültesi Dekanı*

## SUNUŞLAR

**GATT Nedir?**

**Doç. Dr. Tuba ONGUN**

*Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi*

**AB'nin Tarihçesi, Gelişimi ve Geleceği**

**Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN**

*Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi*



# GATT Nedir?

**Doç. Dr. Tuba ONGUN**

*Gazi Üniversitesi*

*Öğretim Üyesi*

## GİRİŞ

GATT ya da açık adıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, 1947 yılında imzalanıp, 1948 yılında yürürlüğe giren ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesini amaçlayan bir çok-taraflı uluslararası anlaşmadır. GATT'ın önemi, dünya ticaretine ilişkin kurallar çerçevesini ortaya koyan tek çok-taraflı anlaşma olmasından kaynaklanmaktadır. 15 Nisan 1994 tarihinde imzalanan GATT Uruguay Round Nihai Senedi ile GATT'ın yetki alanı genişlemiş, 1.1.1995'de faaliyete geçen Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile kurumsal yapısı güçlendirilmiş ve yaptırım gücü artırılmıştır.

GATT'ın incelenmesi, dünya ve Türkiye tarımının geleceği açısından iki nedenle önemlidir. Birinci olarak dünya tarımsal ürün ticaretinde, korumanın kaldırılarak serbest ticaretin sağlanmasında GATT başarılı olamamıştır. Bunun açıklanması gereklidir. İkinci olarak, 1986-1993 yılları arasında sürdürülen Uruguay Round müzakerelerinin en tartışmalı konularından birini tarımsal ürün ticareti oluşturmuş ve müzakerelerin başarıyla sonuçlanması bu konuda ABD ve AB arasında uzlaşmanın sağlanmasıyla gerçekleşebilmiştir. Uzlaşma, Uruguay Round Tarım Anlaşması'nın imzalanmasını mümkün kılmıştır. Benden sonra bildiri sunacak olan değerli konuşmacıların üzerinde duracağı bu anlaşmanın oluşumuna yolaçan sürecin iyi kavranması gerektiği inancındayım.

## I. GATT'ın DOĞUŞU

Başta belirtmiş olduğum gibi, GATT'ın amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir. Bu amaç, daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden, başta ABD olmak üzere gelişmiş Batılı ülkelerin gündemine girmiştir.

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi talebinin gerisindeki etken, 1929 Krizi ve onu izleyen savaş yıllarında uygulanan korumacı politikaların dünya ticaretinin daralmasına yol açarak söz konusu ülke ekonomilerine vermiş olduğu zarardır.

1929 Buhranının patlak vermesiyle, gelişmiş ülkeler bir yandan gümrük tarifelerini yükseltip, ithalata kotalar getirerek ve kambiyo denetimleri koyarak yerli sanayilerini

korumaya çalışırken, diğer yandan da misillemeci devalüasyonlar yaparak, dış pazarlarını kaybetmeme çabası içine girmişlerdir. Dış ticarete korumacılığın yükselmesine ABD 17 Haziran 1930'da yürürlüğe koyduğu Smoot-Hawley Yasasıyla öncülük etmiştir. Bu Yasayla, ABD'nin ithalata uyguladığı efektif tarife oranları % 50 oranında yükseltilmiştir. ABD'nin korumacılığa yönelmesi, diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de aynı yola girmesine neden olmuştur. Türkiye ve çeşitli Latin Amerika ülkeleri, Krizi izleyen yıllarda ithal ikameci ve farklı ölçü devletçi politikalar izleyerek sanayileşmeye çalışmışlardır. Buhran yıllarında her ülkenin, ithalatını kısmayı amaçlayan ve "Komşuyu Fakirleştirme Politikası" adı verilen politikaları benimsemesi dünya ticareti ve dolaylı olarak dünya üretimi üzerinde daraltıcı etkiler yaratmıştır, 1929-1932 yılları arasında ABD'nin tarım ürünleri ihracatı % 66 oranında gerilemiştir.

ABD, daha savaş sona ermeden, kurulacak olan yeni dünya düzeninin kurumsal temel taşlarını oluşturma çabasına girmiştir. Bunun ilk örnekleri, 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansında IMF ve Dünya Bankasının yaratılması kararının alınmasıdır. Adı geçen kuruluşlardan birincisinin işlevi uluslararası para sisteminin düzenlenmesi ve gözetimi, ikincisinin işlevi ise Savaş'ın yolaçtığı tahribatın giderilmesi ve orta ve uzun vadeli yatırımların istenen alanlara yönlendirilmesiydi.

Yeni dünya düzeninin üçüncü temel taşının ise Uluslararası Ticaret Örgütü olması tasarlanıyordu. Kısa adı ITO olan bu kuruluş, uluslararası ticarete ilişkin kuralların uygulanması ve dünya ticaretinin serbestleştirilmesiyle yükümlü tutulacaktı. ABD tarafından hazırlanan ITO Ana Sözleşmesi Kuruluş için hayli geniş bir yetki alanı çiziyordu. Bu yetki alanı içinde, Ticaret Politikası ve Uluslararası Mal Anlaşmalarından, Rekabeti Kısıtlayıcı Uygulamalar, İstihdam ve Ekonomik Faaliyete uzanan bir dizi konu yer alıyordu.

Savaş'tan egemen, ekonomik, siyasi ve askeri güç olarak çıkan ABD'nin ITO projesi, İngiltere gibi bazı yakın müttefiklerinin bile tepkisini çekti. Sonuçta ITO konusunda beliren anlaşmazlıkların giderilmesi için bir uluslararası komite kuruldu. Ancak ABD, dünya ticaretini serbestleştirecek adımların atılması noktasında kararlıydı. Söz konusu Komite'nin çalışmalarının tamamlanmasını beklemeden, Komite üyesi ülkelerle ikili tarife indirimi müzakerelerini başlattı. Bu müzakereler sonucunda bir Anlaşma olan GATT imzalandı. GATT'ın ITO Anlaşması yürürlüğe girene kadar geçerli olması planlanıyordu.

Ancak 56 ülkenin katıldığı Havana Konferansında 1948 yılında kabul edilen ITO Ana Sözleşmesi, Sözleşmeye imza atan ülkelerin yasama organlarıncaya onaylanmada ciddi zorluklarla karşılaştı. Bu zorluk ABD Kongresinde de ortaya çıktı. Dış ticarete



korumanın devamından çıkarı olan çeşitli sanayici lobileri, Kongre üzerinde baskı kurdular. Başkan Truman, Kongre'ye sunduğu taslağı geri çekti.

ITO girişimi başarısızlıkla sonuçlanırken, geçici bir anlaşma özelliği taşıyan GATT'ı imzalayan ülke sayısı hızla artıyordu. Sonuçta, Türkiye'nin 1951 yılında imzaladığı GATT kalıcı bir belge özelliği kazandı. Ancak bu özellik, GATT'a etkin bir kurum niteliğini kazandırmadı. GATT, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün faaliyete geçmesine kadar Cenevre'de daimi sekreteryası bulunan gevşek bir örgüt olarak kaldı.

## II. GATT'ın İLKELERİ

Amacı, dünya ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik bir kurumsal çerçeve meydana getirmek, dünya ticaretinin aksamasına yolaçacak riskleri önlemek ve bunun için bir kurallar ve kodlar sistemi oluşturmak olan GATT'ın temelinde az sayıda ilke bulunmaktadır. Bunlar aşağıda özetle verilmiştir.

-Ayrımcı Olmama İlkesi: Bu ilke Anlaşma'nın 1. maddesindeki "en çok kayırılan ülke" (kısaltılmış İngilizce başlığıyla MFN) ibaresinde ifadesini bulmuştur. Buna göre, hiçbir ülke bir başka ülkeye özel ticari ödümler veremez. Taraf ülkeler, ithalat ve ihracat, vergi, resim vb.'de bir ülkeye tanıdığı ayrıcalığı tüm ülkelere tanımak zorundadır. Bu ilkeye getirilen istisnaların ilki M. 24'de yer alan ekonomik entegrasyonlara (serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri) ilişkindir. İkincisi ise 1965 yılında Anlaşma'ya monte edilen ve IV. Bölüm'de yer alan gelişmekte olan ülkelere ilişkindir. Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ettiği sanayi mallarına tanıdığı gümrüksüz giriş kolaylığı (Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi) bu ikinci istisnaya dayandırılmıştır.

-Karşılıklılık; Eski adı mütekebbiliyet olan bu ilke, GATT müzakerelerinde tarife ödümleri alan ülkelerin, bu ödümler karşılığında, eşdeğerde ödümler vermelerini öngörür. Bu ilkeye yine GATT'ın IV. Bölümüyle istisna getirilmiştir. Buna göre gelişmiş ülkeler, ticaret müzakereleri sırasında gelişmekte olan ülkelerin kalkınma, finansman ve ticaret gereksinimleriyle bağdaşmayan ödümler vermelerini bekleyemez.

-Saydamlık; Yerli üretim dış rekabet karşısında korunacaksa GATT bunun yalnızca gümrük tarifeleriyle gerçekleştirilmesini öngörür. Md. 11, dış ticaretin, dolaysız kontroller, özellikle de miktar kısıtlamalarıyla denetimini yasaklamaktadır. Bu ilkeye getirilen istisnaların ilki, "önemli dış ödemeler dengesi sorunlarının belirmesi durumunda" miktar kısıtlamalarına geçici olarak başvurulmasına izin vermektedir (Md. 12). Yine, kalkınma çabaları sonucunda ithalat talebinin artması, döviz rezervlerini olumsuz yönde etkiliyorsa, miktar kısıtlamaları uygulanabilir (Md. 18). 19. Madde ise, ithalatın yerli

üretimde ciddi zarar vermesi durumunda, kısıtlama getirilebileceğini veya taahhüt edilen tarife indirimlerinin askıya alınabileceğini belirtmektedir.

-Tarifelerin Bağlayıcılığı; GATT, dünya ticaretinin istikrarlı ve tahmin edilebilir bir biçimde gelişmesini sağlamak amacıyla tarife indirimlerinin bağlayıcılığını kabul etmiştir. Bunun anlamı GATT'a taahhüt edilen bir tarife indirimi bir defa yürürlüğe girdikten sonra, aynı malda gümrük tarifesinin tekrar yükseltilmesinin kabul edilemeyeceğidir.

-Dampingin ve Subvansiyonun Yasaklanması; GATT "adil ticaret" olarak ifade edilen ticaret uygulamasının ihracatta dumping ve subvansiyonla bağdaşmadığını savunmaktadır (Md. 4).

-Danışma, Uzlaşma ve Uyuşmazlıkların Çözümü; Ticari konularda ortaya çıkan uyuşmazlıkların taraflar arasında müzakere yoluyla çözülmesi GATT'ın ilkelerindedir. Md. 23'e göre haklarının ihlâl edildiğini düşünen ülkeler, GATT'a başvurabilirler. Uygulamada anlaşmazlıklar, iki-yanlı görüşmelerle giderilmeye çalışılır. Başarılı olunamazsa, panel sistemine başvurulur. Panel, anlaşmazlık konusuyla ilgisi olmayan üç eksperden oluşur ve hazırladığı raporu Konsey'e iletir. Tarafların, Konseyin kararları yönünde hareket etmesi gerekir.

### **III. GATT MÜZAKERELERİ ÇERÇEVESİNDE DÜNYA TİCARETİNİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ**

1948-1995 yılları arasında GATT bünyesinde Round adı verilen tam sekiz müzakere turu düzenlenmiştir. Bu turlardan sonuncusu 1986,1993 dönemini kapsayan Uruguay Round'dur.

GATT Round'larının ilk altısının gündeminde birinci sırayı tarife indirimleri alıyordu. GATT, sanayi mallarına uygulanan ortalama gümrük tarifelerinin indirilmesinde oldukça başarılı olmuştur. Öyle ki 1947 yılında gelişmiş ülkelerde sanayi mallarına uygulanan ve % 40 düzeyinde olan gümrük tarifeleri, 1973 yılında başlayan ve GATT Round'ları'nın altıncısı olan Tokyo Müzakereleri öncesinde ortalama % 6 düzeyine inmiştir. Ancak ileride daha geniş olarak üzerinde durulacağı gibi, gelişmekte olan ülkeler, söz konusu tarife indirimlerinin büyük ölçüde dışında kalmışlardır.

1973 yılında Tokyo Round başladığında, tarife indirimleri konusu önemini büyük ölçüde kaybetmişti. Buna karşılık "yeni korumacılık" adı verilen ve ithalatın kısıtlanmasında tarife dışı araçlardan yararlanan politikalar ön plana çıkmıştı. Bu nedenlerle ilk defa Tokyo Round'da tarife dışı engellere yer verilmiştir.

Tokyo Round'un getirdiği en önemli yenilik GATT hükümlerini yorumlayan ve "Kod" adı verilen kuralların oluşturulmasıdır. Anti-damping ve anti-subvansiyon Kod'ları buna örnektir. GATT'a taraf ülkeler bu kodları imzalamakta serbest bırakılmıştır.

GATT Müzakerelerinin en uzun ve en çetini olan ve sonuçları açısından diğer GATT Round'larının hepsinden büyük önem taşıyan Uruguay Round bu bildirinin sonunda ele alınacaktır.

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesinde GATT'ın çok taraflı ticaret müzakereleri sonucunda gerçekleşen tarife indirimleri büyük bir rol oynamış ve bu olgu dünya ticaretinin dünya üretiminden hızlı büyümesine yolaçmıştır. Öyle ki 1950-73 döneminde dünya yurtiçi hasılası yılda ortalama % 5.1; dünya mal ticareti % 8.2 oranında genişleme kaydetmiştir. Söz konusu oranlar 1973-1993 dönemi için sırasıyla % 2.6 ve % 3.8'dir.

#### **IV, SERBESTLEŞMEDEN SEKTÖR BAZINDA İSTİSNALAR**

Önemle vurgulanması gereken bir husus, GATT'ın öncülük ettiği serbestleşmeden istisnalardır. Bu istisnaların bir kısmı belirli mal gruplarına, diğeri ülke gruplarına ilişkindir. Burada önce mal gruplarına ilişkin istisnalar ele alınacaktır.

Mal ya da sektör bazındaki istisnaların başında tarım gelmektedir. Tarımın; GATT'ın öngördüğü ticaretin serbestleştirilmesi kapsamının dışında kalması, ABD'nin 1955 yılında GATT'a bir istisna hükmünü geçici olmak kaydıyla koydurmasıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu hükümlerle, ABD kendi üreticilerini dış rekabetten korumak için süt ithalatına uygulamakta olduğu kotayı kaldırmayı reddetmiştir. Bu istisna izleyen yıllarda yaygınlaşmıştır.

Tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesinin engellenmesinde, ABD ve AB'deki tarıma dayalı baskı gruplarının rolü büyüktür. Gelişmiş ülkeler, bu yaygınlaşan istisnalar karşısında tarımlarını karmaşık yöntemlerle teşvike ve korumaya devam etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası bunun en tipik örneğidir. Başlangıçta AB'nin uyguladığı tarım politikasına fazla ses çıkarmayan ABD, 1980'li yıllarda AB karşısında önemli bir pazarı kaybettiğini farkedince, tarım ürünlerinde ticaretin serbestleştirilmesi için yoğun baskılara başvurmuştur. 1981-85 yılları arasında buğday ihracatında ABD'nin payı % 50'den % 25'e gerilerken, AB'in payı % 12'den % 17'ye çıkmış, bu olgu ABD'nin, tarımsal üretim ve ihracat subvansiyonunun kaldırılması doğrultusundaki baskılarının önemli bir nedenini oluşturmuştur.

Dünya ticaretinin % 7'sini oluşturan tekstil ve giyim, ikinci önemli istisna olup, 1974 yılından 1995'e kadar Çok Elyaflılar Anlaşması ya da kısa adıyla MFA tarafından düzenlenmektedir. Aslında, tekstil ihracatını kısıtlayan uluslararası düzenlemelerin başlangıç tarihi 1961'dir. MFA, tekstil ithalatçısı gelişmiş ülkelerin, tekstil ihracatçısı ülkelerin ihracatına iki taraflı anlaşmalarla kısıtlama getirmesini mümkün kılmıştır. MFA; en önemli sınav ihraç malı tekstil ve giyim olan gelişmekte olan ülkelere önemli ölçüde zarar vermiştir.

GATT baştan beri, yalnız dünya mal ticaretini kapsamış, GATT kuralları hizmet ticaretine uygulanmamıştır. Ancak, hizmetler sektörünün, 1990'larda gelişmiş ülkeler GSMH'nin % 60'ını oluşturmaya başlaması ve ticari hizmetlerin 1993 yılında dünya mal ticaretinin % 30'unu meydana getirmesi, hizmet ticaretinin de GATT kapsamına alınmasını gündeme getirmiştir. Başta ABD finans sektörü olmak üzere, çeşitli hizmet sektörlerinin, global hizmet piyasalarının çok-taraflı uluslararası kurallara bağlanarak, serbestleştirilmesini talep etmeleri sonuç vermiş ve Aralık 1993'de ortaya çıkan Uruguay Round Nihai Senedi, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ya da kısa adıyla GATS'a yer vermiştir.

## V. SERBESTLEŞMEDEN ÜLKE GRUPLARI BAZINDA İSTİSNALAR

GATT çerçevesinde gerçekleşen ticaretin serbestleşmesinden diğer önemli istisnalar bölgesel entegrasyonlar ve gelişmekte olan ülkelere ilişkindir.

GATT'ın ayrımcı olmama ilkesinden istisna tuttuğu konuların biri ekonomik entegrasyonlardır. Genel Anlaşma'nın 24. maddesi ülkelerin kendi aralarında serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri kurmalarına izin vermektedir.

Ancak Md. 24 bu noktada iki koşul ortaya koymaktadır. Buna göre; ekonomik entegrasyon kuran ülkeler, entegrasyon sonrasında, diğer ülkelerle olan ticaretlerinde eskiye göre daha kısıtlayıcı önlemler almayacaktır. Ayrıca, söz konusu entegrasyonlar, üye ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümünü kapsayacaktır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temellerini atan 1957 tarihli Roma Anlaşması'nın Md. 24 ile ne ölçüde bağdaşır olduğu baştan beri bir tartışma konusunu meydana getirmiştir. Sonuçta ABD'nin, politik ve stratejik tercihleri ağır basmış ve Sovyet Bloku'na karşı güçlü ve istikrarlı bir Avrupa'nın önemi bu tartışma konusunun gündemden kaldırılmasını sağlamıştır.

Ne var ki, başta AET oluşumunu her yönüyle destekleyen ABD, 1962'de AET'nin ABD'den daha da uzaklaşmasını ve Batı Bloku'nun parçalanmasını önlemek için, AET

ile ekonomik ilişkilerini yeniden düzenlemek ve ABD-AET ticaretinin serbestleştirilmesini sağlamak amacıyla GATT platformunu kullanmaya karar vermiş ve Kennedy Round'un başlatılmasına öncülük etmiştir. Kennedy Round sonucunda, sanayi mallarında % 35, tarım ürünlerinde % 20 oranında tarife indiriminin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

ABD, 1970'lerde AET'nin giderek güçlenen, dışa karşı korumacı bir blok meydana getirdiğini, çeşitli alanlarda ortak ekonomik politikalar uyguladığını ve çok sayıda Akdeniz ülkesiyle tercihli ticaret ve ortaklık anlaşmaları imzaladığını göz önüne alarak, bu eğilimin önüne geçmeye çalışmış ve dünya ticaretinin çok-taraflılık temelinde serbestleştirilmesi için ağırlığını koymaya başlamıştır.

Gerçekte 1960'lara göre önemli bir tutum değişikliğinin ifadesi olan bu gelişmenin temelinde ABD'nin dünya ekonomisindeki konumunun değişmesi yatmaktadır. 1960'larda ABD kendisini ekonomik yönden rakipsiz görüyordu. Bu durum değiştikçe, yani AET ve Japonya yeni güç odakları olarak ortaya çıktıkça, ekonomik entegrasyonlara cephe almaya başlamış ve GATT'ın çok-taraflılık ilkesini öne çıkarmıştır.

1980'lerde ise ABD yeni bir tutum değişikliği içine girmiştir. Dünyada bölgesel entegrasyonların güçlenme eğiliminin önlenemeyeceğini görerek daha önce karşı çıktığı bölgeselleşme eğilimlerine karşı çıkmaktan vazgeçmiş, 1985'de İsrail, 1988'de Kanada ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamış ve nihayet 1993'de Kanada'yla birlikte Meksika'yı da içine alacak biçimde NAFTA'yı (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) kurmuştur. NAFTA'ya, Şili'nin üyelik müzakereleri sürmektedir. NAFTA'nın 2005 yılında Kuzey ve Güney Amerika'nın tümünü kapsayan bir birlik halini alması plânlanmaktadır.

GATT'ın ana ilkelerine bir başka istisnayı geliştirmekte olan ülkeler oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) baştan beri GATT'a ve serbest ticaretin kendilerine yarar sağlayacağına inanmamış ve GATT'ı "zenginler kulübü" olarak nitelemiştir.

Aslında 1947 tarihli GATT metninde, Md. 18 gibi GOÜ lehine yorumlanabilecek bazı maddeler yer almıştır. Söz konusu madde "kalkınma çabaları sonucunda ithalat talebi artıyorsa, miktar kısıtlamalarına başvurulabilir" demektedir.

GOÜ; 1964 yılında GATT'a ilişkin olarak yaşadıkları hayal kırıklığının da etkisiyle UNCTAD'ı (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) kurmuştur. UNCTAD'ın kurulması, gelişmiş ülkelerin tutumlarında da bir değişikliğe yolaçmış ve 1965 yılında GOÜ lehine bazı kolaylıklar sağlamak üzere Anlaşma'ya Bölüm IV monte edilmiştir. Bu yeniliğin en önemli sonuçlarından biri Genelleştirilmiş Preferanslar Sis-

temi'nin oluşturulmasıdır. Kısaca GSP olarak anılan bu sistem, gelişmiş ülkelerin GOÜ'in ihraç ettiği sanayi mallarına gümrüksüz giriş kolaylığı tanımıştır. Ancak MFA denetiminde yürütülen tekstil-giyim ticaretinin GSP ayrıcalıklarından yararlanamaması ve GOÜ'in bazı ihraç mallarının kotalar dahilinde tarife muafiyetinden yararlandırılması, GSP'nin yararlarını sınırlandırmıştır.

GATT'a 1965 yılında monte edilen Bölüm IV'ün bir başka önemli sonucu, GOÜ'in, başta tarife indirimleri olmak üzere GATT'ın öngördüğü çeşitli yükümlülüklerden kaçınabilmesi olmuştur. Ancak bu noktada bir başka önemli olguya değinmek gerekir. O da özellikle 1973 Petrol Krizini izleyen yıllarda yaygınlaşan yeni korumacılıktır. Yeni korumacılık kısaca, yerli üretimin dış rekabet karşısında tarife dışı engellerle korunması biçimini almaktadır.

Yeni korumacılığın temelinde, uluslararası ticaret ve üretim kalıplarında meydana gelen değişiklikler yatmaktadır. Bu değişiklikler, Yeni Sanayileşen Ülkeler (YSÜ) adı verilen bir grup ülkenin, teknolojisi tamamen standartlaşmış ve daha çok emek-yoğun özellik taşıyan, tekstil, giyim, ayakkabı, oyuncak, çelik, tartı aletleri gibi mallarda dünya piyasalarına girmesidir.

Yeni korumacılığın, neden tarifeleri değil de tarife dışı engelleri kullandığını kısaca şöyle açıklayabiliriz:

-GATT Müzakereleri sonucunda tarifeler zaten düşmüş ve gerçekleşen tarife indirimleri bağlayıcı olmuştur.

-GATT kuralları, tarifelerin ayrımcı bir biçimde uygulanmasına izin vermemektedir. Oysa ihracatçı ülkenin, ithalatçının baskısıyla kendi ihracatını gönüllü olarak sınırlandırmasına dayanan "Gönüllü" İhracat Kısıtlamaları özü itibarıyla ayrımcıdır, yani belli ülkelere karşı ayırım yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Tarife-dışı engellerin başlıcaları; ithalat izninin lisansla az sayıda ihracatçıya verilmesi, anti-damping ve anti-subvansiyon soruşturmaları, "Gönüllü" İhracat Kısıtlamaları ve benzeri anlaşmalar, sağlık, çevre koruması ve güvenliğe ilişkin yönetmeliklerle, menşe şahadetnameleri vb. den oluşmaktadır.

## **VI. URUGUAY ROUND ÖNCESİNDE DÜNYA TİCARETİ**

1986 yılında başlatılan GATT Uruguay Round Müzakereleri öncesinde dünya ticareti karmaşık sorunlarla karşı karşıyaydı. Bu sorunlar şu noktalarda toplanabilir:

-Yaygınlaşan Yeni Korumacılık'ın etkisiyle özellikle ABD'de koruma düzeyi yük-

seliyordu.

-GATT kuralları, dünya ticaretinin % 12'sini oluşturan tarımla, % 7'sini oluşturan tekstile uygulanmıyordu.

-GOÜ'nün çoğu, GATT'ın tarifelere ilişkin kurallarını uygulamıyordu.

-GATT kurallarını hiçe sayan (AB ve ABD'nin çelik ve elektronik tüketim malları başta olmak üzere) kotalar ve anlaşmalar yürürlükteydi.

-GATT'ın subvansiyonlara ilişkin kısıtlamaları zayıf kalıyordu.

-ABD ve AB, anti-damping önlemlerini özellikle Japonya ve diğer Uzak Doğu ülkelerinden ithalatlarını kısıtlamada kullanıyordu.

-GATT'ın ekonomik entegrasyonlara ilişkin 24. Maddesi ihlâl ediliyordu.

-GATT'ın ticari anlaşmazlıkların halline ilişkin mekanizması, ABD ve AB'nin bu mekanizma tarafından alınan kararları, özellikle tarımsal sektöre uygulamayı kabul etmemeleri sonucunda zayıflamış bulunuyordu.

## VII. URUGUAY ROUND MÜZAKERELERİNİN SONUÇLARI

En uzun ve çetin GATT Müzakere sürecini oluşturan Uruguay Round Aralık 1993'de sonuçlanmış ve Uruguay Round Nihai Senedi 15 Nisan 1994'de Marakes'de 125 ülke tarafından imzalanmıştır. Nihai Senet, GATT Anlaşmasında yapılan çeşitli değişikliklerle çok sayıda yeni anlaşmayı ve belli konulara ilişkin mutabakat metinlerini içermektedir. Uruguay Round Nihai Senedi, GATT'ın yetki alanını genişletmiş, otoritesini güçlendirmiştir. Uruguay Round'un sonuçları aşağıdaki noktalarda toplanabilir.:

-10 yıl içinde gümrük tarifeleri yaklaşık 1/3 oranında indirilecektir.

-Tarımda tüm ticari engeller tarifelere dönüştürülüp, düşürülürken, iç destekler ve subvansiyonlar aşamalı olarak azaltılacaktır.

MFA Anlaşması üç aşamada kaldırılarak, gümrük tarifeleri tekstilde tek koruma aracı olarak kalacaktır.

-Başta ticareti doğrudan çarpıtan özelliktekiler olmak üzere subvansiyonlara yeni sınırlamalar getirilecektir.

TRIPs Anlaşmasıyla fikri mülkiyet hakları için yeni standartlar meydana getirilecek ve patentler, bilgisayar programları, entegre devreler, ticari markalar vb, daha sıkı ve daha uzun süreli bir koruma altına alınacaktır.

-Yeni korumacılığın önemli bir aracı olan "Gönüllü" İhracat Kısıtlamaları kaldırılacaktır.

-GATT Anlaşmasıyla ortaya konan çok-tarafli ticaret kuralları çerçevesinde uluslararası hizmet ticareti serbestleştirilecektir.

-Kurumsal anlamda GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü alacak, bu kuruluşun yetkileri arasında üye ülkelerin dış ticaret politikalarının gözden geçirilmesi de bulunacaktır.

-Ticari Anlaşmazlıkların Halli sistemlerinde WTO otoritesi güçlendirilecektir.

WTO'nun 1995'de faaliyete geçmesi hiç kuşkusuz GATT sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi WTO ile dünya ticareti üzerindeki uluslararası denetim güçlendirilecek ve kuruluşun yaptırım gücü artırılacaktır. Yine Uruguay Round Nihai Senedi'nin yürürlüğe girmesiyle korumanın kademeli olarak azalması beklenmektedir. Ancak bu olgunun, korumanın radikal anlamda azalmasına yol açıp açmayacağı konusunda ihtiyatlı olmayı gerektiren nedenler mevcuttur. Bunlar, Uruguay Round Anlaşmaları'nın korumanın farklı biçimlerde devamına imkân tanıyan hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Özetlemek gerekirse söz konusu hükümler şunlardır:

-Tekstilde 'duyarlı' olarak tanımlanan mal gruplarında koruyucu hükümler 10 yıl boyunca uygulanacaktır.

-Tekstile ilişkin bir 'özel' korunma hükmü, ithalattaki artışların yerli sanayiye zarar vermesi durumunda, ithalatçı ülkelerin seçici olarak koruyucu önlemler almalarına izin vermektedir.

-Tekstilde MFA'nın yürürlükten kaldırılacağı 10 yıllık dönemin sona ermesinden sonra, ihracatı 'orantısız' artan ve yerli sanayiye 'ciddi zarar' veren ihracatçılara özel ithalât kısıtlamaları uygulanabilecektir.

-Tarım ürünleri ticaretinde, "tetik düzey" ya da "tetik fiyat"ın aşılması durumunda "özel korunma hükmü" uyarınca ek gümrük vergileri uygulanabilecektir.

-İthalata kısıtlama konmasına imkân tanıyan 19. madde ülkeler arasında ayırım yapacak biçimde selektif olarak uygulanabilecektir.

-Anti-dampingin keyfi olarak uygulanması, anti-dampinge ilişkin kuralların açık ve net olmaması nedeniyle önlenemeyecektir. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerin anti-damping soruşturmalarına daha sık başvurması bile beklenmektedir.



Son olarak belirtilmesi gereken bir husus, Uruguay Round Anlaşmalarıyla bölgesel entegrasyonlara ilişkin kuralların değişmemiş olmasıdır. Bu durum, bölgesel entegrasyonlar yönünde gelişen eğilimin önümüzdeki dönemde de devam edeceğinin bir işareti sayılmalıdır.

# AB'NİN TARİHÇESİ, GELİŞİMİ VE GELECEĞİ

**Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN**

*Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi*

"AB'nin Tarihçesi, Gelişimi ve Geleceği" konulu konuşmama başlamadan önce konuya şöyle girmek istiyorum: Dünyada bir birleşme hareketi vardır, ama bu birleşme hareketi, yeni oluşan bir şey değildir, eskiden beri genellikle Avrupa'yı birleştirme hareketi daha Napolyon'a, Bismark'a uzanır. Bu birleştirme, her zaman bu birleştirmede öncülük eden kimsenin bayrağı altında düşünülüyor. Bu ne zamana kadar devam etmiştir? İkinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşında yine görülüyor ki, özellikle Avrupa Devletleri, bir taraftan Amerika bir taraftan Doğu Bloku ve Rusya'nın baskısı altında ve her zaman bu iki blok arasında ezilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun üzerine bir birleşme çabası, en azından bir işbirliği çabasının gündeme gelmesi düşünülüyor. Önce OECD kuruluyor, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, bunun dışında Birleşmiş Milletlere bağlı birtakım kuruluşlar ortaya çıkıyor, IMF'den, Dünya Bankasına, FAO'dan GATT'a kadar çok çeşitli Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında yer alan ve ülkelerin birbirleriyle işbirliğini geliştirme amacına yönelik çabalar gündeme geliyor. O arada yine üç ülke, Benelüks ülkeleri dediğimiz üç ülke, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda dediğimiz bu ülkeler, kendi aralarında önce bir Gümrük Birliği hatta tarife anlaşması denilen bir anlaşma kuruyorlar. Kendi aralarındaki gümrükleri kaldırdıkları gibi dışa karşı da ortak bir tarife uygulamak ve kendi aralarında içeride rekabeti etkileyecek vergileri birbirlerine yaklaştırma çabaları içerisine giriyorlar. Bu da yeterli olmuyor, zaman içinde daha değişik birtakım atılımlar yaparak ve bu ülkeler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi yoluna gidilmesinin yarar sağlayacağı düşünülüyor. 1950'de bir fikir ortaya atılıyor. Madem ki, bu savaşların ana maddesi kömür ve çeliktir. Hiç olmazsa kömür ve çelik konusunda işbirliği yapalım, herkes kaç üreticek, ne kadar üreticek ve hem de birbirimizi denetim altına alalım diyorlar. Bu fikirden hareket edilerek, ikinci bir hareket olarak veya biraz daha ileri bir işbirliği olarak Avrupa Kömür Çelik işbirliği yoluna gidiliyor. Avrupa Kömür Çelik birliğini kuran ülkeler, AET'yi de kuran 6 çekirdek ülkedir; yani Benelüks ülkeleri Belçika, Lüksemburg, Hollanda, onun yanı sıra Fransa, Almanya ve İtalya. Aslında başlangıçta İtalya pek düşünülüyor ve İngiltere'de düşünülüyor ama İtalya kendi gayreti ile bu 6'ya girmeyi başarıyor. Derken 1950'li yılların içinde bir bakıyorlar ki, bu iş yürüyor ve zaten birbirlerine karşı en çok kuşkulu oldukları sektör bu savaşta kendilerine ham madde sağlayacak olan kömür çelik sektörü, bu sektördeki iş-

birliğinin ötesinde başka işbirliği arayışlarının da yarar sağlayacağı düşünülüyor. Örneğin ekonomik bir birleşmeye gitmenin yolları aranmaya başlanıyor. Bu ekonomik birleşmenin temelinde hem gümrüklerin kendi aralarında kalkması, ticaretin serbestleşmesi ve hem de onun ötesinde bir Gümrük Birliğine gitmek, dışarıdan gelecek malların ortak bir gümrük tarifesiyle alınması, yine bunun dışında kendi aralarında başka ekonomik ve siyasi birleşmelerin, yani malların serbest dolaşımının dışında, ekonomik ve siyasi birleşmelerini, hizmetlerin serbest dolaşımının, sermayenin serbest dolaşımının ve emeğin serbest dolaşımının olacağı daha kapsamlı bir birleşmenin ilk adımlarını atmanın düşüncesi ortaya atılıyor. Önerinde de zaten bir Avrupa Kömür Çelik topluluğu var, bu iş yürüeyebilir. Bunun için de yine düşündükleri, Avrupa'da demokrasi ile idare edilen ülkelerin, bir araya gelerek, bu ekonomik topluluğu kurmalarıdır.

Tabii demokrasiyle idare edilen ülkeler denilince iş biraz kısıtlanmış oluyor; çünkü, o zaman demokrasiyle idare edilen ülkeler yine Avrupa'da yoğunlukla ama, yine Doğu Bloku var, bunlar otomatik olarak Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Avrupa'da kurulacak bir birliğin dışında kalıyorlar. Bunun dışında İspanya ve Portekiz'de diktatörlük var, onlar da bunun dışında kalıyor, o zaman bunun dışında kalmayan ülkeler düşünülüyor. Örneğin bir İngiltere'ye bir teklif gidiyor, İngiltere bunun üzerine böyle bir teklife önce olumlu da yaklaşırsa, işi bu kadar kapsamlı olarak düşünmemeleri gerektiğini ileri sürerek, aramızda sadece bir serbest ticaret bölgesi kuralım, yani mallar birbirimize serbest olarak gitsin gelsin, ama onun ötesinde bir Gümrük Birliğine geçmeyelim. Onun ötesinde ileride bir parasal birliği beraberinde getirecek olan çabalara girmeyelim; çünkü, İngiltere'nin İngiliz Milletler Topluluğuyla olan ilişkisi var ve bu ilişkisini de yürütmek zorunda, oralar'dan çok ucuza mal sağlıyor, özellikle tarım ürünlerini çok ucuza temin ediyor. Bunun üzerine İngiltere kendisinin fikrinin kabul edilmesinde ısrarlı oluyor, ama bu reddediliyor ve İngiltere katılmıyor, dışarıda kalıyor. Onun dışında başka ülkeler var, Kuzey İskandinav ülkeleri vardır. İskandinav ülkeleri her zaman İngiltere ile beraber hareket eden ülkeler, onlar da dışarıda kalıyorlar. Avusturya ve İsviçre var. Bunlar da bağımsızlık statüsünde olan ülkeler. Özellikle İsviçre'nin daha eskilere dayanan, ama Avusturya'nın İkinci Dünya Savaşından sonra esas olarak kabul ettiği prensip, yani siyasi bir entegrasyona girmemek. Oysa, bu çabaların sonucu bir siyasi entegrasyona giriyor. O halde bu siyasi entegrasyona biz de girmeyiz diyorlar ve geriye 6 tane ülke kalıyor. Bu 6 ülkenin temsilcileri 1957 yılında çalışmalarını tamamlıyorlar ve Roma Anlaşmasını kabul ediyorlar ve imzalıyorlar ve 1958'den itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruluyor. Onunla beraber bir de Atom Enerjisi Topluluğu kuruluyor; yani, 3 tane ayrı topluluk oluşuyor. Bu 3 ayrı topluluğun ayrı ayrı organları var, Komisyonu var, Konseyi var, Parlamentosu var, 3 ayrı topluluk, ama 3 topluluğun da ku-

rucu üyeleri aynı. Bu durumda yapılacak olan, her bir alanda işbirliğini geliştirmek ve daha ileri bir işbirliği safhasına ulaşabilmek. Bunun için de ilk çabalara başlıyorlar, 12 yıllık bir geçiş dönemi tanıyorlar ve bu 12 yıllık geçiş döneminin içinde politikalarını birbirine uyumlaştırmak, bazı ortak politikalar kurmak, bunların da dışında kendi aralarındaki ticareti, sermaye, emek ve hizmet hareketlerini serbest bırakmayı amaçlıyorlar. Derken kuruluşundan bir sene sonra 1959 haziranında Yunanistan'da buraya ortak üye olarak başvuruyor, yani aradan 1,5 sene geçiyor. Tabii Yunanistan'ın başvurusundan sonra Türkiye alarına geçiyor, o vakte kadar hiç kimse ilgilenmemiş, Avrupa Ekonomik Topluluğu diye bir şey var, neyin nesidir, Afrika'daki ülkeler kendi aralarında topluluklar kurmuşlar, Avrupa'da bir araya gelmişler, ne kamuoyunda etkisi var, ne de bilim çevreleri bunun üzerinde çok fazla duruyorlar, gazetelerin ufak yerlerinde bunun kurulduğu bildirilmiştir, o bakımdan zaten kimsenin de ilgilendiği yok. Ama, ne zaman ki, Yunanistan'ın başvurusu gündeme geliyor, o zaman derhal Dışişleri Bakanlığı karışıyor ve hemen Türkiye'nin de bunun için gerekli hazırlıkları yapması ileri sürülüyor. Birçok nedenlerle Türkiye'de Yunanistan'ın müracaatından bir ay sonra ortak üye olmak üzere başvurusunu yapıyor. Bu iki başvuru çok büyük sevinç yaratıyor. Daha kendileri kendi rüşünü ispatlamış görmüyorlar kendilerini. Bu bakımdan iki ayrı ülkenin de kendilerine katılmak için başvuruda bulunması ve o arada İngiltere'nin kuruculuğunu yaptığı EFTA, yani Avrupa Serbest Ticaret alanı yerine, kendilerini tercih etmesi, onları çok mutlu ediyor. Derken 1960'lı yıllarda İngiltere bakıyor ki, bu tutulan bir topluluk olma yolunda, yani kendi aralarında işbirliğini gittiçe kuvvetlendiriyorlar, ortak politikalar uyguluyorlar ve ben de gireyim diye bir başvuruda bulunuyor. O zaman De Gaulle başta ve şiddetle reddediyor; çünkü, İngiltere kendisine en büyük rakip olacak Almanya'dan sonra. De Gaulle vetosu ile İngiltere'nin işi akamete uğruyor ve bir süre sonra yeniden başvuruyor ve yine De Gaulle veto ediyor. Bu iş De Gaulle ölümüne kadar devam ediyor ve De Gaulle öldükten sonra İngiltere ile görüşmeler başlıyor ve İngiltere ile beraber Danimarka, İrlanda, Norveç'te buraya katılmak için başvuruyorlar. Görüşmelerin bitmesi ve anlaşmaların imzalanmasından sonra bu 4 ülkenin de katılması kabul ediliyor; ancak, Norveç'te yapılan halk oylamasında Norveç halkı bunu reddediyor ve sadece 3'ü katılarak Avrupa Ekonomik Topluluğunun üye sayısını 9'a çıkartıyorlar. 1974'te Kıbrıs Harekatı oluyor, Kıbrıs Harekatından sonra Yunanistan'daki cunta devriliyor ve cunta olduğu için, demokrasinin askıya alınmış olması nedeniyle Yunanistan ile dondurulan ilişkiler yeniden ısıtılma durumuna geçiyor. O zaman da Fransa ile Yunanistan arasındaki yakın ilişkiler çerçevesinde Yunanistan ortak üyelikten tam üyeliğe geçiş için başvurusunu yapıyor. 1975 yılında yapılan bu başvuruya aslında rekor sayılabilecek kadar olumlu yanıt Komisyondan geliyor. Aslında

olumlu yanıt gelmiyor, olumsuz yanıt geliyor, ama son gece ne oluyorsa, bir şeyler oluyor, baskılar oluyor ve son gece Komisyonun raporu değişiyor ve Yunanistan ile görüşmelere başlanabilmesi yönünde bir karar alınıyor. Derken bu görüşmeler aşağı yukarı 6 yıl sürüyor ve 1991 yılında Yunanistan da tam üye oluyor. 1970'lerin sonunda Portekiz ve İspanya'da diktatörlük yıkıldığı için onlar da katılma başvurusunda bulunuyorlar, onların da görüşmeleri 1986 yılında tamamlanıyor ve 1986 yılında onlar da katılmış oluyor ve topluluk 12 üyeden oluşmuş oluyor. Derken bu gelişmeler çerçevesi içerisinde gerçekten orada çok şey ilerliyor, kendi aralarındaki gümrüklerin kalkmasından, ekonomik politikalarının uyumlaştırılmasından başlayarak önemli adımlar atılıyor, ama ne kadar önemli adımlar atılırsa atılsın, hala daha tam istenilen bir pazar oluşturulmuş değil, bu pazarın oluşturulabilmesi için yeni birtakım düzenlemeler gerekiyor, fiziki birtakım engeller var, malların tam olarak hareketini sağlamayı engelleyen, yani sınırlarda bürokratik düzenlemeler var, mali engeller var, parasal açıdan bu ülkelerin paralarının birbirinden farklı olmasından kaynaklanan birtakım sorunlar var paralardaki değişimler dolayısıyla ve teknik engeller var. Bir ülke bir diğer ülkeden mal almamak için mümkün olduğunca farklı standartlar uyguluyor, bunun sonucu olarak da kendi tüketicisine kendi malını satmaya çalışıyor. Bunların da ortadan kaldırılması için bir tek Avrupa senedi imzalanıyor ve bu da 1987 yılında yürürlüğe giriyor. Bununla üye ülkelerin arasındaki her türlü kısıtlama ortadan kaldırılarak, üye ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha uyumlu hale getirebilmek için yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiş oluyor. Bütün ülkeler yasal düzenlemelerini o şekilde gerçekleştiriyorlar ki, birbirlerine ne teknik, ne fiziki, ne de mali bir engel konulabilsin.

Bu ilerlemenin dışında yeni değişimler oluyor. Bu arada 1989,1990, 1991'de bu sefer kuzey Avrupa ülkeleri başvuruda bulunuyorlar, önce Avusturya başvuruda bulunuyor, sonra İsviçre başvuruda bulunuyor, sonra yine İsveç, Norveç ve Finlandiya başvuruda bulunuyorlar ve bunlarla görüşmeler sürdürülüyor ve bunların da alınması isteniyor. Fakat bir derinleşme, bir yandan da bir genişleme süreci söz konusu; yani derinleşme ve genişleme söz konusu edildiği zaman, bütün yasaların birbiriyle uyumlu hale getirilmesi çabası ve politikaları tam anlamıyla işler hale getirme gayretleri, bunun ötesinde bir genişleme olgusudur. Ancak, görüşmeler belli bir süre içinde tamamlanıyor ve 1995 yılında bu ülkelerin de girmesi kabul ediliyor, İsviçre'de yine halk oylaması yapılıyor, İsviçre bunu reddediyor, Norveç'de de halk oylaması yapılıyor, Norveç bunu ikinci defa reddediyor, o zaman bunun dışında Avusturya giriyor, Finlandiya ve İsveç buranın üyesi oluyor ve 15 üyeli bir topluluk haline geliyorlar. Bu arada bu derinleşmeyi biraz daha ileri götürme gayreti içerisinde topluluk ve bildiğiniz bir Maastricht anlaşması vardır. Bu anlaşmaya göre artık ekonomik birlik, parasal birlikle bir-

leşecek ve siyasi birlikte buna eşlik edecek ve gelecekte bir Avrupa, adeta federal bir Avrupa özelliğini taşıyan bir kuruluşun gerçekleştirilmesi sağlanacak. Tabi bu anlaşma da beraberinde bazı şeyler getiriyor. Ne gibi; bir kere üye ülkeler en azından parasal konularda yetkileri bir üst makama devretme zorundalar. Bu yetkilerin devri sürecinde de önce her ülkenin parasının değerini belirli bir düzeyde tutma gayreti söz konusu. Enflasyon oranları en düşük olan 3 ülkenin ortalamasından, yüzde 2'den daha fazla enflasyonun olmaması, iç borçların ve bütçe açıklarının gayri safi milli hasıladaki artışlara bağlı olarak düzenlenmesi ve yine en iyi durumdaki 3 ülke gözönüne alınarak bunun yapılması, son iki yılda hiçbir ülkenin parasının devalüe edilmemesi gibi birtakım önlemler getirmektedir bu anlaşma. Bu kolay kolay kabul edilecek bir şey değil. İngiltere buna karşı çıkıyor, benim param Kraliçem gibi benim simgemdir, paramın hiçbir konuda devrini herhangi bir üst kuruluşa veremem. Danimarka karşı çıkıyor hatta bazı konularda anlaşmaya karşı çıkıyor ve nihayet bir ara yol bulunuyor ve hepsinin aynı şeyleri yapmayacağı, çok vitesli Avrupa denilen bir Avrupa kavramı geliştiriliyor, alakart Avrupa, herkes seçsin beğendiğini alsın. Bu nasıl olacak; bir kısmı biraz daha geç belki para birliğine girecek, bir kısmı önce bu işi gerçekleştirecek, ama bunun yapılması mutlaka belli aşamalara her ülkenin geldiğinin ortaya konulmasından sonra söz konusu olacaktır. Her ülke parasının değerini belli düzeyde tutup tutamadığını ve bu parasının iç borçlarının, bütçe açıklarının durumu, enflasyonun durumu dikkate alınarak 1996 Temmuzunda hükümetler arası konferansta görüşülmesi ve buna göre ne şekilde bir gelişme olacağını kararlaştırılması, parasal birliğin kurularak, bir ortak merkez bankasının yürürlüğe girmesi, her ülkenin parasının ne kadar emisyonu olacağını, paranın ne kadarını, hatta ne kadar para basılacağını, ne kadar paranın tedavülde olacağını bile bu merkez bankasının saptaması gibi ileri bir birlik aşamasına doğru adım atılmış oluyor. Gelecekte, bütün bu aşamalar da dikkate alındığında, ileride bir siyasi birlik, ekonomik birlik, askeri birlik ve belki de kimi ülkelerin karşı çıkmasına rağmen bir federal yapının oluşması şeklinde karşımıza çıkıyor. Çok hızlı, çok dinamik bir gelişme içerisinde ve çok hızlı olarak değişiklik gösteren değişik politikalar görüyoruz.

## İKİNCİ OTURUM

### GATT - TARIM - TÜRKİYE

**Başkan** : **Prof. Dr. Korkut BORATAV**  
*Ankara Üniversitesi Öretim Üyesi*

### SUNUŞLAR

**GATT ve Tarım**  
**Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ**  
*Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi*

**GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımı**  
**Doç. Dr. Erol ÇAKMAK**  
*Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi*

**Zir. Yük. Müh. C. Nazif AYÇİCEĞİ**  
*TKB*

**GATT Tarım Anlaşması ve Gıda Sanayii**  
**Ahmet ARSAN**  
*Yaşar Holding Gıda Grubu Başkanı*

### TARTIŞMALAR





# GATT ve TARIM

**Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ**

*Hacettepe Üniversitesi*

*Öğretim Üyesi*

## **Piere COULOMB'un anısına ....**

1986 yılında ABD'nin girişimi ile başlatılan Uruguay Round, ancak Aralık 1993'te sonuçlandırılabilmiştir. Uluslararası ticaretin önünde bulunan engelleri kaldırarak; gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ve istihdamı, gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı hızlandırmak Uruguay Round'un temel hedefi idi. 117 ülkenin katıldığı görüşmelerde, tarım konusu başta olmak üzere, tekstilden fikri mülkiyet hakkına kadar 16 ayrı dosya ele alınmıştır.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) tarihinin en uzun ve en çetin görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan ve 125 ülkeden 111'nin Nisan 1994'te Marakeş'te imza koyduğu nihai anlaşma metni, uluslararası ekonomik ilişkilerde yeni bir döneme gireceğinin işaretlerini vermektedir. Tarife dışı engellerin tasfiyesi ve gümrük vergilerinde indirimle gidilmesi gibi dış ticaretin serbestleştirilmesi yolunda atılan adımlardan başka Uruguay Round'da, gelecek yılın başında GATT'ın yerini alacak yeni bir örgütün, Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation-WTO)'nün kurulması kararlaştırılmıştır.

Dünyanın bir bölümünü dışlasa da, ekonomik küreselleşmenin yadsınamaz bir olgu durumuna geldiği çağımızda, uluslararası ticareti İkinci Dünya Savaşı sonrasının koşullarına göre oluşturulan GATT kurallarıyla düzenlemek ve geliştirmek elbette çok zordur. Bir bakıma, GATT'ın sonunun yaklaştığı bir dönemde, kendine "sürdürülebilir kalkınma" gibi çağdaş hedefler saptayabilen WTO'nun kurulması isabetli bir karardır. Ancak, Bretton Woods'un, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan sonra üçüncü saç ayağını oluşturacak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), ne yazık ki GATT gibi sosyal bir içerikten yoksundur. Oysa bu örgüte Havana Şartı'na uygun olarak kazandırılacak sos-

yal bir boyut, R. Prebische'in de belirttiği gibi, dünyadaki mevcut ekonomi politikaları arasında uyum sağlamayı kolaylaştırırken, gelişmekte olan ülkelerin de küreselleşme sürecine katılımlarını yoğunlaştıracaktır.

### **-Dış ticaret ve ekonomik gelişme**

Çok taraflı bir ticaret anlaşması olan GATT, 1947 yılında kabul edildikten sonra 1948 yılında uygulamaya girmiştir. Aradan geçen yaklaşık yarım asırlık dönemde GATT'ın içerik ve işleyişini belirleyen dört temel görüşme; 1947: Annecy, 1951: Torquay, 1956: Cenevre ve dört Round; 1960-61: Dillon, 1964-67: Kennedy, 1973-79: Tokyo ve 1986-93: Uruguay gerçekleştirilmiştir. Serbest ticaret ilkelerinden hareketle uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri aşamalı olarak ortadan kaldırmayı temel hedef sayan GATT, 1947 yılında ortalama % 40 olan sanayi ürünleri gümrük tarifelerini 1950'li yıllarda % 25'e, 1960'larda önce % 15 sonra % 10'a, 1970'lerde % 6'ya ve nihayet 1980'lerde % 4'e kadar çekmeyi başarmıştır. 1947 yılında yalnızca 20 milyar \$ ile sınırlı olan dünya ticaretinin, dünya üretiminden daha hızlı gelişerek günümüzde 3.6 trilyon \$'a yükselmesinde GATT'ın çabalarının çok büyük etkisi olmuştur.

GATT'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulamaya girmesi ile uluslararası ekonomik ilişkilerde yeni bir dönem fiilen başlamıştır. Bu dönem "neo-liberal" dönem olarak adlandırılmaktadır. Avrupa'da sanayi devriminin filizlendiği merkantilist dönemde yaygın bir biçimde uygulanan sıkı korumacılık, 19. yüzyılın başından itibaren yerini, önce İngiltere, arkasından Fransa gibi kara Avrupası'nın endüstrileşmiş ülkelerinde, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ekonomi felsefesiyle özetlenen liberal politikalara bırakmıştır. İngiltere'nin 1846 yılında gümrük vergilerini sıfırlayarak tahıl ithalatını tamamen serbest bırakması, tarım kesimi açısından liberal politikaların en tanınmış örneğidir. "Karşılaştırmalı üstünlüklere" dayalı iş bölümü ve uluslararası ticaret, yukarıda adı geçen ülkeler tarafından tüm dünyaya, zaman zaman güç kullanılarak, yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Serbest ticaret, sanayileşmiş ülkelerin dış pazar mücadelelerinin dünyayı sömürgeleştirerek paylaşma politikalarına, dolayısıyla da sıcak savaflara dönüşmesini önleyememiştir. Yüzyılımızın başında yeniden yükselmeye başlayan korumacılık, ilk önce Birinci Dünya Savaşı, ardından 1929 büyük dünya ekonomik bunalımı ve nihayet İkinci Dünya Savaşı ile yeni ivmeler kazanmıştır. Örneğin, 1913 yılında % 13 olan Almanya'nın sanayi ürünlerinde ortalama gümrük vergileri, 1931 yılında % 21'e yükselmiştir. 1929 yılında 55.2 milyar \$ olan dünya ticareti, yaygınlaşan korumacı politikalar dolayısıyla on yıl sonra, yani 1939 yılında 24.3 milyar \$'a düşmüştür. İkinci

Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, bu sefer dünyanın yeni ekonomik lideri ABD tarafından yeni bir liberal uluslararası düzenin temelleri atılmıştır. ABD öncülüğünde kurulan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve GATT, bu yeni düzenin kurumsal saç ayaklarını oluşturmuşlardır.

Ülkelerin ekonomik büyümelerinin tek kaynağı olmasa da, uluslararası ticaret dünya ekonomisinin büyümesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ekonomik gelişmelerini uluslararası rekabete açılacak bir düzeye yükseltip dış ticarete yönelen gelişmekte olan ülkeler de, özellikle uluslararası ticaretin hızla geliştiği dönemlerde dış pazarlardan yararlanıp ekonomik büyümelerine ivme kazandırmışlardır. Bugünün yeni endüstrileşmiş ülkeleri sayılan İspanya, Brezilya ve Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler endüstrileşmelerini büyük ölçüde uluslararası ticarete borçludurlar.

Serbest dış ticaret rejimi ve ekonomik büyüme arasındaki olumlu ilişki çeşitli araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından gelişmekte olan ülkelerde "ticaret politikaları" ve "ekonomik büyüme" konusunda yapılan ve 1963-92 yıllar arasındaki 30 yıllık bir dönemi kapsayan çalışma, şöyle bir sonuca ulaşmıştır; dışarıya daha fazla açık ülkeler diğerlerine oranla, yılda ortalama 2 ile 6 puan daha yüksek bir ekonomik büyüme gerçekleştirmişlerdir.

Uruguay Round'un sonuçlarına göre, endüstrileşmiş ülkelerin gümrük tarifelerini % 3'lere çekecek ve tarife dışı engelleri de 3/4 oranında azaltacak olmaları gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarına yeni bir ivme kazandırabilecektir. Ancak burada temel koşul, söz konusu gelişmekte olan ülkelerin uluslararası rekabete açılacak endüstriyel güce sahip olması, yani dünya "ticaret katarı"nın hızına ayak uydurabilecek nitelikte "vagon"lar üretebilmesidir. Bu koşul sağlanamadığı takdirde, uluslararası ticaret ekonomik düşünmeyi özendirmek bir yana, büyümenin dinamiklerini de yok edebilir. 1970 yılında gelişmekte olan ülkelerin % 5.5 civarında olan dünya sanayi ürünleri ihracatı içindeki payının dört kat artarak 1993 yılında % 22'ye yaklaşması, ancak bu payın 4/5'inin Güneydoğu Asya ülkelerinin kontrolünde bulunması, yukarıda açıklamaya çalıştığımız koşula dayalı "dış ticaret-büyüme" ilişkisinin bir göstergesidir.

Bu bakımdan dış ticaret politikaları oluşturulurken, özgün koşulların yarattığı ekonomik düşünce akımlarının ya da ideolojilerinin baskısından kurtulmak gerekir. Kısacası, ülkeler kendilerini D. Ricardo ile F. List arasında seçim yapma konumuna sokmamalıdır. Dış kısıtlar elverdiği ölçüde, ticaret politikalarını ülkelerin özgün ekonomik koşulları belirlemelidir. Almanya bir buçuk asır önce, Japonya yarım asır önce F. List'in "eğitici korumacılık" politikalarını belli bir süre uyguladıkları içindir ki günümüzde D. Ricardo'nun "karşılıklı üstünlükler" kuramına dayalı dış ticaretten

çok büyük yararlar sağlamaktadırlar.

### **-Tarım: Müdahale ve korumacılık**

Uruguay Round anlaşma metninin en önemli bölümlerinden birini, tarım ürünlerinde dış ticaret politikası oluşturmaktadır. Bu alanda genel eğilim, tarım politikalarını devlet müdahalesinden ve sosyal boyuttan arındırıp tarımsal üretim ve değişimi piyasa mekanizmalarının yönlendirmesine bırakma yönündedir. Serbest ticaret ilkelerini ön plana çıkaran bu tür politikaların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ne ölçülerde yansıtacağı ve bugüne kadar daha çok iç koşulların biçimlendirdiği geleneksel uygulamaları nasıl etkileyeceği ise henüz tam olarak bilinmemektedir.

Aslında 1980'li yıllara kadar GATT tarafından gerçekleştirilen Konferans ve Round'larda gündem dışı kalan tarım ürünleri konusunun Uruguay Round'da en kritik tartışmalara kaynaklık etmesinin temel nedeni, arzın talebi aşması sonucu dünya tarım pazarlarında ortaya çıkan karmaşa ve yüksek maliyetli pazar mücadelesidir. Oysa dünyanın en müdahaleci ve en korumacı tarım politikaları GATT'ın tarımı tartışma konusu yapmadığı dönemlerde çok yaygın bir biçimde uygulanmış ve üstelik 1980 sonrası yaşanan kargaşa ve "sübvansiyonlar savaşı"nın da tohumları bu dönemde atılmıştır.

1948 GATT anlaşmaları metninde tarım kesimine özel bir düzen tanınmıştır. "Tarım istinası", ihracat ve ithalata uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını inceleme konusu yapan XI, maddede tanımlanmıştır. Buna göre, tarım ürünlerinde öteki ürünlere tanınan sınırlı miktar kısıtlaması uygulamalarına ilaveten, ulusal tarımsal fazlayı eritmek için ithalatta, tarımsal açığı büyütmek için ihracatta miktar kısıtlamasına gitme olanağı verilmektedir. İhracat sübvansiyonları ve dumping fiyat uygulamaları ile ilgili GATT'ın XVI ve VI. maddeleri de tarım ürünleri için bir takım ayrıcalıklar içermektedir.

GATT'ın tarım ürünleri ticaretini, kısmen de olsa genel kurallar dışına çıkararak özel bir çerçevede değerlendirmesi, herşeyden önce tarım kesiminin kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. Üretimin doğal koşullara bağlı olmasından kaynaklanan arz katılığı, tüketimin daha çok beslenmeye yönelik olmasından kaynaklanan talebin esnek olmayışı, tarımsal üreticilerin dağınık olması ve nihayet tarımsal faaliyetlerin sosyal boyutunun bulunması bu kesimin en belirgin nitelikleridir. Bu nitelikler tarım piyasalarında fiyat ve gelir istikrarsızlığını ifade eden King Yasası'nın hakim olmasına neden olmaktadır. İstikrarsızlıklar ise müdahale ve korumacılığı tarım kesimine taşımıştır.

Tarım kesiminin müdaale ve korumacılığı özendiren bir başka yönüyse, insan beslenmesi gibi stratejik bir alana yönelik üretim yapmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın kıtlık koşulları ve savaş sonrasında oluşan "soğuk savaş"ın gergin ortamı, toplumlarda her zaman varolmuş "beslenme güvenliği" kaygısını ön plana çıkarmıştır. Çay, kahve, kakao, baharat gibi tropikal ürünler GATT kurallarına uyarken, tahıl, et, süt, şeker gibi ılıman iklim ürünlerinin GATT kurallarından çok ilgili ülkelerin geliştirdiği özgün tarım politikalarına bağlı kalması, büyük ölçüde sözü edilen kaygının bir sonucudur. Japonların dünya ortalamasına göre 2-5 kez daha pahalıya beslenmelerinin, yada Avrupalıların ekmeği % 70 daha yüksek bir fiyatla tüketmelerinin gerçeği aynıdır.

Gereğeler ne olursa olsun, uluslararası ekonomik ilişkilerde neo-liberal politikaların başladığı bir dönemde, tarım kesiminin günümüze kadar sürecek korumacı bir sarmalın içine girdiği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak konunun ilginç yönü, müdahaleci politikaların ilk belirgin örneğinin, neo-liberal politikaların başını çeken ABD tarafından verilmiş olmasıdır. XI. madde'nin Amerikan süt üreticilerini yeterince koruyamadığını ileri süren ABD, 1933 yılında yürürlüğe giren Amerikan Tarım Yasası (Agricultural Adjustment Act)'na dayanarak 1955 yılında GATT'a geçici statü ile de olsa kendi "ilga hükmü"nü (waiver) kabul ettirmiştir. Bu hüküm ABD'e kendi tarım programlarını olumsuz yönde etkileyebilecek, süttten pamuğa ve şekerle çok sayıda tarım ürünü ithalatına miktar kısıtlamaları ve özel gümrük vergileri uygulayabilme olanağı tanımıştır.

İlga hükmü ile kendi tarımsal üretimini dış rekabete karşı güvenceye alan ABD, zamanla oluşan tarım stoklarını dış pazarlarda eritme aracı olarak ta, 1954 yılında Kongre tarafından kabul edilen ünlü "Public Law 480"ı (Barış için yiyecek) kullanmıştır. Dünyada açlık çeken bölgelere gıda yardımı yapmak amacıyla çıkartılan yasa, takastan düşük faizli kredi tahsisine kadar çeşitli ihracat teşvikleri ile Amerikan tarım stoklarının eritilmesine aracılık etmiştir. Amerikan Tarım Bakanlığı'nın verilerine göre, 1955-70 döneminde PL 480 çerçevesinde yapılan tarım ürünleri ihracatı toplam tarım ürünleri ihracatının, yılda ortalama % 20 ile % 34 arasında değişen bir bölümünü oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında önce Japonya, ardından da Batı Avrupa beslenme gibi hassas bir alanda dışarıya karşı bağımsız olma ve kırsal sosyal yapıyı koruma stratejilerinin zorunlu kıldığı müdahaleci tarım politikalarına yönelmişlerdir. GATT'ın gümrük tarifelerini büyük ölçüde azaltarak dış ticarete serbestleşmeye gittiği neo-liberal dönemde, Batı Avrupa Ortak Tarım Politikası (OTP) gibi, dışarıya karşı korumacı ve içeride yüksek fiyatlarla destekleme yapan bir politikayı uygulamaya sokmuştur. Tarım ürünleri ticaret politikasının araçlarını oluşturan prelevman (değişken gümrük vergisi)

ve restitüsyon (ihracat primi) GATT'ın temel ilkeleriyle taban tabana zıt uygulamaları gündeme getirmiştir. Japonya ve İskandinav ülkeleri ise yüksek fiyatlarla özendirdikleri iç üretimi, yüksek gümrük vergileri ve yasak yada miktar kısıtlamaları ile yabancı ürünlerin rekabetine karşı sıkı bir biçimde korumuşlardır. Bu yöndeki uygulamalar, çıkarların çoğu zaman ilkelerin önünde seyrettiğini bir kez daha göstermiştir.

1962 yılında uygulamaya giren OTP'ye karşı ABD, Bloklar arası yaşanan "soğuk savaş" koşullarından dolayı kesin tavır alamamıştır. Söz konusu dönemde dünya tarım piyasalarında talebin yükseliş sürecinde bulunması, ABD ile birlikte öteki ihracatçı ülkelerin OTP'ye karşı kesin tavır almamalarının en önemli nedenidir. ABD'nin bu olumlu davranışına karşılık Avrupa Topluluğu, soya çekirdeği-küspesi ve mısır glütenu ithalatında gümrükleri sıfıra indirmiştir. Bilindiği gibi 1960'lı yıllarda soya ve glüten ihracatının yaklaşık tamamı ABD'nin elinde bulunmaktadır.

Karşılıklı ödümler 1960'ların sonlarına doğru Atlantik'in iki yakası arasında çok önemli bir iş bölümü ve pazar paylaşımının doğmasına yol açmıştır. Avrupa, Atlantik ötesinden gelen düşük fiyatlı hayvan yemine dayanarak süt ürünlerinde, ABD ise tahılda dünya pazarlarını doyuracaktır. Kökenleri "Kennedy Round"a dayanan bu pazar paylaşımı, 1980 başlarında Topluluğun tahıl ürünlerinde net ihracatçı duruma gelmesi, ABD'nin süt ürünlerinde fazla vermeye başlaması, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Endonezya, Arjantin ve Brezilya gibi üçüncü ülkelerin tahıl ve soya başta olmak üzere, dünya tarım pazarlarından daha fazla pay almak istemeleri ve nihayet dünya tarım pazarlarının eşi görülmemiş bir durgunluk dönemine girmesiyle geçerliliğini kaybetmiştir.

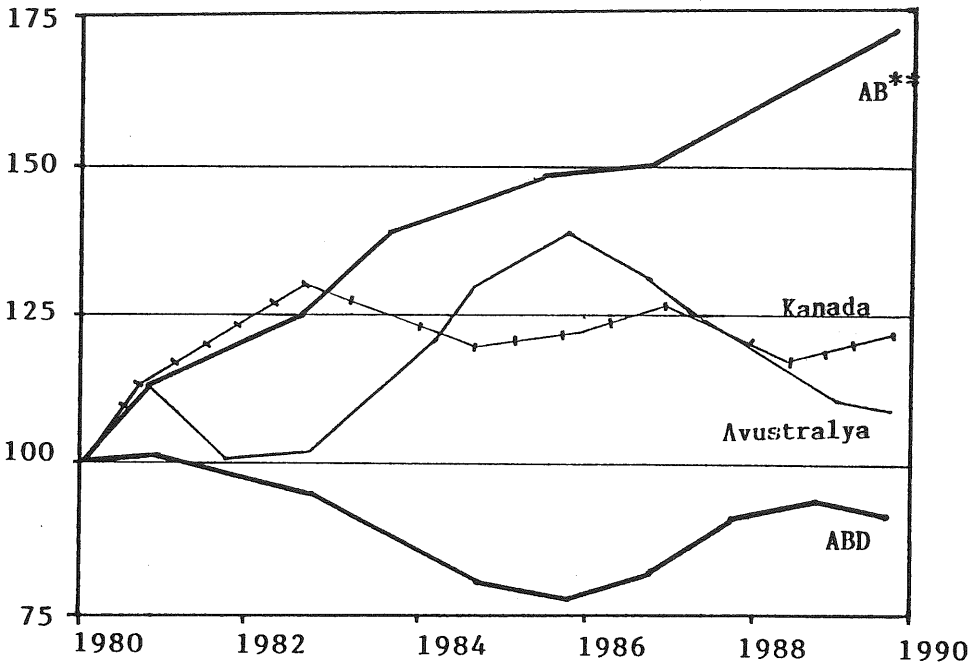
Gerçekten de 1960 ve 70'li yıllarda tahıl ürünlerinde, özellikle buğdayda net ithalatçı olan Topluluk, 1980 sonrası ihracatçı konumuna yükselerek dünya buğday pazarlarının % 20'sini eline geçirmiştir. Buna karşılık dünya tarım pazarlarını uzun yıllar kendi iç pazarlarının bir devamı haline getiren ABD'nin dünya buğday pazarlarındaki payı, aynı dönemde % 45'ten %25'lere gerilemiştir. Kısacası, ABD, üretimini yüksek fiyat politikaları ile özendirerek kendi-kendine yeterli olan Topluluğun önce iç pazarlarını, ihracatçı konuma yükseldikten sonra da ele geçirdiği dünya pazarlarının bir kısmını kaybetmiştir. ABD bu dönemde yalnızca tahılda değil, tüm tarım pazarlarında alan kaybetmiş ve sonuçta, 1980'li yılların başından sonuna dünya tarım pazarlarındaki payı % 17.5'ten % 13'e düşmüştür. Oysa aynı dönemde Topluluğun en önemli tarım ürünü ihracatçısı ülkeleri olan Fransa ve Hollanda'nın toplam payları % 14.5'tan % 18'e yükselmiştir.

ABD'nin Avrupa karşısında gerilemesinde Topluluğun ihracata sağladığı sübvansyonlar kadar, ABD'de Reagan'omik politikalar çerçevesinde uygulamaya giren de-

ğerli dolar-yüksek faiz politikalarının da rolü vardır. Aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı gibi, 1980-90 yılları arasında tarım ürünleri ihracatı mutlak olarak gerileyen tek ülke ABD'dir. 1980 yılı baz alınıp ihracat endeksi 100 kabul edildiğinde, ABD'nin tarım ürünleri ihracatı 1986 yılında 80'in altına düşerken Avrupa Birliği (AB)'ninki 150'ye yükselmiştir. Kanada, Avustralya ve Brezilya gibi diğer önemli tarım ürünü ihracatçıları için ise aynı yıl, söz konusu endeks 120 ile 140 arasında yer almıştır.

### TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

1980-100\*



(\*) Üç yıl üzerinden hareketli ortalama. (\*\*) Birlik içi ihracat hariç,

Kaynak: FAO, EUROSTAT, Statistiques de commerce exterieur.

### -Dünya tarım piyasalarında durgunluk

Avrupa'nın dış pazarlarda ilerleme sağladığı 1980'li yılların başından itibaren dünya tarım ticareti çok büyük bir durgunluğun, hatta daralmanın içine girmiştir. On yıl içerisinde yaklaşık 5 katlık bir büyüme ile olağanüstü bir gelişme göstererek 1970'ten

1980'e 50 milyar \$'dan 233 milyar \$'a yükselen dünya tarım ticareti, takip eden 5 yıl boyunca 210 milyar \$ civarında dolaştıktan sonra, 230 milyar \$'ın üzerine yeniden ancak 1986 yılında çıkabilmiştir. 1990 yılında 300 milyar \$'a yükselen bu rakam, günümüzde ise 400 milyar \$'a yaklaşmış bulunmaktadır.

1980'li yılların başında ortaya çıkan daralma, tarım ürünlerinin dünya ticaretindeki nisbi öneminin gerilemesine hız kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında dünya ticaretinin yaklaşık yarısını oluşturan tarım ürünleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında % 40'a, 1970'li yıllarda % 20'ye ve nihayet günümüzde % 10'a kadar gerilemiştir. Aynı dönem içerisinde endüstriyel ürünlerin payı yaklaşık iki kat artarak % 75'e yükselmiştir. Tarım ürünlerinin dünya ticaretindeki nisbi öneminin azalması, tarım kesiminin ulusal ekonomi içindeki payının zaman içinde azalması kadar doğal bir gelişmedir. Burada vurgulanmak istenen nokta, söz konusu doğal nisbi gerileme sürecinin dışında, tarım ürünleri dış ticaretinin istikrarsız bir gelişme seyri izlediğidir.

Dünya tarım ürünleri ticaretindeki istikrarsızlığın temel nedeni, tarım ürünleri fiyatlarında yaşanan istikrarsızlıklardır. Uzunca bir dönem çerçevesinde incelendiğinde, dünya tarım piyasalarında fiyatların sürekli ve derin iniş-çıkışlara sahne olduğu gözlenir. Nitekim, Amerikan Ticaret Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen ve son bir asırlık dönemi (1890-1990) kapsayan, tarım ürünlerinin de dahil olduğu ham madde nisbi fiyatlarını inceleyen araştırmanın sonuçları bu durumu kanıtlamaktadır.

Söz konusu araştırmaya göre, tarım ürünleri fiyatları bir asır boyunca üç büyük devresel süreç yaşamıştır; 1900-1930, 1930-1970 ve 1970'den günümüze. Yüzyılın başında yükselmeye başlayan fiyatlar, Birinci Dünya Savaşı'nda, 1890-1900 dönemi nisbi fiyatları 100 kabul edildiğinde 195'e kadar çıkmıştır. 1930'ların başında 82'ye kadar gerileyen fiyatlar, İkinci Dünya Savaşı ile yeni bir yükselme dönemine girmiştir. Kore Savaşı ile 1950'li yılların başına kadar uzayan yükseliş döneminde endeks 154'e çıkmıştır. 1960'lı yılların sonunda 90'a kadar gerileyen endeks, 1970'li yılların başında, bu kez dünyada yaşanan kuraklık nedeniyle yükselişe geçmiştir. 1970'li yılların ortasında 135'e çıkan endeks, 1980'li yılların ortalarında yeniden 85'e düşmüştür.

Tarım ürünleri fiyatlarının 1980'li yılların başından itibaren gerileme sürecine girmesi, 1980 sonrası dünya tarım ticaretinde yaşanan daralmanın nedenlerinden biri olduğu kadar aynı zamanda sonucudur. 1981-83 döneminde dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk, Kuzey Yarımküre'de beslenmede doyum noktasına ulaşılması, Güney Yarımküre'de dış borç yükünün ithalat olanaklarını sınırlaması, yüksek değerli doların ithalatın maliyetini yükseltmesi, 1983 yılından itibaren petrol fiyatlarında yaşanan "karşı şok", dünya finansman piyasalarında faizlerin yükselmesi, Kuzey ve Güney Yarımküre'den çok sayıda ülkenin kendi kendine yeterli olma konusunda ilerleme kay-



detmesi dünya tarım ticaretinde 1980 sonrası yaşanan daralmanın en önemli nedenleridir.

İç pazarları doyum sınırına çoktandır ulaştığı halde tarımsal üretimi artmaya devam eden ABD ve AB gibi ülkelerde ihracat, üstelik yıldan yıla artan ihracat yadsınamaz bir zorunluluktur. Dünya tarım pazarlarının durgunluğa girdiği bir dönemde böyle bir zorunluluk, dünya tarım pazarlarını "paylaşılmalı pasta" konumuna sokarken, ticari mücadeleyi de "sübvansiyonlar savaşı"na dönüştürecektir. 50 milyon ton ile "tahıl dağları"na dönüşen stoklarını eritmek için, ABD'nin Mısır'a dünya fiyatlarının ancak 1/8'ine denk gelen bir fiyatla, tonu 25 \$'dan un, 1 milyon ton tereyağı ve 0.8 milyon ton süt tozu ile "süt gölleri"ne dönüşen stoklarını eritmek için Topluluğun eski Sovyetler Birliği'ne destekleme fiyatlarının yalnızca % 14'üne denk gelen bir fiyatla, tonu 450 \$'dan tereyağı satmaları 1980'li yılların başından itibaren yaşanan ticari mücadele ve karmaşanın boyutlarını göstermektedir.

Dünya tarım pazarlarındaki ticari mücadelenin "sübvansiyonlar savaşı"na dönüşmesi tarım ürünleri fiyatlarını eritirken, ihracatçı ülkelerin önüne ödemesi giderek güçleşen mali faturalar koymaya başlamıştır. Örneğin, 1979-81 döneminde 15 OECD ülkesinde 116 milyar ECU olan sübvansiyoncu tarım politikalarının maliyeti, beş yıl sonra, yani 1984-86 döneminde iki katlık bir artış ile 230 milyar ECU'ye ve tarım ürünlerinde nominal dış koruma oranları %41'den %79'a yükselirken, dünya tarım piyasalarında ortalama buğday fiyatları yarı yarıya azalarak 200\$/ton'dan 100\$/ton'un altına düşmüştür. Sübvansiyonlar savaşı, 14 ülkeden oluşan Cairns grubu (Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Arjantin, Brezilya, Endonezya...) gibi ekonomi politikaları gereği sübvansiyon uygulamalarına karşı olan yada Türkiye gibi bu tür bir mali mücadeleye girebilecek güçten yoksun ülkelerin tarım ürünleri ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir.

Korumacılığı azaltmak, tarımsal desteklemenin mali yükünü hafifletmek ve nihayet dünya tarım ürünleri ticaretinde yaşanan karmaşaya bir son vererek ticarete yeni bir ivme kazandırmak amacıyla, Eylül 1986'da Uruguay'ın Punta del Este kentinde bakanlar düzeyinde GATT konferansı başlatılmıştır. Aralık 1990'da bitirilmesi öngörülen konferans, tarım ürünlerine sağlanan sübvansiyonlar konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle ancak Aralık 1993'te bitirilebilecektir.

### **-Müdahalecilikten Uruguay Round'a**

Uruguay Round'un Tarım bölümü görüşmelerinde temel tartışma konusu OTP olmuştur. 1980'li yılların başında yalnızca ABD tarafında eleştirilen OTP, bu kez Cairns

grubunun da temel eleştiri odağı haline gelmiştir. OTP'nın araçları ve ilkeleri ortadan kaldırılsa dünya tarım ticareti ile ilgili sorunların ortadan kalkacağı düşüncesi Uruguay Round'a kısa sürede hakim olmuştur.

Serbest ticaret ilkeleri adına OTP'ni eleştiren ülkeler de aslında oldukça müdahaleci politikalar izlemektedirler. Bu ülkelerin başında yer alan ABD, ne korumacılık ne de tarım ürünleri ticaretine verilen sübvansiyon yönünden AB'den çok fazla geride bulunmamaktadır. Kendi pazarlarını dış rekabete karşı, sağlık kuralları ve "ilga hükmü"ne dayalı kotalar gibi tarife dışı engeller dahil her türlü yöntem ile koruyan bu ülke, dış pazarları eline geçirmek için de çeşitli devlet desteğine başvurmaktan kaçınmamaktadır. Tarım ürünleri ihracatına düşük faizli kredi tahsis eden Karma Kredi Programı (Blendet Credits), ihracatçılara ucuz ürün sağlayan İhracatı Geliştirme Programı (Export Enhancement Program) bunun örnekleridir. ABD'de sübvansiyon sağlanarak ihraç edilen buğdayın toplam buğday ihracatı içindeki payı, bu programlar sayesinde 1981'den 1987'ye % 16'dan % 75'e yükselmiştir.

Ülke içerisinde tarım kesimine sağlanan devlet desteğine gelince, Avrupa Birliği'nde yüksek destekleme fiyatları ile yapılan yardım ABD'de fark giderici ödeme (deficiency payments) yoluyla doğrudan yardım yöntemi ile yapılmaktadır. Federal bütçeden tarım kesimi için yapılan toplam harcamalar, 1980'den 1986'ya 24 milyar \$'dan 60 milyar \$'a çıkmıştır. Kısacası tarım kesimine müdahale konusunda ABD ile AB arasındaki temel fark, desteklemenin şeklinden ve yoğunluk derecesinden ileri gelmektedir. Bir de AB'de tüketiciler tarafından ödenen desteklemenin faturası, ABD'de vergi mükelleflerince ödenmektedir.

AB ve ABD dışında kalan diğer OECD ülkelerinde korumacılık ve destek tarım politikalarının temel taşları olmuştur. OECD'de ortalama % 40 dolayında olan üretici sübvansiyonu eşdeğeri (ÜSE) oranı, Norveç, İsviçre, Finlandiya gibi EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkeleri ile Japonya'da % 70'i aşarken, Avustralya ve Yeni Zelanda'da % 10'un altında kalmaktadır. Bu oran AB ve ABD için, sırasıyla % 50 ve % 23'tür. Türkiye'de ise bu oran % 37 dolayında bulunmaktadır.

Ülkelerin tarım ürünleri ile ilgili dış ticaret politikalarının yönü büyük ölçüde ülkelerin kendi genel tarım politikaları tarafından belirlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yerli üretimlerini yüksek fiyat politikaları ile özendiren Japonya, EFTA ve Avrupa Birliği ülkelerinin dış ticareti serbestleştiren politikalara sıcak bakmaları düşünülemez. Söz konusu ülkelerde tarım ürünleri ortalama fiyatları, dünya piyasa fiyatlarının iki katıdır. Tyers ve Anderson (1992)'un araştırmalarına göre, dünyada 1965-69 döneminden 1985-89 dönemine nisbi tarım fiyatları ortalama % 30 oranında

gerilerken, Avrupa Birliğin'de yalnızca % 10, EFTA'da % 7 oranında gerilemiş ve Japonya'da ise hiç gerilememiştir.

İç fiyatlar yükseldikçe, iç piyasaları koruyan gümrük duvarları da yükselmektedir. Nitekim, OECD'nin hesaplarına göre 1988-1991 döneminde Yeni-Zelanda'da % 6, Avustralya'da % 13 ve ABD'de % 33 olan ortalama tarımsal nominal koruma oranları AB'de % 84'e, EFTA'da % 176'ya ve Japonya'da % 190'a tırmanmaktadır. Düşük fiyat politikası Amerikan iç pazarlarını yabancı ürünlerin rekabetine karşı etkin bir biçimde korurken, yüksek fiyat politikalarının uygulandığı Avrupa'da sıkı bir dış koruma sistemi, yerli üretimin geleceği ile özdeşdir.

Topluluğun 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren tarımsal üretimi sınırlamak (süt üretimine kota) ve destekleme fiyatlarını dünya fiyatlarına yaklaştırmak (tahıl üretiminde Maksimum Garanti Miktarı uygulaması) için attığı adımlar, OTP'nin temel işleyişini değiştirmedik için diğer ülkelerce yeterli görülmemiştir. Aslında bu dönemde, 1960'lı yılların başında uygulamaya giren ve Batı Avrupa'da gerçekten başarılı sonuçlar veren OTP'na Topluluk içinden de eleştiriler giderek artmaya başlamıştır. 1980 yılında OTP'nin tüketiciler için 55 milyar \$ olan maliyeti 1990'lı yıllarla birlikte 90 milyar \$'a yükselmiştir. Bu koşullarda Topluluk Komisyonu, Tarım Komiseri, İrlanda'lı Mac Sharry'nin hazırladığı ve OTP'da oldukça köklü değişiklikler içeren "Mayıs 92 Reformu" diye adlandırılan tedbirler dizisini kabul etmiştir.

Tarımsal fiyatları dünya piyasa fiyatları düzeyine çekecek ve aşırı üretim fazlasını ortadan kaldıracak ciddi tedbirler içeren Mayıs 92 reformu kabul edildikten sonradır ki Uruguay için nihai anlaşma yolunda son adımı atma umutları doğmuştur. Bu çerçevede ABD ile Topluluk arasında yeniden başlatılan görüşmeler, Kasım 1992'de Blair House ön anlaşması ile sonuçlanmıştır. Fransa'nın girişimi ile Eylül 93'te yeniden ele alınarak tartışılan Blair House kararları Aralık 93'te son şeklini almıştır. Brüksel'de ABD ile Topluluk arasında varılan anlaşma, iki ülke arasındaki tarım ticaretini düzenlemeye çalışırken, Nisan 94'de Fas'ın Marakeş kentinde noktalanana tarım dış ticareti ile ilgili Uruguay Round'un temel ilkelerini de belirlemiştir.

Uruguay Round, görüşmelerini yalnızca gümrük korumaları üzerine yoğunlaştıran kendinden önceki Roundlar'dan farklı olarak ulusal tarım politikalarını, iç desteklerden dış ticaret politikalarına kadar bir bütün olarak tartışmaya açmıştır. Zira 1980'li yılların başında kargaşaya dönüşen ticari mücadele, iç politikalarda serbestleşmeye gidilmeden serbest dış ticaret politikası uygulamanın olanaksızlığını, en azından zorluluğunu ortaya koymuştur. Ancak çok uzun yıllardır devlet müdahalesine tanık olarak ekonomik etkinlikten tamamen uzaklaşmış bir kesimi, "mukayeseli üstünlükler" ilkesine dayalı ulus-

lararası serbest ticarete yöneltmek elbette kolay değildir. Bu son Round'un, 4 yıl yerine 7 yıl sürmesinin temel nedenini işte bu zorlukta aramak gerekir.

Bu süre içerisinde her ülke yada ülke grubu Uruguay Round'un tarım bölümünü kendi ulusal tarım politikalarına göre oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, dünya tarım pazarlarını ellerinde bulunduran ülkeler üç ayrı grup oluşturmuşlardır. Aşırı müdahaleci grubu oluşturan AB, EFTA ve Japonya korumacılığın mümkün olduğunca sürdürülmesini, sübvansiyonlara toptan karşı olan ve "dürüst ihracatçılar" olarak tanınan Cairns grubu korumacılığın tamamen kaldırılmasını ve nihayet ılımlı bir müdahaleci politikaya sahip ABD ve Kanada korumacılığın düşük bir düzeye indirilmesini savunmuşlardır. Yukarıdaki ülke gruplarından bazı ülkelerin, hatta ülke içerisinde bazı üretici gruplarının, buldukları genel grupların dışındaki ülke grupları ile kendi öz çıkarları için dayanışma içinde hareket ettikleri de unutulmamalıdır. Örneğin, Amerikan şeker üreticileri, sahip oldukları ticari avantajları kaybetmemek için, ABD'nin genel politikalarının aksine Avrupalı tahıl ve Japon pirinç üreticileri ile ortak hareket ederek eski sistemin aynen muhafaza edilmesine çalışmışlardır. Buna karşılık, OTP'dan yararlanamayan Avrupalı kümes hayvanı, domuz eti yada şarap üreticileri dış ticaretin tamamen serbestleştirilmesi için Cairns Grubu'nun önerilerini desteklemişlerdir.

### **-Uruguay Round'un tarım sonuçları**

Uruguay Round Nihai Senedinde yer alan Tarım Anlaşması beş yeni kural içermektedir:

**-Pazara Giriş:** Tarım ürünleri ithalatında uygulanan kota yada prelevman gibi tarife dışı engellerin tümü gümrük tarifelerine dönüştürülecektir. Gümrük tarifeleri ise 1986-88 dönemi baz alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yıl içerisinde (1995-2000) % 36, gelişmekte olan ülkelerde 10 yıl içerisinde (1995-2004) % 24 oranında düşürülecektir. Bu indirim her ürün için en az, gelişmiş ülkelerde % 15, gelişmekte olan ülkelerde % 10 olacaktır. En az gelişmiş ülkelerin gümrük tarifelerini aşağı çekme zorunlulukları yoktur.

Pazara asgari giriş kuralı ise, ithalatı gümrük tarifelerine tabi temel tarım ürünlerinde, Tarım Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği ilk yılda 1986-88 dönemi baz alınarak, iç tüketimin % 3'ü kadar, 6 yıl sonunda ise % 5'i kadar ithalat zorunluluğu getirmektedir. Bu asgari ithalat oranı gelişmekte olan ülkeler için 10 yıl sonunda % 4 olacaktır.

Tarım Anlaşması, tarım ürünleri ithalatının belli bir sınırın üzerine çıkması yada fi-

yatlarının belli bir sınırın altına düşmesi durumunda ithalatçı ülkeye "özel korunma hükmü" çerçevesinde ek gümrük vergileri ile geçici bir süre için korunma olanağı sağlamaktadır. Örneğin, eğer dünya buğday fiyatları, önceden saptanmış dünya referans fiyatlarının altına düşerse ithalatçı ülke, buğday ithalatına ek gümrük vergisi uygulayabilecektir. Öte yandan, çok hassas ürünlerde tarife sistemine geçişi kolaylaştırmak için Anlaşma, ilgili ülkelere, "özel muamele" hükmü ile miktar kısıtlamaları gibi tarife dışı engelleri sürdürme olanağı tanımaktadır.

**-İhracat Sübvansiyonları:** 1986-90 dönemi ortalaması esas alınarak, 6 yıl içerisinde, ihracat sübvansiyonları, değer olarak % 36 oranında, sübvansiyonlu ihracat, her ürün için, miktar olarak % 21 oranında azaltılacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde 10 yıllık bir süre zarfında bu oranlar % 24 ve % 14 olarak gerçekleşecektir. İhracat kredileri yada gıda yardımına yönelik sübvansiyonlar büyük ölçüde, azaltılmaya tabi sübvansiyon kapsamı dışında tutulmuşlardır. Şimdiye kadar ihracatına sübvansiyon uygulanmamış ürünlerin ihracatlarına bundan sonra da hiçbir sübvansiyon verilemeyecektir.

**-İç Destekler:** Tarımsal üretime sağlanan tüm iç destekler, 1986-88 dönemi esas alınarak, gelişmiş ülkelerde 6 yılda % 20, gelişmekte olan ülkelerde 10 yılda % 13.3 oranında azaltılacaktır. Ürün esasına göre iç desteğe, üretim değerinin gelişmiş ülkelerde % 5'ini, gelişmekte olan ülkelerde % 10'unu geçmeyecek şekilde izin verilmektedir.

"Yeşil kutu" önlemleri denilen ve araştırma, hastalıklarla mücadele, alt yapı yatırımları, gıda yardımları, yapısal uyum programları, bölgesel yardım ve çevre koruma programlarını kapsayan harcamalar indirim taahhütlerinin dışında tutulmaktadır. Yine, üreticilere çeşitli nedenlerden dolayı, örneğin üretimi sınırlamak için toprağını nadasa bırakanlara yapılan doğrudan yardımlar da iç desteklerin azaltılması kuralı dışında tutulmaktadır.

**-Uyum Hükmü:** Ticari ilişkide bulunan ülkelerin ekonomilerine zarar vermeyen ve ticareti çarpıtıcı etkisi çok sınırlı olan, ancak "yeşil kategori" önlemler sınıfında bulunmayan iç destekler ile ihracat sübvansiyonları 9 yıl süre ile uygulanabilirler.

**-Sağlık Önlemleri:** Bu kural, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili ölçülerin hangi koşullarda ve nasıl kullanılacağını belirlemeye çalışmaktadır. Amaç, bu alandaki çeşitli ölçüleri bilimsel bir temele oturtmak, ticareti keyfi bir biçimde engelleyici niteliklerden arındırmak ve nihayet ülkeler arasında ayırım yapmadan uygulanmasını sağlamaktır. Dünya Ticaret Örgütü içerisinde oluşturulacak Tarım Komitesi yukarıda adı geçen kuralların uygulanmasını denetleyecektir.

## **-Tarım Anlaşması'nın etkileri**

Yakından bakıldığında Uruguay Tarım Anlaşması'nın ilke ve içerik yönünden ABD ile Avrupa Topluluğu arasında gerçekleştirilen Aralık 93 ikili anlaşmasının tam devamı olduğu anlaşılır. ABD, kendi üreticilerinin dahi karşı çıktığı, tüm sübvansiyonları ve yardımları ortadan kaldırmayı hedefleyen "sıfır çözüm" önerisinden vazgeçtikten sonra, 1989 yılından itibaren konuyla ilgili görüşmeleri;

a) İhracata sağlanan doğrudan sübvansiyonların önemli ölçüde azaltılması, b) tarife dışı engellerin gümrük tarifelerine dönüştürülmesi, c) bu tarifelerin de 10 yıl içinde ortadan kaldırılması gibi üç temel hedef üzerinde yoğunlaştırmış ve bu hedeflere önce Mayıs 92 Reformu ve Blair House'ta, en sonunda da Uruguay Round'da büyük ölçüde ulaşmıştır. Tarım kesiminde yapılmasına mücadele edilen iç devlet destekleri, "yeşil kutu" konuları hariç yalnızca çiftçi gelirlerine yapılan doğrudan yardımlardır. Doğrudan destek, ABD'nin tarım kesimine geleneksel müdahale aracıdır ve bunu "deficiency payments" adı altında uygulamaktadır. AB ise, 1992 Mayıs Reformun'dan sonra temel müdahale aracı olarak "telafi edici ödemeler" denilen doğrudan destek yöntemine yönelmiştir.

Ekili alanları sınırlandırarak üretimi kontrol altına almaya ve destekleme fiyatlarını dünya piyasa fiyatları düzeyine çekmeye ve doğacak çiftçi kayıplarını doğrudan yardımlarla telafi etmeye yönelik Mayıs 92 Reformu, aslında Topluluk tarım politikalarını büyük ölçüde ABD'ninkine yaklaştırmaktadır. OTP'daki bu köklü değişimler, yalnızca serbest ticaret ilkelerine uyum göstermenin değil aynı zamanda Avrupa'da oluşan yeni ekonomik ve politik koşullara uyum sağlamanın da bir gereğidir. 1960'lı yıllarda uygulamaya konan ve Batı Avrupa'da gerçekten başarılı sonuçlar veren OTP'nin, 1980'lerde kendi kendine yeterliliği aşan Topluluk'ta desteklenmesi için çok fazla bir neden kalmamıştır. Eskiden beri tarım kesiminin sosyal boyutunu yardımlara gerekçe gösteren Topluluk, tarım nüfusunun toplam nüfusun içerisinde % 5-6'lara düşmesi sonucu bu gerekçeden de kurtulmuştur. 1980'li yılların ortalarından beri OTP'ni reforma tabi tutmaya çalışan Topluluğun 1992'ye kadar beklemesi, Topluluğu oluşturan üyelerin çıkarlarının homojen olmamasından ileri gelmiştir.

Çiftçi gelirlerine sağlanan telafi edici ödemeler gibi doğrudan yardımlar, tarımsal üretime ve piyasa fiyatlarına doğrudan etkisi olmasa da, artan çiftçi gelirleri yoluyla tarımsal yatırımları, üretimi ve sonuçta da tarımsal fiyatları dolaylı olarak etkilemektedir. Üstelik, doğrudan yardımları indirim dışında bıraktığı için toplam iç yardımlardaki indirimler ABD ve AB gibi ülkelerin tarımsal destek bütçelerinde köklü değişikliklere yol açmayacaktır. Örneğin, AB'de toplam iç desteklerin tutarı, Tarım Anlaşması'nın uy-

gulanması sonucunda 73.5 milyar ECU'den yalnızca 61.2 milyar ECU'ye inecektir. Kısacası, çük büyük tartışmalar sonucu varılan nokta, bir müdahale sisteminden diğere geçiştir. Yeni sistem, biraz daha şeffaf olsa da, piyasa fiyatlarına ve mekanizmasına biraz daha az etki etse de tarım kesimini dışardan etkileyip kaynak dağılımını değıştireceğı yadsınamaz. Kamu yardımları, üretim miktarı esasından çiftçi esasına yöneleceğı için yardımların üreticiler arasındaki dağılımı eski sisteme oranla şüphesiz daha adil olacaktır.

İç desteklerin sınırlandırılması kuralı, üretime sağlanan dolaylı ve doğrudan desteklerin gelişmekte olan ülkelerde zaten üretim değerin % 10'unu pek aşmadığı için, mevcut tarımsal destekleri ancak sınırlı bir biçimde etkileyebilecektir. Fakat bazı ürünlerin sosyal nedenlerle aşırı desteklenmesi yada politik gerekçelerle tarımsal destekleme fiyatlarının zaman zaman aşırı bir biçimde artırılması gibi uygulamalar ilgili kurala ters düşecektir.

Buna karşılık, tarımsal üretime sürekli bir biçimde olağanüstü destek verilen Suudi Arabistan, Japonya ve EFTA gibi ülkelerde "iç destekler" kuralının işlemei üretimi ciddi olarak olumsuz yönde etkileyecektir. Bu ülkelerde üreticilere sağlanan ortalama destekleme fiyatları, dünya piyasa fiyatlarının 2 ile 5 kat üzerinde bulunmaktadır. EFTA ülkelerinin bir bölümü AB'ne tam üye olduklarından, AB'den "üye olma telafi edici tutarı" çerçevesinde mali yardım olarak yeni sisteme uyum sağlamaktadırlar. Örneğin, daha çok küçük aile işletmelerinden oluşan bir tarıma ve AB'nin iki katına varan düzeyde destekleme fiyatlarına sahip olan Avustralya, üreticilerinin uğrayacağı ekonomik kayıpların 2/3'sini AB'ye ödeterek OTP'na, dolayısıyla Uruguay Round'a uyum sürecine girmiştir.

Uruguay Round'un "Pazara Giriş" ve "ihracat Sübvansiyonları" kuralları, tarım ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesi ile ilgilidir. Tarife dışı engellerin, önce gümrük tarifelerine dönüştürülmesi, daha sonra gümrük tarifelerinde indirimle gidilmesi ve ihracata sağlanan sübvansiyonların azaltılması dünya tarım piyasalarında şüphesiz daha adil bir rekabet ortamı yaratacaktır. Gelişmiş ülkelerde 150 milyar \$'a ulaşan ihracat sübvansiyonlarının, sınırlı bir biçimde de olsa azaltılacak olması, iç pazarları koruyan gümrük duvarlarının kısmen de olsa aşağı çekilmesi, Türkiye dahil gelişmekte olan ülkelerin ihracat olanaklarını arttıracaktır.

Serbest dış ticarete doğru atılmış bu adımların henüz "ilk adımlar" olduğunu, "olgunlaşma" dönemi için uzun yıllar ve çok sayıda "Round"a gereksinim duyulacağını hemen belirtmeliyiz. Herşeyden önce, tarife dışı engeller çok yüksek oranlarla gümrük tarifelerine dönüşmektedir. Örneğin, AB'de prelevman gibi tarife dışı engeller, 1986-88

dönemi Topluluk "eşik" fiyatı ile aynı dönemin dünya piyasa fiyatları farkına göre hesaplanarak % 150 ile % 300 arasında değişen gümrük vergilerine dönüştürülmüşlerdir. 2000 yılına kadar bu oranların % 36 oranında azaltılması, dış korumayı ortadan kaldırmayacak, yalnızca biraz daha hafifletecektir. Kaldı ki, söz konusu tarife indirimi, rekabet yeteneği düşük ürünler için en fazla % 15 olacaktır. Oysa gelişmekte olan ülkelerde aynı tarım ürünler için bugünkü gümrük vergisi oranları, % 30 ile % 50 düzeyinde kalmaktadır. Üstelik Birlik, korumalarını gümrük tariflerine dönüştürdüğü ürünlerin tümünde "özel koruma hükmü"nü kullanma hakkını da saklı tutmaktadır. Kanada gibi daha az korumacı gelişmiş ülkelerde ise bu oranların ortalaması % 130 civarındadır.

AB, prelevman gibi etkin koruma araçları sayesinde kendi iç pazarlarını dünya piyasalarında meydana gelen fiyat dalgalanmalarından koruyabilmiş ve tarımsal üretimde çok büyük atılımlar yaparak dünyanın en büyük tarım gücü haline gelmiştir. Uruguay Round sonrası prelevman gibi tarife dışı engelleri kaldırmak zorunda kalan AB, fiyat dalgalanmalarının üretici gelirlerinde yol açacağı tahribatı, ABD'nin geleneksel müdahale aracı olan "doğrudan yardımlar"la onaracaktır. Zamanla dünya piyasa fiyatları düzeyine indirilecek olan iç tarım fiyatları, yine ABD'de olduğu gibi, yerli tarım ürünlerine, yabancı ürünlerin rekabetine karşı "doğal" bir koruma sağlayacaktır. "Doğrudan yardımlar"ı finanse edecek bütçe olanaklarından yoksun gelişmekte olan ülkelerde ise, gümrük tarifelerine geçiş dünya piyasalarındaki dalgalanmaların doğrudan iç piyasalara ve çiftçi gelirlerine yansımaya yol açacaktır. Bu durumda yerli üretimin olumsuz yönde etkilenmesi beklenebilir. Gümrük tarifelerinin düşürülmesi ise, birçok gelişmekte olan ülkeyi önemli bir gelir kaynağından yoksun bırakacak ve sonuçta sınırlı devlet bütçelerinin daha da küçülmesine neden olacaktır.

Miktar kısıtlamaları gibi, ABD'ye tanınan "waiver" istisnası dahil tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ile "mukayeseli üstünlükler" temeline dayalı dış ticaretin, kısmen de olsa tarım ürünleri alanında kendine bir yer açması beklenebilir. Bu kural Türkiye'nin dış ticareti için çok büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, bugüne kadar başta AB olmak üzere öteki gelişmiş ülkeler Türkiye'nin, doğal koşullardan dolayı çok büyük üretim potansiyeline ve rekabet gücüne sahip olduğu tarım ürünlerinin ithalatına kota gibi tarife dışı engeller uygulamışlardır. Tarife dışı engellerin kaldırılması ve yine Uruguay Round kararları doğrultusunda Birlik Akdeniz ülkelerinde salça üretimine sağlanan çok büyük sübvansiyonların azaltılacak olması Türkiye'ye, dünyanın en büyük salça pazarları olan Batı Avrupa pazarlarında çok büyük atılım yapma olanağı sağlayabilir. Aynı şekilde Türkiye'den yapılan fındık ihracatına uygulanan miktar kı-



sıtlanması, kuru üzüm gibi meyvelere uygulanan asgari ithal fiyatı, turfanda sebze ve sofralık üzüm gibi bazı taze sebze ve meyvelere uygulanan kısıtlayıcı ihracat takvimleri gibi çok sayıdaki tarife dışı engeller aşıldıkça Birlik pazarlarına daha fazla ürün sokma olanağı doğacaktır.

"Asgari giriş", yada "asgari ithalat" diye adlandırılan ve gelişmiş ülkelere tüketimlerinin % 5'i, gelişmekte olan ülkelerde tüketimlerinin % 4'ü kadar ithalat yapma zorunluluğu getiren Uruguay Round kuralı, kendi-kendine yeterli olunan ürünlerde belli bir ithalat artışına yol açacaktır. Fransa'nın önerisi ile, % 5 sınırı ürün yerine ürün grubuna göre hesaplanacak (örneğin, sığır eti yerine et yada buğday yerine tahıl) olası ek ithalat artışlarını sınırlandırıcaktır. AB'nin "tercihli rejim" sağladığı Akdeniz, AKP (Afrika, Karaip ve Pasifik), ODA (Orta ve Doğu Avrupa) ve MERCOSUR (Güney Koni Ortak Pazarı-L.Amerika) ülkelerinden yapılan tercihli ithalatı toplam ithalatına dahil etmesi, yine ek ithalat artışını sınırlandırma yönünde etki yapacaktır.

Buna karşılık, ithalatın yasaklarla engellendiği Japonya ve G.Kore gibi gelişmiş ülkelerde, "asgari giriş" in ithalatı arttırıcı etkisi daha açık ve güçlü olacaktır. Bu ülkelerde en hassas tarım ürünü pirinçtir. Pirinç Uruguay Round'un Tarım Anlaşması'na özel bir statü ile girmiştir. Japonya 1995 yılında toplam iç tüketiminin % 4'ü, 2000 yılında ise % 8'i, kadar pirinç ithal edecektir. Bu oranlar G.Kore için 1995 yılında % 1 ve 2004 yılında % 4'tür. Japonya, ithalat artışlarının çiftçi gelirlerinde yol açacağı aşınmayı, tarım bütçesinde yapacağı artışlarla telafi edecektir.

Uruguay Round'un iç tüketiminin en az % 4'ü kadar ithalat yapma zorunluluğu kuralı bazı gelişmekte olan ülkelerin ise, beslenme bağımsızlıklarını tehlikeye sokacak niteliktedir. Özellikle, kalabalık nüfusları dolayısıyla iç tüketimleri yüksek olan Hindistan ve Endonezya gibi ülkeler bu uygulamadan zarar göreceklerdir. 1960'lı yıllarda "yeşil devrim" in ortaya çıkardığı "mucize tohumluklar" a dayanarak gerçekleştirdiği tarımsal kalkınma sayesinde açlık sorununu çözen Hindistan, bu kurala göre yılda 6 milyon ton buğday, Endonezya ise 5 milyon ton pirinç ithal etmek zorunda kalacaktır. Kendi kendine yeterlilik sağlanmış söz konusu ürünlerde ithalat üretimin kısılmasına yol açacaktır. Kısılan üretim karşılığında çiftçilerine, ABD, Japonya yada AB'de olduğu gibi doğrudan ödeme yapabilme maddi olanağına sahip olmayan bu ülkelerde GATT'ın % 4 kuralı, işsizlik ve yoksulluk gibi birtakım sosyo-ekonomik sorunlara kaynaklık edecektir.

Söz konusu % 4 kuralının Türkiye'ye getireceği çok fazla bir ek ithalat artışı olmayacaktır. Et ve süt ürünlerinde GATT'ın istediği asgari ithalat düzeyinin çok üzerinde yabancı ürün tüketen Türkiye, tahıl ürünleri konusunda da herhangi ek bir ithalat yü-

kümlülüğü ile karşılaşmayacaktır. Çünkü Türkiye GATT'ın zorunlu kıldığı ve şu an 600-700 bin ton tahıla eşdeğer olan miktarı zaten her yıl, gerek iç pazarlardaki açığı, gerekse de sanayinin, makarnada olduğu gibi özgün ham madde ihtiyacını karşılamak için ithal etmektedir.

Tarım ürünleri ihracatına şimdiye kadar uygulanan sübvansiyonların azaltılacak olması ve bundan sonraki sübvansiyon uygulamalarının ise belli kurallara bağlanması, kısacası ihracat sübvansiyonlarının disiplin altına alınması, dünya tarımında ve tarım ticaretinde olumlu gelişmelere yol açacaktır. Fakat, ne mevcut sübvansiyonlardaki indirim, ne de bundan sonraki uygulamalar için getirilen disiplin dünya tarım piyasalarında yaşanan karmaşaları tam olarak yok etmeye ve sübvansiyonların dünya tarım üretimi üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya ne yazık ki yeterli olmayacaktır.

2000 yılına kadar ihracat sübvansiyonlarının, değer olarak % 36, sübvansiyonlu ihracatın, miktar olarak % 21 oranında azaltılacak olması, sübvansiyonlu ihracatın 2000 yılından sonra da, düzeyleri bugüne göre biraz düşük olsa da, devam edeceğini gösterir. Söz konusu indirimlerin mümkün olabilen en düşük düzeyde tutulması için, Blair House ön anlaşmasında referans dönem kabul edilen 1986-90 dönemi, Fransa'nın girişimi ile Uruguay Round nihai metninde, "istenildiği takdirde 1991-92 dönemi referans kabul edilebilir" şeklinde değişikliğe uğratılmıştır. Topluluk'ta 1991-92 dönemindeki sübvansiyonlar 1986-90 dönemine göre daha fazla olduğu için, Topluluk ileriki yıllarda daha fazla sübvansiyonlu ihracat yapma olanağına kavuşmuştur. Fransa Tarım Bakanlığı'nın hesaplarına göre, 6 yıllık dönem içerisinde Topluluğun tarım ürünleri ihracatına sağladığı sübvansiyonlardaki azalma, 1991-92 dönemi referans alındığında, ürün grubuna göre % 5 ile % 10 arasında değişen bir oranda daha hafif olacaktır.

Sübvansiyonlu ihracatın % 21 oranında azaltılacak olması, dünya tarım piyasalarında çok adil bir rekabet ortamı yaratmayacaktır. Çünkü, temel tarım ürünlerinin şimdiye kadar AB yaklaşık tümünü, ABD ve Kanada gibi ülkeler 2/3'sinden fazlasını sübvansiyon ile ihraç etmişlerdir. Bu ülkelerin, temel tarım ürünlerinde dünya tarım piyasalarındaki ağırlığı göz önüne alınırsa, dünya ihracatının büyük bir bölümünün yine sübvansiyonlar aracılığı ile yapılacağı anlaşılır.

Sübvansiyonlu ihracat, 1980'li yıllarda olduğu gibi önümüzdeki dönemlerde de dünyamızın, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin üretken kapasitelerini yok etmeye devam edecektir. Bir başka ifade ile, sübvansiyonlu ihracat gelişmekte olan ülkelerin tarımsal kalkınma ve beslenmede kendi-kendine yeterli olma çabalarının önüne set çekecektir. Türkiye gibi çok önemli tarımsal üretim potansiyeline sahip ülkelerin ise ih-

racatları "sübvansiyon seti"ne çarpacaktır.

Uruguay Round'un izin verdiği ölçüde bir ihracat sübvansiyonu AB, ABD yada Kanada gibi ülkelerin tarımsal fazlalarını eritmeye yetmezse, bu ülkeler Tarım Anlaşmasının'da içeriği çok iyi tanımlanmamış "gıda yardımı"nı ticari amaçlar için "emniyet sigortası" olarak kullanacaklardır. Örneğin, ABD 1954 yılında uygulamaya soktuğu PL 480'i (barış için yiyecek) aynı amaçlarla sık sık kullanmıştır. Bazı araştırmacılara göre, önümüzdeki yıllarda dünya gıda yardımı on kat artarsa çok fazla şaşırılmamak gerekir. Gıda yardımları, ticari amaçlara kısmen hizmet etse de, dünyada açlık çeken yada yetersiz beslenen ülkelere, geçici bir süre için de olsa yarar sağlayacaktır. Ancak gıda yardımlarının beslenme sorunlarındaki çözümsüzlüğü de beraberinde getirdiği de unutulmamalıdır.

İhracat sübvansiyonlarının değer olarak % 36 oranında azaltılmasının sübvansiyoncu ülkelerin ihracat gelirlerinde yol açacağı gerileme, piyasa mekanizmasının devreye girmesi ile telafi edilecektir. Telafi, sübvansiyonların azaltılması sonucu dünya piyasalarında ilgili ürünlerin fiyatlarının yükselmesi ile gerçekleşecektir.

Dünya piyasa fiyatları artacak ürünler, daha çok bugüne kadar ihracatına sübvansiyon uygulanan tahıl, şeker, et ve süt ürünleri gibi temel tarım ürünleridir. Adı geçen ürünlerin dünya piyasa fiyatlarında, 1995-2000 yılları arasında % 10 ile % 30 arasında değişen oranlarda artış beklenmektedir. Bu ürünlerin ihracatı ise büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin elinde bulunmaktadır, dolayısıyla fiyat artışlarından da bu ülkeler yararlanacaklardır. Örneğin, pirinç hariç dünya tahıl ticaretinin % 80'i ABD, AB, Kanada ve Avustralya, et ve süt ticaretinin ise % 30'u tek başına AB tarafından gerçekleştirilmektedir. Günümüzde tarım ürünleri toplam dış ticaretinin % 75'i, dünya nüfusunun yalnızca % 25'ini barındıran gelişmiş ülkelerin elinde bulunmaktadır.

Ülke sayısı bakımından 3/4'ü net tarım ürünü ithalatçısı olan gelişmekte olan ülkeler ile, İsviçre ve Japonya gibi az sayıda gelişmiş ülkeler bu fiyat artışından zarar göreceklere. Petrol ihracatçısı Orta-Doğu ülkeleri de aynı sonucu paylaşacaklardır. 1980 sonrası gerileyen dünya piyasa fiyatlarının cazibesine kapılarak tarımsal üretimlerini arttırma ve kendi-kendine yeterli olma çabalarını ikinci plana iten Kuzey Afrika başta olmak üzere çok sayıda gelişmekte olan ülke, giderek yükselen bir ithalat faturası ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu faturanın yol açacağı mali güçlükler, ki buna dışa bağımlı beslenme şoku diyebiliriz, ilgili ülkeleri, en azından orta ve uzun dönemde yeni bir tarımsal kalkınma sürecine yönlendirebilir.

GATT'ın "kayrım yapmama" ilkesinin Uruguay Round sonrası tarım ürünleri ti-

caretine sıkı bir biçimde uygulanacak olması, gelişmekte olan ülkelerin bir bölümünün yararlandığı tercihli ticaret rejimlerini, dolayısıyla ticari ayrıcalıklarının aşınmaya uğratacaktır. AB'nin 1976'dan beri 68 AKP ülkesine Lome Sözleşmesi ile tanıdığı ticari ayrıcalıklar bu çerçevede zayıflarken, ilgili ülkelerin ihracat gelirleri de muhtemelen gerileyecektir.

Dünya piyasa fiyatlarındaki artıştan Türkiye, büyük bir olasılıkla olumsuz yönde etkilenecektir. Bugüne kadar net ihracatçı olma özelliğini sürdürse de Türkiye adı geçen ürünlerin bazılarında, özellikle süt ve et ürünlerinde tamamen ithalatçı konumdadır. Tarımsal kalkınmada öteden beri ikinci plana itilmiş hayvansal üretim, 1980 sonrası ucuz yabancı kökenli süt ve et ürünlerine yönelinerek iyice ihmal edilmiştir. Hızlı bir biçimde artarak bugün 2.5 milyar \$'ı aşan tarım ürünleri ithalatının temelini hayvansal ürünler oluşturduğu ve bu ürünlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 40'ın altında bulunduğu için, adı geçen olası fiyat artışları Türkiye'nin ithalat faturasını yükseltecektir. Ancak son zamanlarda hayvancılığı geliştirmek için atılan, yüzeysel de olsa adımlar bu gelişmeler karşısında sıkılaştırılabilir. Bu da uzun dönemde Türkiye'nin yararına olacak bir gelişme olur. Tahıl ürünlerinde ise şimdiye kadar kendi-kendine yeterli olma politikaları dışına çıkmayan Türkiye, GAP'ın devreye girmesi ile ihracatçı bir konuma geçerek yükselme eğiliminde olan tahıl piyasalarından önemli bir ihracat geliri sağlayabilir.

### -Sonuç

Tüm dünyada uygulanan tarım politikalarının, günümüz uluslararası ekonomik ilişkiler çerçevesinde hem ekonomik hem de politik açıdan artık sürdürülemez bir konuma gelmesi ile Eylül 1986'da Uruguay Round süreci başlatılmıştır. Çok taraflı görüşmeler sürecinde, dünya tarım ticaretinin, mukayeseli üstünlükler temeline dayalı olarak serbestleştirilmesi ve ulusal tarım politikalarının da bu serbestleştirme programına göre yeniden oluşturulmasına çalışılmıştır. Uzun yıllar süren görüşmelerin sonunda Aralık 1993'te ortaya çıkan Tarım Anlaşması, biçim ve içerik yönünden bir bakıma, dünya tarım ticaretinin 2/3'sini elinde bulunduran üç büyük ülke grubunun, ABD, AB ve Cairns Grubu, kendi aralarında anlaştıkları doğrultuda şekillenmiştir. Daha çok gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren tarımsal kalkınma sorunları ile çevre konuları Anlaşma'ya yeterince yansımamıştır.

Uruguay Round sonrası dünya tarım ticaretinin serbestleşmesi yönünde çok köklü değişiklikler beklenmemelidir. Herşeyden önce Uruguay Round nihai metni tarımsal üretime, üreticiye ve ticarete sağlanan destekleri tamamen ortadan kaldırmayı değil

azaltmayı hedeflemektedir. Müdahalenin olduğu bir alanda, bu Uruguay Round'un izin verdiği "doğrudan yardımlar" şeklinde de olsa, ekonomik etkinlik sağlanamayacağı için ilgili ürünlerin ticaretinde de serbest rekabet koşulları oluşamayacaktır. Zaten dünyamızda yaklaşık yarım asırdır uygulanan müdahaleci tarım politikalarını bir anda değiştirmenin fiziki olanağı da yoktur. Bu bakımdan Uruguay Round Tarım Anlaşması'nı tarım sektöründe serbestleşmeye doğru atılmış yalnızca önemli bir adım olarak kabul etmek gerekir.

Uruguay Round'un tarımsal üretimi piyasa mekanizması içine çekmek için tarım kesimine yapılan devlet müdahale ve desteğini en aza indirmeyi amaçlayan kararlarının uygulanması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çok farklı sonuçlar doğuracaktır. Genelde gelişmiş ülkelerde tarım kesimine müdahalenin temel amacı tarım piyasalarında istikrarı sağlayıp çiftçilere belli bir gelir düzeyini güvence altına almak şeklinde özetlenebilirken, gelişmekte olan ülkelerde müdahale her şeyden önce, tarımsal sosyo-ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmeye ve üretimi arttırmaya yöneliktir. Çünkü bu ülkelerde tarım kesiminin ilk görevi, nüfusun beslenmesini sağlamaktır.

Günümüz gelişmiş endüstri toplumları, tarımsal üretimde sağladıkları sürekli fazla ve stoklama olanakları ile doğal koşulların yol açacağı arz-talep dengesizliklerini ortadan kaldırmakta, GATT'ın yasaklar listesi dışında kalan "doğrudan yardım" yoluyla da çiftçilere belli bir gelir düzeyini güvence altına alabilmektedirler. Yani devletin tarım kesimine müdahale gerekçeleri bu ülkelerde zaten birer birer ortadan kalkmaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, tarımsal gelişme ve asgari bir beslenme güvencesi henüz sağlanmadığı için tarım kesimine yönelen desteğin azaltılması, bu azaltma oransal olarak gelişmiş ülkelere göre daha düşük bir düzeyde kalsa dahi, olumsuz sonuçlara yol açabilecektir. AB'nin tarımsal üretimde gösterdiği başarının altında sıkı bir devlet müdahale ve desteğinin yattığını unutmamak gerekir.

İhracata sağlanan sübvansiyonları ve dış korumayı azaltarak dünya tarım ticaretinde serbest rekabeti hakim kılmaya çalışan Uruguay Round kararları, eşit olmayan iki gücü karşı karşıya gelmeye zorlayarak haksız bir rekabet yaratma riski de taşımaktadır. Kişi başına düşen üretim miktarı, üretim maliyetleri ve ticaret alt yapısı yönünden aralarında çok büyük farklılıklar oluşmuş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin benzer ürünlerde dış rekabete girmeleri çok güç görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde inek başına yıllık 5000 kg'dan fazla süte karşılık gelişmekte olan ülkelerin 1000 kg'ın altında bir süt verimine sahip olmaları, çiftçi başına ortalama üretimin gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre 25-30 kat fazla olması, yalnızca Cargill şirketinin dünya buğday piyasalarının % 60'ından fazlasını kontrolü altında bulundurması söz konusu güçlüğü

göstergeleridir.

Tarımsal gelişmişlik ve üretim düzeyi yönünden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir konumda bulunan Türkiye, Uruguay Round sonrası dünyada oluşacak yeni uygulamalardan zarar görmeden avantajlı çıkması için hiç şüphesiz yeni tarım politikalarına yönelmesi gerekir. Dünyadaki genel eğilimin, kaynak ve dağılımında ve ekonomik kararlarda piyasa mekanizmasını hakim kılma yolunda olduğu, GATT kurallarını uygulamak için kurulan DTÖ'nün ikinci aşamada serbest rekabet ilkelerini biraz daha ileriye götüreceği gerçeğinden hareketle oluşturulacak tarım politikalarında, şimdiye kadar yapılanın aksine politik kaygılar ekonomik ve sosyal kaygıların arkasına itilmelidir.

Bu arada Türkiye, Uruguay Anlaşması çerçevesinde tarım ürünleri gümrük vergilerinde ortalama % 24, her ürün için de en az % 10 indirim teklifi yaparak bu konudaki taahhütlerini şimdiden yerine getirmiştir. Aynı biçimde, ihracat sübvansiyonlarından da on yılda % 24, sübvansiyondan yararlanan ürün miktarında da on yılda % 14 indirim yapmayı taahhüt etmiştir.

İçeriği eleştiriye açık olsa da, Uruguay Round'un tarım ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesi alanında son bir asırdır atılmış en büyük adım olduğunu belirtmek gerekir. Bu adım, 1980 sonrası durgunluğa giren dünya tarım ticaretini, nüfus artışı ve ekonomik büyüme gibi talebin temel faktörlerini arkasına alarak yeni bir büyüme dönemine sokabilir. OECD'nin 1995 yılında yayınladığı "Les perspectives agricoles-1995/2000" isimli araştırmaya göre, Bu kez çekim merkezi Uzakdoğu ülkeleri olacak bu büyüme, Türkiye gibi potansiyel ihracatçılara da yeni ufuklar açabilir.

## KAYNAKLAR

1. *BYE, P.: L'Agriculture et la Politique Agricole des Etats-Unis. Cahiers de C.N.E.E.J.A., Grenoble, 1986.*
2. *ECK, J-F.: Le commerce mondial des produits agricoles au XXe siècle, Ed. EYROLLES, Paris, 1992.*
3. *FLORY, T.: Le GATT. Droit international et commerce mondial, LGDJ, Paris, 1968.*
4. *GEORGE, S.: Les Stratèges de la faim. Ed. Grouaner, Genève, 1981.*
5. *GOMEZ, A.: "Il faut donc choisir: Ricardo ou List", Le Monde, 21 Kasım 1992.*
6. *KHAVAND, F.A.: Le nouvel ordre commercial mondial. Ed. NATHAN, Paris, 1995, s. 11.*

7. MESSERLIN, P.: *La nouvelle organisation mondiale de commerce*, Ed. DUNOD, Paris, 1995.
8. ROCHER, J.: *Le GATT en pratique*. RONGEAD, No: 39, Lyon, 1994, s. 14.
9. ŞAHİNÖZ, A.: *ABD-AET-Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları*. Türkiye SKB, İstanbul, 1989, s. 70.
10. ŞAHİNÖZ, A.: *Avrupa Topluluğunda Ortak Tarım ve Dış Ticaret Politikası*. Ankara Üniversitesi, ATAUM, Ankara, 1993, s. 136.
11. TYERS, R. -ANDERSON, K.: *Dissaray in World Food Markets: A Quantitative Assessment*. Cambridge Un. Press, 1992.
12. GATT, *Résultats des négociations commerciales multilatérales du cycle de l'Uruguay*, Secrétariat du GATT, Genève, novembre, 1994.
13. *Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti*. Türkiye, OECD, Paris, 1994.
14. *L'information Agricole*. Fnsea. No: 669, Paris, Temmuz/Ağustos 1994.
15. *Les perspectives agricoles-1995/2000*, OECD, Paris, 1995.
16. *Les enjeux agricoles de l'Uruguay Round*. Fransız Tarım Bakanlığı, Paris, 1993.
17. *Bima*. No: 1418. Fransız Tarım Bakanlığı, Paris, Şubat 1994.
18. *L'accord du GATT*. Chambres d'agriculture, Paris, Ocak 1994.
19. *Agricultural Policies, Markets and Trade: Monitoring and Outlook*, OECD, Paris, 1992.
20. *Fonds monétaire international, World Economic Outlook*, IMF, Washington, Mayıs 1993.
21. *Courrier de la Planète*. Solagral, no: 26, Montpellier, Ocak-Şubat 1995.

# GAAT TARIM ANLAŞMASI VE TÜRKİYE TARIMI

**Doç. Dr. Erol ÇAKMAK**

*Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi*

**Zir. Yük. Müh. Cem Nazif AYÇİÇEĞİ**

*Tarım ve Köyşleri Bakanlığı*

GATT Uruguay Turu Müzakereleri 12-15 Nisan 1994 tarihleri arasında Marakeş'te düzenlenen imza töreni ile sonuçlandırılmış ve Nihai Senet, Dünya Ticaret Örgütü ve Çoktarafli Anlaşmalardan oluşan Marakeş Şartı imzalanmıştır. Böylece GATT geçici statüsünü kaybetmiş ve yerini uluslararası ticareti yönetecek ve yönlendirecek daha geniş yetkilerle donatılmış olan Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) bırakmıştır.

GATT'ın Kennedy ve Tokyo Tur'larında tarım ürünleri hususunda tarife ve tarife dışı engellerin ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasına yönelik tedbirler bulunmasına rağmen ilk kez Uruguay Tur'unda tarımda liberalizasyon, "İç Destekler", "Pazara Giriş" ve "İhracatta Rekabet" açılarından geniş kapsamlı olarak ele alınarak tarım malları ticaretinde bütünsel ve tedrici olarak gerçekleştirilecek bir liberalleşme amaçlanmıştır. Türkiye'de tarım sektörü makroekonomik politikalarla (döviz kuru, dış ticaret politikaları gibi) vergilendirilse de devletin bu sektöre dolaysız olarak aktardığı kaynaklar kamuoyunda tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Ancak, transfer edilen kaynakların ne kadarının gerçekten tarıma transfer edildiği ve bu transferin maliyet-getiri analizi yapılmamaktadır. Böyle bir tartışma çalışmamızın konusunu aşmaktadır. Sadece, devletin dolaysız teşviklerinin boyutu hakkında fikir edinilebilmesi için Tablo 1'de sunulan bilgilerle yetinilecektir. Tarım sektöründe yaratılan katma değer yaklaşık % 12'si dolaysız teşviklerden kaynaklanmaktadır. Tüm bu transferlere rağmen tarım sektörünün performansı, üretim, verim, kaynak kullanımı gibi göstergelere bakıldığında tatmin edici olmaktan uzaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde GATT-Tarım Anlaşması'nın genel çerçevesi sunulmaktadır. Türkiye'nin Anlaşma uyarınca taahhütleri ikinci bölümde özetlenmektedir. Üçüncü bölümde anlaşmanın Türkiye tarımına olası etkileri üzerine yapılmış analitik model sonuçları tartışılmaktadır. Son bölüm genel değerlendirme ve önerilere ayrılmıştır.



Tarım Kesimine Destek (1987 fiyatlarıyla, Milyar TL)																
Destek Tipi	1986		1987		1988		1989		1990		1991		1992		1993	
		%		%		%		%		%		%		%		%
Girdi Desteği	488	31	586	30	503	23	552	23	376	25	310	14	334	17	324	18
Görev Zararları	30	2	38	2	126	6	294	12	54	4	755	34	56	3	190	10
Tavizli Kredi	1076	68	1316	68	1556	71	1572	65	1065	71	1181	53	1578	80	1336	72
Çiftçilere ve TSKB	948	60	1133	58	1341	61	1437	59	972	65	1043	47	1494	76	1215	66
MB'ndan TMO'ne	128	8	182	10	215	10	135	6	93	6	137	6	83	4	121	6
Toplam	1594		1940		2185		2416		1495		2246		1967		1850	
Toplam Desteğin Tarımsal Katma Değer İçindeki Payı		12		15		15		18		11		16		14		13

Kaynak: DPT'nin zımni GSMH deflatörü kullanılarak OECD (1994)'den hesaplanmıştır.

## 1. GATT Tarım Anlaşması

GATT-Tarım Anlaşması'nın genel amacı her düzeyde dolaysız fiyat müdahalelerini yavaş yavaş ortadan kaldırarak tarım sektör performansını artırmaya yöneliktir. Anlaşma esnek bir yapı göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelere uygulama dönemi ve indirim oranına ek olarak öngörülen tavizler ile geçiş dönemini daha uzun zamana yayma ve politikalarda daha yumuşak geçiş yapma imkanı sağlanmıştır. Anlaşmanın genel görünümü Tablo 2'de sunulmaktadır.

	İç Destek		Gümrük Tarifesi		İhracat Teşvikleri	
					Harcama	Miktar
Baz alınan dönem	1986-88		1986-88		1986-88 veya 1991-92	
Uygulama dönemi						
Gelişmiş ülke	1995-2000		1995-2000		1995-2000	1995-2000
Gelişmekte olan ülke	1995-2004		1995-2004		1995-2004	1995-2004
İndirim Oranı (%)		de minimis		her mal için		
Gelişmiş ülke	20.0	10	36	en az 15	36	21
Gelişmekte olan ülke	13.3	5	24	en az 10	24	14

Gelişmekte olan ülkelerin, ihracatta pazarlama, iç ve dış taşıma maliyetlerine verdikleri destekleri 2004 yılına kadar indirim yükümlülükleri yoktur.

İthalat miktar kotaları, en az ithalat fiyatı gibi tüm tarife dışı engeller tarife haline getirilmiştir. Gümrük tarifesi indirimleri bu oranlar üstünden yapılmaktadır. Ayrıca, ülkeler her mal için en az pazara giriş imkanı yaratmaları gerekmektedir. Temel alınan dönemde iç tüketimin % 3'ü kadar olan miktara ülkeler MFN tarife oranı uygulamak zorundadırlar. Bu oran gelişmiş ülkeler için 2000 yılında, gelişmekte olan ülkeler için 2004 yılında % 5'e çıkacaktır.

Tarım Anlaşması'nda iç destekler üç kutuda toplanabilir. Tarım ve kırsal kesim için devletin yaptığı tüm servis harcamaları, üreticilere yapılan dolaysız ödemeler yeşil kutudadır. Sulama gibi tüm altyapı harcamaları, araştırma geliştirme harcamaları bu kutuya dahildir. Bu tür destek verileceği zaman, sadece DTÖ'ne haber verme yükümlülüğü vardır. Üretimi sınırlamaya yönelik, verim ve üretimden etkilenmeyen, çiftçilere yapılan

dolaysız ödemeler mavi kutuyu teşkil eden önemli politika araçlarından biridir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler için gelişme programlarında yer alan tarım ve kırsal kesimin gelişmesine yapılan harcamalar ve düşük gelirli üreticilere girdi fiyat desteği mavi kutuya dahildir. Mavi kutuya dahil olan politikaları uygulayan ülkelere karşılık tarifesi koyulabilir. Mavi ve yeşil kutuya girmeyen tüm iç destek harcamaları kırmızı kutuyu meydana getirmektedir (girdi ve çıktı fiyat destekleri) ve indirim yapılması gerekmektedir. İndirimi söz konusu olan tüm destek harcamaları toplamı, toplam tarımsal üretim değerine bölünerek her ülke için "toplam destek ölçütü" hesaplanmakta ve indirimler bu oran üzerinden yapılmaktadır. Ancak, bu oran gelişmiş ülkelerde % 5, gelişmekte olan ülkelere % 10'dan az ise, "de minimis" sınırı geçerli olmakta ve iç desteklerde indirim yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır.

## 2. Türkiye'nin Anlaşma Çerçevesinde Yükümlülükleri

Türkiye tarım anlaşmasını kabul eden bütün ülkeler gibi tarım ürünlerinin tümünü GATT'a konsolide etmiştir.

Türkiye'nin temel tarımsal ürüplerdeki taahütleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

-Madde bazında tarifeler en az % 10 ve 1995 yılından itibaren 2004 yılı itibarıyla ortalama % 24 oranında ve eşit dilimler halinde indirime tabi tutulacaktır. Baz olarak 1986 Eylül ayı esas alınmıştır.

-Türkiye ihracat sübvansiyonlarını on yıllık uygulama süresi içerisinde değer ve miktar olarak sırasıyla % 24 ve % 14 olarak azaltacaktır. Bu uygulama için baz olarak genelde 1986-1990 ve bazı ürünlerde 1991-1992 yılları esas olarak alınacaktır.

-Türkiye gelişmekte olan ülke statüsü içinde bazı ayrıcalıklara sahiptir. Türkiye iç destek harcamalarının toplam üretim değeri içindeki payı % 10'un altında kaldığı için "de minimis" sınırları içinde kalmış ve yurtiçi tarımsal sübvansiyonlar açısından bir taahhüde girmemiştir. Ayrıca Türkiye Uruguay Turu Protokolünün XXXVII bölümü açısından da "de minimis" dışına çıkabilmeyi AB ile ilişkileri açısından saklı tutmuştur.

Türkiye'nin tarife taahhütlerinin detaylı analizleri yurtiçi üreticiler açısından önem kazanan ürünlerde tarife indirim taahhütleri en düşük düzeyde tutulmuş ve hayvancılık ürünleri, çay, tahıllar, buğday unu, şeker, domates ve işlenmiş tütün gibi ürünlerde yüksek gümrük vergileri getirildiğini göstermektedir. Böyle bir tarife indirimi ancak buğday gibi ürünlerde kendine yeterliliği öne çıkarmakla açıklanabilir. Ürün grupları için baz alınan tarife oranları ve indirimler taahhütleri Tablo 3'de gösterilmektedir.

**Tablo 3. GATT 1994, Tarım Tarife Oranları, Türkiye (%)**

Tarife No.	Temel Yıl Oranı	Bağlanan Oran	Tarife İndirimi	
			Ortalama	Aralık
01 Canlı hayvan	43.5	37.6	12.9	10-33
02 Et ve diğ.	195.1	175.3	10.2	10-22
04 Süt mamülleri ve diğ.	131.5	117.2	10.8	10-23
05 Diğer et ürünleri	21.0	10.6	49.5	22-72
06 Ağaç, kök, çiçek ve diğ.	33.0	28.8	12.6	10-27
07 Yenilebilir sebze, kök ve yumru	35.6	30.0	15.8	10-23
08 Yenilebilir meyve ve sert kabuk.	64.1	53.4	16.7	10-60
09 Kahve, çay ve diğ.	85.3	56.8	33.7	22-50
10 Tahıllar	161.1	145.0	10.0	10
11 Değirmencilik mamülleri.	50.4	43.3	14.1	10-23
12 Yağlı tohumlar, tohum, saman.	34.1	22.1	35.2	14-67
13 Besin ve diğer sebze müstah.	59.5	29.7	50.1	48-54
14 Diğer sebze	41.3	16.9	59.1	56-60
15 Hayvan ve bitkisel yağlar	40.6	29.4	27.5	22-50
16 Et ve balık mamül.	90.3	82.1	10.0	10
17 Şeker ve mamül.	113.1	90.7	19.8	10-39
18 Kakao ve mamül.	69.2	51.0	26.2	10-38
19 Tahıl, un, süt mamül.	64.1	55.4	13.6	10-22
20 Sebze ve meyve mamül.	73.8	59.6	19.3	10-22
21 Diğer yenilebilir mamül	70.5	51.4	27.0 19.2	20-34
22 Alkollü ve alkolsüz içki.	87.6	70.7	11.0	15-37
23 Gıda end. kalıntıları	11.3	10.0	24.6 40.0	10-17
24 Tütün ve mamül.	150.0	113.1	40.0	10-28
52.01 Pamuk, ham	10.0	6.0	37.0	40
52.02 Pamuk artığı	20.0	12.0		40
52.03 Pamuk, taranmış	20.0	12.6		37

Kaynak: GATT Schedule XXXVII-Türkiye

Türkiye net ithalatçı olduğu ürünler ve ihracata dönük sanayi ara mallarında varolan düşük tarife oranlarında yüksek indirim tercih edilmiştir. Örnek olarak, bitkisel yağlar, ipek ve pamuk sayılabilir.

Türkiye Uruguay Turu'nun Protokola ek XXXVII Bölümü çerçevesinde dönem süresinde AB ile ortaklık anlaşmaları çerçevesinde yapacağı Gümrük Birliğine giriş hakkını ve GATT Anlaşmasının XXIV. maddesiyle sağlanan haklar ve yükümlülükler dahilinde tüm baz dönemler ve yükümlülükler için en düşük seviyede olan AB'nin gümrük tarifelerine tabi olma hakkını da saklı tutmaktadır.

Seçilmiş ürünlerde ihracat sübvansiyonları ile ilgili harcama ve miktar taahhütleri Tablo 4'de verilmektedir.

Toplam ihracat sübvansiyonu baz dönem itibarıyla 140 milyon doları bulmaktadır. İhracat sübvansiyonu yükümlülüklerinin en önemli unsurunu buğday, arpa ve buğday unu oluşturmaktadır. Türkiye bu ürünlerle bağlı olarak indirim yılından başlamak üzere büyük bütçe tahsisleri kullanmıştır. Hükümet buğday ve arpada destekleme alımı yaptığı için Toprak Mahsulleri Ofisine önümüzdeki beş yılda ürün fazlalıklarını sübvansiyonlu fiyatlardan ihraç etme fırsatını tanımış olmaktadır.

### **3. GATT Tarım Anlaşması'nın Türkiye Tarımına Etkileri Üzerine Yapılmış Çalışmalar**

GATT Tarım Anlaşması'nın Türkiye tarımına olası etkilerini içeren az sayıda analitik çalışma yapılmıştır. GAP (1992) İdaresi tarafından yayınlanan çalışmada hem dünya ticaret modeli hem de sektör modeli sonuçları sunulmaktadır. Ayrıca, hayvancılık strateji çalışmasında kullanılan modelde de GATT'ın muhtemel etkilerine değinilmektedir (Çakmak, 1994). Fakat tüm bu çalışmalar GATT-Uruguay Turu'nun sonuçlanmasından önce yapıldığı için Dunkel teklifini baz olarak almaktadır.<sup>(1)</sup>

Dünya Ticaret Modelinde, baz dönem senaryosunda fiyatların projeksiyonu bir çok üründe geçmiş uzun dönem trendleri ile benzerlik göstermektedir. ABD Doları olarak bir çok ürünün nominal fiyatları yılda % 0.3-1.7 arasında artış göstermektedir.

Dünya Ticaret ve sektör modellerinden elde edilen Türkiye ile ilgili sonuçlar Tablo 5 ve 6'da verilmektedir. Beklenen gelişmeler tahıllar arasında farklılık göstermektedir. Buğday arzı diğer ülkeler ülke grupları ile bağlantılı ele alındığında halen önemini muhafaza ettiği görülmektedir. Buğdayda net ihracat üretim artışının

(1) Modellerin detayları için orijinal kaynaklar veya Kasnakoğlu ve Çakmak (1995) yararlı olabilir.

Seçilmiş Ürünlerde Türkiye'nin GATT'a İhracat Desteği Taahhütleri							
		Harcama Taahhütleri (1000 \$)			Miktar Taahhütleri (1000 ton)		
		Temel yıl	1995	2004	Temel yıl	1995	2004
10.01	Buğday	36,077.0	640,424.3	27,418.5	574.2	2,126.8	493.8
10.03.00	Arpa	6,233.8	123,259.9	4,737.7	131.5	747.5	113.1
11.01.00	Buğday unu	1,894.4	9,542.7	1,438.7	65.3	475.4	56.2
11.03.11	Semolina	2,032.4	1,983.6	1,544.6	67.7	66.8	58.3
11.07	Malt	2,208.0	2,155.0	1,678.1	39.0	38.5	33.6
15.09	Zeytinyağı	2,340.5	2,284.3	1,778.8	23.4	23.1	20.1
15.12	Ayçiçeği yağı, rafine	3,126.3	2,866.5	2,377.5	72.2	94.5	62.1
15.16.29	Mısır yağı, rafine	787.6	768.7	598.6	13.1	12.9	11.3
15.17.10	Margarin	3,660.5	4,915.4	2,781.9	73.2	98.1	63.0
16.01.00	Sosis ve benzer.	21.1	20.6	16.0	0.065	0.064	0.056
16.02	Diğer et mamül.	22.6	22.0	17.1	0.080	0.079	0.069
16.04	Balık mamül. ve konserve	4,993.6	4,873.7	3,795.1	8.54	8.42	7.34
18.06	Çokolata ve diğ.						
19.05	Bisküvi, pastacılık mamül.	2,778.2	2,551.1	2,111.4	19.4	25.1	16.7
19.02	Makarna, vermicelli	1,238.9	3,341.4	941.5	16.5	44.6	14.2

Kaynak: GATT Schedule XXXVII-Türkiye

Dünya Ticaret Modeli sonuçları, Türkiye (milyon ton)

	1987			2010								
	Temel yıl			Temel Projeksiyon			GATT - Tam Liberalizasyon			GATT - Kısmi Liberalizasyon		
	Arz	Talep	Net Tic.	Arz	Talep	Net Tic.	Arz	Talep	Net Tic.	Supply	Demand	Net Tic.
Buğday	18.90	19.30	0.14	28.46	28.09	0.38	29.20	27.36	1.84	28.82	27.71	1.12
Arpa	6.90	6.43	0.07	11.39	9.51	1.88	11.85	9.34	2.51	11.69	9.39	2.29
Mısır	2.40	2.48	-0.08	4.74	4.14	0.60	4.93	4.04	0.89	4.85	4.08	0.77
Pamuk	0.54	0.64	-0.10	0.70	0.89	-0.19	0.71	0.88	-0.17	n.a	n.a	n.a
Patates	4.30	4.26	0.04	7.47	7.30	0.17	7.56	7.24	0.32	n.a	n.a	n.a
Şeker	1.78	1.66	-0.16	2.26	2.31	-0.04	2.30	2.24	0.06	n.a	n.a	n.a
Koyun eti	0.31	0.29	0.02	0.43	0.36	0.07	0.45	0.35	0.10	0.44	0.35	0.09
	İhr.	İth.	Net Tic.	İhr.	İth.	Net Tic.	İhr.	İth.	Net Tic.	İhr.	İth.	Net Tic.
Taze Sebze	0.98	0.01	0.97	2.23	0.03	2.20	2.31	0.03	2.88	2.28	0.03	2.25
İşlenmiş sebze	0.12	0.01	0.11	0.26	0.02	0.23	0.27	0.02	0.25	0.27	0.02	0.24
Taze meyve	0.61	0.01	0.60	1.37	0.04	1.32	1.40	0.04	1.36	1.39	0.04	1.35
İşlenmiş meyve	0.05	0.00	0.05	0.11	0.00	0.11	0.12	0.00	0.12	0.12	0.00	0.12

Kaynak: GAP (1992).

önemli bir kısmı yurtdışında artan nüfus tarafından tüketileceği için önemli bir boyuta erişemeyecektir. Arpada ise durum farklıdır. Türkiye'nin dünya arpa üretimindeki yeri % 3.8 lardan % 5 lere yükselmesi beklenmektedir. 2010 itibarı ile Türkiye'nin Kuzey Amerika, Avustralya/Yeni Zelanda ve AB ardından en büyük dördüncü ihracatçı olması beklenmektedir. Baz trende kıyasla tam GATT uygulaması arpa ihracatına % 33 lük bir artış getirmektedir. Türkiye'nin mercimek ve nohutta ana üretici ve ihracatçı olarak yerini koruması beklenmektedir. Diğer önemli ürünler ise pamuk, şeker ve koyun olacaktır. GATT'ın tam liberalizasyonla uygulanması durumunda ise Türkiye net şeker ihracatçısı durumuna gelebilecektir.

Tablo 6. TURGAP, Genel Sonuçlar, 2010		
	Temel Projeksiyon	GATT Projeksiyonu
Toplam Refah (milyar \$)	120.38	127.44
Tüketici refahı	72.38	76.05
Üretici refahı	48.00	51.39
Tarım Üretim Değeri (milyar \$)	75.84	72.40
Bitkisel	40.31	30.56
Hayvansal	35.33	41.84
Tarım Üretim Hacmi (milyar \$)	33.80	31.95
Bitkisel	22.68	21.20
Hayvansal	11.12	10.75
Net Ticaret (milyar \$)	3.06	5.36
Girdi Kullanımı		
Emek (milyar saat)	11.65	11.52
Makina (milyon saat)	298.03	291.82
Azot (milyon ton)	1.14	1.40
Fosfat (milyon ton)	0.42	0.88

Kaynak: GAP, 1992.



Yağlı tohumlar ve yağ konusunda ise baz dönem senaryoları ile liberalizasyon sonrası dönem hemen hemen aynı olmaktadır. Halen önemli bir net taze ve işlenmiş sebze ihracatçısı olan Türkiye liberalizasyonla durumunu daha da pekiştirmektedir. Süt ve süt ürünleri Türkiye için fazla bir öneme haiz değildirlir. Baz dönem senaryosunda olduğu gibi Türkiye süt açısından kendine yeterlilik düzeyinde kalmakta ve süt ve tereyağında az miktarlarda ihracat yaparken süt tozu ve peynirde ise az miktarlarda ithalat yapmaktadır. Tütünde ise baz dönem senaryosunda önemli bir değişme gündeme gelmemekte ve Türkiye baz dönemdeki ihracatını sürdürmektedir.

#### **4. Sonuç ve Genel Değerlendirme**

Uruguay Turu'nun ana hedefi tarımsal ürünlerde daha açık ve adil bir ticaretin ihracat sübvansiyonlarının, tarifelerin ve tarife dışı engellerin ve iç desteklerin indirimi yoluyla sağlanmasıdır. Anlaşma tarıma iç desteklerin sağlanmasına dönük kurallar ve ihracata sübvansiyonlara getirdiği yasaklar ve varolanları ise kontrol altına alması ve bağlaması nedeniyle başarılıdır.

Türkiye taahütlerine sadık kalmak istiyorsa özellikle uygulayacağı fiyat ve girdi desteklerinin boyutlarını anlaşmanın getirdiği kuralları dikkate alarak düzenlemek zorundadır. Türkiye Anlaşma'da "de minimis" sınırları içinde kalmasına rağmen fiyat desteklerini üretim ve fiyattan bağımsız doğrudan ödemelere kaydırmak yoluyla üreticilerine doğrudan destek sağlayabilir. İhracat sübvansiyonlarının etkileri nispeten daha fazla önem kazanmaktadır. Türkiye gelişmekte olan ülke statüsünde tarımsal ürünlerde işleme, pazarlama ve taşımacılık sübvansiyonlarından muaf olmakla beraber ürün kapsamı ve toplam ihracat sübvansiyonları açısından anlaşma ile sınırlandırılmıştır.

Birçok ülke baz dönem itibarı ile tarife dışı engellerinden daha yüksek bir baz dönem tarifesi oluşturmuşlar ve yüksek korumacılık eğilimi göstermişlerdir. Böyle bir tarifelenme ise anlaşmadan beklenen liberalizasyonu sınırlandırmıştır (Ingco, 1995). Dünyadaki genel eğilimleri takip eden Türkiye de hayvancılık ürünleri, tahıl, buğday unu gibi hassas ürünlerde yüksek tarifelenme yoluna gitmiştir. Bu derece yüksek bağlanan tarifler etkin olarak ticareti engelleyecek ve bu ürünlerde pazar erişimi en az 10 yıllığına kapalı kalacaktır.

Fiyat ve girdi destekleri Türk tarım politikasının temel araçları durumundadırlar. Bu tür doğrudan sübvansiyonların önemli bütçe yüküne rağmen tarım sektöründe gelişme tatminkar olmamıştır. Birçok üründe verimdeki artışlar nüfus artış hızının altında kalmaktadır. Kırsal kesimde kişi başına düşen ortalama gelir kent kesimindekinin en az

% 20 altındadır. Kırsal kesimlerde yoksulluk daha hakimdir. Bu temel olarak iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bazı makroekonomik politikaların da etkisiyle özellikle TL.'nin diğer dövizlere karşı reel değişim değerinin artması tarımda gizli bir vergilendirmeye ve üreticilerin satın alma gücünde azalmalara neden olmaktadır.

Tarım Anlaşmasında bulunan iç destek muafiyetleri ve Anlaşmada kapsanmayan (tarımı zımnen vergilendiren politikalar v.b.) konular daha etkin bir devlet müdahalesi için gerekli ipuçlarını vermektedir. Fiyat destekleri kaynak kullanımında bozukluğun yanısıra büyük üreticilerin yararına olmaktadır. Doğrudan ödemeler tarımda fakirliğin hafifletilmesi açısından daha etkin ve düşük maliyetli olacaktır. Bölgesel gelişme projeleri ve altyapı yatırımları üzerinde daha fazla durulması orta ve uzun dönemde tarımsal gelişme açısından daha iyi bir ortam sağlayacaklardır. GAP bu tür yaklaşımlar açısından mükemmel bir örnektir.

Sektör modelleri GATT'ın dünya fiyatlarına etkilerini ortaya koymakla beraber Türk tarımı üzerine olan müspet etkilerini de göstermektedirler. GATT'ın tam uygulanması durumunda toplam refah GATT dışı senaryolara kıyasla nispi olarak artmakta ve üreticiler tüketicilere oranla daha fazla refah artışı sağlamaktadırlar. GATT simülasyonları Türkiye'de önemli bir nüfus artışına rağmen serbest ticaretin Türkiye'nin tarımsal ürünler ticaretini arttıracığını göstermektedir.

GATT süreci getirdiği politika kısıtları ve liberal yaklaşımlarla sınırlı kaynakların daha iyi kullanımını gündeme getirmektedir. Bu durum yani Türkiye'nin bu sürecin getirdiği yaklaşımlara uyum sağlaması ve yapısal değişime yönelmesi Türkiye'nin yararına olacaktır.

Türkiye devam eden yapısal uyum süreci boyunca 1989-90'lardan 1992-93 ortalarına kadar olan süreçte aşırı değerli kur politikası izlemiş fakat 1994 ortalarından itibaren bu politika yenilenme yoluna gidilmiştir. Bu politikaların sonucu iç borçlanma araçlarının getirdiği ağır geri ödemelerle birlikte artan bir kısa dönem borçlanma fonlarını kısıtlamaktadır. Bu tür politikalara diğerleri yanısıra götüren temel neden hükümetin kullandırabildiği fonlara olan talebin piyasadaki crowding out etkisini en aza indirerek dış borçları içselleştirmesidir. Tarım dışı sektörler bu politikadan faydalanırken tarım sektörünün yapısı finans sektörü ile sıkı bağlar içine girmesine fırsat vermemektedir. Sonuç olarak aşırı değerli TL ve ticaret politikaları ile yapılan negatif transferler önemli boyutlara varmaktadır.

Genel olarak politika önerileri şöyle özetlenebilir:

-Aşırı değerli kur politikaları yoluyla yüksek dünya tarımsal ürün fiyatlarının iç piyasaya yansması engellenmemelidir. Uzun dönemde kur ve ticaret politikaları gibi tarımdan kaynak transferine neden olan makroekonomik politikaların terk edilmesi bir zorunluluktur. Kısa dönemde ise (veya gerektiğinde) GATT Anlaşmasının gelişmekte olan ülkelere tanıdığı ihracat sübvansiyonları, iç destekler ve yüksek tarifeli pazar erişim yükümlülükleri ile beraber dikkate alındığında tarım sektörünü bu tür politikaların olumsuz etkilerinden korumakta yardımcı olabilirler.

-GATT kural ve düzenlemeleri yapısal uyum için istenenlerden daha azını gerektirmektedirler. Buna bir ölçüde GATT konu ve disiplinlerinin Yapısal Uyum Sürecini (YAS) desteklediğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak Türkiye'nin izlediği tarımsal destek politikaları OECD tarafından incelemeye alınmıştır. Sektör ayrıca, işlenmiş tarım ürünlerinden dolayı AB ile kurulacak Gümrük Birliği sürecinde önemli bir pazarlık korici kaymalar kaçınılmazdır. Bu nedenle hükümet hedefleri ve politika araçlarını açık olarak tanımlayan gerçekçi bir tarım sektör stratejisi hazırlamak zorundadır.

Devletin tarıma müdahalesinde destek politikaları kadar verdiği hizmetler açısından da ele alınması gerekir. Bu konuya da kısaca değinmekte yarar vardır. Tarım politikalarını ilgilendiren bu alanda, Türkiye açısından en önemli sorun üretici kuruluşlarının etkinliğinin gündeme getirilmesidir. Bu anlamda devletin üretici kuruluşlarını organize olmaya ve kendi sorunlarını kendi organizasyon yapıları içinde çözmeye, herşeyi devletten bekleme alışkanlıklarını terketmeye teşvik etmesi bir zorunluluktur. Devlet verimlilik temelinde; piyasa mekanizmasının etkinliğini sağlamaya dönük müdahalelere (borsalar, haller), yapısal politikalara (toplulaştırma, sözleşmeli üreticilik v.b.) ve doğal kaynak (su, toprak ve genetik kaynaklar) kullanım politikalarına ağırlık vermeli, mevzuat ve altyapı oluşturmalıdır (Ayçiçeği, 1995). Devletin kararlı piyasalara pazar mekanizmaları içersinde yaklaşımını sağlamaya dönük müdahaleleri ise ancak bu şartlarda gündeme gelebilecektir. Bunun ise bir süreç olduğu ve ancak organize ve çağdaş üretim teknolojileriyle verimli üretim yapan ve bilgi toplumuna uyumlu üreticilerce gerçekleştirilebileceği aşıkardır. Girdi temininden çıktı işlemeye ve pazarlamaya kadar olan süreçte sanayi ile entegre olmuş, örgütlenmiş ve piyasa mekanizmaları çerçevesinde organize olmuş tarımsal üreticilerimizin rekabet gücü olan ürünlerde çağdaş üretim teknolojilerini kullanarak yoğunlaşmaları ve devletin ise bugünkü aşamada verimliliğe ve pazar kararlılığına dönük olarak toplulaştırma, doğal kaynak kullanımı, tarımda risk idaresine dönük yapılanma ile tarım ve çevre altyapı yatırımlarının gerçekleştirilebilmesi için üretici kuruluşları ile işbirliği içinde politikalar ve çözümler üretmeye yönelmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise

kendi tecrübelerimiz yanısıra evrensel bilgi birikiminden ve günümüz iletişim teknolojisi ile yabancı sermayeden daha organize ve verimli yararlanmak da kaçınılmaz hale gelmektedir.

## KAYNAKLAR

1. AYÇİÇEĞİ, C.N., 1995, "Tarımda Serbest Pazar ve Müdahale Üzerine," İktisat, İşletme ve Finans, Sayı 115, Ekim.
2. ÇAKMAK, E., 1994, "Multi-Regional Agricultural Sector Model for Turkey (TURLIV): Structure and Results, "Türkiye Hayvancılığı Geliştirme Stratejisi, FAO ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
3. GAP, 1992, Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Bitki Deseni Planlaması ile Pazarlama ve Bitki Deseni Çalışmasının Entegrasyonu, Ankara, Ağustos.
4. INGCO, M.D., 1995, "Agricultural Trade Liberalization in the Uruguay Round: One Step Forward, One Step Back?", World Bank, Washington, D.C.
5. KASNAKOĞLU, H. ve ÇAKMAK, E.H., (1995), "The Impact of the Uruguay Round on Agricultural Agricultural Policies in Turkey", FAO-RNE, Kahire.
6. OECD, (1994), National Policies and Agricultural Trade, Country Study: Turkey, Paris.

# GATT TARIM ANLAŞMASI VE GIDA SANAYİİ

**Ahmet ARSAN**

*Gıda Grubu Başkanı,  
Yaşar Holding*

Değerli Misafirler,

GATT anlaşmasının, dünya gıda sanayii'ne ve ülkemiz sanayii'ne muhtemel etkilerinin ne yönde olacağını, son gelişmeleri de dikkate alarak sizleri bilgilendirmeye çalışacağım.

Gıda ürünleri, topraktan ve hayvandan elde edilen tarım ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri, sanayii ürünü formuna dönüşmüş tarım ürünleri olmak üzere üç bölümde görülmektedir. Tüm gıda ürünleri tarım üretimi ile başlayan bir değer zinciri içinde üretilmektedir.

Dünyadaki bütün ülkeler tarımsal üretim ve fiyatlarına müdahale etmekte ve tarım desteklenmektedir. Çiftçilere istikrarlı ve emeğinin karşılığını garantileyen geliri vermeyi, kırsal kesimdeki bölgesel kalkınmayı garantileyen geliri vermeyi, bölgesel kalkınmayı arttırmayı, şehirdeki tüketicilere emin, güvenli gıdayı göreceli ucuz fiyatlarla sağlamayı, amaçlamaktadırlar. Tüm sanayileşmiş ülkeler üretim fazlası oluşturarak, ihracat teşvikli dış satış gerçekleştirmektedirler.

3 Haziran 1995 tarihli The Economist dergisi, Türkiye'nin de içinde olduğu, çiftçinin eline geçenin ne kadarı sübvansiyon diye bir yazı yayınlamıştır. Bu hesaplama göre sübvansiyon, 1979-1981 dönemine göre 1994'te sadece Yeni Zellanda ve Türkiye'de azalmış, diğer tüm ülkelerde artmıştır. İsviçre'de çiftçinin eline geçen değer % 80'ni, Avrupa Topluluğu'nda % 58'i, Amerika'da ise % 25'i sübvansiyondur.

Avrupa Birliği'nde sanayinin yüksek katkı payına karşı çiftçinin refahını geliştirmek için 25 yıldır verilen sübvansiyonlar çiftçide sermaye birikimine yol açmıştır.

Ülkemizde nüfusun % 48'i tarım ve ilgili sektörde faaliyet göstermekte, milli gelirden % 18 pay almaktadır. Gıda ürünlerinin ihracatı ile ithalatı arasındaki denge, ithalat ağırlığına kaymaktadır. Avrupa Birliğinin yüksek oranda sübvansiyon ettiği hayvancılık kaynaklı gıda ürünleri, en yüksek ithalat ağırlıklı ürünler haline gelmiştir.

Avrupa Birliği, ithalatında güçlü bir koruma sistemi uygulamakta, sistemin özünde güncellik yatmaktadır. İhtiyaçlara göre sübvansiyon artmakta, fonlar yükselmektedir.

Buna karşılık Türkiye'de fiyatlar takip edilmemektedir. 1986 yılında sübvansiyonun çok altı bir gümrük vergisi ile donmuş et, süttozu ithal edilmiş ve Türk hayvancılığına büyük darbe vurulmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği, topluluk fiyatlarından daha düşük fiyatlı ithalatı önlemeye çalışmakta, GATT minimum fiyatlarını yükseltmeye çalışmaktadır. Türkiye de ise, GATT minimum fiyatları dikkate alınmamakta, GATT minimum fiyatlarının altında bir fiyatta ithalat sürmektedir. Toplulukta kullanılan tarife bariyerleri, en yüksek maliyetle üretim yapılan bölge fiyatları temel alınarak hesaplandığından, yüksek koruma duvarını aşmak oldukça zordur. Ayrıca Toplulukta koruma sistemi, son yıllarda giderek nitelik değiştirir non-tariff bariyerlere doğru kaymaktadır. Toplulukta gıda ile ilgili 212 tane tarife dışı bariyer vardır.

GATT anlaşmasının Tarım ve Gıda ile ilgili uzlaşılacak bölümünü 5 kısımda görmek mümkündür;

- A) İhracat teşviklerinin ve iç desteklerin azaltılması
- B) Kota ve ithalat gümrük ve fonların azaltılması
- C) Tarife dışı bariyerlerin azaltılması için ortak standartların oluşturulması sanitasyon sağlık standartlarının oluşturulması
- D) Fikri değerler

## **GATT ANLAŞMASININ ÜLKEMİZE VE DÜNYA'YA ETKİLERİ**

### **A. İhracat Teşviklerinin ve İç Desteklerin Azaltılması:**

Gelişmiş ülkeler iç desteklerini, 6 yıllık süre içinde % 20 azaltacaklardır. Gelişmiş yolundaki ülkeler ise iç desteklerini, 10 yıl içinde % 13.33 oranında azaltacaklardır. Asgari destek, ürünün üretim değerinin, gelişmiş ülkelerde % 5'ini, gelişmiş yolundaki ülkelerde ise % 10'nunu geçmeyecektir. Bu günkü duruma göre dünya fiyatları özellikle hayvansal kaynaklı ürünlerde fiyat artışı trendini getirecektir. 1994 yılı son çeyreğinden itibaren, tüm tarım ürünleri dünya fiyatlarında artış meydana gelmiş, özellikle Avrupa Birliği'nde ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasını beraberinde getirmiştir. ABD'nin dünya tarım ve gıda ticaretinde miktar ve parasal artışları olmuştur. Ülkemiz iç desteklerde, indirim taahhüdü kapsamına girmediği ve destekleme alımları yolu ile yapılan yardım miktarının üretim değerinin % 10'unu geçmediği için, ülkemiz asgari destek kapsamı dışında kalmıştır. Yatırım sübvansiyonları, girdi sübvansiyonları ise taahhüt kapsamı dışında kabul edilen destekleme türlerindedir. İhracat sübvansiyonlarında ise 1986-1990 dönemi esas alınacak, 1993-1994 döneminde gelişmiş ülkelerin bu konudaki

bütçe harcamaları % 36, sübvansiyonlu ihracatları ise % 21 oranında azalacaktır. 1994'ten itibaren meydana gelen fiyat artışları, Avrupa Birliği'nin ihracat sübvansiyonlarını 1996 yılına girmeden minimum % 20 oranında azaltmasına yardımcı olmuştur. Bu konuda Türkiye'nin et'te karşılaştığı durum ilginçtir. 1994 Haziran ayında ülkemizde et ve et ürünlerinin fiyatları enflasyonu azdırıyor gerekçesi ile hayvan ithalatı ile ilgili fonlar 500 \$'dan, 100 \$'a düşürülmüş, kemiksiz ithalata izin verilmiştir.

Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'nin kemiksiz et ithalatını kendileri için fırsat olarak görmüşler, Türkiye'yi daha düşük sübvansiyon uygulanan 2. Zone'dan, 1. Zone'a olarak sübvansiyonların artışı sağlamışlardır. Ağustos ayına kadar Türkiye'nin yarattığı 20.000 ton'luk aylık talebin kesilmemesi, Eylül ayından itibaren Avrupa Birliği ihracat sübvansiyonlarının % 41 oranında kademeli azaltılmasına, et fiyatlarının ülkemizde tekrar tırmanışa geçmesine neden olmuştur. Et fiyatlarının bugün duraklamış gibi görünmesi ise, sığır vebasından korkan üreticinin hayvanını hızla kesime sevk etmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye yarattığı taleple, Avrupa Birliğinin ihracat sübvansiyonunun azaltılmasına yardımcı olmuş, ithalat fonunu düşürmesi dolayısı ile bu gelir Türkiye'den Avrupa Birliğine transfer olmuştur. Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkeler, ihracat sübvansiyonlarını % 24 ve sübvansiyonlu ihraçlarını % 14 oranında azaltacaklardır. Bu indirim 10 yıl içinde gerçekleşecektir. Ülkemizde ihracat teşviklerinin ödemesi, devletten zamanında alınmadığı için çok önemli değildir. Bu ihracat teşviği indirimine 01.01.1995'ten itibaren ülkemiz başlamıştır.

### **B. Kota, İthalat Gümrük ve Fonlarının Azaltılması:**

Gelişmiş ülkelerin gümrük vergileri, 6 yıllık bir takvimle her ürün için % 15 ve basit ortalama olarak % 36 oranında azaltılarak GATT'a konsolide edilecektir. Gelişme yolunda ülkelerde bu oranlar 2/3 uygulanacaktır. Bu durumda ülkemizin tarım tarife tahhüdü mal bazında en az % 10, genelde ortalama % 24 indirim teşkil edecek şekilde düzenlenmiştir. Bu indirimler hesaplanırken toplu konut fonu'da dahil olmak üzere Eylül 1986 koruma oranları dikkate alınmıştır. İndirim, eşit yıllık dilimlerde 10 yılda yapılacaktır. Ülkemizin bu noktadaki problemi, tarım ve gıdadaki ithalat, gümrük vergisi ve fonları itibarıyla Avrupa Birliği'nin korumasının altında oluşudur. Eğer ülkemizi Avrupa Birliği ile eşit konuma getirmek istersek, Örneğin; Beyaz peynirde 10 katı, Et'te 2.5 katı, tereyağında 1 katı gümrük vergilerini arttırmak gerekecektir. Avrupa Birliği sanayicisi ile Türk gıda sanayicisini karşılaştırırken ürünlerin sübvansiyon+gümrük vergi fonlarının toplamalarını mukayese etmeliyiz. 25 yıllık sübvansiyonlar Avrupa Birliği sanayicisinin markalarının dış pazara yerleşmesine neden olmuştur.

Ülkemizde korumanın Avrupa Birliği'ne göre düşük olması, Gümrük Birliği'ne tarımın dahil edilmemesi, işlenmiş tarım ürünleri gümrük indirimi hesaplarında Avrupa Birliği'nin koruma oranları yerine Türkiye'nin koruma oranlarının hesaplanması, ülkemiz çiftçisini ve sanayicisini negatif yönde etkileyen unsurlardır. Yeni yayınlanan Gümrük Vergisi ve Fonlar eskiye göre yükselmiş gibi gözükmektedir. Bunun nedeni, doların yılbaşı bitiş değerinin 55.000.- TL. alınmasıdır. Ocak sonu itibarıyla tekrar indirimli listeler yayınlanacaktır.

5-6 Aralık tarihlerinde Avrupa Birliği ile tarımsal tavizler konusunda yapılan toplantıda Avrupa Birliği, et, süt ve süt ürünleri, şeker konusunda ülkemizden daha fazla indirim istemiş, % 20 indirimin açık olmadığını belirtmiştir. Ülkemiz ise fındık, salça, zeytinyağı kotalarının kaldırılmasını yada indirim tabii tutulmasını istemektedir. GATT kararları Avrupa kotalarının 4 eşit parçaya bölünmesine neden olmuştur. Kota dahilinde mal getirebilmek, depozit yatırmayı gerektirmektedir. Et için 100 kg için 30-40 ECU arasında değişmektedir. Diğer bir uygulama da minimum 50 ton mamul üretenler ithalat yapabilmektedir. GATT anlaşması Avrupayı, 53.000 ton et ithalatına ve % 20 gümrük vergisi ile ithalata zorlamaktadır. Genelde Avrupa Birliğinde üretim fazlası olan ürünlerde kota haricinde Avrupaya ithalat çok düşüktür.

### **C. Tarife Dışı Bariyerlerin Azaltılması:**

Ortak standartların oluşturulması ve sanitasyon sağlık standartlarının oluşturulması, teknik normlarda birliğin sağlanması, test metodlarının benzer olmasına dikkat edilmesi ticari engel oluşturmayan, ülke koşullarına uygun standartlar oluşturacaktır. Hayvan; bitki sağlığı ile ilgili yeni düzenlemeler yapılacaktır. Bu konuda ülkemiz Codex Alimentarius çalışmaları başlatmış, gümrük kapılarının bir kısmını ihtisas gümrükleri haline getirmeye başlamıştır. Gümrük kapılarındaki laboratuvarların modernleştirilmesi ithalata ve ihracata kontrol etmek açısından önemlidir. Gümrük Birliği işlenmiş tarım ürünlerinde tarım payının kontrollü analiz değerlerine bağlıdır. Yine ihracatta gümrüksüz ithal edilen hammaddeler ihracatla tekrar dışa çıktığından, analiz yapılması gerekmektedir.

Başka önemli bir konuda, ülkemizdeki bulaşıcı bitki ve hayvan hastalıklarıdır. Şap hastalığı ülkemizde yaygın bir şekilde bulunmakta, örneğin; Avrupa Topluluğu'na ancak sterilize edilmiş süt ürünlerinin ihracatı mümkündür.

Anlaşmanın kapsamı, hastalıklar konusunda açıklık, saydamlık, hastalıklarla ilgili tedbirlerin alınmasını içermektedir. Uluslararası keyfi, ayırım gözeten, gizli veya haksız



engellerin oluşturulmasını engellemektedir. Ama gerçek hastalık ve ticaret engeli oluşturan engellerin'de pahalıya mâl olmasını getirmektedir.

#### **D. Fikri Değerler:**

Patent, kopyalama, telif hakları, ticari marka, endüstriyel tasarım, ticari sırların korunması hakkında geniş bir anlaşmaya varılmaktadır. Bu karar ürün geliştirme yeteneği düşük, AR-GE yeteneği düşük olan ülkeler için daha fazla fikri ücretlerin ödenmesini getirecektir. Bu konudaki adli düzenleme, tahkikatların sayısında artış görülecek, jenerik ürünlerin satışları ve pazarlaması gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde artacaktır.

Tarımda ve gıdada prosesler ve gıda ambalajları ile ilgili hergün alınan yüzlerce patent, genetik potansiyeli yüksek bitkisel ve hayvansal ürünlerinin çoğaltılması zorlaşacaktır.

#### **DÜNYADAKİ TİCARİ TREND**

1960'lı yıllardan sonra dünyada her on yılda bir tarımsal üretim yaklaşık % 2 oranında büyümüştür. Bu oran, daha çok verim artışı ile sağlanmıştır. Ancak tarım dışı ticaret hızla arttığından, toplam ticaret içinde tarımsal ürünlerin payı azalmıştır. Dünya ticaretinde 1960'lı yıllarda % 35-40 olan tarımın payı, 1980'li yıllarda % 13-15 kadar düşmüştür. Tarım dışı ticaretinin % 75'i gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Genel olarak dünyada en çok ticareti yapılan ürünler; tahıllar, yağlı tohumlar, baklagiller, sebze ve meyvalar, hayvancılık ve et ürünleri ile ilgili tarıma dayalı sanayi ürünleridir.

Türkiye'deki gıda ticareti bundan sonraki yıllarda üç ayrı birbirini tamamlayan olaydan etkilenecektir.

\*\* Gümrük Birliği

\*\* GATT Uruguay Round Sonuçları

\*\* Dünyadaki Globalleşme Trendi

Gıda maddeleri insan sağlığını, insanın yaşamını doğrudan etkileyen ürünlerdir. Hiç bir devlet bu konuda çok fazla dışa bağımlılık istememektedir. Gıda ve tarımda korumacılık tarih boyunca var olmuştur. Hem Gümrük Birliği, hem GATT, hem globalleşme, hem de koruma birlikte devam edecektir. Türkiye sanayileşmiş ülkelerin korumacılık sistemlerini adapte etmek zorundadır. 1990'lı yılların korumacılığı;

- ⇒ İnsan, hayvan, bitki sağlığı korunması
- ⇒ Çevrenin korunması
- ⇒ Kalite standartları
- ⇒ Minimum çiftçi geliri sigortası

üzerine kurulmaktadır.

Türk gıda sanayii dışı açılırken bu unsurlarla karşılaşacağı unutulmamalıdır. Avrupa Birliği'nin gıda ile ilgili 79 direktifi vardır.

### **GATT Anlaşmasından ülke olarak en fazla yarar nasıl sağlarız.**

Bir ülkenin tarımsal ürünler ve gıda ile ilgili stratejisi "iç fiyatlar artarsa gümrükleri indiririm" gibi basit, sonunda tüketiciye pahalıya patlıyan bir uygulama olamaz. Türkiye vizyon ve misyonuna temel gıda maddelerinde tüketime en az % 10 üretim fazlası olacak şekilde yeterliliği koymalıdır. Ülkenin iklim, toprak koşulları, tarım ve işlenmiş tarım ürünleri ve gıdada Karadeniz çevresi ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri, Ortadoğu, Kuzey Afrika ülkelerine 20 milyar dolar ihracat yapacak potansiyeli olduğunu göstermektedir. Türkiye tekstilde yaptığını, gıdada kolaylıkla yapabilir. Gıda Türkiye'ye göreceli sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayacak lokomotif sektördür. Tüm stratejik planlama çalışmaları bunu göstermektedir. Ülkemizin GATT anlaşmasından nasıl en fazla yararı temin etmesini sağlarız;

→ Avrupa Birliği ortak tarım politikası prensiplerini ülkemiz sistemine en kısa zamanda adapte etmeliyiz.

→ Hayvancılık gibi zayıf olduğumuz sektörlerde korumayı Avrupa Birliği seviyesine çıkarmalıyız.

→ Markalı ürünlerin ihracatını teşvik etmeliyiz.

→ Gıdada alt sektör kuruluşlarını, aynı teknopark çatısı altında AR-GE çalışmalarına katılımı sağlanmalı, AR-GE desteklenmelidir.

→ Ülkemizi gıda da dışarıda tek yetkili otoritenin temsil etmesi sağlanmalı, ayrıca gıda kontrolüne yetkili bir otorite kurulmalıdır.

→ Üretim ve satışta haksız rekabetin önlenmesi için gıda kontrolü tam yapılmalı sağlıklı gıda satışı yasaklanmalıdır. Sokak sütü bu ülkenin yüz karasıdır.

## TARTIŞMALAR

### **Bu bölümde soruları ve karşılıklı tartışarak soruların cevaplarını alacağız**

-Teşekkür ederim Sayın Başkanım, Hepimiz biliriz bu tür toplantılarda ilk soruyu soracak zor bulunur ve sonra hızlanarak devam eder, onun için konuyu açayım diye geldim. Somut bir soru ile başlamak istiyorum. Sayın Ahmet Arsan'a soruyorum: Siz Pınar grubu olarak Gümrük Birliğine geçişten nasıl etkileneceğinizi düşünüyorsunuz? Bu dönem için herhangi bir hazırlığınız oldu mu veya bundan sonra neler yapmanız konusunda bir şeyler düşünüyor musunuz? Cevaplarını somut olarak alırsak, sanıyorum toplantı daha bir renklenir. Teşekkür ederim.

**Prof. Dr. OĞUZ OYAN (Gazi Üniversitesi)** -Benin sorum Sayın Erol Çakmak'adır. Sayın Çakmak, tebliğinde Türkiye'deki ve genel olarak GATT ile birlikte bütün dünyada tarımdaki iç destekler konusunda değişimlerin ortaya çıktığını ve çıkacağını söylemişti, gerçi bütün konuşmacılar bunu dile getirdiler. Kendi tebliğini açması için soruyorum; ne gibi yeni politika ayrıntıları önerebiliyor? Bir de eklemek istiyorum; Türkiye'deki iç destekler konusunda şöyle bir ayırımı galiba yapmak lazım. İç desteklerin en önemli talebi kredilerdir, fakat bu kredilerin ne ölçüde destek olduğu ve gümrük desteği ile kredi niteliğinde olmayan, örneğin tarımsal girdileri, gübrede yapılan bir kredi desteğini, geri dönüşsüz bir bağış niteliğinde olan bir desteği, kredi desteğinin alt alta toplamak ne ölçüde bize her zaman doğru fikir veriyor ve bir de özellikle bu kredi desteği dediğimiz bu desteklerin, eğer cari piyasa altında değillerse, bir destek sayılıp sayılamayacağı gibi bir sorunumuz var. Bunu, bu yılki uygulama hariç, çünkü bu yıl seçim ekonomisi çerçevesinde az sayıda üründe olmakla birlikte ilk defa Destekleme Fiyat İstikrar Fonundan yüzde 50 faizli gerçekten çok cazip koşullu bir kredi sağlandı, ama şimdiye kadarki uygulamada, bu Ziraat Bankası aracılığı ile verilen, sonuç itibariyle Hazine garantili krediler, destekleme politikaları uygulandığında aslında subvansiyonlu krediler değillerdi ve bunları bütün bu faiz yükleriyle birlikte sürekli büyüterek hesaba katmanın bu diğer dediğim gübre subvansiyonunda olduğu gibi diğer kalemlerle karşılaşmasında teknik bir zorluk ortaya çıkmakta ve hatta bazı kuruluşlar OECD gibi, bunlar Türkiye'deki tarımsal subvansiyonu ölçmek için Ziraat Bankasının tarımsal kredilerini yazıp toplayabiliyorlar, bu da çok yanlış bir yöntem oluyor. Son olarak, 1990'lardan itibaren iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi veya bu aleyhine dönmesi meselesinde bir şeyi dikkate almak lazım, 1991, 1992, 1993, 1994 yılları için her ne kadar eski eğilim sürüyorsa da, burada peşin ödemenin getirdiği bir mesele var. Bu rakamlara, bu karşılaştırmaya girmiyor; yani, ödemenin ne ölçüde hızlı yapıldığı

meselesi var. Fiyatların, iç ticaret hadlerinin sanayi fiyatlarıyla karşılaştırılmasından bazen daha az önem taşıyabiliyor. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Yazılı soruları da topluyoruz.

**ABDULLAH GÜLCAN (Emekli Profesör)** - Değerli arkadaşlar, bu GATT ve Gümrük Birliği dolayısıyla tepenizde karanlık bulutlar dolaşmaya başladı. Bunun faydasını görüyoruz, sağda solda ne yapacağız, nasıl edeceğiz derken, başımızın çaresine bakmaya çalışıyoruz. Aslında Tarım Bakanlığı içerisinde Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü diye bir genel müdürlük vardır. Bu genel müdürlüğün vazifelerinden en önemlilerinden birisi karantina teşkilatı idi, dışarıdan gelecek olan hastalıklara ve zararlara karşı, acaba nasıl bir tavır takılalım. Havadan, denizden, karadan gelecek olanları kontrol altına almak için neler yapılmalıdır; fakat öyle bir devir geldi ki, bırakınız açın kapımızı diye bir acaip sistemle karşı karşıya geldik ve gümrük ya da karantina teşkilatının kıymetli insanları, konuyla ilgili araştırma kurumları darmadağın oldular. Şimdi, ne yapacağız? Öyle bir sistem getirin ki, düğmeye basalım ve tekrar eski sisteme dönelim. Bu çok zor; fakat elimizde güzel bir zaman olduğu halde, zamanı boşu boşuna harcamış durumda olmamalıyız. Şimdi, kısa girişten sonra, Sayın Ahmet Arsan'a soru yöneltiyorum: Şimdi, hastalıklar, haşereler, havadan, sudan geliyor, hudut tanımıyorlar. Bunlar nasıl kontrol altına alınacaktır? Böyle bir düzenleme için çalışmalar varmı? Her hangi bir teşkilata gereksinim varmı? Bu konuda çalışmalar varmı? Hepinize teşekkür ederim.

**AHMET ARSAN** - Efendim, Pınar olarak Gümrük Birliğine nasıl hazırlanmışımızdan başlamak istiyorum. Bir kere her şeyden önce şunu söylemek istiyorum; birçok şirketin olduğu gibi bizlerin de ürettiği ürünler tarım ürünü sayılıyor. Sucuk, peynir, tereyağ tarım ürünüdür, dolayısıyla işlenmiş tarım ürünü çok az üretiyoruz. Meyvalı yoğurt işlenmiş tarım ürünüdür. İşlenmiş tarım ürününde ne sorunumuz var. Bence kayda değer bir sorun var, onun doğru anlaşılması lazım, Avrupa Ekonomik Topluluğunun tarım ürünlerindeki koruması yüksek, bizdekiler düşük. Dolayısıyla işlenmiş tarım ürünlerinin tarım payının hesabı yapılırken, biz diyoruz ki, bu tarım payının hesabını Avrupa Ekonomik Topluluğunun korumasıyla yapalım. Şimdi, bütün bunlar devlete yardımcı olmak için veya politika üretimine yardımcı olmak için söylediklerimiz; ama, gerçekte ne yapıyoruz. Bütün endişe duyduğumuz konu; sanayiciliğimizden, kalitemizden, dünya pazarlarında dolaşan markamızdan hiçbir şüphemiz yok ve hiçbir sorunumuz da yok. Sorunumuz dayandığımız hammadde. Hammaddedeki ülkedeki istikrarsızlık, hammadde üreticilerimizin fakirleşmesine, yok olmasına neden oluyor ve yok oluyor, altımızdan kayıyor, en büyük sorunumuz bu. Dolayısıyla uzun dönemde geriye doru entegre olup, o işimizi büyütme istiyoruz, yani

kendimiz nasıl üretebilir, şu anda 18 bin tane hayvan bakıyoruz, bunu nasıl 60 bine çıkarabiliriz diye düşünüyoruz. Bu konuda bazı ortaklık girişimlerimiz var, daha fazla hayvan besleyebilmek için.

Süt üretiminde de bölgedeki çiftçiyi eğiten, geliştiren bir yapımız var. İki tane sözleşmeli veterinerimiz var. Hayvan dağıtıyoruz, suni tohumlama organizasyonumuz var. Şimdi, donuk embriyo getirmeye çalışıyoruz, aynen suni tohumlama gibi embriyo getirmeye çalışıyoruz, birden yukarı çıkarabilmek için genetik potansiyeli. Bu gibi çalışmalarımız var.

Geriyeye doğru entegre olmaya çalışıyoruz. Birinci yapmaya çalıştığımız unsur bu. İkincisi de bilgi; bilgi toplamaya çalışıyoruz. Avrupa Ekonomik Topluluğunun gazetesine bütün şirketlerimiz üye, zaman zaman toplantılar yapıyoruz ve bunları tartışıyoruz, oradaki alınan kararları tartışıyoruz, holdingimizin bünyesinde böyle bir Avrupa Ekonomik Topluluğu birimi vardır, değerli emekli arkadaşımız var, onun bizi yönlendirmesiyle, bu bilgiyi konsantre etmeye ve o bilgi ile bu olaydan nasıl daha fazla yararlı çıkarız, nasıl daha iyi şirketlerimizi bu sistemde başarılı kılarız düşünmeye çalışıyoruz.

İhracatcımızı gün geçtikçe dış pazarlara yayma ve globalleşme konularında faaliyetlerimizi artırmış durumdayız.

Hastalık konusundaki düzenlemeler ise, bu konu iki şekilde anlaşılmalıdır. Bir tanesi tarife dışı bariyer olarak. İkincisi hastalığın kontrolü açısından. Bu konuyu bir tarife dışı bariyer gibi de kullanabilirsiniz. Zaman zaman bunu görüyoruz. Buğday ithalatında gördük, o ülkede bir zararlı çıkıyor, o zararlının bu ülkeye gelmemesi için, bir başka ülkeye gelmemesi için, ülkeler alımı durduruyorlar, özellikle hayvancılıkta bu çok fazla. Dolayısıyla o ülkede biriken malın fiyatı aniden düşüyor, ama tarife dışı engel açısından görüntüsü. Gerçekten hastalıklar Türkiye'de önlenir mi? Özellikle hayvan hastalıkları konusunda bir şey söylemek istiyorum. Hayvan ticaretinde sınır ticaretiyle, bazen direk kaçakçılıkla fazla canlı hayvan giriyor Türkiye'ye; çünkü Türkiye'de 40 milyon koyun var derken birden koyun ve kuzu fiyatları aşırı derecede arttı. O kadar ihracatının artmamasına rağmen birden fiyatlar yükseldi, fiyatlar yükselince, iç fiyatlar artınca dışarıdan içeriye giriş oluyor. Gümrüklerde çok fazla bekletirseniz, sınırdan geçirmeyi daha kolay buluyor ve yüksek miktarda bu konuda giriş vardır. Devlet hiçbir şey yapamıyor. Bu konuda düzenlemelere ihtiyacımız var, ama bunun yanında fiili olarak yaptırım gücümüzün olması lazım. Gerçekten hayvan hareketlerinde özellikle şehirler arasında hareket halinde mutlak suretle gerçek kontrolün yapılması lazım. Bu yapılmıyor. Kağıt üzerinde olduğu müddetçe bu hastalıklar yayılacaktır.

Sözleşmeli üreticilerin bugünkü yapıları ile Türkiye'nin ekolojik üstünlüğü olan hayvansal ürün üretimleri var mıdır? Sektör olarak Avrupa Birliği ülkelerinden firmaların, yetiştirme tekniklerini Türkiye'de geliştirmek isteyenlerin, Türkiye'de yatırımları var mıdır: Hayvansal konuda yatırım yapmak, yani bir yabancıyı bu işe razı ettiğim için biliyorum, çok riskli gözüküyor. Türkiye ekonomisi riskli bir ülkedir. Bir de hayvan konusu hepten risktir, hastalığı var, problemi var, çok zor. Ama, eğer işletmenizde, daha önce verdiğiniz örnekler düzgünse, sizinle beraber işbirliği kurmaya hazırlar. Farklılık nedir, onlardan öğreneceğimiz varmı? Evet, onların hayvancılık işletmelerini gördüğünüz zaman, özellikle Amerika'dakilerini Avrupa'dan farklı görüyorum, bir fabrika gibi, yani sanayi işletmesi gibi, o şekilde yapılandırılmış. Türkiye'ye yatırım yapan bu konuda olacaktır, ileride de olacaktır; çünkü Türkiye'nin bir potansiyeli var. Hep birlikte bunun farkına varmamız lazım. Rusya'daki üretim içler acısıdır. Bizzat gördüm. İhracat yapıyoruz ve işbirliği yaptığımız kişiler var. Gittik bir ülkenin genetik özelliği olan varlıklarını kaybetmemesi lazım, onları kaybetmiş, tohumunu kaybetmiş, hayvanını kaybediyor, sayısını kaybediyor ve gittikçe perişan halde; dolayısıyla Avrupa Topluluğunun önemli bir miktarda tarım ürününü çekmeye aday. Türkiye iklim yapısı, toprakları itibarıyla bir kere Karadeniz'de kıyısı olan ülkelere ihracat yapmaya büyük potansiyeli vardır, yani gıda ürünleri açısından. Türki Cumhuriyetleri öyle, Ortadoğu ülkeleri öyle. Kuzey Afrika ülkeleri de öyledir. Türkiye'nin potansiyeli çok büyük, yeter ki, Türkiye üretsin, yeter ki, vizyonunda üretim fazlasını yönetmek veya üretim fazlasını elde etmek olsun. Böyle düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**Doç Dr. Erol ÇAKMAK** - Efendim, iki yazılı soru var. Destekleme politikası değişmelidir demiştiniz. Peki, nasıl bir destekleme politikasına gidilmelidir şeklinde bir soru oldu. Önce iç destekler konusunda kredilerin yeri nedir; kredilerin esasında destek olan tarafı, piyasada uygulanan faiz farkı, dolayısıyla tüm bu kredileri almıyor dediğim kadarıyla OECD. Kredi miktarını alıyor, uygulanan ortalama faiz oranını alıyor, piyasa faiz oranından çıkıp, sadece aradaki farkı kredi desteği olarak alıyor. Dolayısıyla tüm krediler orada gözüküyor. İlk gördüğümde şaşırmıştım, kredi destekleri yüzde 70 civarına çıkmıştır, diğeri de yani politika detayları her ikisinde de isteniyor. Esasında eskiden beri söylüyordum; şimdi, kaynağım var. Önce şuna karar vermemiz lazım; tarımda ne yapmak istiyoruz? Derken burada kırsal kesimin gelirini yükseltmek istiyoruz, kırsal kesimde var olan bozuk gelir dağılımını mı yükseltmek istiyoruz, bunların hiçbirisi çıktı veya girdilere yapılacak olan fiyat müdahaleleriyle işlemezler. Bilakis siz çıktı ya da girdi fiyatlarına destek verirsiniz, Çukurova'da hektardan 10 ton buğday kaldıran çiftçiye daha fazla destek vermiş olursunuz. İç Anadolu Bölgesinde 2 ton buğday kaldıran çiftçiye vereceğiniz destekten daha fazlasını vermiş olursunuz. Dolayısıyla daha

çok ipuçları kutularda diyerek kısa kesmiştim, esasında kesmesek daha iyi olurdu. Bunlar GATT anlaşmasında da var. Bir de şunu belirtmek istiyorum; bir şeye uyum göstermek için politikalarımızı değiştirmek zorunda değiliz. GATT anlaşmasına veya Avrupa Gümrük Birliğine uyum göstermek için tarım politikalarını değiştirmek zorunda değiliz. Tarım politikaları yolunda gitmiyor. Bunun için değiştirmek zorundayız. GATT olsa da olmasa da, Gümrük Birliğine girseydik de, girmeseydik de, politikaları değiştirmek zorundaydık. Politikalar ne yönde gelişmeliydi? İşte ipuçları dediğimiz onlar, şurada ek kısmı var GATT anlaşmasının, hiç kimsenin pek fazla reddedemeyeceği şeyler söylüyor, yapacağı genel servis hizmetleri kesinlikle dışında, bunların içinde tarımsal araştırma var, tarımsal yayım ve her tür aklınıza gelebilecek hastalık ve bitki zararlılarıyla mücadele.

Bunun dışında en önemlisi tabii altyapıya verilecek destektir. Herhangi bir şekilde altyapıya verilecek destek. Artık benim kafamda var olan tarımsal destekleme yapısı şöyle; herkesin cebine biner lira koyup, çok fazla popülist davranacağımıza yavaş yavaş bence şu bölgeleri ayıralım, önce nereye gideceğiz, kaynaklarımız kısıtlı. Hangi bölgelere doğru gideceğiz? İç Anadolu Bölgesine mi gidelim, oradaki sulama yatırımlarına daha fazla mı önem verelim? Mümkünse oradaki çiftçilere daha fazla, yani GATT anlaşmasını imzaladık, bu anlaşmada öyle maddeler varki, isterseniz arkasından dolanıp iki puan alabilirsiniz, yani şunu şu açıdan söylüyorum; kötü kullanma açısından söylemiyorum, mesela pazarlama destekleri gelişmekte olan ülkeler için dışarıda isterseniz fiyat desteği için kısa bir süre için destek olarak vermezsiniz, fakat pazarlama desteği olarak verirsiniz. Benim kafamda olan destek kavramı; desteği bir süre verirsiniz, belli bir süre için verirsiniz, belli bir süre için verdiğinizden sonradan da meyvelerini yemeğe başlarsınız. Süre belirli bir süre içerisinde olur, sonsuza kadar gitmemesi lazım. Çünkü, bir yanda üreticiler var ve bir yanda da kendinizi unutmayın tüketiciler de vardır. Dolayısıyla bir yandan tüketicileri de düşünmek zorundasınız, eğer çok fazla üretici varlığını yükseltirseniz, bu sefer sanayicileri içeri doğru yöneltme tehlikesi var, orada da tüketici açısından bir refah kaybı mümkündür. Söylemeye çalıştığım bunlar. Fiyatları hafif hafif bırakalım. Burada kurumsal yapı da önemli. Bunun nedeni de, bu tür destekleri var olan yapıyla pek fazla götürmenize imkan yok. Araştırma, araştırma yapılmış olması için yapılmaması gerekir diye düşünüyorum. O araştırma müşterisine hizmet götürmeli. Mesela şimdi görüyoruz buğday borsaları veya genelde ürün borsaları geliştirilmesi öneriliyor. Bunlara üç, beş yıllık destek verilmelidir. En önemli şekilde şu anda Tarım Bakanlığı nezdinde sürdürülüyor, daha fazla tekelci yapıya neden olmayacak üretici birliklerinin kurulması gerekir. Bu üretici birlikleri, normal olarak üreticilerin söz sahibi oldukları bir birliktir. Benim kafamdaki bir destek, kurulacak üretici

birliklerine iki, üç yıl, hiç olmazsa kendi ayakları üstünde üretici ve tüketicilerin durmalarına kadar bir destek götürülmelidir. Burada Fransa modeli var, oradaki üretici birliklerini buraya getirelim demiyorum, ama bir uyum sürecinden geçtikten sonra o tür üretici birlikleri iyileştirilmeli. Kafamdaki daha çok fiyata gitmekten öte, yapıyı iyileştirmeye yönelik, listenin en üstesinde de kaynakları daha kıt olan bölgelere, kaynaklarını zenginleştirmeye yönelik destekler olmalıdır. Teşekkür ederim.

**Prof. Gülcan ERAKTAN** - Bana da, Dünya Ticaret Örgütünün ve Avrupa Birliği ile yapılan Gümrük Birliğinin Türk Tarım işletmeleri üzerindeki etkisi ne olacaktır diye bir soru geldi ve Türk Tarım işletmelerinin yapısı, Gümrük Birliğinin rekabet şartlarına uyum gösterebilecek mi? Bu gerçi yarın sempozyumumuzda verilecek olan bir bildirinin konusudur. Bir kere bildiğiniz gibi Gümrük Birliği tarım ürünlerini kapsamına almıyor. Tarım ürünlerini kapsamadığı için sadece ikinci aşaması olarak ikinci defa işlenmiş süt, hububat, şeker ürünlerini kapsamına alıyor. Bu bakımdan da rekabet şartlarına uyum gösterebilmesi söz konusu değil; çünkü, bu dolaylı bir etki oluyor. Rekabete açılmış olan sanayinin içine giren sektör açısından oluyor ve girdiler, makinalar ve ambalaj açısından etkili oluyor; ama, bunların hiçbirisi de doğrudan tarımsal yapıya yönelik değildir. Teşekkür ederim.

**Prof. Dr. Amet ŞAHİNÖZ** - Biliyorsunuz tarım ürünleri Gümrük Birliğinin dışında kalacaktır. Burada Gümrük Birliğine dahil olacak ürünler işlenmiş tarım ürünleridir. Bunlar süt, işlenmiş ürünler ve tahıl ürünleri gibi. Burada Gümrük Birliğine dahil olacak olan makarnanın kendisidir, makarnanın tahıl payı buğday dışarıda kalacaktır. Buğdayın korumalarını, Avrupa Birliği korumalarına, ayarlarına göre ayarlayalım.

**Ahmet ARSAN** - Türkiye ile Gümrük Birliğini iki tane daire şeklinde düşününüz. Türkiye ile Avrupa Birliğini de öyle düşününüz. Biz bunları birleştirdiğimiz zaman bir bütün yapıyoruz. Siz bu ticarete devam edeceksiniz, bu iki daire olarak. Siz, Türkiye olarak onlara karşı gümrüklerinizi aşağıya indiriyorsunuz. Hangi ürünlerde, işlenmiş tarım ürünlerinde. İşlenmiş tarım ürünlerinin sanayi payını zaman içinde sıfırlayacaksınız. Tamam, ama tarımın payını hesaplarken, siz sadece kendi koruma oranlarınızı dikkate alıyorsunuz, onlar da kendi koruma oranlarını dikkate alıyorlar. Burada bir haksızlık var, onların koruma oranları yüksek, sizin koruma oranlarınız düşük.

**Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ** - Yasalarımız ve GATT çerçevesinde, birlikte imzalanan anlaşmalar çerçevesinde belki söylediğiniz doğru, ama böyle bir şeyi uygulamak mümkün değil. Buğdayda Avrupa Birliğine karşı, Avrupa Birliğinin korumasıyla, buğdayı korurum diye çıkarsak, bu çok uygulanabilir gelmiyor.



Çakmağın söylediği tarım politikalarına gelince; şimdi GATT uygulanacağı için mi acaba Türkiye'de yeni tarım politikalarına ihtiyaç vardır. Aslında benim düşüncem, ülkeler kendi politikalarını oluştururken, yalnızca kendi koşullarını değil, aynı zamanda dış koşulları da gözönüne almak zorundadırlar. Bunlar bizim için hem koşuldur, hem kısıttır, nasıl kabul ederseniz. Türkiye, ne 1970'lerin genelleştirilmiş destekleme politikalarını uygulayabilir, ne de 1980'li yılların, yani 24 Ocak Kararları sonrası, biraz kemer sıkma, biraz boğaz sıkma politikalarını uygulaması gerekir diye düşünüyorum. Yeni politikalar oluşturulmalıdır ve bunlar oluşturulurken de, GATT'ın gözönüne alınması gerekir. GATT kuralları ile Türkiye'nin iç kısıtları uyumdadır. GATT diyor ki, tarım kesimine devlet desteğini azaltın, azaltmak gerekir diyor, ama GATT kurallarına göre Türkiye'nin böyle bir azaltma zorunluluğu yok. Sadece bazı ürünlerde, aşırı desteklenen ürünlerde destekleri de aşağıya çekmek gerekecektir. Türkiye'nin bugün bütçe kısıtları vardır, bugün bütçe kısıtları ile genel bir kısıtlama politikalarına gitmektedir. O bakımdan burada belki geniş olarak tartışılması gerekir, GATT kuralları ile Türkiye'nin kısıtlamaları bir yerde kesişmektedir. Bunları gözönüne almak gerekir. Üstelik yeni bir sürece girmiştir, yeni bir 22 yıllık sürece girmiştir. Daha önce yapmadığını, yani ortak tarım politikası sürecine girmemiştir, uyum sürecine girmiştir. Bu süreçte de GATT kurallarını gözardı etmemesi gerekiyor. GATT kuralları bugün Türkiye'ye desteklerinizi kesin falan demiyor, çünkü Türkiye'nin yaptığı destekler zaten GATT'ın getirdiği eşğin altında kalmaktadır. Yüzde 90 oranında bu gerçekleşmiştir.

Soru olarak su ürünleri Gümrük Birliğinin dahilinde olacak mı dendi, bu konu yarınlarda çok tartışılacaktır, su ürünleri Gümrük Birliğinin dışında kalıyor, ama yarın tartışılacaktır. GATT tarım ürünleri anlaşması sonucunda, Türkiye tarım ürünlerinin hangilerinde avantajlı veya dezavantajlı olacaktır denildi. Dezavantajlı olduğu ürünlerde üreticiyi nasıl desteklemeyi düşünüyorsunuz, bu desteklemeyi yaparken AB tarım politikalarına uyum gerekiyor mu, somut birkaç örnekle açıklar mısın şeklinde de soru geldi. Elbetteki Türkiye'de aşırı olarak desteklenen ürünler vardır. Bunlar çay, tütün gibi, yani aşırı derken şunu kastediyorum; nispi olarak, diğer ürünlere göre daha fazla desteklenen ürünlerdir. Belki GATT anlaşmalarının uygulamaya girmesiyle birlikte, bu ürünlerde desteklemeler biraz aşağıya çekilebilir, dolayısıyla çay üretimi yara alabilir; ancak, Türkiye'nin eğer bir politik isteği varsa ve Türkiye'nin bütçesi buna elveriyorsa, GATT'ın istisna kuralları vardır, bu kurallardan yararlanarak bu ürünlere desteğini devam ettirebilir. GATT'ın gitmek istediği yer, piyasaların biraz daha serbest, rekabet ortamının biraz daha adil olduğu bir yer olmasıdır, en azından gitmek istenilen, çizilmek istenilen hedef odur. O hedefe giderken Türkiye'nin bu desteklenen ürünlere karşı elbetteki ihtiyacı azalacaktır. Türkiye'nin rekabet şansının yüksek olduğu, Türkiye'nin ma-

maliyet avantajı olan ürünler vardır. İklim avantajları vardır, işçilik avantajları vardır; ama, dünyaya bakıyoruz, ABD bu mukayeseli üstünlüğü öyle bir kurala oturtmuştur ki, maliyet unsuruna değil, fiyat unsuruna oturtmuştur tarım ürünlerini. Örneğin GATT anlaşmasının 6 ncı maddesi tarım istisnasıdır. Bunlar damping fiyatlarıdır, bunlar neye göre belirlenir; iç piyasalarda uygulanan fiyatlara göre belirlenir. Bu da ülkelerin mukayeseli üstünlüğü ile, oysa ülkelerin mukayeseli üstünlüğünü belirleyen risk faktörleridir. ABD temsilcisine 1990'daki GATT görüşmelerinde soruluyor, böyle şey olur mu; siz mukayeseli üstünlüklere dayalı bir ticaret düzenini, mukayeseli üstünlüğü belirleyen maliyet faktörleridir. Bunları değiştirmek için Amerikan yasasını değiştirmek lazım. Amerikan tarım yasasına göre bunlar imkansız deniyor.

Avrupa Birliği ülkeleri tarımsal üretimde kendi kendine yeterliliğe, 1960 yılında kurdukları FEOGA fonu sayesinde ulaşmıştır. Kaynaklarını nasıl temin ediyor, ülkemizde aynı amaçlı bir fon kurulsa, aynı başarıyı sağlayabilir mi? Bir defa FEOGA Avrupa bütçesinin yüzde 70'ini absorbe ediyor, tarımla ilgili olarak, fakat tarımın bütçeye katkısı yüzde 15 civarında kalıyor. Gerisi nereden elde ediliyor, Avrupa'dan katma değer fonlarının bir bölümü bu fona aktarılıyor, bu şekilde bütçe tamamlanıyor. Tarım dışındaki fonlarla tarım kesimine bir kaynak sağlanıyor. Bu daha çok zengin bir tarım politikasının finansal ayağıdır. Türkiye'nin böyle bir finansal ayak yaratması çok zordur. Dünya fiyatları üzerinde fiyat verecek finansman kuruluşunun olması çok zordur. Türkiye'nin bütçesi, Türkiye'deki vergi miktarı, Türkiye'nin gayri safi hasılası böyle bir zengin bütçeyi yaratacak olanaktan yoksundur. Türkiye'nin böyle bir fon oluşturması tarım politikalarını genel bütçeden bağımsız olarak bu fondan yönlendirmesi düşünülebilir, ama bu anlamda, bu kadar zengin bir fon oluşturması, zaten gidilen nokta da böyle fonları bünyesinde barındırmayacak, daha serbest, devlet müdahalesinin daha az olduğu bir tarım politikasına doğru gidilmektedir. Böyle bir fon kurulabilir. Avrupa'daki gibi başarı sağlanır konusuna hiçbir şekilde inanmıyorum; çünkü, bu çok zengin bir konudur, ancak zengin ülkeler oluşturabilir.

Geçtiğimiz 22 yıl boyunca Türkiye, Avrupa'nın tarım politikalarına uyamamıştır. 1996 yılı itibarıyla girdiğimiz Gümrük Birliği anlaşmasının 22 ncı maddesine atıf yapılarak, AB'nin bu konudaki çalışmalarına göre, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması yönünün açılacağı yer almaktadır. Kalkınma planlarında yer aldığı gibi Türkiye 5 yıl içinde OECD'ye uyum sağlayabilir hale gelebilir mi, şeklinde bir soru da yöneltildi. Bilirsiniz 1973 yılında imzalanan 1974 yılında uygulamaya giren katma protokolda Türkiye 22 yıl boyunca 1995 yılına kadar ortak tarım politikasına uymak zorundaydı, uyum sağlaması gerekirdi, fakat Türkiye bu konuda pek bir şey yapmadı. Yapmadığı

için de tarım ürünleri Gümrük Birliği dışında kalmıştır. Şimdi, yeni başlayan süreçte, Türkiye yeni bir 22 yıllık süreç başlatmıştır, Türkiye ortak tarım politikalarına kendi tarım politikalarını uyduracaktır; ancak, burada hangi tarım politikası diye akla gelebilir. Tarım politikaları sürekli değişmektedir. Bu dinamik bir olgudur, 1990 yılında uygulamaya giren, reforma tabi tutulan ortak tarım politikası, 1996 yılına kadar öngörüleni yapmıştır, ondan sonra yeni politikalara geçilecektir. Burada Türkiye'nin şunu hedeflemesi lazımdır. GATT'ın koyduğu kurallar, aşağı yukarı ortak tarım politikasıyla aynı doğrultudadır; çünkü, sonuç olarak GATT neye engel olmuştur, neye göre dizayn edilmiştir, Amerika'nın ve Avrupa'nın tarım politikalarına göre dizayn edilmiştir. Dolayısıyla biz GATT'i hedeflersek, ortak tarım politikasına, yani 22 yıllık süre sonunda uyum sağlamış olabiliriz diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**Ahmet ARSAN** - Karşılıklı olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye'nin koruması aynı şekilde kullanılamaz, Türkiye kendi korumasını kullanacaktır. Bu böyle yorumlanabilir. Ahmet Şahinöz beyefendi bu konuda haklıdır. Fakat, bunun yanlış olan yönü nedir; eğer, bir çözüm aranırken veya bir konu pazarlığa tabi iken, karşılıklı kazanca dayanan çözümü talep etmeniz lazım. Siz, talep etmiyorsanız demek ki, bu konuda iddianız yok. İddianız olmayınca karşı tarafın söylediğini kabul ediyorsunuz demektir, kabul etmek zorundasınız. Bu da bu geçiş döneminde, yani tarımın Gümrük Birliğine dahil edilmesi döneminde öyle çok önemli bir ihracat yapamayacaksınız demektir.

Çakmak beyin cümlelerinden bir şey yakaladım. Üretici Birliği diyoruz, acaba tek başına yeterli mi? Efendim, çok güçlü kooperatifler var, aynı üretici birliğinden belediklerimizi, hayalimizde düşündüklerimizin hepsi bu kooperatiflerde var, üretim yapmak istiyorlar, üreticinin malını her gün almak istiyorlar; ama, ekonomik istikrarsızlığın meydana geldiği, ürün fiyatlarının düştüğü dönemde bunlar o kadar küçük parçalar ki, hiçbir çare olmuyor. Eğer biz işin bütününe bakıp, parçada tedbirler almaya uğraşmazsak, bence ne üretici birliği ve ne de bireysel aldığımız tedbirler veya küçük küçük aldığımız tedbirlerin, bütünü çok fazla değiştirici bir etkisi olmayacaktır. Olayın bütününe görmemiz lazım. Bütününde hep birlikte hangi tedbirleri ardışık veya paralel tedbir olarak alacağız diye düşünmemiz lazım diye düşünüyorum.

Gümrük Birliği çerçevesinde ve koruma sınırları içerisinde devletin yapacağı desteğin direk çiftçiye mi yapılması daha uygun, yoksa bu ürünleri işleyen tarım sanayicilerine mi yapılması daha yararlı olur diye soru tevcih edildi. Bu konuda benim kanaatim, direk çiftçiye yapılması lazım; ama, direk çiftçiye üretimi artıracak şekilde yapılmadığı zaman hiçbir yarar sağlamaz. Süt teşvik primi, eğer bu primi zamanında

ödemezseniz, biriktirip biriktirip öderseniz, üretici onunla gidip başka şey alıyor. Hayvanıyla ilgili ödemezseniz veyahut da bütün zincire dikkat etmeden, yani bir tarafta talep problemi varken, yani yönetmiyorsanız sistemi, subvansiyon gücü elinizde, paranız var, tutuyorsunuz, işi takip etmiyorsanız, dünya pazarını takip etmiyorsanız ve o işi yönetmeye çalışmıyorsanız, küçücük paranız dahi olsa, onu ziyan ediyorsunuz. Üç bin lira vermek üreticiye, bazen çare olmuyor. Şu anda yapılması gereken peynirde ihracat teşviki vermektir. Bir an önce peynir stokları hareket görsün, ihraç olsun, ülkeye gelir gelsin ve süte tekrar talep başlasın; çünkü, üç, beş fabrikanın yaratacağı talep hiç önemli değil. Herkesin talep göstermesi lazım. Soğuk hava depolarındaki peynirin azalmasına bağlı olay. Şimdi, biz bunu yönetmediğimiz için sisteme zarar veriyoruz. Küçük fonları çok dikkatli kullanmak lazım, bazen sanayiciye, bazen çiftçiye vermek lazım, ama mümkün olduğu kadar değer zincirini harekete geçirecek kadar vermek lazım. Teşekkür ederim.

**Prof. Dr. Oğuz OYAN** - İkinci kez konuşma hakkı aldığım için özür dilerim. Deminki olayı netleştirmek istiyorum, ifadeyi doğru kullanamadık. Bu kredilerin destekleme içindeki payını OECD raporu ki, Türkiye raporu bu yıl yayınlandı, bu yanlış hesaplanıyor. Şöyle yanlış hesaplanıyor; bu tarım kredi subvansiyonunu tarım kredi kooperatifine verilen paya göre hesaplıyor. Tarım kredi kooperatifleri yüzde 45 dolayında bir faizle alıyorlar. Oysa sistem içinde ağırlığı olan bu değildir, sistem içinde ağırlığı olan tarımsal kit'lerdir ve Satış Kooperatifleridir en çok kredi kullananlar. Bunlardan bildiğimi söyleyeyim; Tarım Satış Kooperatifleri en son destekleme yılı olan 1993-1994 yılında yüzde 115 kullanmışlar, bu kredinin ilave maliyetleri ve fonlar yüzde 32'ye geliyordu maliyetler olarak, bu üç ay içerisinde ödenmezse, bu üç aylık faizleriyle birlikte yıl sonundaki maliyeti yüzde 195'e geliyordu. Bunun faizli kredi, bir subvansiyonlu kredi olarak sayılması mümkün değilken, OECD raporunda ki, herhalde yanlış bilgilendirme olduğu için Türkiye tarafından, bunu öyle almışlardır. Bu nedenle bu tür düzeltmeleri yapmak gerekir. Bu konuda bir yazım da olmuştur.

Destekleme kredisi düşünülemez Türkiye gibi bir ortamda; çünkü, üreticinin, tarımsal üreticinin dayanma gücü yoktur. Tarımsal üretici ürününü çok kısa süre içerisinde pazarlamak zorunda kalıyor, oysa piyasa bunu daha uzun dönemde absorbe ediyor veya talep ediyor. Buradaki stok maliyetlerinin birinin üstünde kalması lazım. O nedenle bırakın subvansiyonlu krediyi, krediyi dahi bulamamak gibi bir durum var. Dolayısıyla destek kelimesi bir yana kredi bulunabilir olması bu kesim için çok önemlidir. Bir de bu üretici birlikleri meselesini galiba karıştırıyoruz. Aslında Kooperatif Birliklerini özellikle tarımsal ürün modeli olarak öne çıkarmak lazım. Üretici birlikleri as-

İnada gıda sanayicilerinin birlikleridir, set birlikleridir, yani orada tarımsal üretimi yapanlar değil de, bunu dönüştüren, sanayiye bir mal haline getirenler söz konusudur. Buna itirazım yok, olsun, tarım kesiminde bu tür birliklere de çok ihtiyaç var; ama, bir kooperatif birlikleri olayının sistemin esas direği olduğunu düşünüyorum.

**Doç. Dr. Erol ÇAKMAK** - Benim birlikten anladığıma örnek vermek isterim. Birliğin başkanının devlet tarafından atanmadığı bir birlik istiyorum. Ayrıca bu birliğin dünya fiyatlarından günlük olarak haberdar olmasını istiyorum. Çiftçiyi de, üyelerini de haberdar etmesini istiyorum. Benim kafamda yatan birlikte bu var. Bir de faiz hesaplamaları konusu var. Bu destek rakamlarını, OECD raporundan alırken utanıyorum, bir araştırmacı olarak utanıyorum; çünkü, nereye giderseniz gidin, devlet katında çalışırken, bir Ziraat Bankasından faiz oranlarını zor aldık, belki de tam alamadık. Dolayısıyla orada bir akışkanlık yok, kendiniz bu işlerin içinde olduğunuz için biliyorsunuz, bize rakam lazım, yıllara göre ne kadar destek yapılmıştır, bilmemiz lazım. OECD raporunu açıyorum, baktığımda o rakamı veriyor, en azından bunun arkasında bir rakam var diyebiliyorum, yanlışlıklarını da söylediniz, ama artık yavaş yavaş verileri vermek konusunda esnek davranırsak, yabancılara tanınan esnekliği ismi Ahmet Mehmet olanlara da göstermeliyiz. Genellikle böyle oluyor, bunlar benim başıma hep geldi. Diğeri de hiçbir zaman benim kafamda şöyle bir şey yok. Türkiye işte Avrupa Birliğine veya Ortak Tarım Politikasına uyum göstermeli diye bir şey yok. Türkiye'de yanlış giden şeyler var, bunları düzeltmemiz lazım. Eğer Avrupa tarım politikasına biz on yıl önce uyum göstermiş olsaydık, geçtiğimiz yıllarda bir kere daha uyum gösteriyor durumunda olacaktık; çünkü, çok dinamik bir süreçtir. GATT anlaşmasından örnek vermeye çalıştım, yani orada onun ipuçları var, onları kullanalım, madem böyle bir anlaşmayı imzalamışız, yoksa uyum diye bir şey söz konusu değil. Eğer birisi mal getirirse, rahatlıkla karşılığında vergi koyabilirsiniz. Zaten gümrük tarife oranlarını yukarılarda belirlemiştiniz, hepsini de kullanmak zorunda değilsiniz, birisi size mal getirdiğinde damping etmeye çalışırsa, gümrük tarifelerini yukarıya doğru çıkarabilirsiniz. İç desteklerde birtakım esneklikler var. Birkaç tane toplantıya katıldım, esasında bu maddelerin yorumu o kadar esnek ki, bir de bu işin çok dinamik olduğunu, uluslararası anlaşmaların, ikili anlaşmaların veya çoklu ticaret anlaşmalarının çok esnek olduğunu ve çok dikkatli olunması gerektiği konusunda öyle bir izleme dairesi kurmak lazımdır Dış Ticaret Müsteşarlığında, yani Güney Afrika Cumhuriyeti, Avrupa Topluluğu ile oturup ortaklık anlaşması imzalayacak; yaptığı şu: Bugüne kadar olan bütün Avrupa Birliği ile imzalanmış olan ortaklık anlaşmalarını önüne alıyor, en çok kime ne verildiyse, onu istiyor. Dolayısıyla o tür anlaşmalarda çok dinamik olmak, çok dikkatli olmak lazım ve biz Avrupa Birliğiyle ortaklık anlaşması veya Gümrük Birliği anlaşması

imzaladık deyip, bir kenara çekilmemek lazım. Avrupa Birliği Cezair'e ne veriyor, Fas'a ne veriyor, onu da günbegün takip etmekte yarar var kanısındayım. GATT anlaşmasını imzaladık diye tarım politikalarını değiştirelim demiyorum. Sadece içeride bir şeyler doğru dürüst gitmiyor, kökten değişiklik gerekiyor. Köklü değişiklik de genellikle üretici ile ortaklığı gerektiriyor kanısındayım.

**Zir. Yük. Müh. Cem Nazif AYÇIÇEĞİ** - Üretici birlikleri üzerinde kişisel görüşlerimi açıklamak istiyorum; çünkü, ortada bir kavram kargaşası olduğunu düşünüyorum. Üretici birlikleri benim Amerika örneğinden veya Yeni Zelanda örneklerinden bildiğim kadarıyla tekelci yapıya sahip kuruluşlardır. Çok iyi bildiğiniz gibi Tarımda bir olay vardır. Tarımda serbest pazar dalgalanmaya neden olur ve fiyatlarda bir sürekli dalgalanma söz konusudur. Bu özellikle saklanması zor olan, stok politikasından yararlanamayan ürünler için söz konusudur. Bu durumda özellikle meyve ve sebze de tüketicinin bütün yıl boyunca belli stabil bir fiyattan bu ürünü sağlayabilmesi, üreticilerin de aynı şekilde bu ürünü erkenci ve geç çeşitleri dengeye getirerek, tam kontrol altında planlayarak verebilmeleri, ancak piyasada stabilizasyonu sağlayabilir. Bu anlamda üretici birlikleri tamamen tekelci yapıya sahip, fakat devlet tarafından bu imkanı kötüye kullanmaları engellenen yapılardır. Bu olayın bir yönüdür. Ülke açısından tüketici ve üretici refahının maksimize edilmesi açısından ele alınırlar ve bu anlamda çok önemli fonksiyonları vardır, yani tam bir kaynak kullanımına giderler ve piyasada stabilizasyonu sağlarlar ve sürekli kontrol altındadırlar. Özellikleri ise, kaliteyi sürekli denetlerler ve aynı zamanda bu ürünün tüketimini artırıcı önlemlerle fiyatı yukarıya çekme imkanına sahiptirler. Bu yönüyle de yine ikinci bir özellikleri gündeme gelir ve ekonomiye gerçekten katkı sağlarlar. Üretici birliklerini böyle algılıyorum ve tamamen tekelci ve tamamen planlamaya dönük yapılanmaları vardır. Ayrıca, ithalat ve ihracat politikaları da bunların kontrolündedir; çünkü, yurt dışına gönderilecek veya ihraç edilecekler açısından da hangi çeşitlerin özellikle hangi ülkeler ve hangi damak tadına uygun olduklarını belirledikleri zaman, hangi üreticilerin bu çeşidi yetiştireceklerini, hangi bölgede hangi çeşidin yetiştirileceğini tam olarak planlamak durumundadırlar.

**Prof. Dr. Korkut BORATAV** - Başka soru ve cevap sanırım yok. Oturumun sonunu birkaç cümleyle bağlamak istiyorum. Bir kere bütün tebliğ sahipleri çeşitli biçimlerde de olsa, görüşlerini ortaya koydular. GATT ve Gümrük Birliği Türkiye'de tarıma dönük politikalarda elimizi kolumuzu bağlayan düzenlemeler değildir. Dolayısıyla kendi gereksinimiz ve şimdiye kadar giden tarım politikalarının tıkanmaları nedeniyle yapmamız gereken revizyonları da dikkate alarak yapma olanağımız vardır; fakat Şa-

hinöz'ün değindiği önemli bir hususa ben de değinmek istiyorum. Vurgulamak istediğim şu; Türkiye'nin aktif destekleme politikaları gerekli olsa bile teknik anlamda çok ciddi bütçe kısıtları vardır. Türkiye'de kamu maliyesi, pek çok arkadaşımızın bildiği gibi kriz içindedir. Bu nedenle GATT ve Gümrük Birliği bize çeşitli olanaklar veriyor. Bu olanaklar belki Sayın Çakmak'ın söylediği gibi bakış açımızı ve kurumsal düzenlememizi değiştirecek bir yöne doğru bizi yönlendirecek olsa dahi, bunu yapacak gücü bulacağımız şüphelidir. Birincisi bu.

İkincisi, GATT ve Gümrük Birliğinden gelmeyen bazı kısıtların başka yerlerden geldiğini de hatırlatmak istiyorum. Türkiye'de GATT'ın ve Gümrük Birliğinin getirmediği ölçüde kısıtlarla zaman zaman iktisat politikasını yönetenler karşı karşıya geliyor. Bu da istikrar politikaları ve Dünya Bankasıyla yapısal ürün düzenlemeleriyle karşımıza geliyor. Dünya Bankasının ve zaman zaman da IMF'nin getirdiği kısıtlar, GATT düzenlemelerinin çok ötesinde taleplerle geliyor. Endişem önümüzdeki yıllarda bütçe kısıtını ve bu türden dış dünya baskılarını göğüsleyemeyen siyasi iktidarlar, yanlış bilgilendirmeyle GATT'ı bir bahane olarak kullanabilirler. Artık tarıma dönük politikaların zamanı geçmiştir, olanakları da kalmamıştır diye bir kamuoyu yanıltma girişiminde bilerek veya bilmeyerek -bilmeyerek yaptıklarını da çok sık görüyoruz- karşılama imkanımız var. Öyle bir durumda değerli camianın tarıma dönük politikalarda ve tarımın üzerine titreyen bu değerli camianın uyanık olacağını ve gerekli çözüm yollarını ve tepkileri göstereceğini ummak istiyorum. Bütün tebliğ sahiplerine, katılımcılara, soru soranlara ve toplantıyı düzenleyen Ziraat Mühendisleri Odasına teşekkür ederim bu oturuma son veriyorum.





## ÜÇÜNCÜ OTURUM

### AB - TARIM - TÜRKİYE

**Başkan**

**: Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ**  
*Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi*

### SUNUŞLAR

**Türkiye - AB İlişkileri**

**Yrd. Doç. Dr. Aylin EGE**

*ODTÜ Öğretim Üyesi*

**OTP ve Tarımsal Alanda AB - Türkiye İlişkileri**

**Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN**

*Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi*

**GB Sonrası Türkiye Tarımı**

**Prof. Dr. Halis AKDER**

*ODTÜ Öğretim Üyesi*

### TARTIŞMALAR



# TÜRKİYE-AB<sup>(1)</sup> İLİŞKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Aylin EGE

*ODTÜ Öğretim Üyesi*

## GİRİŞ

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde son günlerdeki önemli gelişme, taraflar arasında Gümrük Birliğinin 31.12.1995 tarihi itibarıyla önemli ölçüde tamamlanmış olması, önümüzdeki yıllarda da Gümrük Birliğinin tamamlayıcı unsurlarının nasıl bir takvim içinde tamamlanacağını karara bağlanmış olmasıdır. Ancak Türkiye-AB ilişkileri tıpkı Avrupa entegrasyonu gibi çok dinamik bir yapı göstermektedir. Bu durumda, ilişkilerin bugün içinde bulunduğu durumun bütün yönleriyle anlaşılması konunun başından itibaren tarihi bir perspektif içinde ele alınarak değerlendirilmesiyle mümkündür.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir ortaklık ilişkisi mevcuttur. Bu ortaklığı kuran ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, başta taraflar arasında Gümrük Birliğinin tamamlanması olmak üzere, AET'yi kuran Roma Anlaşmasında yer alan pek çok unsuru içeren, ancak bu hususlara nasıl ulaşılabileceği konusunda çok kesin ayrıntılar belirlemeyen bir çerçeve anlaşmadır. Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklık ilişkisinin geçiş dönemi koşullarını düzenleyen ve 1.1.1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ise, Gümrük Birliğinin 1.1.1995 tarihine kadar tamamlanmasını öngörmekte, bunun hangi süreler içinde ve nasıl gerçekleştirileceğini açık bir biçimde belirlemektedir. Katma Protokol, Gümrük Birliğinin tamamlayıcı unsurları olan ve Gümrük Birliğinin etkin bir biçimde işlemesi için gerekli olan, Türkiye'nin Topluluğun ortak dış ticaret politikasına, ortak rekabet politikasına uyumu gibi hususlara ve Avrupa entegrasyonunun Gümrük Birliği dışındaki pek çok unsuruna sadece değinmekte, bu hususların nasıl gerçekleştirileceği konusunda açık bir hüküm getirmemektedir. Gümrük birliğinin tamamlayıcı unsurlarının 5 yıla kadar uzanan bir süreyi kapsayacak şekilde takvime bağlanması, 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe giren 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile sağlanmıştır. İlişkiler değerlendirilirken, bu temel çerçevenin de gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

(1) Avrupa'daki entegrasyon hareketinin içinde bulunduğu aşama dikkate alınarak, yerine göre AET, AT veya AB ifadeleri kullanılmıştır.

## ANKARA ANLAŞMASI VE HAZIRLIK DÖNEMİNDEKİ UYGULAMALAR

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Anlaşmasının 1.1.1958 tarihinde yürürlüğe girmesinden 1.5 yıl kadar sonra, 8.6.1959 tarihinde Yunanistan AET'ye ortak üye olmak için başvurmuştur. Bunun üzerinden iki ay dahi geçmeden Türkiye 31.7.1959 tarihinde ortak üye olmak üzere AET'ye müracaat etmiştir. Her iki ülkenin de ortaklık müracaatları kabul edilmiş, Yunanistan ile AET arasında ortaklığı kuran Atina Anlaşması, Türkiye ile AET arasında da ortaklığı kuran Ankara Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşmasının imza tarihi 12 Eylül 1963, yürürlük tarihi 1 Aralık 1964'dür.

Ankara Anlaşması bir çerçeve anlaşmadır. Roma Anlaşmasında yer alan unsurların pek çoğuna Ankara Anlaşmasında da kısaca değinilmektedir. Ankara Anlaşması sanayide Gümrük Birliği kurulmasını öngörmenin yanısıra, tarımda ortak tarım politikasına uyum ve tercihli rejim, işçilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, dış ticaret politikası, rekabet politikası gibi politikaların yaklaştırılmasına da değinmektedir.

Ankara Anlaşması ile ortaklık ilişkisinin karar organı olarak Ortaklık Konseyi belirlenmiş, ortaklık ilişkisinin bir hazırlık dönemi, bir geçiş dönemi ve bir de son dönem olmak üzere üç dönem içinde giderek gelişen bir şekilde kurulması öngörülmüştür.

Hazırlık döneminde, Topluluğun Türkiye'ye mali yardım yapmak ve tarım tavizi vermek şeklinde tek taraflı olarak yardım yapması, geçiş döneminde, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerine dayanacak şekilde taraflar arasında Gümrük Birliğinin kurulması, Gümrük Birliğine dayanacak son dönemde ise, tarafların ekonomi politikalarının koordinasyonunun güçlendirilmesi öngörülmüştür.

Ankara Anlaşmasının en önemli özelliklerinden biri hem dibâçesinde hem de 28. Maddesinde Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğine atıf yapmasıdır. 28. Madde, Türkiye Roma Anlaşmasından doğan yükümlülükleri üstlenebilecek hale geldiğinde, tarafların Türkiye'nin Topluluğa katılmasını incelemelerini öngörmektedir.

Türkiye'nin AET ile ilişkilerinin hazırlık dönemi sorunsuz olarak geçmiştir. Topluluktan bir miktar mali yardım alınmış, tütün, fındık, kuru incir, kuru üzümde belirli tarife kontenjanları çerçevesinde Topluluk piyasasına girişte tavizli bir rejimden yararlandırılmıştır.

## Katma Protokol

Geçiş dönemi koşullarını düzenleyen Katma Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol'de Ankara Anlaşmasında yer alan unsurların hepsi biraz daha ayrıntılandırılmış olmakla birlikte, Gümrük Birliği dışındaki konuların hiç birinin nasıl gerçekleştirileceği yeterince açık değildir.

Gümrük birliğine yönelik olarak, taraflar arasında sanayi malları ithalat ve ihracatına uygulanan gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması, üçüncü ülkelerden yapılacak ithalatta ise, Türkiye'nin, Topluluğun üçüncü ülkelerden ithalatına uyguladığı ortak gümrük tarifesine (ogt) uyum yapması öngörülmüştür.

Burada vurgulanması gereken çok önemli bir husus, geçiş dönemi karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerine kurulurken, Türkiye'nin nisbi gelişmişlik farkının dikkate alınmış olmasıdır. Şöyle ki, Katma Protokol yürürlüğe girdiği tarihte, Topluluk tarafından Gümrük Birliğine yönelik indirimlerin tümünün yapılması, böylece Türkiye'den yapılan ithalat ve ihracat üzerinden bu tarih itibarıyla hiçbir vergi alınmaması ve miktar kısıtlaması veya eş etkili tedbir uygulanmaması, Türkiye'nin ise Gümrük Birliğine yönelik indirim ve uyumu tedrici bir biçimde, esasen 12 yılda, istisnai bazı mallar için ise 22 yılda<sup>(2)</sup> tamamlaması, miktar kısıtlamalarını da tedricen 22 yıl içinde kaldırması öngörülmüştür. Gümrük vergilerinin indirilmesine ve ogt uyumuna esas olacak vergi hadlerinin, Katma Protokol'ün imzalandığı 23.11.1970 tarihinde geçerli olan hadler olması karara bağlanmıştır. Bu hadler üzerinden yıl başları itibarıyla yapılacak olan indirim ve uyumun yüzdesi 12 ve 22 yıllık indirim esas mallar için ayrı ayrı Katma Protokol'de belirtilmiştir.

Katma Protokol'de Türkiye'nin nisbi gelişmişlik farkının dikkate alındığı bir başka konu teşviklere ilişkindir. Topluluk sisteminde yaşam standardı düşük olan yörelere devlet yardımı verilmesinin sürdürüldüğü dikkate alınarak, Türkiye'nin devlet yardımlarını sürdürmesine imkan tanınmıştır.

Katma Protokol tarım alanında tarafların birbirlerine tercihli bir rejim uygulamalarını, ayrıca Türkiye'nin 22 yılın sonunda Topluluğun ortak tarım politikasını uygulamaya geçecek şekilde gerekli tedbirleri almasını öngörmüştür. Ancak Katma Protokol'ün bu konudaki hükümleri de muğlak bir biçimde ifade edilmiştir.

(2) 22 yılda indirim ve uyuma tabi malların listesi Katma Protokol'de Ek: 3'de yer almaktadır. Bu listede yer almayan sanayi mallarının tümü, 12 yılda indirim ve uyuma tabidir.

Katma Protokol'de işçilerin serbest dolaşımının Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 12. yılın sonu ile 22. yılın sonu arasında tedricen gerçekleştirilmesi de karara bağlanmış olmakla birlikte, Gümrük Birliğinden farklı olarak, bunun nasıl gerçekleştirileceği hususu ayrıntılı bir biçimde belirtilmemiştir.

## **GEÇİŞ DÖNEMİNDE TAM ÜYELİK BAŞVURUSU ÖNCESİ UYGULAMALAR**

Geçiş dönemi de sorunsuz bir biçimde başlamıştır. Topluluk Türkiye'ye karşı üstlendiği Gümrük Birliğine yönelik yükümlülükleri henüz Katma Protokol yürürlüğe girmeden önce bir geçici anlaşma ile 1 Eylül 1971 tarihinde yerine getirmiş, bu çerçevede Türkiye'ye karşı sanayi malları ithalatına uyguladığı tüm gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır.

Türkiye, 1973-1976 döneminde Topluluğa karşı olan Gümrük Birliğine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmiş, ancak 1977 yılından sonraki yükümlülüklerini ertelemek zorunda kalmıştır.<sup>3</sup>

Türkiye'deki Gümrük Birliği uygulamalarının izlediği seyri açıklarken 1.1.1973 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe giren bir başka önemli belgeye, III. Beş Yıllık Kalkınma Planına dikkat çekmek yararlı olacaktır. III. Plan Türkiye'nin Topluluk ile olan ilişkilerini ciddi bir biçimde dikkate alan ilk plan olmuştur ve uzun vadeli bir perspektifle hazırlanmıştır. Plan, Türkiye'nin 22 yıl içinde, o tarihte Topluluğun en az gelişmiş üyesi olan İtalya'nın 1973 yılındaki seviyesine ulaşmasını hedef almıştır.<sup>4</sup> Türkiye'nin hızla sanayileşmesi için öngörülen model ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli olmuştur.

III. Planın bir taraftan Türkiye'nin Topluluk ile olan korumacılığın azaltılmasına dayanan ilişkisini dikkate alırken, diğer taraftan korumacı olması gereken ithal ikamesine dayalı bir büyüme modeli öngörmesi, plan dönemi içinde bunların ikisinden birinden vazgeçilmesi gerekeceğini açıkça göstermektedir. Nitekim ithal ikamesine dayalı büyüme modeli çerçevesinde, sanayinin ihtiyacı olan ithal girdileri ucuz olarak sağlamak amacıyla kur çok düşük tutulmuş, Türk lirasının aşırı değerlenmesi sonucunda artan ithal talebini kısmak için ise koruma duvarlarının çok yüksek tutulması ve yoğun bi-

(3) Aynı dönemde yükümlülüklerini düzenli olarak yerine getiren Yunanistan, Topluluğa tam üyelik müracaatı yapmış ve 1.1.1981 tarihinde tam üye olmuştur.

(4) O tarihte kişi başına ortalama gelir Toplulukta 2100 dolar, İtalya'da 1400 dolar, Türkiye'de ise 350 dolardı.

çimde miktar kısıtlaması uygulamasına gidilmesi zorunlu olmuştur. Bu koşullar altında 1977 yılından sonraki Gümrük Birliği indirim ve uyum takviminin uygulanamamasını şartırcı bulmamak gerekir.

1977-1987 dönemi Gümrük Birliği indirim ve uyum takviminin hiç işletilmediği bir dönemdir. Esasen 1980 yılında başlayan liberalizasyon süreci içinde, ithal ikamesine dayalı büyüme modelinin yerini dışa açık ve ihracat öncülüğünde büyüme modeline bırakması, Türkiye'yi Topluluğa karşı Gümrük Birliği yükümlülüklerini yerine getirebilir bir konuma ulaştırmıştır. Şöyle ki 1980 yılında koruma oranının hemen hemen 18 puan kadar azalmasıyla nominal koruma oranı % 7'lere düşmüş, ertesı yıl da kota uygulaması tamamen kaldırılmıştır. Bu uygulamaların ekonomi üzerindeki etkisi bir bakıma Gümrük Birliği çerçevesinde indirim ve uyum yapılmasının ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının etkisiyle aynıdır. Aradaki fark şudur: Eğer indirim ve uyum ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması Gümrük Birliği takvimi çerçevesinde yapılsaydı, 1980'lerin ilk yarısında, koruma oranları azaltılmakla birlikte, üçüncü ülkelere karşı Topluluğa karşı olandan daha yüksek bir tarife ve daha fazla miktar kısıtlaması uygulanıyor olacaktır. Türkiye'nin genel liberalizasyon politikası çerçevesinde ise, eskisinden çok daha düşük olan, ancak Topluluğa ve üçüncü ülkelere karşı aynı olan tarifeler uygulanmaya başlanmış miktar kısıtlamaları ise hem Topluluğa hem de üçüncü ülkelere karşı tamamen kaldırılmıştır. Başka bir deyişle, Topluluğa karşı ortaklık ilişkisinin gereği olarak sağlanması gereken tercih marjı sağlanmamıştır.

İndirim ve uyumun 23.11.1970 tarihinde geçerli olan tarifeler üzerinden yapılarak konsolide edildiği hatırlanacak olursa, 1980 yılında 1979'a kıyasla çok önemli ölçüde azalan fiili gümrük vergilerinin, Gümrük Birliği uygulamaları çerçevesinde konsolide edilmiş hadlerin çok altına indiği açıktır. Bu durumda, 1980 yılından sonra, Gümrük Birliği çerçevesinde öngörülen indirim ve uyumların fiili koruma oranlarına ulaşmaya kadar olan bölümünün konsolide edilmesinin ve böylece Gümrük Birliği yükümlülüklerinin önemli ölçüde yerine getirilmesinin ekonomi üzerinde yeni bir etki yaratmayacak olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, 1981 yılından sonra Topluluğa karşı miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının tümüyle konsolide edilmesinin de Türkiye ekonomisi üzerinde yeni bir etki yaratmayacak olduğu açıktır. Hal böyle iken, 1988 yılına kadar Gümrük Birliği indirim ve uyum takviminin işletilmemiş olmasının başlıca nedeni, Topluluğun da ortaklık ilişkisi çerçevesindeki pek çok yükümlülüğünü yerine getirmemesi sonucunda ilişkilerin çok soğumuş olması, özellikle 1980 askeri yönetiminden sonra Topluluğun ilişkileri tamamen dondurmuş olmasıdır.

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde, ortaklık ilişkisinde geçiş dönemi için baş-

lançta öngörülen karşılıklı ve dengeli yükümlülük ilkesinin geçerliliğini kaybettiği görülmektedir. 1970'li yılların sonlarına doğru Topluluk, Türkiye'den tekstil ürünleri ithalatına kota uygulamaya başlamış, 1980 yılı ortasında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Topluluğun Türkiye'ye vermesi kararlaştırılan 600 milyon ECU tutarındaki yardımı vermemiştir, Katma Protokol gereği 1.12.1976-1.12.1986 yılları arasında gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı konusunda isteksiz davranmış ve bu konuda ciddi bir olumlu adım atılmamıştır. Türkiye de bu koşullar altında Gümrük Birliği yükümlülüklerini 1988 yılına kadar süreli olarak ertelemiştir.

### **TAM ÜYELİK BAŞVURUSU**

1987 yılında Türkiye ilişkileri yeniden canlandırmak üzere büyük bir gayret içine girmiş ve 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluklarına tam üyelik müracaatında bulunmuştur.<sup>5</sup> Bu başvurunun yapılmasında en önemli faktör, 1980 liberalizasyonu ve dışı açılma politikaları çerçevesinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülüklerini hızlandırılmış bir biçimde yerine getirebilmesine imkan verecek şekilde koruma duvarlarının azaltılmış olması ve bütün bunlar olurken yılda ortalama % 5.5 civarında bir büyüme hızının sağlanmış olmasıdır. Tam üyelik müzakerelerinin 10 yıl kadar süreceği dikkate alınarak,<sup>6</sup> bu dönemde Topluluk'dan gelecek mali yardım ile daha yüksek büyüme hızları elde edilebileceği ve Topluluk ile Türkiye arasındaki gelişmişlik farkının hiç olmazsa Topluluğun en az gelişmiş ülkeleri olan Portekiz ve Yunanistan'ın düzeylerine yaklaşacak kadar kapatılabileceği düşünülmüştür.

Türkiye'nin Topluluk Bakanlar Konseyi'ne yaptığı tam üyelik başvurusu, tam üyelik müracaatlarında izlenen usule uygun olarak, Konsey tarafından 21 Nisan 1987 tarihinde incelenmek üzere Topluluk Komisyonu'na havale edilmiştir. Komisyon'un incelemesi 2.5 yıldan uzun sürmüştür. Türkiye bu arada 1988 yılından itibaren Gümrük Birliğine ilişkin yükümlülüklerini hızlandırılmış bir biçimde düzenli olarak yerine getirmeye başlamış ve bu konuda 1992 yılına kadar izleyeceği takvimi Topluluğa bildirmiştir. Türkiye Topluluğa bildirdiği takvimi aynen uygulamıştır.

Komisyon'un Türkiye'nin tam üyelik müracaatına ilişkin Görüş Raporu 18 Aralık 1989 tarihini taşımaktadır. Komisyon'un Türkiye'nin tam üyeliğine ilişkin görüşü olum-

5 Türkiye'nin sadece Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisi varken, tam üyelik müracaatını Avrupa Toplulukları'nın üçüne birden yapmıştır.

6 İspanya ve Portekiz'in tam üyelik başvuruları ile tam üyelikleri arasında geçen sürenin 8.5 yıl olduğu dikkate alınarak, Türkiye için bu dönemin 10 yıl olacağı düşünülmüştür.



lu olmamıştır. Raporda bu konuda ileri sürülen hususlar şöyle özetlenebilir: Komisyon, Avrupa'daki entegrasyon hareketinin o dönemdeki yeni boyutlarını ileri sürerek, 1992 yılında AT iç pazarının tamamlanmasına kadar hiçbir ülke ile tam üyelik müzakereleri açmama kararında olduğunu ifade etmiştir. Komisyon Türkiye'nin özel durumuyla ilgili olarak iki hususun üzerinde durmuştur. İlk olarak, Türkiye ile AT arasındaki ciddi yapısal farklılıklara, Türkiye'deki özellikle yüksek enflasyon oranları ve yüksek işsizlik oranlarına atıfta bulunarak makroekonomik dengesizliğe, koruma oranlarının yüksekliğine ve sosyal koruma düzeyinin düşüklüğüne dikkati çekerek, Türkiye'nin Roma Anlaşmasından doğan yükümlülükleri üstlenmesinde güçlükler olacağını ileri sürmüştür. İkinci olarak, tam üyelik halinde, AT mekanizmaları çerçevesinde Türkiye'nin AT'den çok büyük mali yardım alması gerekeceğini ve bir miktar erteleme ile dahi olsa işçilerin serbest dolaşımının gerçekleşmesinin Türkiye'den AT'ye çok büyük bir işçi akımına yol açacağını ve AT'deki işsizliği arttıracığını ve bunun maliyetinin Topluluk için çok büyük olacağını ifade etmiştir. Siyasi bakımdan da insan hakları ve Kıbrıs konularına değinmiştir.

Bütün bu hususlar çerçevesinde, Komisyon, Türkiye ile tam üyelik müzakereleri açılmasını uygun bulmamış, ilişkilerin öncelikle rekabet politikası, ortak dış ticaret politikası gibi Gümrük Birliğinin tamamlayıcı unsurları olan Topluluk politikalarına uyumu da içerecek şekilde Gümrük Birliği çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Komisyon görüşünün olumsuz olmasına karşılık Konsey'in tam üyelik müzakerelerinin açılmasına karar vermesi mümkünken, Komisyon'un görüşü 5 Şubat 1990 tarihinde Konsey tarafından da aynen benimsenmiştir.<sup>(7)</sup>

## **GEÇİŞ DÖNEMİNDE TAM ÜYELİK BAŞVURUSU SONRASI UYGULAMALAR**

Tam üyelik müracaatının kabul edilmemesine ve Topluluğun ortaklık ilişkisi çerçevesinde yerine getirmediği yükümlülükler konusunda herhangi bir olumlu adım atmamasına karşılık, Türkiye daha önce ertelediği Gümrük Birliği yükümlülüklerinin önemli bir bölümünün hızlandırılmış bir biçimde 1992 yılına kadar tamamlanmasını içeren ve tam üyelik başvurusundan sonra Komisyona verdiği takvimi uygulamaya ve Gümrük Birliğine ilişkin yükümlülüklerini hızlandırılmış bir biçimde yerine getirmeye devam etmiştir.

7 Komisyon'un Yunanistan'ın tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşü de olumsuz olmakla birlikte, Konsey bu ülke ile tam üyelik müzakerelerinin açılması konusunda olumlu karar vermiştir.

1992 yılına gelindiğinde, önce Gümrük Birliğini tamamlayıp sonra Topluluğa tam üye olan hiçbir ülkenin bulunmadığı ifade edilerek, Gümrük Birliğini tamamladıktan sonra Türkiye'nin tam üyelik konusundaki pazarlık gücünün ortadan kalkacağını öne süren bazı görüşler olsa dahi, öncelikle Gümrük Birliğinin tamamlanmasının Türkiye'yi tam üyelik hedefine yaklaştıracağı şeklindeki görüşler daha ağır basmış ve Türkiye 1992 yılından sonra da Gümrük Birliği yükümlülüklerini hızlandırılmış bir biçimde yerine getirmeye devam etmiştir.

Bu arada Gümrük Birliğinin tamamlanmasını kolaylaştıracak çok önemli bir adım 1993 yılı ithalat rejimiyle atılmış ve damga resmi, belediye hissesi, destekleme ve fiyat istikrar fonu kesintisi gibi ithalat üzerinden alınan eş etkili vergiler kaldırılmış, ithalat üzerinden sadece gümrük vergisi ve eş etkili vergi olarak da toplu konut fonu kesintisi alınmaya başlanmıştır. Bu yapılırken, kaldırılan eş etkili vergilerle sağlanan koruma gümrük vergilerine ve toplu konut fonu kesintisi oranlarına yedirilerek, toplam koruma oranının düşürülmemesine özen gösterilmiştir.

1993 yılı ithalat rejiminin çok önemli bir başka özelliği, Gümrük Birliğine yönelik uygulamalar çerçevesinde AT'ye konsolide edilen indirim ve uyum sonucu ulaşılan tarifelerin ithalat rejiminde yer alan fiili gümrük vergisi oranlarıyla eşitlenmiş olmasıdır. Böylece uzun yıllardan sonra AT'den yapılan sanayi malları ithalatı üçüncü ülkelerden yapılan ithalata kıyasla Türkiye'ye daha düşük gümrük vergisi uygulanarak girmeye başlamış, başka bir deyişle AT'den yapılan ithalata Gümrük Birliği sürecinin gereği olan bir tercih marjı tanınmıştır. Aynı ithalat rejimiyle Topluluğa ortaklık ilişkisinin başlamasından itibaren ilk defa bazı tarım malları ithalatında da tercihlili uygulama başlatılmıştır.

1980 yılında koruma duvarlarının çok fazla düşürülmesi nedeniyle 1993 yılına kadar yapılan Gümrük Birliği indirim ve uyumları ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmamıştır. 1993 yılı ithalat rejiminde yer alan AT'ye ve üçüncü ülkelere uygulanacak fiili gümrük vergilerinin, AT'ye konsolide edilen gümrük vergisi indirimlerine ve ortak gümrük tarifesi uyumlarına tekabül eden oranlarla eşitlenmiş olması, daha sonraki yıllarda yapılan Gümrük Birliği indirim ve uyumunun ekonomi üzerinde doğrudan bir etki yapmasına neden olmuştur.

## **6 MART 1995 TARİHLİ ORTAKLIK KONSEYİ KARARI VE SONRASI**

Ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliğinin tamamlanmasının öngörüldüğü geçiş döneminin biterek, son dönemin başlayacağı 1.1.1995 tarihi yaklaşırken, taraflar

arasında bir Yönlendirme Komitesi kurularak, tamamlayıcı unsurları da dahil olmak üzere Gümrük Birliğinin tamamlanmasına yönelik olarak atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Ortaklık Konseyi de 6 Mart 1995 tarihinde toplanarak, Gümrük Birliğine yönelik olarak taraflarca yerine getirilmesi gereken hususları zamana da bağlayacak şekilde bir karar (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı) almıştır.

Zaman zaman yanlış olarak Gümrük Birliği anlaşması olarak da atıf yapılan 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, 13.12.1995 tarihinde Avrupa Parlamentosunun da onayından geçmiş ve 31.12.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Karar, büyük ölçüde Türkiye'nin Gümrük Birliğine ulaşmak için atması gereken adımların listesi mahiyetini taşımaktadır. Karar, Avrupa Birliği'nin daha önce yerine getirmedeği yükümlülüklerinden bazıları için de bağlayıcı hükümler getirmektedir.

1/95 sayılı Karar uyarınca Türkiye'nin atması gereken adımlar üzerinde durulursa, şu hususlar göze çarpmaktadır. Katma Protokol'de 1.1.1995 tarihi itibariyle tamamlanması öngörülmüş olan gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin kaldırılmasına ve ortak gümrük tarifesine uyuma yönelik olarak, hızlandırılmış uygulamalara rağmen tamamlanmamış bulunan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin 31.12.1995 tarihi itibariyle tamamlanması kararlaştırılmıştır. Bazı mallar için Türkiye'ye ortak gümrük tarifesine uyum için 5 yıl daha süre tanınmış, bu mallarda ortak gümrük tarifesine uyumun 1.1.2001 tarihinde tamamlanması karara bağlanmıştır.<sup>(8)</sup>

6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi Kararı'nın bir başka özelliği, Katma Protokol'de zamana bağlanmamış olan Gümrük Birliğinin tamamlayıcı politikalarını zamana bağlamasıdır. Bu kapsamda, Türkiye'nin 31.12.1995 tarihi itibariyle, AB'nin ithalat, ihracat ve tekstil politikasına ilişkin mevzuatına uygun tedbirleri uygulamaya koyması, 1.1.2001 tarihine kadar da AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı genelleştirilmiş preferanslar sistemi gibi otonom rejimlere ve AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı tercihli anlaşmalara benzer uygulamalara geçerek, AB'nin ortak dış ticaret politikasına tamamen uyum yapması öngörülmüştür.

Türkiye'nin AB'nin rekabet politikasına ilişkin kurallarını benimseyecek şekilde gerekli tedbirleri alması da 6 Mart Ortaklık Konseyi Kararı'nın önemli hükümleri arasındadır.

Katma Protokol'de Türkiye'nin devlet yardımı vermesi konusuna kısıtlama ge-

(8) Ortak gümrük tarifesine uyumun ertelendiği maddelerin listesi 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında verilmektedir. Bunlar arasında bazı petrol ürünleri, sandık, bavul, çanta ve diğer muhafazalar, ayakkabılar, porselen ve seramikten mutfak eşyaları, minibüs ve binek otomobil gibi motorlu taşıt araçları sayılabilir.

tirilmemişken, 1/95 sayılı Karar devlet yardımlarının söz konusu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren 5 yıl içinde kaldırılmasını öngörmektedir.

AB'nin ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki araçlarını<sup>(9)</sup> benimsemesi için Türkiye'ye tanınan süre Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıldır.

Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin etkin bir biçimde korunmasını sağlamak amacıyla, Türkiye'nin AB'de geçerli olan kurallara uyum yapmanın yanısıra bu konudaki uluslararası sözleşmelere ve anlaşmalara da 1/95 sayılı Karar'ın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 3 yıl içinde uyum yapması öngörülmüştür.

Ortaklık Anlaşmasının yeterince açık olmadığı ortak tarım politikasına uyum konusuna 6 Mart Ortaklık Konseyi Kararı da açıklık getirmemektedir. Ancak içinde temel tarım ürünleri (şeker, hububat, süt) bulunduran işlenmiş tarım ürünleri (çikolata, şekerleme, çocuk mamaları, bisküvi, pasta, makarna, dondurma gibi) üzerindeki korumanın tarım ve sanayi payları tesbit edilerek, sanayi payının taraflar arasındaki ticarete sıfırlanması, Türkiye'nin bu ürünlerin üçüncü ülkelerden ithalatında Topluluğun sanayi korumasını kullanması, tarım korumasını da Topluluğunkine, ürüne bağlı olarak, en geç 3 yıl içinde yaklaştırması öngörülmüştür.

6 Mart Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Avrupa Birliğinin üzerine düşen yükümlülükler ise 5 yılı kapsayan bir süre içinde Türkiye'ye 2.5 milyar ECU tutarında mali yardım yapılması, Türkiye'nin devlet yardımları da dahil olmak üzere AB'nin rekabet politikasına uyum konusunda tedbirler alması ve AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı tekstil anlaşmalarını üstlenmesi halinde, Türkiye'ye uygulanan tekstil kotalarının kaldırılması, yine rekabet politikası ve devlet yardımları konusunda Türkiye'nin AB sistemine tamamen uyum göstermesi halinde antidamping ve antisübvensiyon uygulamalarının kaldırılmasının gündeme gelecek olmasıdır.

Türkiye, tam üyelik müracaatından sonra başlattığı, Yönlendirme Komitesi çalışmalarını sırasında yoğunlaştırdığı AB sistemine uyum çalışmalarını, 6 Mart 1995 tarihinden sonra iyice hızlandırmıştır. Türkiye 1/95 sayılı Karar çerçevesinde 31.12.1995 tarihi itibariyle gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği hususları yerine getirmiş, AB menşeli sanayi ürünleri ithalatına uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmış, üçüncü ülkeler menşeli sanayi ürünleri ithalatında, 2/95 sayılı Kararda yer alan maddeler dışında, AB'nin ortak gümrük tarifesini uygulamaya başlamış, sanayi ürünleri ithalatına uygulanan toplu konut fonu kesintisini kaldırmıştır. Böylece, Türkiye'nin sanayi ürünlerinde AB ve

9 Standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve sertifikalandırma konusundaki mevzuat.

EFTA ülkelerine yönelik koruma oranı % 5.94'ten 0'a, diğer ülkelere yönelik koruma oranı ise % 10.79'dan % 6'ya inmiştir.<sup>(10)</sup>

Ortak ticaret politikasına uyum konusunda Türkiye, AB'nin uygulamakta olduğu ithalatta gözetim ve korunma önlemleri, ithalatta ve ihracatta kota idaresi ve tarife kontenjani, dampainge ve sübvansiyona konu olan ithalatın önlenmesi, ticari hakların hukuka aykırı ticari uygulamalara karşı korunması gibi konularda uyum için gerekli düzenlemeleri yapmış ve uygulamaya başlamıştır. AB'nin tekstil ve konfeksiyon sektöründe kota ve gözetim anlaşması yapmış olduğu ülkelerle benzer anlaşmalar yapmak üzere başlatılan müzakerelerin bir bölümü tamamlanarak, çift taraflı kota ve gözetim uygulanmaya başlanmış, müzakerelerin tamamlanmadığı ülkelere ise tek taraflı kota ve gözetim uygulaması başlatılmıştır. Bunlara ilaveten AB'nin rekabet politikasına, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması alanındaki sistemine uyum konusunda düzenlemeler hızlandırılmıştır.

Türkiye'nin Gümrük Birliğini tamamlama konusunda gösterdiği bu yoğun çabalar sonucunda, Avrupa Birliği de Türkiye'ye uyguladığı tekstil kotalarını 1/95 sayılı Karar'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte kaldırmıştır.

## S ONUÇ

Görüldüğü üzere, Türkiye-AB ilişkilerinin özünü, Avrupa entegrasyonunun ilk adımı olan Gümrük Birliği oluşturmaktadır. Gümrük birliği, en dar tanımı kullanıldığında, taraflar arasında gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları ile bunlara eş etkili tedbirlerin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelerle ithalatta ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasını kapsamaktadır. Bu dar tanım çerçevesinde, Topluluk üyesi ülkeler arasında 1.7.1968 tarihinde tamamlanmış olan Gümrük Birliği, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında, ancak 31.12.1995 tarihi itibarıyla önemli ölçüde tamamlanmıştır. Burada vurgulanması gereken husus, Gümrük Birliği sürecinin, taraflar arasında 1970'li yılların başlarında başlamış ve 1995 yılı sonuna kadar bu konuda çok önemli mesafeler katedilmiş olduğudur. Bu durumda, 1995 yılı Aralık ayı sonunda Gümrük Birliği konusunda gerçekleştirilenlerin, Gümrük Birliğinin tamamlanmasına yönelik uygulamaların sadece bir bölümü olduğu açıktır. Başka bir deyişle, Türkiye son 25 yıl içinde, yukarıda tanımlanan şekliyle Gümrük Birliğine tedricen dahil olmuş ve bunun etkilerini tedricen yaşamıştır. Ancak, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile, Gümrük Birliğinin tamamlayıcı unsurlarının 5 yıla kadar uzanan bir süre içinde gerçekleştirilmek

10 Kaynak: DTM

üzere takvime bağlandığı dikkate alınır, en geniş tanımı çerçevesinde Gümrük Birliği henüz tam anlamıyla sağlanmamıştır. Gümrük Birliğinin tüm unsurlarıyla tamamlanmasının etkileri önümüzdeki yıllarda da tedricen hissedilecektir.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi, Kararı uyarınca, Avrupa Birliği tarafından atılacak ve Türkiye'yi etkileyecek başlıca adımlar, Türkiye'ye uygulanan tekstil kotalarının kaldırılması (1996 yılı başı itibariyle gerçekleştirilmiştir), 5 yıla uzanan bir süre içinde 2.5 milyar ECU civarında bir mali yardım ve Türkiye'nin AB'nin devlet yardımları ve rekabet politikası konusundaki düzenlemelerine benzer düzenlemeler yapması koşuluyla, Türkiye'ye uygulanan antidamping ve antisübvansiyon uygulamalarının kaldırılmasıdır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, Gümrük Birliğinin tüm unsurlarıyla tamamlanması için Türkiye'nin atması gereken adımlar ise çok fazladır. Bunların arasında, Avrupa Birliğinin ithalat, ihracat ve tekstil politikasına, ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki sistemine, devlet yardımları da dahil olmak üzere rekabet politikasına uygun düzenlemeler yapılması, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli anlaşmalara benzer anlaşmalar yapılması, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin etkinlikle korunmasına yönelik düzenlemeler yapılması ve bu konudaki uluslararası sözleşmelere taraf olunması sayılabilir. Bu konulardaki adımlar peyderpey atılmaktadır ve önümüzdeki 5 yıl içinde tamamlanacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Gümrük Birliğinin tüm unsurlarıyla tamamlanmasından elde edeceği yararlar, Avrupa Birliğinden sağlayacağı büyük tavizlerden çok, kendi sistemini, etkin ve iyi işleyen bir sistem olduğu açık olan Avrupa Birliği sistemine benzetmeye çalışmasının ekonomide yaratacağı dinamizm ve yeniden yapılanmadan kaynaklanacaktır. Bu sürecin tamamlanmasının tamamen sancısız olmasını beklemek tabii ki mümkün değildir. Bu arada hatırlanması gereken bir başka husus, Gümrük Birliğinin, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında öngörülen geniş kapsamlı bir şekilde tamamlanmasının, Türkiye'yi Roma Anlaşmasında tam üyeler için öngörülen yükümlülüklerin önemli bir bölümünü yerine getirmiş bir konuma ulaştıracak olmasıdır. Bunun da, Türkiye'yi Ankara Anlaşmasında da öngörülmüş olan tam üyelik hedefine yaklaştırması beklenmelidir.

## KAYNAKLAR

1. BAŞBAKANLIK, 1995, *Türkiye-AB İlişkileri ve 6 Mart Tarihi Ortaklık Konseyi Kararı*, Başbakanlık Yayını, Ankara.
2. COMMISSION OF THE EC, 1989, *Commission Opinion on Turkey's Request for Ac-*

- cession to the Community, SEC (89) 2290 Final, Brussels.*
3. *DPT, 1995, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, DPT: 2377-ÖİK: 441, Ankara.*
  4. *DTM, 1995, Türkiye-AB İlişkileri, DTM Yayını, Ankara.*
  5. *DTM, 1996, Dış Ticaret Yönüyle Gümrük Birliği El Kitabı, DTM Yayını, Ankara.*
  6. *GÜRAN, N., 1990, Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkileri, DPT: 2230-AETB: 23, Ankara.*
  7. *KARLUK, R., 1995, Avrupa Birliği ve Türkiye, Üçüncü Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.*

# ORTAK TARIM POLİTİKASI VE TARIMSAL ALANDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

**Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN**

*Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi*

*Öğretim Üyesi*

## 1. Giriş

Avrupa ülkeleri arasında bir ortak pazar kurmaya yönelik olarak temelleri atılan AET malların serbest dolaşımı kapsamına tarım ürünlerini de almıştır. Çünkü AET yi kuran ülkelerin tarım ve tarım politikaları açısından gösterdikleri farklılık ortadan kalkmadıkça tarım ürünleri ticareti serbestçe yapılamayacaktı. Bu da tarım kesiminde ortak bir politika uygulanmasını gerektirmekteydi.

Oluşturulan Ortak Tarım Politikaları (OTP) bir devamlılık sergilemekle beraber, zaman içinde gereksinimlere bağlı olarak sürekli bir değişim göstermiştir. OTP nın amaçlarından uzaklaşmamak kaydıyla politika uygulamaları değiştirilmiştir. Ama ne bütçeye getirdiği yük, ne tüketicilerin yakınmaları, ne de tarım ürünleri açısından rakip üçüncü ülkelerin baskıları bu politikanın tarım kesimini korumaya yönelik çizgisinden ödün vermeğe yetmemiştir.

Türkiye'de daha AET ye ortak üye olma aşamasında tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımını sağlayacak koşulun tarım politikasını OTP'na uydurmak olduğunu kabul etmiştir. Zaman içinde Topluluğun üye sayısının artması ve diğer nedenlerle OTP nın kapsamı da genişlemiş, yeni politika önlemleri gündeme gelmiştir. Türkiye'nin bu yeni gelişmelere de ayak uydurarak politikasının OTP na uyum sağlayacak şekilde yönlendirmesi gereği, Türkiye Topluluk arası ilişkileri düzenleyen bütün anlaşma ve protokollarda yinelenmektedir.

Olası bir tam üyelik bu aşamada hesaba katılmasa da, Gümrük Birliğinin tarım ürünlerine yaygınlaştırılması bile Türk tarım politikasının OTP na uyumunu gerektirmektedir. O halde, bu alanda neler yapılmasının beklendiğini belirlemek, her şeyden önce OTP'nın esaslarını ve işleyişini çok iyi bilmeyi gerektirir. Bu nedenle, Türk tarım politikasının yönlendirilebilmesi açısından OTP nı en ince ayrıntılarıyla bilen çalışma gruplarının oluşturulmasının taşıdığı önem tartışmasıdır.

Bu bildiri kapsamında yalnızca OTP nın esasları ve zaman içinde ortaya çıkan ge-



lişmeler kısaca özetlenerek, Türkiye ve AB arasındaki tarım kesimini ilgilendiren ilişkilere değinilecektir.

## 2. OTP'nın Oluşumu

Sanayi ülkeleri olarak tanımlanan ülkelerin oluşturduğu Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan önce tarım politikalarının ortak olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu yaklaşımın kendi ekonomilerinden kaynaklanan nedenleri olmakla beraber, yıllardır Avrupa ülkeleri için düşünülen tarım politikalarının koordinasyonu arayışlarının da bir ortak tarım politikası oluşturulmasında etkisi olmuştur.

Gerçekten de Avrupa ülkelerinin tarımsal alanda izlenecek politikaları bir eşgüdüm içinde ele alması ve böylece Avrupa tarımının yönlendirilmesi düşüncesi ilk önce 1950'li yıllarda gündeme gelmiştir. 1950 yılından başlayarak tarım ürünleri fiyatlarının bir "otorite" tarafından belirlenmesi esasına dayandırılan görüşleri içeren raporlar hazırlanmış, ama bu otoritenin uluslararası yetkilerle mi, yoksa ancak hükümetlere öneri getirecek şekilde hükümetler arası düzeyde yetkilerle mi donatılması gerektiği konusunda Avrupa ülkeleri arasında bir anlaşma sağlanamamıştır. Avrupa Topluluğu'nun temellerinin atıldığı 1955 Haziran ayında toplanan Messina Konferansında oluşturulan komite, diğer konular yanında tarımı da ele alarak, tarımsal sorunları ortaya koymuştur. Hazırlanan raporda, tarımda uzmanlaşmanın yararları belirtilerek üye ülkeler arasında ticari çıkarların dengelenmesi açısından ortak politikalar arasında tarım politikasına da yer vermenin önemi vurgulanmaktadır. Gerçekten de, Fransa, Hollanda ve İtalya'nın pazarlarını sanayi mallarına açmaları, bu ülkelerin de tarım ürünlerinde serbest dolaşım hakkını elde etmesiyle mümkündür. Özellikle Fransa'nın beklentisi, sanayi ürünleri açısından rekabet gücünden çekindiği Almanya karşısında tarım ürünleri yoluyla bir avantaj sağlamaktı (Fennell 1979, s. 6; Tracy 1982, s. 268).

Bunun da ötesinde o dönemlerde tarımın 6 ların ekonomisi içindeki önemi, günümüz koşullarında sanayi ülkesi olarak adlandırılan ülkelerdekine oranla çok yüksekti. Tarım, orman ve balıkçılık sektöründe çalışanlar iktisaden faal nüfusun ortalama % 24'üne ulaşmakta, gene 6 ların toplam GSYH sı içinde tarımın payı ortalama % 11 dolaylarında bulunmaktaydı (Fennell 1979, s. 1). Tarım kesiminde çalışanların gelirleri diğer sektörlerde çalışanlara göre daha düşüktü ve artırılması gerekiyordu. Tarımsal üretimde verimlilik az, tarım işletmeleri küçük ve güçsüzdür. Bu nedenlerle ulusal hükümetler farklı yönde ve yoğunlukla tarıma müdahale etmekteydiler. Tarım ürünleri fiyatlarının bir ülkeden diğerine farklılıklar göstermesi. Bu ürünlerin serbest dolaşımını olumsuz etkileyecekti. Nihayet yine tarım ürünleri fiyatlarının farklı oluşu, besin mad-

desi fiyatlarının her ülkede değişmesi, ücretlerin de besin fiyatlarından etkilenmesi demektir. Besin maddesi fiyatlarındaki farklılığın yarattığı ücret düzeyleri farkı sonuçta sanayi kesimini de etkileyecek ve tarım ürünlerinin ucuzlaştığı ülkede sanayi maliyetleri de ücretler yoluyla daha düşük düzeyde oluşacaktı. Bu da sanayi sektöründe rekabet eşitliğini bozacak bir etki yaratabilecekti.

Bütün bu düşüncelerle Roma Anlaşması kapsamında tarım kesimi de ele alınmış ve Anlaşmanın 38-47 maddeleri tarımın düzenlenmesine yönelik konulara ayrılmıştır. Burada önce tarım ürünlerinin tanımı yapılmaktadır. Tarım ürünleri bitkisel ve hayvansal ürünlerle su ürünleri ve bunların ilk işleme aşamasında ortaya çıkan ürünlerdir. Bu tanıma göre et ve ürünleri, süt ve ürünleri, işlenmiş meyve ve sebzeler, un ve unlu ürünler, şeker, işlenmiş su ürünleri tarım ürünü olarak kabul edilmektedir.

Bütün bu tarım ürünlerinin üretim ve ticareti ile, üreticilerinin karşılaştıkları sorunları çözümlenmeye yönelik olarak tarım politikası amaçları oluşturulmuştur. Sorunlar herşeyden önce, tarım işletmelerinin küçük ve güçsüz, tarımda çalışanların gelirlerinin düşük olmasından kaynaklandığına göre, önce tarımda çalışanların verimliliğini artırmak gerekiyordu. Teknoloji geliştirilerek verimlilik artırılırken tarımda çalışanların sayısının da azaltılmasıyla hem kişi başına verimlilik, hem de gelirler artacaktı. Böylece yapısal sorunlar çözümlenmiş olacaktı.

Avrupa Topluluğu'nun bir diğer sorunu da tarım ürünlerinde kendine yeterlilik oranlarının düşüklüğü idi. İki Dünya Savaşında da kimi ülkeler zaman zaman açlık tehlikesiyle karşılaşmışlardı. Elli'li yıllarda artık bu tehlikeden söz edilemeyeceği de, yalnız tarım ürünlerinin kendi aralarında serbest dolaşımı ile gereksinimler karşılanamayacak ve bu ülkeler net tarım ürünü ithalatçısı olmaya devam edeceklerdir. Bu bakımdan tarım ürünlerine duyulan gereksinimin karşılanması, bunun için gerekirse ithalat yapılabilmesi önem taşımaktaydı. Gene gereksinim duyulan ürünlerin daha fazla üretilmesi, ama ürün fazlalarına da yol açılmaması için arz-talep dengesinin sağlanması da amaçlanmaktaydı. Nihayet bir diğer amaç da tarım ürünlerinin tedarikinin dışında, uygun fiyat politikaları ile tüketiciyi korumaktı.

Bütün bu amaçların gerçekleşmesi Topluluğu oluşturan ülkelerde tarım pazarlarının tek bir ülke pazarı gibi oluşmasına bağlıydı. Yani bütün ülkelerde tarım ürünlerine aynı fiyatların uygulanması, üye ülkeler arasında tarım ürünlerinin tek bir ülke pazarında olduğu gibi her türlü kısıtlama ve engelden uzak, serbest dolaşımının sağlanması gerekiyordu, bunun koşulu rekabet kurallarına, insan ve hayvan sağlığı açısından getirilmiş düzenlemelere uymaktı. Bu da bir merkezi yönetimin kurallar koymasını ve ulusal hükümetlerin bunun gereğini yerine getirmesini gerektiriyordu.

Tek bir ülke pazarı gibi işlenmesi istenen tarım piyasaları, yine tek bir ülke pazarı gibi dış dünyadan gelecek rekabete karşı korunma durumundaydı. Bu da üye ülkelerin bir tarım ürününü satın almaları gerektiğinde diğer üye ülkelere öncelik vermelerini sağlamamakla mümkündü. Bu amaçla değişen vergi sistemi getirilerek, üçüncü ülkelere yapılacak ithalatı cazip olmaktan çıkarma yolu tutuldu. Bu durumda üçüncü ülke ile üye ülke ürünü arasında birincisi lehine bir gelişmenin önlenmesi ve Topluluk üreticisinin dünya piyasalarındaki fiyat dalgalanmalarından korunması öngörüldü.

Bütün bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi parasal kaynakların varlığını gerektiriyordu. OTP'nin uygulanmasının üye ülke bütçelerinden yapılması ile beklenen bazarının ve denetimin sağlanabilmesine olanak yoktu. Bu bakımdan yürütülecek ortak politikanın finansmanının da ortak bir bütçeden yapılması ve üye ülkelerin mali dayanışma içinde bu ortak politikayı sürdürmeleri gerekiyordu. Bu amaçla bir ortak tarım fonu (FEOGA) kuruldu ve belirlenen harcama kalemleri için finansman gereksinimi bu fondan karşılanmaya başlandı.

### 3. OTP'nin Gelişimi

Roma Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra üye ülkeler tarım politikalarının uyumlaştırılması çalışmalarına başlamışlardır. 1968 yılına kadar ortak politikanın esasları belirlenmiştir. Yetmişli yıllar tarımsal yapıların iyileştirilmesi yolunda çabaların başladığı bir dönem olmuştur. Yaşlı çiftçilerin tarımdan çekilmesi, genç nüfusu çiftçiliğe özendirme, dağlık yörelerde çiftçiliğin sürdürülmesi, süt üretimi gibi ürün fazlalığı görülen alanlarda süt ineklerinin kesilmesi, süttozunun yemlere katılması, açlık çeken ülkelere besin yardımı yoluyla ürün fazlalıklarının azaltılması yoluna gidilmiştir. Bununla beraber yetmişli yılları simgeleyen bir diğer gelişme de tarım ürünleri fiyatlarındaki sürekli artıştır. Fiyatların yükselmesi üretim artışını özendirmiş ve ürün fazlaları büyük bir sorun oluşturmağa başlamıştır.

Topluluğun üye sayısının 1973 yılında 9 ve 1981 de 10 a yükselmesi beraberinde yeni sorunlar getirmiş, piyasa düzenlemeleri içine yeni ürünler katılmış, bu da harcamaların artmasına neden olmuştur. Dünya fiyatlarının üstünde fiyat verilen ürünlerin stoklarındaki artış, ürün fazlalarının gittikçe daha yüksek sübvansiyonlarla dünya piyasalarına satılmalarıyla sonuçlanmıştır.

Topluluk seksenli yıllarda artan sorunları karşısında politikalarında radikal değişiklikler yapma arayışı içine girmiştir. Önce yıldan yıla fiyatlarda artış yapmaktan vazgeçilmiş, çeşitli ürünler için üretim ve satış kotaları getirilmiştir. 1986 yılında baş-

layan sekizinci GATT görüşmelerinde uyguladığı tarım politikaları nedeniyle Topluluk üçüncü ülkelerden gelen yoğun bir baskı altında kalmıştır. OECD çerçevesinde de tarımdaki korumacılığın azaltılması yönündeki istekler Toplulukta yeni arayışları hızlandırmıştır. 1988 yılındaki düzenlemelerle üretim fazlalığı görülen ürünlerin üretimini azaltmak için nadas, ekim alanlarının başka ürünlere veya amaçlara tahsisi, girdi kullanımının azaltılmasıyla verimin düşürülmesi, gübre kullanımına sınırlamalar getirmek ve bu arada çevre korunmasına hizmet etmek amaçlanmıştır. Topluluğun tarım kesimi için yaptığı harcamaları kısmak amacıyla, bütçe hazırlanırken harcamaların GSYH artışının altında bir artış hızına sahip olacak şekilde belirlenmesi esas alınmıştır.

Uruguay Görüşmelerinde ortaya çıkan görüşlere paralel olarak 1992 de yeni adımlar atılmıştır. 2000 yılına kadar tarım ürünleri fiyatlarında, Topluluk içi yardımlarda ihracat sübvansiyonlarında yapılacak indirimler belirlenmiştir. Ayrıca Topluluk içi yardımların verilmesi ekim alanlarını azaltma koşuluna bağlanmıştır.

Zaman içinde ortaya çıkan gereksinimler çerçevesinde OTP da değişiklikler yapılmaktadır. Bu bakımdan Topluluğun politikaları statik değil, dinamiktir. Türkiye'nin uyum sağlaması istenen politika da zamanla önemli değişikliklere konu olan, Topluluk bütçesinin üçte ikisini yutan çok masraflı bir uygulamadır. Bu bakımdan Türkiye ile AB arasında tarımsal alandaki ilişkilerin gelişiminin bu politikaların kapsamından etkilenmemesi düşünülemez.

#### **4. Tarım Sektörü Açısından Türkiye-AB İlişkileri**

Türkiye'nin OTP na uyum konusunda bazı yükümlülükler üstlenmesi daha Ankara Anlaşması ile başlar. Daha sonra Katma Protokol ve 1980 Ortaklık Konseyi Kararları ile bu konuda daha ileri adımlar atılması gündeme gelmiştir.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında bir ortaklık kuran, Ankara Anlaşması'nın 3. maddesinde Türkiye'ye Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendireceği bir hazırlık dönemi tanınacağı belirtilmektedir. Bunun nedeni, Türkiye'yi geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşen yükümlülükleri üstlenecek bir ekonomik konuma getirmektedir. Anlaşmanın 4. maddesinde ise, geçiş döneminde Türkiye ile Topluluk arasında bir Gümrük Birliğinin gittikçe gelişen bir şekilde yerleşmesini ve ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkine yaklaştırılması, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesi hükmü getirilmektedir.

Anlaşmanın 10. maddesi "Gümrük Birliği mal alışverişlerinin tümünü kapsar" de-

mekle, kurulacak Gümrük Birliğinin yalnız sanayi ürünleri için değil, aynı zamanda tarım ürünleri için de söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. 11. madde ise şu şekildedir:

"1. Ortaklık rejimi, Topluluğun ortak tarım politikasını gözönünde bulunduran özel usullere göre tarım ve tarım ürünleri alışverişini de kapsar.

2. Tarım ürünlerinden Topluluğu kuran Anlaşmanın 11. Eki'nin konusu olan ve sözü edilen Anlaşmanın 38. maddesinin 3. fıkrasının hükümlerinin uygulanması ile halen tamamlanmış bulunan listede sayılan ürünler anlaşılır."

Bütün bu maddeler Ankara Anlaşmasının taraflar arasında bir Gümrük Birliğini amaçladığını ve tarım ürünlerinin de bu Gümrük Birliği kapsamı içinde sayıldığını göstermektedir.

Gümrük birliği taraflar arasında belli bir sürede gümrük tarifelerinin sıfıra indirilmesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı bir ortak gümrük tarifesinin uygulanması biçiminde olacaktır.

Demek ki Ankara Anlaşması ile tarım kesimi için öngörülen, gelecekte bir Gümrük Birliğine ulaşma amacını gerçekleştirebilmek için daha Hazırlık Döneminde Türk tarımının güçlendirilmesidir. Bunun kısa bir Hazırlık Dönemi içinde olmayacağı bildirildiğinden, ilişkilerin gittikçe gelişerek yoğunlaşması Geçiş Dönemine bırakılmıştır. Hazırlık Döneminde de tek taraflı bir yükümlülük üstlenilerek Türkiye'nin Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi düşünülmüştür. Bunun için de Ankara Anlaşmasına ekli 1 sayılı Geçici Protokol ile Türkiye'nin geleneksel dışsattım ürünleri olarak adlandırılan kuru üzüm, kuru incir, fındık ve tütün için ülkelere göre açılan kontenjanlar dahilinde gümrük indirimi uygulamasına gidilmiştir. Daha sonra bu kontenjanlar Topluluk için global olarak açılan tek bir kontenjanda birleştirilmiş ve gene aynı Protokol'un 6. maddesine dayanılarak bazı su ürünleri, sofralık taze üzüm, turunçgiller ve şarapta 1 Aralık 1967 tarihinden itibaren bazı sürüm kolaylıkları tanınmıştır.

Görülebileceği gibi Ankara Anlaşması ile Hazırlık Döneminde Türk tarafından genel olarak ekonomik gelişmesini sağlayacak çabalara girişmesi beklenmekte, ancak bunun dışında bir yükümlülük getirilmemektedir. Geçiş dönemindeki düzenlemelerin neler olacağı ise Ankara Anlaşmasında yer almamaktadır.

Geçiş Döneminde tarıma ilişkin olarak Katma Protokol'de hükümler bulunmaktadır. Bu amaçla 32-35. maddeler tarım konusuna ayrılmıştır. Katma Protokolün 32. maddesi

bu Protokol hükümlerinin 33-35. maddelerde belirtilen aykırı hükümler saklı kalmak üzere, tarım ürünlerine de uygulanmasını öngörmektedir. 33. maddede taraflara temel bazı yükümlülükler ve/veya öngörüler getirilmektedir. Türkiye'nin ilk yükümlülüğü Ortak Tarım Politikasına uyumdur. Katma Protokol, 22 yıllık Geçiş Dönemi sonunda tarım ürünlerinde serbest dolaşımın başlayabilmesini Türkiye'de Ortak Tarım Politikası kurallarının uygulanmasına bağlamış, bu nedenle Türkiye'nin kendi tarım politikasının OTP na uyumu amacıyla önlemler alması hükmünü getirmiştir. Ayrıca Türkiye'ye tarım alanında Ortaklık Konseyi'nin kararlaştırdığı hususlarda Topluluğa bilgi vermesi yükümlülüğü konulmuştur. Buna karşılık Türkiye'de tarım politikasının tesbiti ve ilerdeki gelişmesi sırasında, Türk tarımının çıkarları ile ilgili hususları Topluluğa bildirdiğinde, Topluluğun bunları gözönünde tutacağı kaydedilmektedir.

Genel 33. maddenin 3. fıkrası, Topluluk OTP'nin belirlenmesi ve gelişmesi ile ilgili Komisyon tekliflerini bu tekliflere ilişkin görüşleri ve alınan kararları Türkiye'ye bildirir, denilmektedir. Bunun dışında hem bu tekliflerin, hem Türkiye'nin OTP'ye uyum önlemlerinin Ortaklık Konseyi çerçevesinde danışmaya açılacağı hükmü vardır.

Buraya kadar özetlenen 33. maddeden anlaşılan, Türkiye'nin tarım politikasını Geçiş Dönemi içinde OTP'ye uydurmasının beklendiği, bu konuda Topluluk'dan bazı isteklerine olumlu yanıt alabileceği, ya da Ortaklık Konseyi'nde danışmalar yapabileceği, ancak Ortaklık Konseyi'nin isteği üzerine de gerekli konularda Topluluğa bilgi vermek durumunda olduğudur. Topluluk ise OTP ile ilgili teklif, görüş ve kararları Türkiye'ye bildirmeyi ve bu konularda Ortaklık Konseyinde danışmalar yapmayı kabul etmektedir. Görüldüğü gibi, Katma Protokol çerçevesinde tarım politikalarında uyumla yükümlü tutulan taraf Türkiye'dir. Topluluk ise Türkiye'ye anlayışla yaklaşabilecek bir taraf görünümündedir.

Katma Protokolün 34. maddesinin 1. fıkrası, 22 yıllık dönem sonunda ve ancak Ortaklık Konseyi Türkiye'nin gerekli OTP önlemlerini aldığını belirledikten sonra tarım ürünlerinin taraflar arasında serbest dolaşımının gerçekleşmesi için gerekli hükümleri saptayabilir, demektedir. Bu da Geçiş Dönemi sonunda da hemen serbest dolaşıma geçilmeyeceğini, Türkiye'nin OTP'ye uyum önlemlerini almış olsa bile, serbest ticaretin ancak bu önlemlerin yeterliliğinin Ortaklık Konseyince onaylanmasından sonra söz konusu olabileceğini ve bu onayla da hemen serbest ticarete geçilmeyip, gerekli bazı düzenlemelerden sonra bunun gerçekleşebileceğini göstermektedir. Ayrıca 34. maddenin 2. fıkrası ile bu hükümlerin de bağlayıcı olmayıp, Protokol'da öngörülen kurallardan gerekli her türlü sapmayı kapsayabileceği belirtilmektedir. 3. fıkrada ise 22 yıllık sürenin de kesin olmadığı ve Ortaklık Konseyi kararı ile bu tarihin değişebileceği ifade edil-

mektedir ki, bu hüküm Türkiye'nin lehine de, aleyhine de işletilebilir.

Bütün bunlar göstermektedir ki Ankara Anlaşmasında gelecekte tarım ürünleri ile diğer ürünler arasında bir ayırım yapılmaksızın Gümrük Birliği öngörülürken, Katma Protokol'da bu görüşten önemli bir sapma olmakta ve tarım ürünlerinde değil Gümrük Birliğinin otomatik olarak kurulması, esaslarının belirlenmesi bile 22 yıllık Geçiş Döneminin sonuna ertelenmektedir. Katma Protokol'un 35. maddesi ise şöyledir:

"1. 34. maddede öngörülen hükümlerin tesbit edilmesine kadar ve 7-11; 15-18. maddeler, 19. maddenin 1 ve 5. fıkraları, 21-27 ve 30. madde hükümlerinden sapma olarak, Türkiye ve Topluluk birbirlerine tarım ürünleri alışverişleri için genişliği ve usulleri Ortaklık Konseyi tarafından tesbit edilecek olan tercihli bir rejim tanırlar.

2. Bununla beraber, Geçiş Döneminin başından itibaren uygulanacak rejim 6 sayılı Ek'te tesbit edilmiştir.

3. Bu protokolün yürürlüğe girişinden 1 yıl sonra ve bundan sonra da iki yılda bir, Ortaklık Konseyi, iki taraftan birinin isteği üzerine tarım ürünlerine uygulanan tercihli rejimin sonuçlarını inceler. Ortaklık Konseyi, Ortaklık Anlaşmasının gitgide gerçekleşmesini sağlamak üzere, gerekli olabilecek iyileştirmeleri kararlaştırabilir.

4. 34. maddenin 2. fıkrası hükümleri bu madde için de geçerlidir".

Görülebileceği üzere Katma Protokol ile tarım ürünleri Gümrük Birliği dışında tutulmaktadır. Taraflar arasındaki tercihli tarım ürünleri ticaretinin genişliğini ve usullerini Ortaklık Konseyi'nin belirlemesi kabul edilmiştir. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı kabul edilinceye kadar da Katma Protokol'un gümrük vergileri indirimi ile ilgili 7-11. maddelerle 19. maddenin iki fıkrası, gümrük vergileri ve ortak gümrük tarifesine uyumla ilgili 15-18. maddeleri; miktar kısıtlamaları ile ilgili 21-27. maddeler; ulusal tekellerle ilgili 30. madde tarım ürünleri için uygulanmayacaktır.

Katma Protokol'un bu hükümleri, Topluluk ile Yunanistan arasında bir ortaklık kuran 9 Temmuz 1961 tarihli Atina Anlaşması'nın tarımla ilgili hükümleri ile karşılaştırıldığında, birbiri ile taban tabana zıt bir yaklaşımın benimsendiği görülür. Herşeyden önce, Roma Anlaşması'nın II numaralı Ekinde yer alan tarım ürünlerinin ticareti Yunanistan'la olan Ortaklık Anlaşması'nın kapsamı içinde yer almaktadır. Yunanistan tarım ürünleri açısından Topluluğa ticari ödümler vermiştir. Bu nedenle, Yunanistan ile kurulan ortaklık, Türkiye'ye Katma Protokol ile getirilen hükümlerin aksine, Geçiş dönemi içinde tarıma da yaygınlaştırılmaktadır. Tarım politikaları arasında uyum sağlanması ve hatta OTP'nin oluşturulması sırasında Topluluğun Yunan tarımının özel du-

rumu, potansiyeli ve çıkarlarının dikkate alınacağı, geçiş döneminin sonuna kadar (12 yıl) tarafların tarım politikalarının uyumlaştırılacağı Atina Anlaşması hükümleri arasındadır. Gerçi -gecikmeli olarak Katma Protokol'la- Türkiye'den de tarım politikasının OTP ye uydurması istenmiştir, ama uyum konusunda Topluluğun, Yunanista'a olan yaklaşımı kuşkusuz Atina Anlaşmasının tarafları arasında daha fazla eşitlik sağlayacak biçimdedir.

Türkiye'ye getirilen yükümlülükler 30 Haziran 1980 tarihindeki Ortaklık Konseyi'nde de yinelenmiş, Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluk tarımına ve tarım politikasına uydurması ve bunun için gerekli araştırmalara hemen başlanması kararına varılmıştır.

Demek ki Türk tarım politikasının Topluluğun Ortak Tarım Politikasına uyumu önce 1963, sonra 1970 yılında kabul edilmiş ve nihayet 1980 de aynı zorunluluk aynı önemle vurgulanmıştır.

6 Mart 1995 tarihinde yapılan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında ise Gümrük Birliğinin tarım ürünlerine yaygınlaştırılmasının Türkiye'nin tarım politikalarını OTP na uydurduğunun belirlenmesinden sonra gerçekleştirileceği yinelenmektedir.

## **5. Türk Tarım Politikası ile OTP nin Farkları**

Türk tarım politikasının OTP na uyumu yükümlülüğü Ankara Anlaşması sonrasında kurulan bütün hükümetleri bağlamaktadır. Ancak Ankara Anlaşmasının imzalanmasının üstünden 32 yıl geçmiştir ve hala OTP na uyum için gerekli adımlar atılmamıştır.

Oysa Türk tarımının Topluluk tarımına göre büyük farklar göstermesinin yanısıra tarım politikaları birbirinden önemli ölçüde farklılıklar taşır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

Topluluk da tarım nüfusunun ve tarım işletmelerinin sayısının azaltılması, buna bağlı olarak işletmelerin büyütülmesi esas politika olarak benimsenmiş ve zaman içinde bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. İşletmelerin daha modern, daha rasyonel çalışır hale getirilmesi için önlemler alınmaktadır. Türkiye'de ise ne tarımsal nüfusun, ne işletme sayısının azaltılması, ne işletmelerin büyütülmesi ve modernleştirilmesi konusunda bir politika izlenmektedir. Topluluk'da tarım arazilerinin bölünmemesi gelenekler ve ulusal düzeyde yasalar yoluyla sağlanırken, Türkiye'deki ekonomik koşullar nedeniyle Medeni Kanunumuzun 597. maddesinde yer alan mirasın bölünmeden bir mirasçıya devredilebilmesi esası işletilememektedir. Gene tarım topraklarının korunması ve başka amaçlarla kullanılması gibi konular Topluluk'da yasalarla düzenlenirken, Tür-



kiye'de bu alanlarda büyük yaşal boşluklar vardır.

Kurumsal yapılar açısından bir diğer önemli fark pazarlama organizasyonlarıdır. Topluluk'da üreticiler üretici birlikleri ve kooperatifler içinde örgütlenmişlerdir. Birçok ürün için yüksek fiyat politikaları ve üretici yardımları şeklindeki üreticiyi desteklemeğe yönelik araçlardan yalnız bu tür birliklerin çatısı altında toplanmış üreticiler yararlandırılmaktadır. Türkiye'de ise kooperatiflerin güçlendirilmesi yönünde bir politika oluşturulmasından kaçınılmaktadır. Bu, Topluluğa tam üye olmamız halinde Türk üreticilerinin Topluluk bütçesinden yapılacak yardımlardan yararlanamaması demektir. Eğer Topluluk tarımına uyum amaçlanıyorsa, önce bu kurumsal uyumdan yola çıkmak gerekir.

Gene Topluluk'da çiftçiler güçlü Ziraat Odaları içinde haklarını savunmaktadırlar. Tarım ürünleri fiyatlarını beğenmediklerinde yalnız Ekonomik ve Sosyal Komite'deki temsilcileri kanalıyla değil, doğrudan Odaları yoluyla eyleme geçip tepkilerini belirtebilmektedirler. Ayrıca Topluluk tarımı ve üreticisine ait her türlü veri ve bu arada muhasebe kayıtları da Ziraat Odalarından sağlanabilmektedir. Türkiye'de Ziraat Odaları mekanizmaları da işletilmemekte, desteğin bulunmaması, var olan Odaların bile zaman içinde varlıklarını koruyamayıp kapanmalarına neden olmaktadır.

Topluluk ve Türkiye'de en önemli farklılıklardan biri de üretim politikası alanında görülmektedir. Topluluk'da aşırı üretim en önemli tarım politikası sorunudur. Üretim fazlalıkları büyük masraflarla ihraç edilmeye veya başka amaçlarla tüketilmeye çalışılmaktadır. Zaman içinde yapılan tarım politikası reformları ile üretimi azaltma yönünde atılan adımlar çoğalmıştır. Türkiye ise hangi ürünlerin üretiminde hedefinin ne olduğunu bile belirlemiş değildir. Topluluk'da üretim artışlarına engel olmak için üretim kotaları, garanti eşiği gibi bazı uygulamalar getirilmektedir. Türkiye de tam üye olması halinde bu uygulamalara uyacaktır. Bugün zaten kendimize yeterliliğin sağlanamadığı ürünlerde günümüzdeki üretim miktarı esas alınarak üretimimize kota konulabilecektir. Üretimimiz yönlendirilirken bunun bilincinde olmamız gerekir.

Tarım politikalarına uyum açısından en önemli sorun ise Türkiye'deki destekleme politikaları ile OTP'nin fiyat ve yardım mekanizmalarında görülen temel farklılıklardır. OTP'nin uygulanması büyük parasal kaynakların varlığını gerektirmektedir. Türkiye'nin bütçe olanakları böylesine kapsamlı bir politikanın yürütülmesi için gerekli harcamaların yapılmasına yeterli olmadığından, OTP ye uyum ertelenmektedir.

Önümüzdeki yıllar Türkiye'nin hiç olmazsa uyum için gerekli adımları atıp atmamaya karar vereceği bir dönem olacaktır.

## KAYNAKLAR

1. ERAKTAN, G., 1988, *Türkiye'de Tarım, Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve AT Karşısındaki Durumu*, Alkar Matbaacılık, Ankara.
2. ERAKTAN, G., 1990, *Avrupa Topluluğu Ortak Tarım Politikası* A.U. ATAUM, Ankara.
3. FEARNE, A., 1991, *The History and Development of the CAP 1945-1985. The Common Agricultural Policy and the World Economy*. Ed. C. Ritson ve D. Harvey, C.A.B. International (21-70).
4. FENNELL, R., 1979, *The Common Agricultural Policy of the European Community. Its Institutional and Administrative Organisation*. Granada, Allanheld, Osmun, Montclair.
5. PRIEBE, H., 1985, *Die subventionierte Unvernunft Landwirtschaft und Naturhaushalt*. Siedler Verlag, Berlin.
6. T.C. DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, 1995, *Türkiye AB İlişkileri*, Ankara.
7. TRACY, M., 1982, *Agriculture in Western Europe, Crisis and Adaptation since 1880*. Granada.

# GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE TARIMI

**Prof. Dr. A. Halis AKDER**

*ODTÜ Öğretim Üyesi*

## **Giriş**

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile başlattığı Gümrük Birliği ve aynı dönemde imzaladığı GATT anlaşması, ekonominin genelini olduğu gibi tarım sektörünü etkileyen en önemli iki uluslararası gelişmedir. Birbirlerinden bağımsız da değiller. Etkilerini etkileşim içinde gösterecekler. Tarım, Gümrük Birliği kapsamı dışında tutuldu ancak gelişmelerden etkilenecek. GATT çerçevesinde tarımı ilgilendiren üç uluslararası anlaşma imzalandı; Tarım Anlaşması, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması ve Tekstil anlaşması.

Anlaşmaların kısıtladığı çerçeve içinde daralan politika alanı Türkiye açısından kolay bir ortam değil. Bazı konuları başlangıçta vurgulamak mümkün. Anlaşmalar Türkiye tarımının mevcut sorunlarının çözümü amaçlanarak imzalanmadı. Süren sorunların yeni çerçevede nasıl ele alınması gerektiği, yaratıcı değerlendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Özellikle Gümrük Birliği, konuya "tam üyelik", dolayısıyla Ortak Tarım Politikasına uyum perspektifinden bakılmasını gerektirmektedir. Oysa Ortak Tarım Politikasına uyum, tam üyelik daha önce gerçekleşse bile, uzun dönemde sağlanabilir. Anlaşmalar Türkiye tarımına yarar sağlayacaksa bunların uzun dönemde gerçekleşmesini beklemek gerçekçi olacaktır.

## **GATT-Anlaşmasının Anahatları**

Uruguay müzakereleri sonucunda ortaya çıkan "Tarım Anlaşması" dünya tarımının hangi yönde geliştirilmek istendiği konusunda net bir mesaj vermektedir: "Hakça ve piyasa sistemine duyarlı bir tarım ticaret sistemi oluşturmak!" Böyle bir amaca ulaşmak için uluslararası anlaşma yapma gereği ise özellikle gelişmiş ülkelerin şimdiye dek uyguladıkları tarımsal destekleme politikalarının amaçlarına ulaşamamış olmasından, başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır. Hatırlanacak olursa, bugünkü anlamıyla tarımsal destekleme politikalarının 1930'lu yıllarda başladığı söylenebilir. Başlangıçta tek tek ürünlerin birbirlerine göre desteklenmesi biçiminde başlayan politikaların daha sonra sırasıyla tarım sektörünün iç piyasadaki diğer sektörlerle ve daha sonra başka ülkelerin tarım sektörlerine göre desteklenmesi biçimine dönüştüğü bilinmektedir. Destek politikalarının sonuçlarına dar perspektiften bakıldığında, örneğin toprak verimliliğinde ya da hayvan başına verimliliğin artışı gibi, başarılar kaydedilmişse de, çiftçilerine ar-

zuladıkları geçim düzeyini sağlayabilmek açısından bilinen tüm politikalar başarısız kalmıştır. Sorunları büyük ölçüde çözümleneceği düşünülen, Türkiye'nin de yöneldiği Avrupa Birliğinin Ortak Tarım Politikası 1970'li yıllarda başarılı olmuş, 1980'den sonra ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Ortak Tarım Politikasının üretim ve ihracat sübvansiyonlarıyla GATT'ın "dünya ticaretinden hakça pay alma" ilkesine aykırı düştüğü 1980'li yılların başından bu yana ileri sürülmektedir. O yıllarda başlayan sürtüşmeler ABD ve AB ile sınırlı kalmadı. İhracat gelirlerinde içinde en az bir tarım ürününün çok yüksek pay tuttuğu Arjantin, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi ülkelerle, tarım ürünleri ithalatında aşırı koruma uygulayan Japonya, İsviçre, Norveç, İsveç, Güney Kore gibi ülkeler de sürtüşme içine girdiler. Sürtüşmelerin çözümüne yönelik çabalar 1986 yılında "Uruguay Round" müzakereleri ile başlamıştır. Sonuçsuz kalan pek çok tartışmadan sonra bugünkü anlaşmayı biçimlendiren ilk metin "Dunkel tasarısı" 1991 yılında ele alınmıştır. Metin GATT sekreteryası tarafından Uruguay Round Müzakerelerindeki gelişmeler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ancak kabul görmedi. AB ile ABD arasında tarım konusunda çözüme, 1992 yılında imzalanan Washington ya da Blair House anlaşmasıyla, adım atılabildi. Fransa'nın bu anlaşmaya karşı çıkması yeni müzakerelere yol açtı. 1993 yılı sonlarında Brüksel Anlaşması nihai anlaşmaya giden yolu açabildi. 1995 Anlaşmasıyla varılan noktayı da kesinleşmiş olarak değerlendirmek yanıltıcıdır. Müzakerelere başlanırken beklenenlerle, sonuç belgesi arasındaki farklılıklar, yeterince çözüme ulaştırılamamış konular ileride yeniden müzakere gündemine gelebilecektir. Anlaşma altı yıl sonra, 2001 yılında yeniden ele alınacaktır.

Tarım Anlaşmasının özü GATT kurallarını tam olarak uygulayabilmek üzere üye ülkelerin başlattıkları reform sürecidir. Reform çerçevesinde anlaşmaya taraf ülkelere (pazara giriş) tarım ürünleri ithalatında uygulanan koruma, (destekleme) ülke içinde uygulanan tarımsal destekleme politikaları, ve (ihracat rekabeti) tarımsal ürünlerin ihracatına sağlanan sübvansiyon, konularında indirim yapmaları istenmiştir. İndirimlerin derecesi ve süresi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılaştırılmıştır.

### **Türkiye'nin Yükümlülükleri**

Türkiye genelde gümrük vergilerinde % 24, herbir üründe (tarife pozisyonuna göre de) % 10 indirim taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye'de destekleme alımları yoluyla yapılan yardım miktarı, üretim değerinin % 10'unu geçmemekte, dolayısıyla "de minimis" kapsamına girmektedir. Türkiye'nin destekleme konusunda indirim taahhüdüne girmesi gerekmemiştir. İhracat sübvansiyonlarına ilişkin düzenlenen tablolarda 1986-1990 yıllarında vergi iadesi ya da 1991-1992 tarihlerinde bütçe kaynaklarından yapılan süb-

vansiyonların yıllık ortalama değeri ABD doları olarak gösterilmiş, bu değerler üzerinden 10 yıl içinde eşit dilimler halinde kaynak tahsisinde % 24, sübvansiyonlu mal miktarlarında ise % 14 oranında indirim yapılacağı belirtilmiştir. Bunların yanında Türkiye anlaşmaya Avrupa Birliği ile oluşturacağı Gümrük Birliği çerçevesinde ortak gümrük tarifelerini en düşük düzey olarak kullanabilme hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir.

### **Gümrük Birliği ve Tarım**

Gümrük Birliği'nin tarım sektörünü nasıl etkileyeceğinin ayrıntılarına girmeden, baştan vurgulanması gereken üç konu var. (1) Tarım sektörü dışında kalmasına rağmen Gümrük Birliğinden doğrudan ve dolaylı etkilenecektir. (2) 1995 yılına kadar ki gibi, Gümrük Birliği başladıktan sonra da, tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinin önemli bir kısmı üçüncü ülkelerle yapılacaktır. (3) Gümrük Birliğinin tarım sektörü üzerine etkileri dinamik bir süreç içinde GATT-Tarım anlaşmasıyla etkileşim içinde algılanacaktır. Tarım sektörünün Gümrük Birliği dışında kalması müzakereler sırasındaki isteğe bağlı bir pazarlık sonucu kararlaştırılmadı. Ortak Tarım Politikasının Türkiye tarafından uygulanamaması tarım sektöründe Gümrük Birliğini olanaksız kılmaktadır. İki taraf tarıma farklı politikalarla müdahale ederken Gümrük Birliğine giderlerse, çeşitli alt sektörlerde kabul edilemez rekabet sapmalarına yol açılabilir. Her iki tarafın müdahale ettikleri ürün kapsamı dahi farklıdır. Değil Gümrük Birliği, Türkiye tam üye olsaydı, tarımda Gümrük Birliği gene de hemen değil, zaman içinde gerçekleştirilmek durumunda kalırdı.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan, kendi başına ve olanaklarıyla Ortak Tarım Politikasını uygulaması ve böylelikle tam üyelik sonrası erişilebilecek durumu daha önce elde edebilmesi de teknik açıdan olanaklı değildir. Söz konusu ortak politikalar ortak bütçeden yürütülmektedir. Avrupa Birliği içindeki kurumların üyesi olmadan, çeşitli nimet ve külfetleri için pazarlık sürecine girmedikten sonra, Ortak Tarım Politikasını uygulamaktan söz edilemez. Ancak Türkiye açısından Ortak Tarım Politikasına yaklaşma sağlayacak politikalar uygulanabilir. Ankara Anlaşması bu yönde çabalara girilmesini zaten öngörmüştü. Öte yandan GATT Tarım Anlaşması da yaklaşma sağlayacak politikalar kümesinin bir kısmını tanımlamaktadır.

Türkiye'nin şimdiye dek Ortak Tarım Politikasına uyum göstermemesini bağışlayabilecek, daha iyi oldu dediterebilecek konu yine GATT kurallarıdır. Yeni anlaşma hem Ortak Tarım Politikasının ne yönde değişeceği konusunda daha net resim verebilmektedir hem de Türkiye'yi aynı doğrultuya yönlendirmektedir. Eğer Ortak Tarım Politikasına uyum amacıyla çok ciddi adımlar atılsaydı, geri dönmek zorunda kalılabildi.

## **Gümrük Birliğinin Tarım Üzerine Olası Etkileri**

Tarımda kullanılan ve tarım sektöründen sağlanamayan her türlü girdi Gümrük Birliği sonucu gümrüksüz ithal edilebilecektir. Ancak başlıca tarımsal girdilerden, gübre gibi, zaten gümrük vergisi alınmıyordu. Gene de tarım sektörünün ve gıda sanayisinin girdi maliyeti önemli ölçülere varmasa bile, azalacaktır. Maliyetlerdeki olumlu gelişme bekleyişine karşılık rekabet sorunları söz konusu malları Türkiye'de üreten firmalara yansiyacaktır.

Ortak Tarım Politikası çerçevesinde özel programlarla korunan tahıl, şeker, et, yağ, süt gibi temel ürünler Gümrük Birliğinin tümüyle dışında kalacaklardır. Ancak bundan etkilenmeyeceklerdir anlamı çıkarılmamalıdır. Avrupa Birliğinin bu ürünlerde uyguladığı destek ve ihracat sübvansiyonu GATT anlaşmasına göre azalan ölçülerde sürecektir. Türkiye kendi korumasını bu gelişmeye göre, gene GATT kuralları çerçevesinde ayarlamak durumundadır.

Ortak Tarım Politikası listesinde olup, özel müdahale programı uygulanmayan ürünlerin büyük kısmı Avrupa Birliği pazarlarına zaten sıfır gümrükle ihraç edilmekteydi. Özellikle Akdeniz çevresindeki anlaşmalı başka ülkeler için de sıfır gümrük uygulanmaktaydı. Ancak Avrupa Birliği tüm Akdeniz ülkeleriyle yaptığı anlaşmaları yenilenmek üzere GATT anlaşmasının sonrasına bırakmıştır. Yeni düzenlemede Türkiye'nin avantajlı konum elde etme çabası Gümrük Birliği kararınca otomatik olarak gerçekleşmeyecektir. Bu sürece paralel olarak Avrupa Birliği Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile de tarımsal dış ticaret tavizleri içeren anlaşmalar imzalamaktadır. Türkiye'nin gelişmeleri yakından izlemesi son derece önemlidir.

Günlük anlamından farklı olarak tanımlanmış "işlenmiş ürünler" Gümrük Birliğinden doğrudan etkileneceklerdir. Söz konusu, II sayılı ek listenin dışında kalan ürünlerin ayırıcı özellikleri işlenmişlikleri değil, özel müdahale öngörülen tarım ürünlerini içermeleridir. Bu ürünlerdeki şeker, buğday, süt miktarı saptanarak, ortak tarım politikasının öngördüğü müdahale uygulanacak ancak korumanın sabit unsuru, tarım dışı koruma payı (ad valorem koruma) karşılıklı sıfırlanacaktır. Gümrük Birliğinden gıda sanayii üzerine doğrudan gelecek en önemli etki bu uygulamadan kaynaklanacaktır. Bu ürünlerde üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması da söz konusudur. Bu ürünlerin tarımsal kısmı, tahıl şeker ve süt Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu ürünler değildir. Bunlara katılan diğer hammadde ve işleme sürecindeki rekabet gücünün Türkiye açısından belirleyici olacağı söylenebilir.

Gümrük Birliğinin gıda sektöründe yaratacağı umulan olumlu bir etki de yabancı ya-

tırımlarla ilgilidir. Daha çok üçüncü ülkelere işlenmiş gıda ürünü ihraç etmek isteyen yabancı firmalar Türkiye'deki yatırımlarını artırmak, yeni yatırım yapmak isteyebilirler. Avrupa'dan gümrüksüz girdi ithalatı buna karşılık Türkiye'den ucuz hammadde, işgücü, Orta Doğu ve Doğu Avrupa ülkelerine coğrafi yakınlık yabancı sermaye için Türkiye'yi daha cazip konuma getirmektedir.

### **Sonuç**

Yeni GATT kuralları uygulandıkça, AB ve ABD'de azalan destek, üretim ve ihracat sübvansiyonları ölçüsünde, tarım ürünleri dünya fiyatlarında artış beklenebilir. Bunun etkisiyle ithalat faturası artabilir ancak yükselen dünya fiyatları ihracatçıları özendirecektir.

Olasılığı düşük bir etki de, GATT kurallarının arzulandığı gibi sonuçlanmaması ya da uygulanamaması durumunda ortaya çıkabilir. "Uruguay Round" daha çok gelişmiş ülkelerin, özellikle Avrupa Birliği ve ABD arasındaki dış ticaret açısından ele alınmıştır. Olası bir ticaret savaşı içinde Ortak Tarım Politikasına daha fazla ürünün katılması Türkiye'yi umulmadık biçimde olumsuz yönde etkileyebilir.

Her iki anlaşma da sonuçlanmış değildir. Gümrük Birliği çerçevesinde tarım her yıl, GATT çerçevesinde 2001 yılında yeniden ele alınacaktır. Müzakerelerin süreceği toplantılara kuşkucu ve şikayetçi olarak değil de ne istediğini bilerek, geri adım, erteleme talep etmekten çok, isteklerini, çıkarlarını dünyanın yönelmeği amaçladığı genel doğrultuda, uzun vadede ifade edebilmek Türkiye'yi kazançlı çıkaracaktır.

## TARTIŞMALAR

Değerli konuklar, üçüncü oturumun tebliğ kısmı sona ermiştir, bütün konuşmacılara teşekkür ederim.

Tartışma kısmına geçiyoruz. Üç konuşmacının tebliğleri üzerinde söz almak isteyen olmadığına göre yine ilk sözü Sayın Ege'ye veriyorum. Konuşmacılar beş dakika içine soruları yanıtlamaya çalışsınlar.

**Yrd. Doç. Dr. AYLİN EGE** - Teşekkür ederim efendim. Bana tevcih edilen soruyu okuyorum. Belirttiğiniz gibi Ankara Anlaşmasıyla serbest dolaşım sağlanmasına karşın, emeğin serbest dolaşımı mümkün olamamıştır, ülkemizde işsizliğin fazla olduğu, özelleştirme ile daha da artacağı kabul edilirse, ayrıca örgütlenme oranının düşüklüğü nedeniyle, sendikasılaştırma had safhada iken, emeğin değerinin düşüklüğü de dikkate alınarak, yabancı sermaye için ülkemiz ucuz emek bulunan kurum olmayacak mı? Öncelikle örgütlenmenin sağlanması uygun olmaz mı? İkinci soru: Özellikle sanayi ürünlerinin üretiminde maliyet ve kalite konusunda yabancı sermaye ile rekabet şansımız yoktur. Bu nedenle rekabet edebileceğimiz noktaya gelinceye kadar, zaten yok olan ekonomik bağımsızlığımız, iyice katmerleşmeyecek mi? Burada iki soru var, ama ikiden çok konu içine geçmiş vaziyettedir.

Bir kere sermayenin serbest dolaşımı Ankara Anlaşmasıyla sağlandı diye ağızından bir şey kaçtı mı bilmiyorum, ama sermayenin serbest dolaşımına Ankara Anlaşmasında atıf var. Sermayenin serbest dolaşımını biz yine kendi kendimize sağladık. 1989 yılında bu 30-32 sayılı kararlarla biz sermayenin serbest dolaşımını, tıpkı bu 1980'de kendi kendimize yaptığımız liberalizasyon gibi yaptık. Ayrıntılara giremedim. Örgütlenme konusu tabii ki, Gümrük Birliği olsun olmasın, önemli olan, gerekli olan bir konu aslında, Gümrük Birliği çerçevesinde daha da önem taşıyan bir konu, yine bu konuya girememiştim, ama hani tam üyeliğimiz karşılığında bize verdikleri bir rapor var diyordum, o raporda Türkiye'deki sosyal korunma düzeyinin düşüklüğüne de Avrupa'ya kıyasla atıfta bulunuluyor. Eğer biz Gümrük Birliğine gireceksek, arzu ettiğimiz gibi tam üye olacaksak, kalkınma düzeyini ve sosyal korunma düzeyini yükseltmemiz gerekiyor.

Yabancı sermaye konusuna gelince, şimdi Gümrük Birliği çerçevesinde bizim maliyet ve kalite düşüklüğümüz nedeniyle bizi zor durumda bırakacak olan; yabancı sermaye girişi değil, ithalatın artışı, daha yüksek kalitede ve daha ucuza olan malların sıfır tarife ile bizim iç piyasamıza girmesi ve bizim kendi sanayimizin daha düşük kaliteli ve



daha pahalı mallarıyla rekabet etmesi, Türkiye'ye gelen ithal mallarının. Bizi zor durumda bırakacak olan budur. Yabancı sermaye girişinden artık dünyada korkulmuyor. Genel küreselleşme eğilimleri çerçevesinde herkes geliyor gidiyor yabancı sermayeyi getiriyor, götürüyor. Bilakis yabancı sermaye gelsin diye isteniyor, gelsin bizim firmalarımızla birleşsin, fazla üretim yapılsın, daha çok ihracat yapılsın, ama içeride bir üretim yapılsın isteniyor. Yaklaşımlar büyük ölçüde değişti, bu yüzyılda yabancı sermayeye yönelik olarak. Hatta yabancı sermaye artacak deniyor, ama yabancı sermayenin Avrupa'dan gelecek yabancı sermayenin Gümrük Birliği nedeniyle öyle çok büyük patlamalar göstermesi de çok fazla beklenmeyebilir; çünkü, adam malını sıfır tarife ile kendi memleketinde üretip, içte dağıtım maliyetine bağlı olarak Türkiye'ye malını satabiliyorsa, o malı bizim Türk mallarıyla rahatça rekabet edebiliyorsa, o zaman Türkiye'de yatırım yapma ihtiyacı duymayabilir. Üçüncü ülkelerden gelecek yabancı sermaye artışını gerçekten bekliyorum; çünkü, onlar Türkiye'ye gelip, Türkiye'de mal üretip, sıfır gümrükle topluluk piyasasına girmeyi arzu ediyorlar, artık Gümrük Birliği çerçevesinde herşey netleşmiş olacak.

Öteki soru şu; Avrupa Birliği sisteminde, Gümrük Birliği diye bir sistem var mı? Olmayan bir sistememi girdik? Türkiye-Avrupa Birliği çerçevesinde Gümrük Birliği diye isimlendirmek, zaten malların serbest dolaşımı çerçevesinde gümrüklerin kaldırılmasıyla gerçekleştirmiş olmayacaktıydık? Şimdi, tabii haklıdır. Gümrük Birliği kurmuş hiçbir ülke yok Avrupa Birliğiyle, ama Gümrük Birliği Avrupa'daki entegrasyonun ilk aşamasıdır. İlk başlangıcında entegrasyon sürecinin, bir tek Gümrük Birliği ve tamamlayıcı unsurları vardı, öncelikle onu yapabildiler. Ondan sonra öteki aşamalara adım adım geçebildiler. İşte biz bu ilk aşamayı yapmaya çalışıyoruz. Ötekiler için yapmak iyice güç olacaktır. Biz kendi kendimize vergileri indiremez miyiz diye düşünebiliriz ve tabii ki, indirebiliriz ve nitekim bunu yapmışız. 1980'lerde yaptık, bu da bizim gümrük indirimlerimizi de yapmamızı kolaylaştırdı diye size söylemişim. Ancak, Türkiye'deki bu genel batılılaşma eğilimi, batıya genel yöneliş malum, bu eskiden beri var olan bir süreç. Bütün bu süreç içinde de bizim zaten batı ile çok ciddi bir bağımlılık ilişkisi aramızda doğmuştur. Zaten dış ticaretimizin yarısı Avrupa Birliği ile. Yabancı sermayenin yüzde 60'ı da batıdan gelmektedir. Bütün bunların üzerine bir de dünyadaki bloklaşmaları düşünürseniz, dünyada kurulan bloklar arasında bize en yakın olan ve halihazırda en fazla entegre olduğumuz sistem Avrupa olduğu için bu süreç devam ettiriliyor. Ancak, size anlattığım gibi, 6 Mart Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye'nin yapacağı işler listesidir bir ölçüde Gümrük Birliğini tamamlamak için. Bu belgeyi hiç imzalamayıp, aynı işlemleri, şu tarihte bunu yapayım, bu tarihte şunu yapayım, rekabet yasasını da şu tarihte çıkarayım diye yapabildik, hiçbir engel yoktu, ama karşılığında

aldığımız fevkalade marjinal birtakım şeyler var. Birisi tekstil kotalarının kalkması oldu, bu yıl başı itibarıyla oldu, bunun da önemi şurada; çok elyafli anlaşması GATT sistemi çerçevesinde 10 yıl içerisinde kalkacak. Bu 10 yıl içinde kalkınca, uzakdoğunun tek tip ürünleri gelip Avrupa piyasasına girecekler, bizim için tekstil kotalarının bugün kalkmış olması böyle bir önem taşıyor. Biz onlardan 9 yıl önce Avrupa pazarından biraz daha fazla pay elde edebileceğimiz tekstilde, o piyasaları Uzakdoğu ülkelerinden önce kapmış olacağız. Karşılıklı alış verişin bize böyle bir faydası da var, 6 Mart Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde ve bir de tabii üç kuruluşluk çok küçük bir mali yardım gelecek. Ümit ediyoruz ki, anti dumping ve anti subvansiyon uygulamalarının ki, bunu yaklaşımlarla yapıp, yine bizim pazara girişimizi engelliyorlar, bunu da 5 yıl içinde karşı tarafın kaldırması söz konusu olabilir. Bu tür minik birtakım yararlar sağlanmış, karşı taraftan minik birtakım tavizler alınmış diyebiliriz, konsey kararı çerçevesinde. Teşekkür ederim.

**Prof. Dr. GÜLCAN ERAKTAN** - Efendim, tarım alanlarının boş bırakılması karşılığı yardımlar yapıldığı belirtildi. Yeni sulama alanlarının özellikle GAP'ın devreye girmesiyle, Avrupa Birliği için bu sorun olmayacak mı? Pamuk üretim alanının artması, zaten var olan tekstil kotasına nasıl etki yapacak? Tekstil kotası diye artık bir şey kalmıyor, ama bizim verimliliğimizin artması veya verimliliği artırıcı çabalarımız, onları ancak tam üyelikten sonra etkileyen bir olay. Şimdi, bizim verimliliğimiz arttıkça ne kadar verimliliğimiz artarsa, ne kadar bu konuda kendimize yeterliliğimiz artarsa, onları o kadar rahatsız edecektir. GAP'ın devreye girmesi, GAP yoluyla verimimizin artması, üretimimizin artması, yeni ürünlerin üretilmeye başlaması, yine aynı şekilde rahatsız edecektir, yani onları rahatlatan bir unsur değildir. Zaten bu işleri de onları rahatlatmak için yapmıyoruz. Pamuk açısından şimdi kendilerine yeterli değiller, ama o kadar çok ülke ile pamuk ve pamuk ipliği, dokuma, tekstil konusunda anlaşmaları varki, Türkiye ileride tam üye olmuş olsa, Türkiye'nin pamuk açısından kendi ihtiyaçlarını karşılamaları onları yine rahatsız edecektir; çünkü, başka ülkelere de mal alma ihtiyacındalar. Başka ülkelere mal alsınlar ki, onlara mal satabilsinler. Eğer onu da bizden alırlarsa, öbür ülkelere mal almakta zonlanacaklardır. Onun için bu pamuk üretimi onların lehine olan bir şey değil ve GAP'ın da devreye girmesi, onlarla ilişkilerimiz açısından aslında herhalde bizim lehimize bir puan getiriyor.

Avrupa Birliğinin tarım politikası ile bizim tarım politikamız tamamen farklı ve zıt bir durum arz etmektedir. Ancak, bu nedenle ortak bir politika, ortak bir uyum sağlanması mümkün olabilir mi? Sizce bu konuda daha önce adım atılabilseydi, çiftçimiz daha avantajlı olabilir miydi? Gecikmiş olmamızın kayıpları olmuş mudur? Şimdi, ger-

çekten çok değişen bir politikaya Türkiye'nin uyum sağlaması isteniyor, yani bugün uyum sağlasa ki, uyum sağlamak gerçekten çok zor, ertesi gün çıkacak yönetmeliklerle değişik ürün dallarında, değişik politikaların ortaya konulması gereken bir uygulama olarak düşünmemiz lazım. Bu uyumu da güçleştiren bizim örgütlenmemizin yetersiz olması ve parasal durumumuzun yetersiz olmasıdır. Bu kadar uzun zamandır bu uyum için adım atılmayışı, hem bütçe olanaklarımızın kısıtlılığından, tarımın gelişmesine yeterince para ayırabilecek güçte olmamamızdan, hem biraz bu konulara galiba çok da fazla ağırlık vermememizden kaynaklanıyor. Zaman içinde bakıyoruz bizim ilişkilerimizi bir biz dondurmuşuz, sonra ısıtmışız, bir onlar dondurmuş, sonra yine bizim gayretimizle ısınmış. Buzdolabından çıkan eti bile bir dondurur, bir ısıtırsanız üzerinde bakteri ürer. Bizim ilişkilerimizde öyle oldu, ekşidi bozuldu. Tabi bu dondurma ve ısıtma olayları sırasında yine adımları iki tarafta atmadı. Elbette keşke biz de daha ileri adımlar atabilecek olanaklara sahip olabilseydik, örgütlerimiz olsaydı, çiftçimiz daha bilgili, eğitilmiş olsaydı, iyi düzeylere erişseydik; mutlaka çok büyük avantajlar sağlamış olurduk. Bir örnek vereyim; Fransa tam üye olmadan önce Almanya'nın verimliliğinin en çok üçte ikisi durumundaydı, ama tam üye olduktan sonra bu politikalar sayesinde şimdi Fransa'nın verimi Almanya'nın veriminin üzerindedir. Bu politikalar, önündeki engelleri aşmasına neden oldu Fransa'nın ve çok ileri adım atmasına neden oldu. Eğer bu politikaları uygulayabilecek parayı bulabilseydik, o altyapıyı yaratabilseydik, mutlaka tarımımızın bugünkü durumu da gelecekteki durumundan çok farklı olurdu.

Avrupa Birliğinde önceleri uygulanan ve tarımsal üretimi artırıcı politikaların sonucu olarak üretimin önemli ölçüde artması ve büyük miktarlarda eritilemeyen stokların oluşması karşısında tarımsal üretimi azaltıcı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, Türkiye'de birkaç ürün istisna edilirse, genel bir üretim artışının hedeflendiği bir gerçektir. Özellikle GAP projesi ve akabinde gerçekleştirilmesi beklenen Doğu Anadolu Projesi ve Orta Anadolu Projeleri karşısında meydana gelecek olan üretim artışına, Avrupa Birliğinin yaklaşımı nasıldır, bu projeler Avrupa Birliğine girişte Türkiye için bir dezavantaj yaratacak mıdır? Az önce değindiğim konuyu tekrar ele alıyorum ki, bence bir dezavantaj yaratacağıdır.

Dünya tarım ürünleri ticaretinin büyük bir çoğunluğu ülkemizin çevresinde gerçekleşmektedir. Gümrük Birliği sürecinde özellikle Türk Cumhuriyetlerine yönelik tarım ürünleri ticareti nasıl olacaktır? Gümrük Birliği sürecinde tarım bunun dışında kalacağına göre, bu da Türkiye istediğini yapabilecek demektir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyetlerle ve diğer üçüncü ülkelerle olan ticaretinde, politikalarını düzenlemekte bir sıkıntı yaratacak bir anlaşmaya imza atılmış değildir, yani tarım açısından Türkiye ser-

besttir.

Avrupa Birliği ülkelerinde, tarım ürünleri üretim fazlalığından dolayı birtakım önlemlerin alındığı ve bu şekilde üretimin kısıtlanmaya çalışıldığı söylendi. Bu konu süt üretimi için de geçerli. Türk tarımının ucuz üretiminden çekinildiği anlaşılıyor. Bildiğimiz kadarıyla tarım ürünleri Gümrük Birliği anlaşmasına tabi değil. Gelecek yıllarda Avrupa Birliğindeki üretim fazlası ürünler Türk tarımı bakımından sorun olabilir mi ve özellikle yabancılik açısından. Elbette tarımın Gümrük Birliğinin dışında olması önemli bir unsur, ama sürekli olarak da karşı taraf, karşılıklı ödümler verilmesini istiyor. Zaten bu daha katma protokolda istenmişti. Katma protokolda Türkiye'ye birtakım ödümler tarım ürünleri açısından verilirken, zaman içinde Türkiye'nin de kendisine bazı konularda ödümler vermesini istemiştir Topluluk. Son yıllarda, 1990'larda bazı ürünlerde Türkiye'nin çok iddialı olmadığı bazı süt ürünlerinde, örneğin bazı peynirlerde gümrük indirimine gidildi, yani bu katma protokolun gereklerine uyulduğunu göstermek içindir ve bu tabii gümrük indirimi hem EFTA ülkelerine hem Avrupa Birliği ülkelerine oldu. Hayvancılık açısından da ileride bazı ödümler isteyebileceklerdir. Onu bilemiyorum. Bütün bunlar tarımın uyumu açısından. Bu Gümrük Birliği açısından var olan ortaklık ilişkilerimiz çerçevesindeki işbirliğini geliştirme açısından belki görüşmelerde bunlar da gündeme gelebilecektir.

Avrupa Topluluğu ülkelerinde tarımda verim artışını önlemek için alınan bazı tedbirlerden bahsetmiştik. Gerçekten ilave hormon kullanımı sayesinde, tarımda verim artışı olmuştur; ancak, son günlerde Avrupa Birliğinde doğal tarıma geçiş olduğunu duyuyoruz. Bu durum olumlu bir gelişme midir? Bu konuda bilgi isteniyor. Uzun yıllardır Avrupa Birliği içinde bir organik tarım uygulaması var. Yine biliyorsunuz, Türkiye'de de bunun uygulamasına başlandı, ama oradaki firmalar gelecek, Türkiye'de kendilerine ihraç etmek için tarım ürünlerini, kendi istedikleri şekilde, hormonsuz, gübresiz ve belli kurallara dahil olmak üzere, yani belli miktarda doğal gübre kullanarak, ama onun dışında yapay etkilere kaçınarak üretime gittiler ve yine biz oraya ihraç ediyoruz. Bunun benzeri aslında dünyada gittikçe yaygınlaşan bir uygulama. Bugün Japonya da aynı şeyi yapıyor, Brezilya ve Arjantin'de araziler kiralarak kendisi için lazım olan tarım ürünlerini oralarda üretip, onu satın alıyor. Hem o ülkeler mallarını Japonya'ya ihraç etmiş oluyorlar, hem onlar istedikleri şekilde tarım ürünü almış oluyorlar. Bu da bu aşamada ihracatı artırıcı bir olay. Zaten verimimiz çok düşük olduğu için, hiç olmazsa bu arada verimi artırıcı birtakım çabalar, ürüne daha kalite getirilmesi ve bu arada da yapay etkenlerden ürünün korunması yönünde belli bir adım atılmış olacak, Bu da verimi azaltıcı bir şey değildir, Türkiye açısından. Zaten çok dar kapsamlı

yapıldığı için. Teşekkür ederim.

**Prof. Dr. HALİS AKDER** - Efendim, şöyle soru var; en önemli kaynağımız olan tarım gözardı edilerek Gümrük Birliğinde nasıl bir olumlu avantaj sağlayabiliriz. Çok net, gözardı etmeyeceğiz, öyle bir şey olamaz. Hepimiz kafamızı tarımı gözardı etmemek için kullanmaya çalışıyoruz. Bence böyle bir şey hata olur. Tarım hepimiz için önemlidir. Ancak, Gümrük Birliğine tarım katılmadığı halde nasıl bir şey olacaktır? Şu sırada toplulukta değişim halinde olan bir politika var, sonuçları tam keşfedilemeyen, bir girdap diye düşünün, bir süre kendi tarımınızı onun dışında tutmanız, belki bir avantajlı durum oluşturabilir. Örnek verildi, diyelim ki, Avrupa Topluluğundan gıda konusunda üçüncü ülkelere ihracat yapacak bir kişi, bütün girdilerini Türkiye'ye gümrüksüz getirip, Türkiye'de ucuz işçi ve bazı ucuzluklardan yararlanarak gıda konusunda yatırım yapabilir. Bu da Türkiye tarımı için bazı durumlarda avantaj oluşturabilir. Bazı senaryoları düşünmemiz mümkün, ama hiçbirimiz falcı değiliz. Gerçekten beceriklilikle ilgili bir şeydir, işadamlarının, yatırımcıların becerili olmasına çok bağlı, onların adına benim konuşmam olmaz, ama kısa ve sınırlı süre olacaksa, bu sınırlı sürede tarımın dışarıda kalması çok büyük bir dezavantaj oluşturmaz. GATT'ın devreye girmesiyle birlikte subvansiyonların azaltılmasından dolayı tarım ürünlerinin dünya fiyatlarının artacağı belirtildi. Bugün Gümrük Birliğiyle maliyetlerin azalması nedeniyle fiyatların düşebileceği belirtiliyor. Bu çerçevede ülkemizde üretici, eline geçen fiyatlar üzerine GATT ve Gümrük Birliğinin birlikte etkileşimi nasıl olabilir? Bence iyi bir nokta. Şimdi, yükselecek olan fiyatlar dünya fiyatlarıdır. Bütün GATT anlaşmasını ruhu burada. Başarılı olup olmadığını ileride ona göre ölçeceğiz. Eğer genel anlamda dünya ticaretinde söz konusu tarım ürünleri ticaret fiyatları yükselirse, GATT anlaşması başarılı olmuş diyebiliriz. Bunun azlığı, çokluğu derecesinin neticesini buradan ölçebiliriz; ancak bunun olabilmesi için söz konusu ülkelerin kendi içinde, özellikle büyük ülkelerin, daha evvel ihracatçı olan büyük ülkelerin kendi içlerindeki iç piyasa fiyatlarının düşmesi lazım. Gayet basit, fiyat desteğini azaltacak, vergi gibi fiyatın üzerine koyacağı şeyler azalacağı için içeride fiyatları düşecek; ancak, ihracat fiyatları yükselecek. Şimdi, bakınız; bizim açımızdan durum farklı. Biz genelde uzun bir süre içinde bakacak olursak, yıllar farklı olabilir. Destek deyince hep bütçeden ayrılan paralarla konuşuyoruz. Burada sözü edilen destek dünya fiyatlarına göre sizin genel fiyat düzeyiniz nerededir, bu anlamda anlamak lazım. Biz uzun yıllar tarımımıza destek değil, vergi koyduk. Genel anlamda tarım tış ticaret açısından vergilendirilmiştir. Tarımın ihracatını vergilendirirseniz, yani fonlarla; bu ne demektir, siz genel ihracat fiyatlarınızı kendi ülkeniz içinde düşük tutuyordunuz demektir. Demek ki, bu politikalardan vazgeçtiğiniz ölçüde, liberalleştiğiniz ölçüde, Türkiye'nin içinde genel anlamda derecesini bilmek

güç, fakat ürünler net olursa, daha rahat söylenebilir, genel bir fiyat vermesi, beklenmesi lazım. Bizim içeride fiyatlarımız yükselecek; dışarıda ihraç ürünleri fiyatları yükselecek, eğer Avrupa Topluluğunu hedef alıyorsak, arada fiyatlar bir ölçüde düşecek; ancak, konuşmamda yer vermeye çalıştım, bunun sonucunda net bir resim çıkaramıyoruz. Ülkeler desteklerini genel anlamda düşürecekler, yani Avrupa Topluluğu söz konusu olan bu çeşitli ürünlerinin fiyatlarını indirirken, genel anlamda belirli bir yüzde ile düşürecek, diyelim ki, yüzde 10 düşürecek. Bunu ürünlere ve ülkelere istediği gibi topluluk içinde istediği gibi dağıtacak. O bakımdan bilemiyoruz, biz bundan net olarak etkileniriz. Bu anlamda soru bence önemlidir. Değerlendirmesi son derece, net cevap verilmesi son derece güç bir konudur.

GATT ve ortak tarım politikası ile Türkiye tarımına ilişkin verim teknoloji kullanımını, barındırdığı nüfus gibi temel nesnelere incelendiğinde yeni dünya düzeninde Türkiye tarımına biçilen rol nedir? Böylesi hiyerarşik bir düzen olacak mı? Türkiye'ye biçilen rol anlamında bırakalım, GATT anlaşmasının ülkeleri nasıl gruplandırdığına bakalım. Bu objektif bir gruplandırma ve Türkiye de bu açıdan nerede yer alıyor. Bu gruplandırmada az çok ülkelerin çıkarlarına göre yapılmıştır. Orada Amerika, Avrupa Topluluğu, özel gruplar ve net gıda ithal eden ülkeler vardır. Türkiye'yi bu bakımdan net tarım ürünleri ihracatçıları ülkeleri arasına koymak doğru olur. Türkiye'ye biçilen rol de budur ve bu anlaşmalar bu bakımdan avantajlıdır. GATT anlaşması bu genelden bakılırsa bizim için avantajlı oluyor; çünkü, ihracat yükseleceği için ihracattan daha büyük paralar elde edebiliriz. 1980'li yıllardaki çalışmalarımı hatırlıyorum; miktar olarak ihracatımız arttığı halde, değer olarak aynı yerde sayıyorduk. Eski yıllara bakın 2 milyar dolarda tıkanıp kalmıştır. Tabii ki, miktar olarak hep daha fazla ihraç ediyorduk. Şimdi, dünya fiyatlarının bir derece genel anlamda yükselebilir olması, bu bakımlardan bize avantajlı yer sağlayabilir.

Bizim toplumsal bir özelliğimiz kendimizi çok eleştiriyoruz. Dışarıdan bakıldığında Türkiye tarımı çok başarılı bir tarım olarak görülüyor. İhracatına göre, bulunduğu yere göre, başka ülkelerin hedeflediği birçok hedefi yerine getiriyor. Bizim tartıştığımız elimizde olanların yeterince iyi değerlendirilmediği şeklindedir. Onlar da sonuçlara bakıyorlar, o sonuçlar onların arzuladığı sonuçlardır. Biz ise elimizdekilerle daha iyi bir şeyler yapabiliriz, onun beceriksizliğini, kızgınlığını, böyle eleştiriler olarak sunuyoruz. Tarım politikaları açısından dışarıdan bakıldığında çok başarılı ülkeler arasında Türkiye de sayılmaktadır.

Gümrük Birliği sonrasında, Avrupa Birliği karşısında hayvan ve hayvansal ürünler açısından rekabet şansımız var mı? Soruyu değiştiriyorum, size söylemeden cevabını

vereyim; en az rekabet gücümüz olacak olan ürün grubu herhalde burasıdır. Diğer ürünlerimize göre rekabet şansımızın düşük olduğu bilinen bir şey. Nedenleri çoktur. Bu şu demek değil, Türkiye bu konuda Avrupa Topluluğuna ihracat yapamaz diye bir yargıya varmak yanlış olur. Bugünün şartlarında özellikle işletmelerin becerikliliği düzeyinde ihracat yapılabildiğini biliyoruz, pazar işleri bulunup, ihracat yapılabildiğini biliyoruz. Avrupa Birliği dünyada bu konuda en güçlü ülkedir. Onlara karşı bu konuda rekabet edebilmemiz son derece güç, ama üçüncü ülkelerde onlarla rekabet edebileceğimizi az çok biliyoruz. Bu konuda da Avrupa Birliğiyle yapılacak pazarlıklar kadar bizim kendi içimizdeki politikaları ayarlamamız gerekiyor. Türkiye bitkisel üretimi çok desteklediği ölçüde, derecesi ne olursa olsun yem sorununu çözemez ve bu rekabet konusunda çok ciddi sorunlarla karşılaşır, onda iyi bir denge bulursa bence rekabet gücünü de az bile olsa artırır.

Gümrük Birliği gelişim sürecinde ülkemizin su ürünleri sektöründe durumu ne olur? Gümrük Birliğine bu dahil değilse değildir. Son yıllardaki gelişmelere bakılacak olursa, Türkiye topluluğa ihracat yapan, özellikle Akdeniz çevresinde önemli ülkeler arasında sayılıyor. Demek ki, bu konuda olumlu gelişmeler var. Bu konuda çok ciddi bir hükümet müdahalesi olmadığına göre, buradaki becerikliliğin daha çok bu kişilerin kendi çabalarından da kaynaklandığını düşünürsek, gelecek vaat eden bir alan gibi, ancak şu anda halen başlangıç aşamasında, daha ilerlediğinde nasıl sorunlar çıkabilir, o zaman görürüz. İstatistikleri incelediğimizde önemli ve hassas olunan bir konudur. Bizim sattığımız balıkların rakipleri Akdenizdedir.

Ortak Tarım Politikasında ileride olabilecek değişimlerden olumsuz yönde en az etkilenmek için şimdiden alınabilecek önlemler nelerdir? Strateji olarak pişman olunmayacak politikalara öncelik vermeliyiz. Öyle politikaları öncelikle uygulayacaksınız ki, sonradan uyguladığınız için pişman olmayacaksınız. Aynı yöndeki gelişmeleri yahut Ortak Tarım Politikası sonucunda önemli olmayacakları verebilirsiniz. Sonuç olarak; benim gördüğüm önce biz kendimize dönmeliyiz. Türkiye'de tarım politikalarının başarılı olabilmesi için koşullar bence makro ekonomide yatıyor. İstikrarlı politikalar olmadıkça tarım politikaları da başarılı olamaz, hiçbir platformda olamaz. Makro ekonomik politikalar içinde de en önemli gördüğüm kur politikasıdır. Son sıralarda kurlarda hızlı yükselme var, fakat Türk parasının değerinin çok yüksek tutulması, bence Türkiye tarımına en büyük zararı veren makro ekonomik politikadır. Tarıma zarar versin diye uygulanmadığını da biliyoruz. Başka amaç ve nedenlerle uygulanıyor; fakat, yan etkisi nedeniyle tarıma çok şiddetli zarar verdiği görüşündeyim. Bizim kendi uyumumuz açısından bizim atacağımız adımlar içerisinde önem verdiğimiz konu, makro ekonomide

istikrar ve bunun içinde gerçekçi bir kur politikasının bu açıdan atılacak en önemli adımlar olduğundan eminim.

Gümrük Birliğine girmekle Avrupa Birliğinden alabileceğimiz mali ve teknik yardımlar konusunu açabilir misiniz ve özellikle tarıma yönelik yardımlar ne şekilde verilebilir? Uzmanı olduğum bir konu değil. Ancak, şöyle bir şeyi biliyorum, bu karar alındığı zaman tarımda işbirliği öngörüldü ve boş kavram olarak, yani bizim iyi öneriler olarak, bu her sene Gümrük Birliği konusu tarım açısından da tekrar gözden geçirilecektir. Buraya makul projeler götürürsek, bunları kabul ettirme olasılığının yüksek olduğunu düşünüyorum. Kabul edilebilir makullüğün ölçüsü ise, onların zaten uygulamakta olduğu, Akdeniz ülkeleri için uygulamakta oldukları proje kalıpları var, yani daha çok yapısal, istihdamı artırıcı, oradaki yapıyı düzenleyici projelere, bu projeyi kabul eden ülkelerin de belirli ölçüde katılımıyla destekledikleri projeler var. Bu çerçevede yapılabilecek önerilerin olumlu karşılanacağını düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Değerli konuklar, üçüncü oturumu kapatmadan önce, müsaade ederseniz bu üç tebliğ ile ilgili olarak özet sunmak istiyorum. Bu tebliğlerden çıkarılabilecek sonuçları sizlere aktarmaya çalışacağım.

Bu tebliğlerden de anlaşıldığı gibi, dünya koşulları artık 1960'ların koşulları değil. Türkiye Avrupa Birliği ile 1960'larda ilişkiye girdi, ama 1960'lardan sonra Avrupa Birliğinin koşulları da değişmiş, Türkiye'nin koşulları da değişmiştir. 1960-1970'lerde birlikle olan ilişkilerde tarım kesimi önplana çıkarılırken, artık 1990'lı yıllarda tarım kesimi önplana çıkarılamıyor; çünkü, koşullar değişmiştir, Avrupa tarım ürünlerinde kendi kendine yeterli olmuştur, beslenmede artık kendi kendini besler duruma gelmiştir. Öyleyse bütün konuşmacılarımızın da burada üzerinde durduğu gibi ekonomik olayları bir dinamik içerisinde irdelemek gerekiyor, yani 1960'ların, 1970'lerin anlaşmasına bakarak, bugün kendimize yeni çerçeveler çizemeyiz. Öyleyse, ekonomik olayları, günün koşullarına göre değerlendirmemiz gerekiyor. Bugünkü koşullarda işte Gümrük Birliğinin Türkiye'ye ne tür etkileri olacaktır? Madem ki, bugün Gümrük Birliği Türk tarımını kapsamıyor, belki 10-20 yıl sonra kapsayacaktır; ama, 20 yıl sonra Türk tarımını ne yönde etkileyecektir. Belki Türkiye'de uygulanacak yeni tarım politikalarını bu yönde geliştirmekte yarar var. Zaten yapılan konuşmalarda Türkiye'nin tarım politikalarını Ortak Tarım Politikasına göre değil de GATT koşullarına göre uyarlaması, yapılandırması, işte bu bakımdan anlamlıdır.



**PANEL**  
**DÜNYA EKONOMİK VE TİCARİ GELİŞMELERİ**  
**VE**  
**TÜRKİYE TARIMI**

**Başkan** : **Prof. Dr. Halis AKDER**  
*ODTÜ Öğretim Üyesi*

**PANELİSTLER**

**Ali Zafer TACİROĞLU**  
*TOBB - PEYSAN*

**Dr. Meftune EMİROĞLU**  
*TOBB*

**Dr. Tuluğ MUSLUOĞLU**  
*DTM*

**Doğan VARDARLI**  
*SETBİR*

**Dr. Hulusi TANMAN**  
*Üretici - EGE ÇİFTÇİ BİRLİĞİ*



**OTURUM BAŞKANI** - Sayın konuklar, panelimizi açıyorum.

Şu anda burada bulunan 5 panelist arkadaşımız "Dünya Ekonomik ve Ticari Gelişmeleri ve Türkiye Tarımı" konusunu tartışacaklardır. Davetteki listeye göre panelistlerimizi davet ediyorum: Sayın Dr. Hulusi Tanman, Sayın Doğan Vardarlı, Sayın Dr. Meftune Emiroğlu, Sayın Ali Zafer Taciroğlu, Sayın Dr. Tuluğ Musluoğlu.

Panelle ilgili olarak biçim olarak çoğumuzun tanıdık olduğu bir yöntemle başvuracağım; ilk önce konuşmacılara söz vereceğim, sonra çeşitli sorular olacaktır, bunlar daha önceki uygulamada olduğu gibi bana iletilsin ve ben de panelistlere ileticeğim, böylelikle ikinci turda konuşmacılara ışık tutacaktır ve sorulara cevap vereceklerdir.

Sırasıyla söz veriyorum efendim.

**Dr. HULUSİ TANMAN** - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli konuklar, Ege Çiftçiler Derneği Yönetim Kurulu Başkanım. Geçimini tamamen çiftçilikten sağlayan bir üretici arkadaşımı. Bu panele bizleri davet eden Ziraat Mühendisleri Odasına ve Sayın Başkanına bilhassa çok teşekkür etmek istiyorum.

Değerli konuklar, sözüme başlarken birazcık gerilere gitmek istiyorum ve tarihten bir sayfayı aralamak istiyorum. Bir akşam tarihçi Cemal Kutay'ın bir kitabını okuyordum, Celal Bayar'ın yazmadığı ve yazmayacağı "Üç Devirden Hakikatler" isimli bir kitap bu. Bunu okurken, tesadüfen bir sayfasında benim çok dikkatimi çeken rahmetli Celal Bayar'ın bir anısını gördüm. Rahmetli Celal Bayar o anısında şöyle bir ifade kullanıyor: "Küpütülasyonları neden kaldırdık ve bu küpütülasyonları kaldırmak için neler yaptık" diyor ve anlatırken şunu söylüyor: "Bugün ekmeğini kendi unu ile yiyen, tatlısını kendi şekeri ile hazırlayan, giysisini kendi pamuğu ile giyen cumhuriyet nesline üç beyaz hasletimi anlatmak isterim. Bunlar un, şeker ve pamuklu idi ve hepsini dışarıdan alıyorduk. Ekonomide kölelikten kurtuluş hareketi evvela bu üç ana madde üzerinde olmuştur." Değerli konuklar, bunu böylece tespit ettikten sonra, şurada sormak isterim, yani düşünüyorum: Acaba un, şeker ve pamukluda bugün bundan 75 sene evvelinin neresindeyiz? Maalesef Türkiye bugün unu için gerekli buğdayını yine dışarıdan alıyor, şeker ithalatçısı haline geldik ve pamuk da ithal ediyoruz; çünkü, bunları üreten üreticimizi uyguladığımız tarım politikalarıyla küstürdük ve maalesef Türkiye'de verimlilik dünyadaki verimliliklerden çok daha düşük ve aşağıdadır. Şimdi Avrupa Birliğine ve Gümrük Birliğine girmenin belirli aşamalarında iken, kısaca tarım sektörünün içerisinde bulunduğu durumu bir üretici olarak sizlere bir başlık altında sunmak

istiyorum. Bunlar belki bilinen şeyler, ama bunların burada bir kere daha tekrar edilmesinde fayda mülâhaza ediyorum.

1980 yılından bugüne tarımın gayri safi milli hasıla içerisindeki payı yüzde 24'ten yüzde 13'e düştü, onun biraz üzerinde, birçok kesimler bunun da altına düşeceğini ümit ediyor. Demek ki, tarımda çalışan nüfus mutlak değer olarak Türkiye'de maalesef azalıyor ve demek ki, Türk çiftçisi gittikçe fakirleşiyor. Bu bir tespittir.

Yine son 15 yıl içerisinde nüfus artışımız yüzde 35'ler civarında iken, tarım üretimi artışımız maalesef yüzde 24'lerde kalmış, yani ülkemiz artan nüfusunu ürettiği tarımıyla karşılayamaz hale geliyor ve bu son derece tehlikelidir. Türkiye üretim artışı sağlayamadığı takdirde, tarımda dışa bağımlı üçüncü dünya ülkeleriyle aynı paralele girmek üzeredir. Bu da büyük bir tehlike işaretidir. Ülkemizde istihdamın yüzde 47'sini tarımdan sağlıyoruz. Bu son derece sağlıklı bir yapıyı gösteriyor ve Avrupa Birliğine girişimizde bize büyük bir engel gösteriyor. Tarım işletmelerimiz çok küçük parçalara bölünmüş. Yüzde 85'i 10 hektardan küçük işletmeler ve bunların Türkiye topraklarındaki payı yüzde 42, küçük işletme sayımız devamlı olarak artıyor, miras hukukumuz bunun bölünmesine elveriyor ve bugüne kadar toplam işletme sayısı yüzde 12 artarken, küçük işletme sayısındaki artış yüzde 22.5.

Değerli konuklar, bu trend devam ettiği takdirde, tarım işletmeleri gittikçe bölündüğü takdirde, Türkiye'nin piyasa mekanizmalarının çalıştırması, maliyetlerini düşürmesi ve verimliliğini artırması imkansızdır. Ayrıca, Türkiye son yıllarda başta da ifade ettiği gibi gittikçe tarım ürünleri ithalatçısı ülke konumuna geliyor. Buğdayımızda, pirincimizde, ayçiçek yağımızda, hayvansal bütün ürünlerimizde yavaş yavaş dışarı bağımlı hale geliyoruz. Ülkemiz ekmek, pirinç, et, süt gibi temel gıda maddelerini dövizle alma durumunda kalmaya başlamıştır ve bunların fiyatları dövizlere endekslenmektedir. Dolayısıyla Türk üreticisi ve insanı dövizle beslenme durumuyla karşı karşıyadır. Birçok tarım ürünümüzde verimliliği artıramıyoruz. Birkaç tane rakam vereyim; buğdayda biz şu anda 200 kg civarında bir verim alıyoruz, bu Almanya'da 640 kg, komşumuz Yunanistan'da 310 kg'dır. Şeker pancarında biz 3 800 kg'da iken, Fransa 6 400 kg, Yunanistan ise 6 500 kg'a ulaşmıştır.

Değerli konuklar, sunduğumuz verileri ve listeleri bol bol uzatabiliriz; ama, görünen bir olay varki, bugün Türk tarım sektörü çok hastadır, rahatsızdır ve bu rahatsızlığın neticesinde de köylerden şehirlere büyük bir göç yaşanmaktadır ve bunun da getirmiş olduğu sosyal problemleri Türkiye 2000'li yılların başında gittikçe hissedecektir.

Avrupa Birliğine girmeye çalıştığımız 2000'li yıllarda ve Gümrük Birliğine girdiğimiz bugünlerde, Türkiye ile bu diğer ülkeler arasındaki verimlilik ve üretim rakamlarını çok kısaca verdikten sonra, bir noktayı burada belirtmek istiyorum; Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin arasında zıtlık vardır ve bu zıtlık bence önümüzdeki yıllarda son derece önemli neticeler doğuracaktır. O da şudur: Avrupa Birliği ülkelerinde tüm artışlar kısıtlanmak istenmektedir. Türkiye'de ise tamamen zıt bir politika ihtiyacı görülmektedir ve Türkiye artık kendi kendisini besleyemez bir konuma girmektedir; yani, Türkiye bugün verimliliğini artırmak zorundadır. Dolayısıyla ortak tarım politikalarını konuştuğumuz zaman bu zıtlığın ne şekilde oluştuğunu gündeme getirmek ve tartışmak zorundayız.

Şimdi, bunları bu şekilde kısaca arz ettikten sonra, Türkiye'nin ortak tarım politikaları veya dünya ile entegrasyonu içerisinde neler yapması icap ettiğini de kısaca belirtmek istiyorum: Öncelikle tarımda yaşayan nüfusun artmasının önlenmesi lazımdır. Bunun öncelikli yolu mutlaka küçük ve orta boy sanayi işletmelerinin teşvik edilmesidir. Avrupa Birliğine girmeyi düşündüğümüz takdirde ve Gümrük Birliği içerisinde bu küçük ve orta boy sanayi işletmelerinin geleceğinin ne olacağı şu anda münakaşa konusudur. Gümrük Birliği acaba bu sanayi işletmelerini teşvik mi edecektir veya bunları engelleyecek mi konusu bugünden tartışılmalıdır. Şayet engelleyecekse, o zaman bunun da tedbirleri alınmalıdır; çünkü, onlar engellediği takdirde, Türkiye'de tarımdaki nüfusun azaltılması programı çok büyük sekteye uğrayacaktır.

İkinci olarak Türkiye'de mutlaka arazi toplulaştırılması gündeme gelmelidir. Bunun öncelikle ele alınması lazım ve bugün yaşanan çok başlılık ortadan kaldırılmalıdır. Yapılan hesaplara göre bu süratle gidersek, 2100 yılında arazi toplulaştırması daha bitmemiş olacaktır.

Türkiye'de çok önemli bir hususta üretici örgütlenmesidir. Türkiye'de bu konu engellenmektedir. Bugün birlikler ki, Türkiye'deki üretici örgütlenmesinin en önemli faktörleridir ve birlikler bugün devre dışı bırakılmaya çalışılmakta hatta çöktürilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada da mutlaka ve mutlaka Avrupa Birliğine uyum sağlamak zorundayız. Birliklerin bugün geldiği nokta bir felakettir, bütün birlikler, devletin yanlış politikalar ve bu politikaların birliklerin içine sokulması neticesinde iflasla karşı karşıya gelmişlerdir ve maalesef bugün T.C. Sayın Başbakanı çıkıp, "kooperatifler kooperatifçilikle uğraşsın, sanayi onların işine ne gibi veya biz bunları özelleştireceğiz" gibi beyanlarda bulunabilmektedir. Bunlar büyük hatalardır. Büyük yanlışlardır; çünkü, kooperatiflerin Avrupa'da örneklerini gördüğümüz gibi sanayi işletmeleri olmadan faaliyetlerini göstermesi veya yürütmesi mümkün değildir. Türkiye'nin en önemli faktörü

de bir erozyon mücadelesini ciddi olarak ele almasıdır. Görüyoruz ki, Türkiye bu şekilde devam ederse, 2000'li yılların ortalarına geldiği zaman ekecek toprağı kalmayacaktır.

Değerli konuklar, birinci turda başlıklar altında meselelerimizi ve sıkıntılarımızı sizlere arz etmek istedim. Şayet ikinci turda imkanım olursa, pamuk örneğini sizlere göstermek istiyorum ve Türkiye'de yapılan hataların ve Türkiye'nin lokomotifi olan tekstil sektörünün bu hataların içerisindeki rolü ile Türkiye'nin nerelere gideceğini sizlerin takdirine bırakmak istiyorum. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim efendim.

Bu geleneksel toplantılarda siyasi partilerin görüşlerini sunabilecek kişilere de söz vermemiz bir gelenektir. Refah Partisi Genel Başkan Yardımcısı Sayın Musa Demirci şu anda burada, kendileri sadece siyasi kişiliklerinden dolayı değil, aynı zamanda ziraat mühendisidirler, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi mezunudurlar ve meslek hayatlarını tarım konusunda çeşitli kademelerde geçirmişler, bu bakımdan tarım sorunlarını bilmektedirler. 1991-1995 yıllarında Sivas'tan Refah Partisi milletvekili olarak Parlamenteoya girmişlerdir.

**MUSA DEMİRCİ (Sivas Milletvekili)** - Sayın Başkan, değerli misafirler ve değerli panelistler, aslında belki başlangıçta konuşmuş olsaydım, belirli konulara değinmiş olacaktım; ancak, panel başlamıştır ve panelistlerimiz kendilerini ona göre hazırlamışlardır. Bu bakımdan panelin teknik akışını değiştirmek istemem. Ancak, burada dikkatimi çeken şudur; Hulusi beyle Aydın'da beraber çalıştık. Türkiye tarımına ve pamukçuluğuna çok büyük hizmetleri vardır. Muhterem babaları da Türkiye'de Ziraat Odalarının ilk genel başkanlığını yapmış olan zatlardan birisidir. Tespit fevkalade önemlidir. "Türk tarımı hastadır" Benim de tespitim buydu ve mutlaka buna çok acil olarak çözüm getirilmesi lazım. Bitkisel üretim ve hayvancılık konularında önlemler alınmalıdır. Enteresandır bir kardeşimiz bir rapor dağıttılar, bakıyorum ki, orada tespit edilen problemler de aynı problemler. Kısa süre içerisinde Anadolu'da şunu gördüm. Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlıkları tamamen fonksiyonlarını yitirmişler. Böyle bir Bakanlık Türkiye'de var mıdır, yok mudur, bu belli değil; ancak, politikaları tespit eden siyasilerdir, politikalarda siyasileri yönlendiren teknik elemandır. Eğer bir ülkede bir Tarım Bakanı başarılı değilse, inanıyorum ki, müsteşarını, genel müdürünü ve onun altındaki insanları sorgulamak lazım. Buradan da kaynaklanan bir sıkıntı var. Anadolu'da şunu söylemişler "hayvancılığımızı kurtarmak için 18 trilyon lira kaynak ayrılmıştır" Bunu bütün zeminlerde söylemişlerdir. Muhtelif vilayetlere gittim, tespitlerde buldum. Sivas'ta tespit ettiğim rakam şu: 8 bin çiftçi kısa sürede müracaat etmiş, İs-

tekleri nedir; 300 bin baş küçük baş hayvan, aşığı yukarı 40 bin besi hayvanı ve 20 bin süt sığırcılığı için müracaat yapılmış. Ziraat Bankasına gelen rakam 140 milyar ve hemen seçimden sonra muamelesi yapılan çiftçi sayısı da 100. Bu rakam ve bu tablo Türkiye'nin acı durumunu gözler önüne seriyor. Bu bakımdan Türkiye'nin ister bitkisel üretimi, ister hayvancılıkta her kademede yeniden yapılanması gerekir ve yeniden ayağa kalkması gerekir. Şu anda işsiz gezen 30 bin ziraat mühendisimiz var ve gerçekten yerli yerine koyduğumuz zaman, o kapasitede ve Türkiye'yi ayağa kaldıracak teknik eleman da var. Öyleyse bir yerlerde hata yapıyoruz ve bu hatanın düzeltilmesi umudunu taşıyorum, umutsuz da değilim. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim efendim.

Sayın Doğan Vardarlı, mücadele vermede en ön sırada gelen arkadaşlarımızdandır. Özellikle hayvancılıkta tarım kesimi için ciddi mücadele veren bir işadamımızdır. Bu yurun efendim.

**DOĞAN VARDARLI** - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Değerli katılımcılar, hepinizi sevgiyle kucaklıyorum, tabii ki, biz bu nefesimizi hocalarımızdan alıyoruz. Efendim, burada birkaç yayın var. Sayın Vehbi Koç'ta özveriyle bir yıldır tarıma eğildi, vakıf kurdu, Türkiye tarımı diye hazırlık yaptılar, bir deklasyon yaptılar. Bu vakfın 2000'li yıllara doğru Türkiye tarımı diye amacı var, Tarım Bakanlığının hazırladığı 2000'li yıllara doğru diye yayınları ve hazırlıkları var. Gülten Kazgan hocamızın da 15 yıl önce Türk tarımı diye bir kitabı var. Yanyana koydum, 15 yıl önce Gülten Kazgan hocamız biraz daha iyi söylemiş, aynı şeyleri söylüyoruz, aynı şeyleri tekrar tekrar söylüyoruz. Bunlar doğru şeyler, ama 15 yıldır aynı şeyleri söylüyoruz. Artık bunları söylemeyelim ve başka bir pencereden bakalım. Pencereyi değiştirelim. Pencereimiz biraz değişiktir. Biz, şu anda Gümrük Birliğine girdik, tarım dışarıda. Tarım içeride olsaydı, ne olacaktı biliyor musunuz; ilk önce ona bakalım. Tarım içeride olsaydı, eşitlenecektik. Subvansiyonlarımız eşitlenecekti, dışticaret rejimimiz eşitlenecekti, her türlü eşitlik yaşanacaktı ve Türkiye füze gibi çıkacaktı. Tarım dışarıda diyerek bizi almadılar. Tarım dışarıda kalınca ne yaptık. Tarıma biraz başka türlü bakıyorum. Bitkisel ve hayvansal üretim diye ayırdığımız zaman, bizim çayımız fazla, fındığımız fazla, tütünümüz fazla, sökmeye başladık, buğdayımız, arpamız, yulafımız yetmiyor yetmiyor, pamukta böyleyiz. Bitkisel üretimde Türkiye 1 milyon tondan 20 milyon tona çıkmışız, büyük mesafe aldık. Burada yeni bir şey var, TEMA vakfının hazırladığında, şu kadar traktör var yeter, ama, bunların yaşı 20'yi bulduk, bir o kadar daha traktör lazım ve bunları gençleştirelim.

Hayvansal üretimde ise, Türkiye'de 20 milyon ton hububatın hammadde bazında katma değeri 160 trilyondur. Hayvansal ürünlerin katma değeri 760 trilyondur. Tarım deyince artık ilk neden bahsedeceğimiz belli. Buğdayın, yulafın, arpanın stratejik özelliği var, şimdi et ve süt ihtiyacı da var. Önce niye ve ne tarafa bakacağız, onu ortaya iyi koymamız lazım.

Gümrük Birliğini imzalarken bir konu teamüden yok edildi, ortadan kaldırıldı, feda edildi veya pazarlık masasında hep beraber satıldık ve net olarak bu belgeleri şu anda size söyleyerek, sonunda sizin takdirinize bırakacağım. 1,5 yıldır çıkanları tek tek söyleyeceğim. Üreticinin kalan son teşviki kaynak kullanımı destekleme fonu kaldırıldı. Bu 400 milyar lira yılda direk olarak üreticiye verilen, kümesin, ahırın yapıldığı tek tespit, kaldırıldı. Süt ve et teşvikleri kaldırıldı, kemiksiz lop et ithaline müsaade edildi, 800 dolardan 100 dolara ve 0 dolara fonlar düşürüldü. 250 trilyonluk Türkiye yatırım bütçesinin Tarım Bakanlığına ayrılan payı 1995 yılında yüzde 0.7'dir. Nüfusun yarısının yaşadığı Tarım kesiminin bağlı olduğu bakanlığa yatırım bütçesi olarak ayrılan pay yüzde 0.7'dir. Bunlar böyle giderken ne oldu, böyle peşpeşe gidiyor ve hatta daha da evveli var, belgelerle ilgili olarak bir şey daha söyleyeceğim; 1992-1993 yıllarında başladı bu teamüden gidiş, bu T.C. Resmi Gazetesi, teşvik edilemeyen yatırım konuları, işte çiklet ve jilet sanayi falan var, teşvik uygulama teşvik edilmesin diyor, en başta ne var, 1992 yılının Resmi Gazetesinde: hayvancılık. O zaman fondu. Böyle de giderek nereye vardık, ne oldu, onu söyleyeyim; 1994'te kasaplık ithalat 14 bin baş, 1995'in Ocağı ve Ağustosunda 79 bin baş, o aralar Türkiye'ye yüzde 8 civarında et ithal ediyoruz, öldük bittik diye bağıryorduk. Sıfıra indirildikten sonra koruma kontrole verilen ithal ikamelerini çıkardık. Eylül, ekim, kasım, üç aylık, 570 bin baş hayvana ithal müsaadesi verilmiş, bu nedir; şu kadar da kemiksiz ete müsaade verilmiş, yaptık, 61 bin ton ay çıktı, verilen ithal ikamesi, 12 ile çarptık, 132 bin ton çıktı, 732 bin çıkıyor, Türkiye'de 632 bin ton et üretiliyor diyor DPT, ama biz 400 bin ton civarında 600 bin ton et üretiliyorsa, verilen ithal müsaadesinin hızı Türkiye'de üretilen etten fazla. Ne kaldı; şimdi yüzde 8 ithal ediyoruz dedik, üç ayda verilen ithal müsaadesinin rakamı bu. Gümrüklerden teker teker çıkardık, verilen ithal müsaadesinin de yarısına yakını girmiş, resmen olanı bu. Bir ülkede üretilenden fazla ithal izni verilmiş, Ülkenin hali ne olur? İthalatçı hale sokulmamızın, gıda ile ilgili belgeleri de burada. 1,5 yıl evvel DPT ile Hazine oturmuş, ne demişler, AT mevzuatına göre, ithal edilen gıdalar için kontrol sertifikası, var, biz de yok, uyuma gerek yoktur, olmasın demişler. Üçüncü ülkelere ithal edilenlerde de konseyde var, bizde yok, olmasın demişler. Bu ne demek biliyor musunuz; Avrupa Ekonomik Topluluğu içerisinde çok rijit bir durum var, herkes birbirine bu yasa içinde satıyor. Üçüncü ülkelere sattıklarında bu yasaya tabi değilsin, ne ko-



yarsan koy, satabilirsin diyorlar, Gümrük Birliğini imza ettik, her türlü malı bize yollayabilirler. Biz onlara satarken, onlar kendi gıda yasaları içinde ithal edecekler, onlar bir masaya oturduğu vakit, üçüncü ülkelerle ilgili alacakları kararda, masada bir yokuz, imzayı öyle basmışız, onların üçüncü ülkelerle ilgili alacakları her türlü karara da uymak mecburiyetindeyiz. Düşünmesin ki, gıda fakültelerimiz yarın gıda mühendisi lazım, düşünmesin ki, veteriner fakültelerimiz yarın veteriner lazım, düşünmesin ki, yarın ziraatçı lazım Türkiye'ye. 5 tane ihtisas sahibi ithal edilecek ürünlere baksın, yetecek. Yüzde 100, ithalatçı olmak için her türlü taviz verilmiştir, tarım feda edilmiştir. Net olarak şu anda bu gelen verilerin ışığında size söyleyeyim, tabii biz çalışıyoruz, hemen boynumuzu eğmedik, ne yapıyoruz, onu da söyleyeyim; örneğin gıda yasasıyla ilgili, gıda yasasını çıkardıktan sonra elimizde bir tek şeyin kaldığını gördük. O da yönetmeliklerdir. Şu anda yönetmelikleri sevkederken, örneğin su yönetmeliğinde bunu yaptık. Su yönetmeliğini onların isteği doğrultusunda çıkardık. Gümrüğe onu koyacağız. Eğer yarın Tat ketçap satmaya kalkarsak, onların listesi içerisinde satacağız, henüz buraya girerken, üçüncü ülke diye sentetik de dahil satacaktı. Hayır. Salça yönetmeliğini de onların listesi içinde çıkarmaya çalışıyoruz, bir tarafta çırpınıyoruz. Tabii hemen bu kadar kolay teslim olmayacağız. Gidiş bu. Çok enteresan, yapılacak bir kötülük kalmadı, kötülüğün en kötüsü de şu; dış ticaret rejimimizdir. İşte burada. Biz şu anda AT'ye et satsak, 4624 dolar gümrükte fon alıyor, 1824 dolar da ihracat subvansiyesi geliyor, toplam 6445 dolarla koruyor, biz 1000 dolarla koruyoruz. Beyaz peynirde çok daha enteresan, biz onlara 2343 dolardan gönderiyoruz, onlar ihracatçısına 117 dolar ihracat subvansiyesi veriyor. Üreticisini fon koyarak koruyor, ihracatçısını ihracat subvansiyonu vererek koruyor. Bizde gümrükte 100 dolar fon var, ihracat subvansiyonu hiç yok. GATT doğrultusunda onların beş, on senede fonları indereceğiz, sıfırlayacağız diye imza bastıkları GATT varya, onların beş, on senede geleceği yere biz sıfırlayarak geldik. Böylece dış ticaret rejimimizi de sıfırlamış olduk.

Şimdi, şunu söyleyeyim; arkadaşlara takılıyordum, yapacakları başka kötülük kalmadı, olan oldu, daha başka ne yaparlar, birbirimize takılıyorduk, efendim, pişmiş ete belki müsaade ederler diyorduk. Bugün uçakta gelirken gazetede okudum, bir kötülük daha varmış, onu da yaptılar. Yeni yüzyıl ve Sabah gazetelerinde havadis var. Hayvansal ürün ihracatı zorlaştırıldı deniliyor. Hiç düşünmediğimiz bir olay. Hatırladığım kadarıyla dövizi peşin getireceksiniz, eğer satarsanız, ihtisas gümrükleri beş altı tane tayin etmişler, oradan ihraç edeceksiniz, yani bir işin ithalatı bu kadar kolaylaştırılır, sıfırlanır, ihracatçılığı da sonradan artırılrsa, sıfırlamanın başka bir adı konamaz. Gidişimiz bu.

Nasıl çıkacağız; basit. Anlattıklarımızda bunlar vardır. Sırasıyla anlatmaya çalışacağım: 1. -Dış ticaret rejimimizi eşitleyeceğiz. Bizimki sıfır, onlar korunuyor. Bu liberalizm değil. İsviçre'den içeri girerken, her şeyi geçirirsiniz, böyle bir ülke ama iki paketten fazla terayağ sokamazsınız, kaçakçı sayılırsınız. Adamlar kendilerini ne kadar güzel koruyorlar. Biz, dış ticaret rejimimizi korumak zorundayız. Onlarla eşitlemek zorundayız. Kapıları sıfırladıkça, biz istediğimiz kadar ıslahla uğraşalım, subvansiyeye edelim, tarım politikalarıyla ne kadar uğraşırsak uğraşalım, onlar kalenin arkasında saklansın, biz düzde duralım, bizi keklik gibi avlıyorlar. Olacak iş değil. 2. -Döviz reel hale getirmek lazım tarımımızı kurtarmak istiyorsak. Tarım ölüyor. 3. -Avrupa Ekonomik Topluluğu yem bitkileri ithal ediyor, yem bitkileri satıyor, biz et süt ithal ediyoruz, arpa satıyoruz. Yem bitkilerini ele almamız lazım. 10 ay evvel Amerikan Tarım Bakanıyla bizim tarım bakanı görüştüler. Amerikalı planlamanız var mı diye sorunca bizimkiler yok dediler, Tarım Bakanının yanında da biz bir şey yakalamaya çalışıyoruz, o da biraz bilinsin. Bir şey sorduk. Tarım Bakanı inanmadı, inanmadı, döndü bir daha sordu. Sorduğumuz şu efendim, dünyanın bir numaralı tarım ülkesidir. Paralarınızı subvansiyelerinizi, teşviklerinizi, kredilerinizi nasıl kullanıyorsunuz. Aynen söyledikleri gibi rakamları söyleyeyim. Yüzde 10 hububata, yüzde 45 yem bitkilerine, yüzde 45'de diğerlerine veriliyormuş. Ben size bizim Ziraat Bankasını söyleyeyim, tarımla ilgili kredisini söyleyeyim. 1995 kaynağı Ziraat Bankasının 150 trilyon, bunun yüzde 91'i bitkisel üretime, yüzde 9'u hayvancılık gibi yöresel, yem bitkileri yüzde yarım, birdir. İlk önce biz kredilerimizi, zirai kredilerimizi Amerika gibi, dünyanın bir numaralı tarım ülkesindeki gibi, küreği dipten batırmamız lazım. Yüzde 45'ini yem bitkilerine verirsek, 15 trilyon yem bitkilerine para ayırmamız lazım. Bunun usulü var, yüzde 18'in üzerinde eğitim olan yerlere buğday, arpa ektirmeyeceksiniz, yem bitkisi ettireceksiniz gibi şekiller var. Bu yüzde 45'i 67 trilyon tutuyor, Ziraat Bankasının kendi kaynağı 67 trilyonu yem bitkilerine verince, bırakın tarımı, hayvancılığı Türkiye çıkıyor.

Burada dış ticaret rejimimizin eşitlenmesi gerekir bu bir. Reel döviz kullanması lazım tarımın. Yem bitkilerinin özendirilmesi lazım. Bitkisel üretimde işimiz var. Çok büyük mesafe aldık Türkiye'de, ama 20 milyon ton hububatın geldiği Türkiye'de 20 milyon ton yem bitkisi lazım. Hepimizin hedefi var, yem bitkisi üreteceğiz, buna çalışacağız; çünkü, yem bitkisi üretildiği vakit, bu hayvan yer, et ve süt olur ve de katma değeri artar. Gübreye subvansiyeye veriyorsunuz. Amerika vermiyor. Gübre yerine demir çimentoya veriyoruz, şimdi binaya teşvik veriyoruz. Yem bitkisini subvansiyeye ettiğiniz zaman bir öteye geçmiş oluyorsunuz.

Efendim, Avrupa Ekonomik Topluluğu yüzde 50 subvansiyeye ediyor, para veriyor,

biz de para mı var, hiç kimse beklemesin, paranın kaynakları var, onları söyleyerek bitirmek istiyorum. İsteyerek değil, şöyle yüzde 10-15 legaliz, yüzde 85 illegaliz. Bir kilo süt içtiğiniz zaman devlete 11 bin lira pay veriyorsunuz. Bir kilo sucuk aldığınız zaman 103 bin lira devlete pay veriyorsunuz. Bunları legal ettiğiniz zaman yüz trilyon vergi kaçıyor. Avrupa Ekonomik Topluluğu yılda 50 milyon dolar tarıma subvansane ediyor. Nereden? Borçlanıyor mu; hayır, o sistemin içinden alıyor. Yüz trilyon artı vergiyi alıp, üreticiyi, tarımı kalkındırmaya döneceğiz. Artı hayvansal ürünlerden aldığımız fonları bir sepete koyacağız, hayvancılık için, tarım için koyacağız, Ziraat Bankası kredilerini de yem bitkileri ağırlıklı olmak üzere kullandırmaya çalışacağız.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Şimdi, söz sırası Dr. Meftune Emiroğlu'nundur. Gıda sanayisini en yakından takip eden insanlardan birisidirler. Gümrük Birliğiyle ilgili olarak yapacağı değerlendirmeyi dinleyeceğiz. Buyurun efendim.

**Dr. MEFTUNE EMİROĞLU** - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Sayın Hanımefendiler, Beyefendiler, ben hocamın belirttiği başlıktan biraz kopacağım; çünkü, onlar zaten devamlı konuşulmakta veya onlara değinirken, arada çok çarpıcı bulduğum ve cidden canımızın yandığı, onun dışında ülkesel olarak, ülkenin yarınları olarak canımızın fevkalade yanacağı bazı kısımlara zaman geçirmeden değinmek istiyorum, bu adeta bir feryattır. İlgili ilgisiz herkesin can kulağı ile dinlemesini ve dinlemenin ötesinde çok iyi bildiğiniz bu konuları bir ulusal görev şeklinde durmaksızın civarınıza söylemenizi, yazmanızı ve hiç yılmamanızı arzu etmekteyim; çünkü, taş bitmiştir, iş paydostur, suyu tükenmiştir, Türkiye gemisi karalara vurmaktadır. Bir ülke ki, en zirve organlarındaki idareciler, biz artık şükür ki, tarımcı değiliz diyor, tarımcılıktan kurtulmak bir marifetmiş gibi kendi dönemlerinde yapılmış bir atılmış gibi gösterilen bu ülkede hakikaten ağlamak lazımdır. Çiftçi ile köylüyü, tarımın çeşitliliğini ayırt edemeyen insanlar, bu ülkenin kaderine soyunmuştur. Neticede bu tür kaderlerden sonra da gelen çizgi işte burası olmuştur. Türkiye'nin bu konudaki kötü macerası 1980'li yılların hemen başında başlamıştır ve o zaman ki, kurallara uygun olarak terbiyevi ithalat adı altında çıkmıştır. Terbiyevi ithalat bir alışkanlık haline dönüşmüştür, milli politika haline dönüşmüştür ve Türkiye tarım ürünlerinde ithalatçılığa giderek yaşanmış, 1980-1994 yılları arasında bizim hesaplamalarımıza göre tarım sektöründe büyüme 1,2, nüfusda 2.2 olmuştur. 1980 yılında 50 milyon dolar tarım dalında ithalat yapan ülkemiz, işlenmiş ürünler de dahil edilirse, 1995 sonuna doğru 4,5 milyar dolara çıkmıştır. Bununla bazıları iftihar etmektedir. Bilinmektedir ki, artık tarımcı değiliz. Tarım sanayinin zirvesidir. Tarım zengin ülkelerin ilacıdır ve zengin ülkeler, milli geliri yüksek, tek-

nolojisi yüksek ülkeler tarım yapabilir. Fakir ülkeler tarım yapmamaktadır. Doğaya tabi olarak çok az verimle, ilkel şartlarla üretim yapmaktadırlar, tarım seviyeleri bu kadardır.

Gümrük Birliği eşliğinde tarım diyoruz, olmayan şeyin ne statüsü görüşülmektedir burada. Çok hayret ettim. Bu konu şöyle gibi geliyor; Gümrük Birliği eşliğinde Türkiye'nin havyar politikaları. Türkiye'nin öyle üretilmiş bir havyarı yok ki, Gümrük Birliği eşliğinde bu politikalara bahse konu olsun. Böyle gelmiş, böyle gidecek kavramını kabul etmiyoruz. Bu bir kader değildir, yazgı değildir. İnsana dayalı kader ve yazgı olmaz. İnsanlar gider, başka insanlar gelir; yapmayanlar gider, yapanlar gelir. Bu belli bir süre sonra da olabilir, her dakika olabilir, demokrasiler ekonomilerde de çaresiz değildir. Terbiyevi ithalatla başlayan olay zorbalık ithalatına dönüşmüştür. Büyük tesisler kuracaksınız, bu tesislere devlet kredileri bulacaksınız. En sonra diyeceksiniz ki, devlet kredileriyle bu işi yapmıyorum, Dünya Bankası ve dış kredilerle bu işleri yapıyorum, bu tesis var, mal bulamıyorum, ithal etmem lazım, burada şu kadar insan çalışıyor denebilir. Devletten kredi alıyorsanız, dış kaynaktan kredi alıyorsanız, herhangi bir projenin fizibilite hesabı yok mudur; bunu sizlerden sormak isterim. Hammadde en baş unsurdur. Sanayi projeleriyle biraz daha fazla uğraşıyorum, temel kuralı vardır, bunların içinde birinci, ikinci, üçüncü, tamamen hammaddeye dayalı faktörlerdir. Tesisler kurulurken, ham maddelerinin nereden bulunacağı, üretimin nereden olacağı hesaplanmalıdır. Hayvancılıkta artık ithalat iyice kolay, rakamları tavanlara vurmuştur. Bunlar devlet politikası halinde bilgisizlik nedeniyle yapılmaktadır. Bugün Türkiye'nin tarımında en başta beyaz bayrağı kaldıran hayvancılıktır. Türkiye'de hayvancılık bitmiştir. Hayvancılığa bağlı tarım sanayisi de, yakında agro endüstri de o beyaz bayrağı kaldırmak üzeredir. Şu anda yapılmakta olan zorbalık ithalatıdır. Bu tesisleri kurdum, mal bulamıyorum, bunu hayvancılık açısından söylüyorum, öyleyse paket et getirmeliyim, öyleyse kemikli et getirmeliyim, öyleyse hayvan ithal etmeliyim, doğrudan doğruya bu denilmektedir ve devlet buna boyun eğmektedir. Tarıma ve tarımına yön vermesi gereken kurum ve kuruluşları devlet bir kenara atmamalıdır. Doğrusu tebessüm etmemenizi istiyorum, bu ağlanacak bir olaydır. Spor eşliğinde tarım yapmaktadır, beş yıldır Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti. İnsan sağlığı açısından spor önemli bir olaydır, küçümsemiyoruz, ama adı Tarım Bakanlığı olan bir bakanlıkta, spor olayı fevkalade komik ve uygunsuz düşmektedir. Boş işlere biz burada spor mu yapıyoruz deniyor. Tarım Bakanlığı spor ve spor yanında da bir miktar tarım yapmaya çalışmaktadır. Zorba ekonomisi ve ithalatı duruma hakimdir, bu işin en hazin yönü, zindandaki insan dahi gün sayar, tünelin ucundaki ışığı kollar. Bu tünelin ucunda hiçbir ışık yoktur. Tarım dışı herkes bu ülkede tarım yapmaktadır. Sadece tarımcılara tarım yaptırılmamaktadır. Bunlar bir kenara çekilmiştir. Bu insan kendi işini yürütüyorsa, mesleği ne olursa olsun, ay-

nası iştir kişinin lafa bakılmaz, o bildiğini yapacaktır. Bir insan bir işin ekonomileriyle uğraşıyorsa, ekonomisini yapacaktır, ama tarımı yürütmek, zaman zaman ben tarımcılarla konuşuyorum, fikir ediniyorum şeklinde bugün devletin zirvesi idare edilmektedir. İnsan merak ediyor, işsizlikle işlisiyle, bitkisel üretimde ve rantlı üretimde bugün mesleği olan insan Türkiye'de mevcuttur ve bunun çoğu sokaklarda dolmaktadır. Bu insanların içinde tarımı bilen hiç yokmuydu ki, devlet politikaları bu denli kendilerine göre çaresiz bırakılmıştır. Bir ülke ki, onlar çamurlarda ölüyor, inanın bunu dünyaya anlatmak çok zor. Bir Afrika sihiri gibi bunu kabul etmek lazım. Bu nedendir; tarım toprakları boştur. Erozyon başını almış gitmektedir. İskan şeklinde, bitki örtüsüne dayalı sebebi ne olursa olsun, ülkenin bitki örtüsü harap edilmiştir, iklimi harap olmuştur ve onlarca insan çamurlarda ölmektedir. Bunları tabii bir afet kabul edip, büyük bir tevekkülle oturuyoruz, bakanlıkların kılı kıpırdamıyor, bunlarla ilgili ağzını dahi açmıyor. Bunlar çok hazin olaylardır. Ben bakanlığın tamamını suçlamıyorum. Böyle bir şey yapmama da imkan yok. Çok büyük teknisyenler, kıymetli insanlar oralarda çalışmaktadırlar, ama ümit yok, koş da koş diyorsunuz, kim, nereye koşacaktır. Bu ayıplı mesleğin Türk gerçeği olduğunu ortaya çıkarmak lazım. Rakamları kıyaslıyoruz, nüfus artış hızını, kullanım hızını, Türkiye'nin de zorunlu ithalat yaptığı bazı tarımsal ürünlerin yanında, pirinç gibi bitkisel hammadde gibi kakao gibi bazı tropikler gibi, bunlar düşünüldüğünde Türkiye zorunlu ihracat da yapmak mecburiyetinde, bu ihracatı da yapamayacak olur ise, hali ne olur; yıllık bu trentle, artan nüfus trenti ile dışarıdan getirdiklerinin, ithalat yaptıklarının trendi ile 2012 yılında Türkiye salt tarımsal ürün ithalatçısıdır. Başka hiçbir kurtuluş yolu yoktur, rakamlar doğrudan doğruya onu göstermektedir. Şiddetle bu durum oluşmaktadır.

İnsanlar kimleri kandırıyorlar, birbirlerini mi, yahut hakikaten kandığımızı mı zannediyorlar, Türkiye'de bir gerçek daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Doğuda hayvancılık yapılamamaktadır. Milyonlar ayıracaksınız, bölgesel özellik tanıyacaksınız, buna nüfus kalmamıştır, hayvancılık için çok yerleşik, aile yapısı huzurlu bir toplum ister, doğuda bunların nereye kadar olduğunu herkes daha iyi biliyor. Bunların hepsi siyasi yatırımlardır veya eteğinde çeşitli taşları olan insanlar, üç dönem buğday üreten bir siyasetçi, temelden tarımcıyım diye çıkabiliyor, hasbelkader Tarım Bakanlığı da yapmışsa, hatta kürsü isteyip, Ziraat Fakültelerinde ders verecekler sanki. Buna gülünüyor, ama bu acı gerçekleri, bu insanların suratlarına haykırmak lazım. Haykırıyorum, her zaman da haykıracağım, bu konuda çok cesur olmak gerekir. Bu insanlar 18 trilyon gibi büyük bir kaynakla, kredi dağıtıyoruz, Doğuda hayvancılık yapacağız diye ortalığa çıkıyorlar. Doğuda insan kalmamıştır, yerleşik değildir. Et demek ot demektir, meraları çayırları tamamen yok ettik, uzun süredir o mesele bitti. Yem bitkisiyle ilginiz hemen

hemen yok, Doğuda kış şartları çok sert, ahır ve barınak fevkalade çok zor, bu sefer tarımın ve kredilendirme sistemlerinin sporu doğu bölgeleri için hayalen yapılmaktadır. Bunlar garip yatırımlardır, bunlar yol bilmeyen rehber kargaların, siyasetin önüne düşerek, olayı bir başka yerlere çekme heveslerinin politikalarıdır. Bunlara derhal son verilmelidir. Türkiye'nin her bölgesi hayvancılık için müsaittir. Müsait olmayan kısımları Doğu bölgeleridir.. Bilmeyenler yerine bilenler artık bunları kesin suretle söylemelidirler.

İftihar ettiğimiz tekstil sektörü dünyada yüzde 66, Türkiye'de yüzde 62 dolayında doğrudan doğruya pamuk ürününden bunu yapıyor. Gümrük Birliğine girerken, tekstil diye var gücümüzle kafamızı buna takmış durumdayız, inşalah bundan da bir hezimete uğramayız, ama Türkiye'nin artık pamuğu kalmamaktadır. Pamuğu olmayan bir ülkede neyin tekstilini yapacaksınız? Türkiye'nin tabii elyafları kalmamaktadır. 2 bin ton olan ipek kozası, bu sene 240 ton olmuştur. Seneye bu rakam daha da düşecektir.

Yeni dünya oluşumlarında Türk tarımı; Türkiye'de tarım kalmıyor, olmayan bir ürünün politikalarını konuşmak son derece zor, manasız ve belki de artık dönemini dolduruyor. Bu olayı Gümrük Birliğiyle paralellediğimde en çarpıcı olay olarak şunu buluyorum: Biz Avrupa Birliğine Uruguay Round'unu hatırlatmak mecburiyetindeyiz. GATT anlaşmalarını hatırlatmak mecburiyetindeyiz. Dünyada korumacılık artık bellidir, rakamları bellidir, dönemleri bellidir. Avrupa Birliği bize bunu uygulamamalıdır. Elbette katılamıyorum; biz niçin Gümrük Birliğine giriyoruz da Avrupa Birliğine girmiyoruz. Bu daha önce imzalanmış olayların neticesidir, takvimdir, zamanın dolmasıdır. Kimsenin başarısı buraya girmek değildir. Buraya girmek ne çok büyük başarıdır, buraya girmemiş olmakta ne çok büyük kayıptır. Ancak, günümüz dünyasında ticaretin bloklar halinde yapılacağı düşünülürse, Türkiye elbetteki kendisine her manada en yakın olan bu blokun içerisinde yerini alacaktır. Ama, bu bloka bir ekonomi hukuk dersi verebilmek için, bu roundu ve kendilerinin de imza atmış olduğu bu kuralı kesin suretle anlatmamız gerekecektir. Dünyada korumacılık olmayacağına göre, Türk tarımına konulmuş özel bir rezervin manası nedir; sanayi ürünleri serbest, tarım ürünleri işlenmişliği serbest, ama beri taraftan serbest değildir şeklinde bunu süreçte anlatmamız gerekecektir. Ümitsizliği vermeyi, kara tablo çizmeyi yapı olarak sevmeyen bir kimseyim; ama, Türkiye'nin gerçeği budur. Teşekkür ederim efendim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Sözü Sayın Ali Zafer Taciroğlu'na veriyorum. Buyurun efendim.

**ALİ ZAFER TACİROĞLU** - Teşekkür ederim efendim. Sözlerimin başında he-

pinizi saygıyla selamlarım. Burada benden önce konuşan değerli konuşmacılar, o kadar güzel konuştular ki, o kadar iyi meselelerin üzerine giderek, altını çizerek, özetle değinildi. Sayın Vardarlı da bu savaşın ciddi savaşçısı olan bir kulübün temsilcisi olarak Türkiye'de kamuoyunu oluşturan kuruluşların bir tanesinin başında ve altını çizerek birtakım hedefleri gayet rahat gösterdi. Saygıdeğer arkadaşım Sayın Emiroğlu da, geçmiş yıllardaki olumsuzlukları ki, son 15 yıldır Türkiye'de gerçekten kabul etmek lazım gelir ki, tarım bilinerek ihmal ediliyormuş gibi bir duygu yaratılıyor, her toplantıda bunu duyuyoruz ve sanki bu işin geri kalmasında büyük fayda varmış gibi geliyor bize. Tarımın gayri safi milli hasıla içinde düşüşü belki anormal değil, eğer bu hasıla çok iyi artıyorsa, tarım daha yavaş artabilir. Mesele öyle değil. Mesele sanki tarım bilinerek engelleniyormuş gibi ve bu aşağı yukarı 15 yıldır devam ediyor, özellikle hayvancılıkta bu çok bariz hale geliyor, elle tutulur hale geliyor, her toplantımızdan sonra her iyiniyetimizi belirttikten sonra, bir bakıyoruz çok daha enterasan yanlış kararlar alınmaya devam ediliyor. Bunlar öyle hale geliyor ki, adeta inatlaşma gibi hayvancılık ve tarımın kökünün kazınması için daha başka ne yapabiliriz diye soru geldiğinde, zorlanırsınız. Et ithalatına aklımız eriyor, canlı hayvan ithal ediyorsunuz, bütün hastalıkları birlikte getiriyorsunuz. Bu bir kötülüktür. Buna aklınız eriyor. Gümrük Birliği müzakeresine oturuyorsunuz, ayakta kalabilecek tek sektörünüz tarım, dikkat ederseniz tekstilden çok daha gerçekçi bir sektör, ama aynı şartlarda olmak şartıyla, bir ümit eğer tarımda da giderseniz, artık tarımda isterlerse seçime yakın çok yüksek taban fiyat vermeyecekler, seçimlerden uzaklaşınca tarıma sırtlarını dönmeyecekler, böylece Gümrük Birliğine girişte büyük bir istikrar kazanacak, çiftçi beş yıl sonrasını görebilecek, sektöri seçeceğine karar verecek ve kumar oynamaktan vazgeçecek, tarım ve hayvancılık mesleklerinden bir tanesini de kendisine yakıştıracak ve köylülüğten çıkacak, çiftçi olacak. Gelin görün ki, Gümrük Birliği müzakerelerinde tarım tamamen bir kenara itildi. Şimdi, Gümrük Birliğini tartışmak herhalde doğru bir hadise değil, Gümrük Birliğine girildi, imzalar atıldı, Türkiye bugüne kadar imzalarına sadık bir ülke olarak, kendi kamuoyunu her şekilde ikna etti ve fedakarlığa Türk halkı katlanmaya razı oldu. Gelin görün ki, on yıldır başlayan hadiselerde, Türkiye'nin tarımdan kaybettiği 25 milyar doların üstündedir. Türkiye'nin 25 milyar dolarını dışarı çıkarttık. Bugünkü dış borçlarımızın 25 milyar doları, yanlış hayvancılık politikalarından kaynaklanıyor. Tarımın öbür bölümlerini tetkik etmek şu anda çok kolay değil. 25 milyar dolar niye borçlanıyoruz? Son derece yanlış hareketlerle, son derece zayıf hareketlerle ve ani hareketlerle yaptığımız bu işi ne zaman durduracağız? Politikacı bilerek mi bu yanlışlıkları yapıyor, bilmeden mi yanlışlıkları yapıyor, inanılır gibi değil. Hayvancılık çok kötü gidiyor dediğiniz vakit, bir yandan kredileri veriyorsunuz, bir yandan müthiş bir et ithalatına

müsaade ediyorsunuz. Şunu nasıl anlatmamız gerekir; son on yıl içerisinde yaptığımız gibi her yıl sonunda yaptığımız toplantıların sonunda daha kötü bir karar alındığına göre acaba hiç konuşmasak mı, acaba fazla farklı bir sesle konuşsak diye insanın düşünesi geliyor. Türkiye hayvancılığı kendi haline bırakıldığında 1,5 yılda ayağa kalkar, yaralarını temizler. Hiç kaynağa, fona, desteğe ihtiyacınız yok; yalnız ezdirmeyin. Siz dışarıdan 4 bin dolar subvansiyonla gelmiş lop et ithalatını birden bire açarsanız, darbe üstüne darbe getirir ki, bu iş 1980'lerin başında başladı, 15 yıldır böyle etap etap devam ediyor. Bu sene sütte enterasan bir olay yaşadık; 30 yıldan beri ilk kez eylül ayında süt fiyatları geriledi. Müthiş bir telaş, birtakım kararnameler, 20 trilyonluk teşvikler o sırada çıktı, 20 trilyonluk kerdiler Doğuya verildi, et ithalatı bu arada başlamıştı, süte formül arandı ve 3 bin lira teşvik verileceği söylendi. Bir telaştır gidiyor. Hadise o kadar basit ki, o kadar çabuk söndürülecek bir olay ki, o kadar kısa yoldan geriye alabileceğiniz bir iş ki, hem tüketiciyi koruyacaksınız, hem üreticiyi destekleyeceksiniz, hem cebinizden çok büyük para çıkmayacak, hem de size kısaca söyleyeceğim, eylül ekim aylarında okulların açıldığı dönemlerde süt içiniz filmleri vardır, süt içiniz filmlerini çıkartıp, devlet televizyonlarında sabahtah akşama kadar 20 kere oynatsanız, süt 15 bin liradan, 11 bin liraya düşmeyecektir. Sorun bu kadar basit. Teşvike ihtiyaç yok. Cebinizden para vermiyorsunuz, sihirli değnek var, orada bekliyor, ucuna dokundurdu mu, hem çocuklarınız biraz daha süt içecekler, hem insan nesli, beslenmesi değişecek ve hem de 1996 yılı temmuz ayında, bugünden söylüyorum çok rahatlıkla, 600 milyon dolarlık sütlü mamul ithalatının yolunu kesmiş olacaksınız; çünkü, bu düşüşün arkasında mutlaka bunun bir geri ödemesi oluyor. Kamu ödünç almış oluyor, sonra geri veriyor, çiftçi bunu geri veriyor, bir müddet sonra bu borcu tahsil etmek istiyor ve bunu tahsil etmesi sırasında da hayvancılıktan vaçgeçmiş, bu sefer süt fiyatlarını istediğiniz noktaya kadar çıkartın, bu sefer başlanıyor, peynir ithalatına, gümrükler indiriliyor, süt tozunun ithalatı kolaylaştırılıyor veya başka türlü işlemlere giriliyor.

Şimdi, bu kadar bilinmemesi mümkün değil, ama bu kadar sorulmasına rağmen bunun tersinin yapılması da gerçekten bir stratejik yanlışın üstüne oturtulduğuna inanmıyorum. Türkiye'de bütün sektörlerin şunu bilmesi gerekiyor ki, Türkiye'nin hayvancılıktan ve tarımdan kaybettiği milyarlarca dolar esasında onların da satış kapasitelerini azaltan, insanları fakirleştiren, fakirleştirdikleri için huzursuzlaştıran ve ülkeyi kaosa götüren bir işlemdir. Bunun içinde mucize yok. Bir, iki tane hadiseyi doğru bilmek çok zor değil. Arkadaşlarıma şu açıdan katılmıyorum, problemi sayarken, üç, dört olay saydılar. Gelin saymayalım, bir tane olay söyleyelim, gelin şu işe karışmayın. Gelin siz şu işten elinizi eteğinizi çekin, gelin Gümrük Birliğini beğeniyor musunuz ki,



beğeniyorsunuz, çünkü bütün sektörlerde girdik. Tarımda bunlar ne yapıyorsa, ona benzer bir şey yapalım, ona benzer bir şey yapmayalım. Avrupa'nın ödediği subvansiyonlara Türk tarımının ihtiyacı yok. Türk tarımının darbelere tahammülü kalmadı, Türk tarımı bıktı. Teknolojik tarımı yapacak adam artık köylü değildir, boyutu vardır, en az 20 baş, 50 baş hayvanı olması gerekir. 50 baş hayvanı olduğu zaman da ilk darbede iflas eder. Nitekim, boş ahırları biliyorsunuz, bu ahırlar krediyle dolmuyor, mühim olan insanların o işi yapmak istemeleri. Size bir olay anlatmak istiyorum. Seçimden 10 gün evvel dünya bankacılarından bir grup Türkiye'de idi ve Türkiye için kredi bahis konusu idi, kendi rızalarıyla ve on yıl süreyle ve son derece uygun fiyatla kredi teklifinde bulundular. İlk aşıdan ters geldi, on yıl süreyle demek, şu demek; bu seçimden korkmuyorum, ondan sonraki erken seçimden de korkmuyoruz, ondan sonra yapacağımız seçimlerden korkmuyoruz, yani sizden korkmuyoruz. Siz yıl boyunca bu borcu geri ödeyebilecek bir milletsiniz. Bana sorsalar, olmaz derim. Dur bakalım seçim geçsin ondan sonra. Neyse iş bitti, biraz sonra dedim ki, bu nasıl oldu. Türkiye 1980 sonrasında bir yıllık, iki yıllık kredi ödemelerinde zorlandı, beş yıllık kredilerde zorlandı, bu on yıl demek, on yıl Türkiye'nin geleceğinde etrafında ve kendi içinde borcu ödemesini ve bu borcu alanların bu borcu inkar etmeyecek kafa yapısında insanların olduğu bir ülke diyor. Paranın arkasında herhangi bir devlet kurumu yok, herhangi bir ülke Türkiye'yi ekstradan desteklemiyor ve bir garanti vermiyor. Dediler ki, Türkiye'nin böyle bir riski yok, Türkiye çok değişti, Türkiye çok farklı bir ülke, insangücü çok enteresan, üretiyor, satıyor ve siz rakamlarınızı bilmiyorsunuz. Türkiye çok ciddi bir ülke, hiç korkulacak bir tarafı kalmadı. Bir yandan gazetelerde okuyoruz. Türkiye'nin kredi notu kırıldı, bir not daha düşürüldü, her yıl düşürülüyor, sınıfta kalma tehlikesi var, kalırız diye çekiniyoruz. Fiili duruma bakıyoruz, seçimden on gün evvel, batı kredi kaynakları, bizim bankalarımızın işadamlarımıza kredilerini kaldırdığı son günlerde, seçime on gün kala ki, Türk bankaları kredileri kestiler, hiçbir şekilde uygulama yapmadılar, Türkler Türklerden korktu, ama Batılılar Türklerden korkmadı, Uzakdoğulular da korkmadı ve Türkiye'yi destekledi. Demek ki, bizim ülke olarak esasında çizdiğimiz bu kötümser tabloya rağmen, onlar tarımın durumunu bilmiyorlar, biz o kadar müsrifiz ki, tarımın bir köşesinde 25 milyar doları sokağa atabilmişiz, bunlar bize borç vermekten niye korksun, böyle israf edebilen bir ülke, bunları çok rahatlıkla geri ödeyeceklerdir, herhalde kredibilitemiz çok daha farklı olacaktır.

Gerçekten hadise şu; tarım Türkiye'de son on yıldan sonra, diğer sektörler hızla gelişirken, yani bir turizm konusu beş milyar gibi bir gelir getirirken, Türkiye'de çok zor olması lazım gelen bir demir çelik endüstrisi ciddi bir boyuta gelirken, tekstilde artık tekstilin türevleri son hadlerine kadar geliştirilirken, ciddi bir boyuta gelirken, hatta

11 fuarda 500 milyon dolarlık makina siparişi verilen bir tekstil grubu olarak Türkiye ortaya çıktığına göre, tarım gerçekten çok ihmal edilmiştir. Tarımın mukayesesi gayri safi milli hasıla içinde gerçekten daha düşük olabilir. Şu halde görüyoruz ki, tarımın içinde özellikle hayvancılık adeta frenlenmek isteniyor, yani gördüğümüz kadarıyla, tespit ettiğimiz kadarıyla, alınan her karar sadece hayvancılık için, insanların motivasyonunu bulmak üzere bir şekillendiriliyor ve mucize halinde de geriletmeye çalışılıyor.

Benim önerim: Türkiye'de hükümetler kadar artık bundan sonra kamuoyunu oluşturan kulüplere görev düşüyor. Bunlardan birisi Ziraat Mühendisleri Odalarının oluşturduğu bu kadrolardır. Buranın gerçekten altı çizilerek verileceği, çok değil, belki bir, iki satır, son derece kısa bir mesaj olmalı ve bu mesajın hep beraber takipçisi olmalıyız. Bu mesajı bu toplantıların sonunda, şunları yapacaksınız dediğiniz zaman, hakikaten çok iş yapılmış gibi geliyor. Ziraat Bankasının bugün kullandığı kaynakları, kontratlı çiftçilik modeline yönlendirdiğiniz takdirde, Türkiye'de üretime dönük, ihracata dönük sistem gelir, bu modele doğru yönlendirdiğimizde önce yüzde 10 sonra yüzde 24'ünü yönlendirdiğinizde, Türkiye'nin içinde ve dışında ne gerekiyorsa, onları üreten, onları satan bir sistem içine kendiliğinden girer, çünkü Türkiye'ye krediyi aldırان yetmişmiş insan gücüdür. Kredibilite bu, on yıl boyunca öder dedikleri insan gücünün getirdikleri bu. Tarım kesiminde de bol bol var. Yeter ki, o insanların her tuttuğunu bakır haline getirmeyelim diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Söz sırası Dr.Tuluğ Musluoğlu'ndadır. Kendisi Dış Ticaret Müsteşarlığında Şube Müdürü ve bu Gümrük Birliği konularının tekniğini, müzakerelerini yakından bilen bir kişi. Bu bakımdan konuyu bir bakıma yeniden Gümrük Birliğine döndürecektir. Buyurun efendim.

**Dr.TULUĞ MUSLUOĞLU** - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli konuklar, Sayın Başkanın da belirttiği gibi temsil ettiğim Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğünün bir mensubu olarak işin Gümrük Birliğiyle olan müzakereler çerçevesindeki boyutundan söz etmek istiyorum. Daha sonra Gümrük Birliğinin tarım ürünlerini her ne kadar kapsaması da ve işlenmiş tarım ürünlerine etkisinden söz ederek konuşmamı bitireceğim.

Günümüz insanı mevcut ekonomik ve sosyal şartların sonucunda, artan uluslararası ticaretin tarafların refah seviyelerinde ortaya çıkardığı olumlu etkilerin bilincinde olarak ticari işbirliği olanaklarını geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Bu çabanın somut bir

sonucu, bugün her yönüyle tartışılmakta olan küreselleşme kavramının artık dış ticaret teorisinin en önemli unsuru haline gelmiş olmasıdır. Dünya Ticaret Örgütünde yürütülmekte olan çalışmalarda, küreselleşmenin ilk adımı olan bölgesel entegrasyonların, dünya toplam ticaretini artırarak, toplam refahın artmasını sağladıkları sonucu çıkarılmaktadır. Dünya sahnesinde ağırlıklı bir rol üslenmiş olan Türkiye, birleşme çabalarının dışında kalmamıştır. uluslararası serbest ticaret alanlarının oluşturulmasının, bölgesel ticaret entegrasyonlarının varlığının, ticareti ve sonuç itibarıyla refahı artırabildiğini öngören Türkiye, toplam ticaret hacminin neredeyse yarısını gerçekleştirmekte olduğu Avrupa Birliğiyle derin ve kapsamlı bir ilişki kurmuş, ticari ilişkinin ötesinde tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bununla da kalmayarak, Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği, EFTA gibi ekonomi esas olan serbest ticaret ve işbirliği anlaşmalarında da yer almış; ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurucu üyesi olmuştur.

Dünyadaki bölgesel entegrasyonlar arasındaki en uzun solumlu ve kademeli olarak en derin entegrasyonu gerçekleştiren Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerinde 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla daha sıkı ekonomik ve sosyal bağların kurulduğu yeni bir dönem başlamıştır. Basından hepimiz izlemekteyiz. Bu tarih itibarıyla tesis edilen yeni dönem çerçevesinde Türkiye tam üyelik hedefine daha da yaklaşmakta ve son dönem aşamasına girmiş bulunmaktadır.

Gümrük Birliği bilindiği gibi sadece tarım ürünlerini kapsamamaktadır, sadece sanayi ürünleri ve bünyesinde sanayi payı olarak nitelendirilen bir grubun, bir unsurun bulunması nedeniyle işlenmiş tarım ürünleri olarak nitelendirilen ve büyük çoğunluğunu gıda sanayi ürünleri içermektedir. Tarım hep dışında bırakılmıştır şeklinde ifadeler oldu, tarım Gümrük Birliği kapsamında değildir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkilerini başlatan Ankara anlaşması ve bunun koşullarını belirleyen, 1970 yılında imzalanan Katma Protokol ile anlaşmanın ilgili maddeleri aslında tarım ürünlerini de içermektedir. Katma protokolün 33/1 inci maddesi topluluğun ortak tarım politikasının bilinmesi halinde tarım ürünlerinin de Türkiye ile AB arasında serbest dolaşıma gireceğini hükme bağlamaktadır. Ancak, 1973 yılında başlayan bu süreç içerisinde Türkiye tarım ürünleriyle ilgili yapması gereken hububat uyumlarını yerine getiremediği için Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında tarım ürünleri yer almamaktadır. Yoksa, diğer platformlarda konuşulduğu veya yanlış pazarlıktan dolayı ortaya çıkan bir sorun değildir. Türkiye yerine getirmesi gerektiği birtakım mükellefiyetleri yerine getirmemiştir ve bundan dolayı tarım ürünleri bunun dışında kalmıştır. Ancak, katma protokolün 35 inci maddesi karşılıklı olarak iki tarafın ticari ilişkilerini geliştirecek tavizli bir rejimi hazırlayacak usulleri ortaya koymaktadır. Ni-

tekim, 6 Mart 1995 tarihinde imzalanan Ortaklık Konseyi Kararı ile, 25 inci maddesi bunu ikame etmektedir, bu taahhütlü rejimin daha da geliştirilmesi için gerekli çalışmaların başlatılması ve ortak tarım politikasına Türkiye'nin uyması için ek bir süre tanınması hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla 22 senedir gerçekleştirilemeyen bu uyum, bundan sonra ek bir süre zarfında çalışması için karşılıklı olarak taraflar arasında birtakım çalışmaların sürdürülmesiyle devam edecektir. Nitekim, 1994 yılından itibaren sürdürülen bu taviz görüşmeleri, yaklaşık 1,5 senedir devam etmektedir, son aşamasına gelmiştir. Türkiye özellikle belli ürünlerde, belli stratejik önemi olan ürünlerde topluluktan taahhüt istemekte, buna karşılık onların da talep ettiği birtakım istekler üzerinde çalışmaktadır.

Yine ortaklık ilişkilerimize bakacak olursak, topluluk 1972 yılında tarım ürünlerinin yaklaşık yüzde 92'sinde gümrük vergilerini sıfırlayarak Türkiye'yi büyük tavizli ülke durumuna getirmiştir. Ancak, Türkiye ise, 1993'teki ithalattaki tek vergi sistemine geçinceye kadar hiçbir indirim yapmamış, hiçbir şekilde indirim tarım ürünlerine uygulamamış, ancak bundan sonra bu taahhütlü rejim çerçevesinde daha doğrusu ithalattaki tek vergi çerçevesinde önemsiz ürünler üzerinde yapılmıştır; dolayısıyla karşılıklı eşit bir denge tarım ürünleri itibariyle olmamıştır. Uzun yıllar tavizli rejim tek taraflı olarak uygulanmıştır. Burada dikkat çekmek istediğim nokta; mutlaka topluluk bir korumacı güçtür ve karşılıklı ilişkilerimizde onların daha kuvvetli olduğu hususlar söz konusudur; ancak, Türkiye'nin de yapması gereken birtakım şeyler bugüne kadar yapılmamıştır.

Gümrük Birliği çerçevesinde incelenen işlenmiş tarım ürünleri konusuna gelince; Gümrük Birliği kapsamında yeni bir sistem benimsenmiştir. Roma Anlaşmasının iki sayılı ekinde yer alan tarım ürünleri dışında kalan ürünler ki, bunlar gıda sanayi ürünleridir. Toplulukta çok farklı bir rejimle ticareti sürdürülmektedir. Şimdiye kadar bu ürünlerin bir kısmı tarım ürünü olarak işlem görmekte, bir kısmı 22 yıllık listeye alındığı için katma protokol çerçevesinde sanayi ürünü olarak yer almaktaydı. Dolayısıyla karmaşık bir sistemi vardır.

Gümrük Birliğinin müzakereleri başlarken, 1993 yılları sonlarında bu işlenmiş tarım ürünlerini ihtiva etmesi söz konusu olmuştur. Topluluk bu özellikle sanayi ürünleri içerisinde yer alan ve önemli sayılabilecek ürünler ki, şeker, çikolata, hazır gıdalar, çocuk mamaları gibi birtakım önemli maddelerin bulunduğu kısmı sıfırlamamızı Gümrük Birliği çerçevesinde talep etmişlerdir. Bu müzakereler sırasında bunların doğru olmadığı ve böyle bir sistem uygulanmadığı, imzalanmış bir katma protokol bulunduğu belirtilmiş ve Türkiye bu ürünleri sanayi ürünü olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla işlenmiş tarım

ürünleri sistemi kurulması, Türkiye'nin talebi olmuştur. Madem eşit şartlarda ticaret yapalım, sizin işlenmiş tarım ürünü olarak adettiğiniz bir unsurla koruduğunuz ürünleri biz de aynen koruyalım şeklinde müzakereye oturulmuştur. Zorlu tartışmalar sonucunda bu topluluğa kabul ettirilmiştir. Böylece Türkiye daha önce mevcut korumasını Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonuyla yaptığı bu 207 adet ürün ve ürün grubunda bir sistem teşkil etmiştir. Dolayısıyla sıfırlamak yerine belli bir tarım payıyla korumak söz konusu olmuştur. Buna göre Gümrük Birliğine sanayi ürünleri girdiği için ve sanayi unsurunun sıfırlanması söz konusu olduğu için bu ürünler de sanayi unsuru olduğu için sanayi kısmı çıkarılmış, tarım kısmı koruma olarak kalmıştır. Ancak, yine müzakerelerde topluluğun isteğine karşı olarak buna da hemen uyum şeklinde geçilmemesi, sektörümüzü olumsuz yönde etkileyeceği belirtilmiş, dolayısıyla topluluk tarafına üç kademeli bir liste sunulmuş, korumaya ihtiyacı olan gıda sanayi ürünleri, bir de hemen uyumun yapılabileceği, yani mevcut korumanın yeterli olduğu hesaplanan ürünler olmak üzere farklı statüde bir sistem tesis edilmiştir. Ancak, bu sistemin sonucunda, tabii bir geçiş dönemi, bir indirim takvimi söz konusudur. Bu geçiş takviminin sonunda hedef tarım payı dediğimiz bir paya ulaşılabilecektir. Dolayısıyla yanlış pazarlık yapılması gibi konuların tartışıldığı birtakım platformlarda zor durumda bulunan bir grup ürünün de toplulukla müzakeresi sonucunda kurtarıldığını burada bildirmek istiyorum. Kurulan sistem son ithalat sistemiyle yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. İlk aşaması daha doğrusu hemen uyum sağlanan ürünler ki, makarna, katkılı yoğurtlar, margarin ve ekmek mayaları vardır, bunlarda hedef tarım payına ulaşılabilecektir, yani Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu kalkmıştır, mevcut koruma tarım ve sanayi paylarına ayrılmıştır. Sanayi payı Topluluğa karşı ve EFTA ülkelerine karşı kullanılacaktır.

İkinci grup ürün ise ki, bunun da uygulamasına yine 1.1.1996 tarihinde başlanmıştır. Bu ürünler arasında ekmek, pastacılık ürünleri, çiklet sanayi ürünleri ve bazı hazır gıdalar sayılabilir. Bunlarda ise üç yıllık bir koruma söz konusudur. Tarım payı dediğimiz korumaya bir miktar sanayi payı da ilave edilerek, aşamalı olarak hedef tarım payına ulaşılabilecektir. Son grup ise, 22 yıllık liste dediğimiz ve Türkiye'nin katma protokola sanayi ürünü olarak gösterdiği ürünler ki, bunlar arasında şekerlemeler de vardır diye bahsetmiştim, bunlar ise, uygulanmasına, geçtiğimiz altı ay içerisinde yani Temmuz 1995'de başlanmıştır, 1.1.1997 yılına kadar da aşamalı olarak indirilmek suretiyle korunacaktır.

Sistem bu şekilde test edildikten sonra Gümrük Birliğinin tarım ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini ne şekilde etkileyeceği ve bunun sonuçları hakkında da bilgi vereceğim. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Ben teşekkür ederim.

Şimdi, sizlerin sorularınızı bekliyorum ve konuşmacılar ikinci tura geçecekler ve soruları cevaplayacaklardır.

Saygıdeğer konuklar, panelin ikinci kısımına başlıyoruz.

**SEDAT KARADAYI** - Sayın Başkan, değerli panelistler, kıymetli misafirler, değerli meslektaşlarım; sözlerime başlamadan önce hepinize saygılar sunarım. Konuştuğumuz konular ziraatten ele geçen ürünler üzerinde fiyat vesair şeylerdir. Bütün bunlar güzel şeylerdir, konuşulanları pratiğe geçirmek lazımdır; ancak, ele geçen mahsulün maliyeti uygun mu, standarda uygun mu, istikrar var mı bir sene üretim az, bir sene çok mu gibi konular desteklemenin esası olacaktır. Bildiğiniz gibi 25 kadar ürün desteklenmektedir, bazı yıllar 25 mahsule kadar çıkar, bazı yıllar 5 mahsulde kalır. Türkiye ziraatının bünyesine bakmak lazım. Bu konuşulan konuların uygulanabilirliği bakımından bu çok önemlidir ve yüzde 98'i küçük işletmedir, yüzde 1'i büyük işletmedir. Altyapı müesseselerinde 85 bin dönüm arazi sulanabilecektir. Bugün 42 bin dönüm sulanıyor. Sulama oranı, tesisi kurulup da sulanan alan yüzde yüz değil, yüzde 67'dir, üçte biri boştur. Halbuki tarım için sanayi kaçamak yaptı diyoruz. Dönüp de çiftçiye sulama tesisi kurdum, bunu niye sulamada kullanmıyorsun diyebilmek lazım. Bunun için de tarım dışı arazileri kullanma yönetmeliğinin bir arazi kullanma, koruma kanunu olması lazım, yaptırım gücü olması lazım, ona dayanması lazım. Adam sulu arazide sulu ziraat yapmıyor. Diyoruz ki, burası meskene verilmesin, turizme verilmesin, sanayiye verilmesin diyoruz ve o zaman haksız oluyoruz. Sulanabilir araziye sulamak ve ziraat yapmak lazımdır. Sulama oranı düşük olduğu gibi sulama randımanı da düşük. Dünyada ortalama yüzde 70 olduğu halde, Türkiye'de yüzde 45'tir, yüzde 25'i boşa gidiyor. Halbuki dekar başına 10 milyon, 20 milyon yatırım yapılıyor. DSİ Kanununun 10 uncu maddesinde, bir defaya mahsus olmak üzere bedellerini ödemeyenlerden yüzde 10 ceza alınır denildiğinde, Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanunun işlemiyor olması, dolayısıyla çiftçiler parayı ödemiyor, üçte biri ödüyor, üçte ikisi ödemiyor. Zaten geri ödemeler çok geciktirilmiş olarak başlıyor, geri ödeme de meseledir. Bugün dönümü 10 milyon eden bir hububat arazisini suluyorsunuz, dönümü 50 milyonluk arazi yapıyorsunuz, adamdan bir kuruş para geri almıyorsunuz. Hangi kaynaktan yeni yatırım yapacaksınız? Bunlar Türk ziraatının ana meseleleridir. Hayvan ıslahı kanununu değiştiren bir kanun tasarısı Meclistedir, kadük olduğu için arada kararname ile kanunlar değiştirildi, hayvancılık birliklerinin kurulması için. Hayvancılık konusunda da söylemek istediklerim var. Hayvancılık müsteşarlığıyla bu iş halledilemez. Ben çiftçi çocuğuyum, mesele yem meselesidir. Diğer ülkelerde sulanabilir arazilerin yüzde 25'i yem

bitkisine ayrılmıştır, Türkiye'de ise yüzde 1'dir. Türkiye'de kaba beş milyon ton yem üretilir, bu 35 milyon tona çıkartılır. Hayvancılığın esası budur. Yoksa Tarım Bakanlığı bünyesinde çalışırken, entegre olarak çalışırken, yem işini halledememişsek, başka bir Devlet Bakanına bağlamakla konuyu hiç halledemeyiz. Bu mesele bünye meselesidir, teknik meseleleri, ekonomik meselelerle beraber düşünmemiz lazım. Dışarıdan getirilen hayvanlardan süt alabilmek için çiftçilerimizi eğitmiyoruz. Arazi toplulaştırma meselesinde ise, Köyhizmetlerinde şube müdürü bir arkadaşımınla beraber bendeniz arazi toplulaştırma kanun tasarısını yıllarca evvel hazırladık ve DSİ yeni politikası gereği, kendi bünyesinde kendi yaptığı tesislerde, ben bunu yapacağım dediği için ne onun kanunu değişebiliyor, biz mani olduk ve onlar da bizimkine mani oldu, öyle duruyor. Esasında her şeyde şüpheli olmamak, kötümser olmamak lazım. Mera kanunu da kadük oldu. Durum budur. Arazi kullanma kanunu da önemli. Sulama konusu çok önemlidir. Esasında lüzumundan fazla kooperatif vardır, biz kooperatifi devlet dairesi gibi görüyoruz, malın kötüsünü oraya indirip, iyisini piyasaya vermeye çalışıyoruz. Her şeyde eğitim esastır. Kooperatifçileri eğitmek lazım. Kadrolar boyuna değişiyor, Genel Müdürlükler kalkıyor, yıllarca çok başarılı olan zirai mücadele ve veteriner hekimler teşkilatı bugün başarısızmış gibi durumlara düşüyor. Çaresine bakmak lazım. Toprak-Su'nun yeniden kurulması lazım; çünkü, erozyon meselesini ilk olarak bizim kitaplar yazdı. Şimdi, devlet işi bir nevi TEMA vakfına havale etmiş gibi gözüküyor. Esasında güzel çalışmalar yapıyorlar, ama erozyon işi yalnız ormanda olmaz, arazilere uygun ziraat yapmak lazım, sulama yapmak lazım, işlemek lazımdır. Bazı konular Türkiye'de bilinmiyormuş gibi yeni gündeme geliyor, yeterki gücümüzü kullanmalıyız. Konularımızı vatandaşlar ve politikacılar yakından takip etmelidirler. Saygılar sunarım.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

İkinci tur için sırasıyla konuşmacılara söz veriyorum.

**Dr. HULUSİ TANMAN** - Sayın Başkan, konuşmamdan evvel bir noktaya değinmek istiyorum. Bir soru yöneltildi, acaba bu Gümrük Birliğinin içerisinde domates ve salça konsantresi, sebze ve meyve suları dahil edildi mi? Bunlar işlenmiş tarım maddesi olmasına rağmen, neden dahil edilmedi? Bu hususta bilgi almak istiyorlar. Dış Ticaret Müsteşarlığı temsilcisinden bunun cevabını ilk önce rica edelim efendim.

**Dr. TULUĞ MUSLUOĞLU** - İşlenmiş tarım ürünleri kelime anlamıyla gerçekten domates salçası gibi meyve ve sebzelerden oluşan ürünleri de kapsamakta; ancak, benim konuşmam sırasında bahsettiğim topluluk anlamında işlenmiş tarım ürünleri idi. Hatırlayacağınız gibi ürünleri sınıflandırırken, Roma Anlaşmasındaki tarım ürünlerini kapsamakta, bunun dışında kalan ve çoğunun gıda sanayi ürünlerini teşkil ettiği ürünler

ise, işlenmiş tarım ürünleri adı altında başka bir sınıfı oluşturmakta ve diğer tarım ürünlerinden farklı şekilde yapılmaktadır. Tarım ürünleri olarak nitelendirilen bu ürünler içerisinde domates salçası, meyve suyu konsantreleri, peynirler, tereyağ gibi ürünler yer almaktadır. Topluluğun 2 sayılı eki bu ürünleri de kapsamaktadır. İşlenmiş tarım ürünleri dediğimiz kısım ise, hububat, süt ve şeker bulunan ürünlerdir. Bir makarna, dondurma, katkılı yoğurt, çikolata ve pastacılık ürünleri de bu gruba girmektedir. Sınıflandırmayı nasıl yapmıştır; topluluğun o kendi iç düzenlemesi ve ticaretteki birtakım kıstasları gözönüne alarak, tabii sınıflandırmadır. Gümrük Birliğini yaparken, bizde aynı sistemi benimsedik. Topluluk işlenmiş tarım ürünleri listesinde ne varsa, o mevzuat çerçevesinde ele alınmaktadır ki, en son düzenlemesi 1993 yılında yapılmıştır. Bu ürün gruplarına domates salçası ve meyve suyu girmemektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği kapsamında değildir; ancak, bahsettiğim gibi toplulukla tarım ürünleri, Gümrük Birliği kapsamında olmayan ürünler içerisindeki bazı önemli ürünler, özellikle Türkiye açısından domates salçası gibi toplulukla taviz müzakeresi çerçevesinde ele alınmaktadır ve 1994 yılından itibaren bu müzakereler sürdürülmektedir. Nitekim, şimdiki kadar 1980 yılındaki ortaklık konseyi kararıyla 16.500 ton olan domates kotası Türkiye'den Avrupa Topluluğuna, müzakereler çerçevesinde 38.490 tona çıkarılmıştır. Bunun uygulaması sanırım önümüzdeki ay yapılacak son tarım teknik komitesi toplantısında kesinleştirilip, yürürlüğe girecektir. İlgili komitelerle toplantılar sürmektedir ve son aşamasındadır. Teşekkür ederim.

**Dr. HULUSİ TANMAN - Teşekkür ederiz.**

Ege'li bir yönetici olarak ve Türkiye'nin lokomotif sektörü diye adlandırdığımız tekstil sektörünün hammaddesi olan pamukta, son birkaç senedir yaşanmış olan bir olayı sizlere buradan arz etmek istiyorum. Bu olaydan hareketle Türk tarımında hakikaten neden bazı çıkmazların içine giriyoruz, bunu sizlerin gözleri önüne sermek istiyorum.

Bildiğiniz gibi pamuk üretimi 12 sene evvel 800 bin tonlar sınırını zorlamaya başlamıştı; fakat, son yıllarda Türkiye'deki pamuk üretimi 550 bin tonlara düştü. 1993 yılında Türkiye'de pamuk üretildi ve Türkiye o tarihlerde aşağı yukarı 600 bin ton civarında bir üretim gerçekleştirdi. 1993 yılında pamuğun toplanmaya başladığı ekim aylarında dünyada görüldü ki, büyük bir pamuk kıtlığı yaşanacak, dolayısıyla vadeli işlem borsaları da yüksek fiyatlar gösterdi. O tarihlerde pamuk üreticileri olarak, bir beklenti içerisine girmiştik; fakat, iç piyasalarda tekstilcinin ya da sanayicinin piyasalara girmemesinden dolayı dünya fiyatlarındaki bu artışa mukabil, iç piyasalarda bir çözüme, bir düşme yaşanmaya başlandı. O tarihlerde, o zamanki Sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın Tahir Köse, İzmir'e geldi, bizlerle toplantı yaptı ve "siz piyasaya girmeyerek



bu pamuk taleplerini suni olarak düşürüyorsunuz, talebi kısıyorsunuz, bunun neticesinde fiyatlar düşüyor ve üretici ucuz fiyattan mal satmaya başladı, bu hem üreticinin aleyhine olur, hem de yarın öbürsü gün bir ihracat kapısı açılırsa, bu pamuğu daha pahalıya alırsınız" dedi. Maalesef sanayicimiz biraz daha fiyatların düşmesi beklentisi içindeyken, bildiğiniz gibi ihracat başladı ve aşağı yukarı Türkiye'den 100 bin ton pamuk ihraç edildi. Bu sene, 1994 yılının başında pamuğun ihracatına 60 sentlik bir fon getirildi, yani Türkiye'den pamuk ihraç etmek istediği zaman, 60 sent fon ödemek zorunda kalıyordunuz, ihracat kapısı kapatılmıştır. O zaman hükümet, üreticiye dedi ki, biz dışarıdan pamuk ithalatını tamamen serbest bırakıyoruz, zaten ithalat hiçbir sıkıntıya tabi olmadan geliyor, istenilen kalitede pamuk, istenildiği kadar getiriliyor, fakat Türkiye'den pamuk dışarıya satılamaz, imkansızdır dedi. Böylece Türkiye'deki pamuk üreticisinin aslında ihracatcının talep yaratması imkanı ortadan kalktı. Böylece talep kısıtlandı. Bunun yanında o tarihlerden itibaren tarım satış birlikleri, yani Çukobirlik, Ant-Birlik ve TARİŞ olarak destekleme dışarısında bırakıldı ve böylece bu birliklerin de yine piyasaya talep yaratacak şekilde girmeleri engellendi. Bütün bunlara karşı biz üreticiler olarak kendi aramızda bir anlaşma yaptık, teşkilatlandık ve mademki kısıtlanıyoruz, pamuk arzını kısıtım da, hiç olmazsa dünya fiyatlarının çok altında pamuğumuzu satmayalım diye çalışma içerisine girdik ve başarılı olduk ve bu başarımla beraber pamuk fiyatlarının düşmesini bir miktar önledik.

Değerli konuklar, bu sistemin içerisinde 1993 yılında prim sistemi denilen bir sistem uygulanmaya başladı. Bu prim sistemi öncelikle pamukta uygulanarak, ondan sonra da diğer ürünlere yayılmak suretiyle düşünülmüştü ve prim sisteminin bir özelliği, bizim diğer ileri Avrupa ülkeleriyle, Amerika ile muayyen uyum içerisine girmemizi sağlaması idi. Prim sisteminin çok önemli 2 rolü vardı. Bunlardan bir tanesi, bizim Türkiye içindeki maliyetlerimiz, dünya fiyatlarının gayet üzerine çıkarsa, üretici malını yine iyi bir fiyattan satma imkanını buluyordu, asıl önemlisi de üretici malını prim alabilmek için bilhassa faturalı satmak zorunda olduğu için fatura sistemi, üreticiden tüketiciye kadar bir zincir oluşturuyor. Böylece pamuğumu faturalı satmak zorunda kaldığım için Mahmutpaşadan çorap alan arkadaşımız da malını fişli ve faturalı alıyor. O tarihlerde yapılan hesaplarda, üreticiye prim olarak ödenen 4 trilyona mukabil, üreticinin bu malını bu zincir içerisinde vergilendirmesinden dolayı, yani kayıt dışı ekonominin kayıt içerisine alınmasından dolayı hükümetin yahut devletin aşağı yukarı 15 trilyonluk karı olduğu idi. Bu sistem 1993 yılında uygulamaya geldi, fakat bildiğiniz gibi 1994 yılında ortadan kaldırıldı, yok edildi. Kaldırılmasıyla beraber, Türkiye'nin içerisinde fon dolayısıyla da artışlar başladı. Biz, buna mukabil bu fon kaldırılınsın, talep yaratılınsın, Türkiye'nin içerisinde arz talep dengesi bu şekilde bozulduğu takdirde, bilhassa serbest pi-

yasa düzeninden bahsediyoruz, serbest piyasa düzeni içerisinde bu şekilde sınırlandırmalar mümkün değildir. Dolayısıyla bu gibi serbest piyasaya müdahale eden noktalar ortadan kaldırılmalı diye büyük gayret sarf ettik, fakat başarılı olmadık. 1994 yılında Türkiye'nin rekoltesi, bu pirim sisteminin de getirmiş olduğu ivme ile, aşağı yukarı 1994'ün sonlarında -aldığımız rakamlara göre- 700 bin tonlara kadar çıktı ve üretici de malını, o tarihlerde pamuk fiyatlarının görülmemiş düzeylere çıkmasından dolayı, iyi fiyatlarla satabildi, arzı da kısıtıldığı için ve pamuk üreticisi mağdur olmadı. 1995 yılına geldiğimizde ve bu fonun da devam etmesinden dolayı üreticinin de malını satmasında güçlükler meydana çıktı ve Türkiye bu üretmiş olduğu pamuğun yanında dışarıdan da aşağı yukarı 200 bin tona yakın mal ithal ediyor, bunların bir kısmı da barter olarak giriyor ve böylece Türkiye'nin içerisindeki pamuk arzı şişti. Şimdi, biz bu sezonun başından beri, ege pamuğu olarak dünya fiyatlarının aşağı yukarı 15-20 bin lira altında pazarlıyoruz ve satıyoruz. Bugün bu devam ettiği sürece üretici büyük sıkıntı yaşıyor ve birçok üretici önümüzdeki sene pamuk ekmek için hazırlık yapıyor. Türkiye aslında çok büyük sektör olan tekstil sektörünün hammaddesini üretemeyecek duruma gelecektir. Şundan dolayı gelecektir, biz geçen sene pamuğumuzu aşağı yukarı 40 bin liraya pazarlayabilmıştık, bu sene yine pamuğumuzu 43 bin liraya pazarlıyoruz, geçen seneki fiyatların yüzde 20 üzerindeyiz, ama biliyorsunuz Türkiye'deki enflasyon hadlerini, girdilerin maliyetlerini biliyorsunuz, bunlarla mücadele etmesi mümkün değildir. Ayrıca, prim sistemi de ortadan kaldırıldı. Bizim maliyetlerimiz dünya fiyatlarının altına düştüğü takdirde üretim bugün Türkiye'de batır, yani pamuk üreticisini batırır. Prim sistemi niçin kalktı, prim sistemi birçok vergi vermeyen insanları vergiye tabi tuttu, geçen sene aşağı yukarı bu pirim sisteminin uygulanmamasından dolayı Türkiye'nin kaybının 50 milyarların üzerinde olduğu ifade ediliyor. Vergi vermeyen kesimler şimdi prim sistemini de kaldırdılar. İşin şu tarafı da var, tam seçimlerden önce hükümet fonu da kaldırdı. Mademki bu fon tekstil için lazımdı niye kaldırdılar, mademki lazım değildi de şimdiye kadar niye beklediler, bize pamuğumuzu 20 bin lira ucuza sattırdılar. Bunun cevabını almak mümkün değil, alamadık da. Fonu kaldırdılar, ama onun arkasından bu sefer kota getirdiler, 850 binlik Türkiye rekoltesine 50 bin tonluk bir kota koydular. Bu kota doldu, fakat şimdi kotayı da kaldırmıyorlar ve Türkiye'nin içerisinde pamuk şiştikçe şişiyor. Bugün üreticinin elinde üretici stok maliyetlerine katlanıyor, korkunç paralar ödüyor, benim pamuğum dünya fiyatları seviyesine gelsin de oradan satayım diyor, fakat satamıyor. İşin en kötü noktası, bundan 15 gün evvel İzmir'de pamuk istişare konseyi toplandı, pamuk istişare konseyi biliyorsunuz, pamuğun Türkiye'deki son durumu ve geleceğini tespit eder ve rakamlar alır, koyar, istatistik bilgileri değerlendirir. Buna göre Türkiye'deki pamuk üretimi geçen sene 838 bin tondan 775

bin tonlara geriliyor. İşin daha üzücü bir tarafı, bu gerileme en fazla Çukurova ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bekleniliyor. Oradaki vatandaş gerektiği kadar pamuk ekmeyecektir. Onlar Ege Bölgesindeki veya Çukurova Bölgesindeki üreticiler kadar örgütlenmemiş durumdadır, onlar bu sene pamuğunu 75 bin liradan sattılar, kütlü olarak da aşağı yukarı bunlar 30 bin lira civarında eder. Bugün 35 bin lira civarında maliyeti olan bir malı 28 bin liradan satarsanız, önümüzdeki sene o pamuğu ekmezsiniz. Dolayısıyla bugün Türkiye pamuk örneğinde de gördüğümüz gibi hükümetlerin yanlış politikalarıyla ve bir sektörü bir diğer sektörün aleyhine mağdur etme politikalarıyla daha doğrusu tarımdan sanayiye kaynak aktarma gayretiyle maalesef Türkiye'nin lokomotifi olacak bir sektörü de yanlış yönlendirmektedir. O sektör de kendi bilinci içerisinde yavaş hareket etmektedir. Ucuz hammadde alma hevesi içerisinde aslında yanlış yönlere gitmektedir ve rekabet ortam ve imkanlarını kendi kendisine kaybetmektedir. Türk insanının kendisinde olan bir zaafıdır bu.

Acaba bu kotayı kaldırmayı düşünüyorlar mı? Gümrük Birliği içerisinde, pamuk bir sanayi hammaddesi olduğuna göre, bunun kota ile veya fonla sınırlandırılması mümkün mü? Mümkün değilse neden kaldırılmıyor? Biz, pamuğumuzu sanayiye 20 bin lira ucuza satmak zorunda mıyız? Niye?.. Bu 838 bin tonluk Türkiye rekoltesinde aşağı yukarı 8 trilyonluk bir rakam üreticinin cebinden sanayicinin cebine hükümetin aldığı kararlarla konmaktadır. Bu çok büyük haksızlıktır. Böyle haksızlıkları yapa yapa işte bugün Türkiye'yi merhum Celal Bayar'ın 75 sene evvel ifade ettiği noktaya getirdik. Unumuzun hammaddesini dışarıdan ithal ediyoruz, şekerimizi dışarıdan alıp yiyoruz, yakında pamuklumuzu da dışarıdan getirip, giyeceğiz.

Sayın Necdet Şen Beyefendi soruyorlar; tarımdan fazla nüfusu aktarmanın yollarını açıkladılar, ancak tarımın yeniden yapılanmasında ve mülkiyet dağılımının düzenlenmesinde Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırarak, toprak ve tarım reformu uygulamalarının Türkiye açısından önemi nedir? Yeniden yapılanan bir Türkiye tarımında toprak reformu uygulamaları mutlak gerekli midir? Konuşmamın birinci kısmında da arz etmiş olduğum gibi Türkiye'de çok küçük parçalara bölünmüş ve bölünmekte olan bir tarım sektörü var. Bütün dünyadaki gözlemler ve yapılan araştırmaların sonucunda bu kadar küçük parçalara bölünmüş tarım ünitelerinin verimli bir istihsal yapamayacakları, ayrıca piyasa elastikiyetlerinin de olmadığı, dolayısıyla piyasaya uyum sağlamada zorluk çektikleri bilinen bir gerçektir. Şimdi, olay böyle olunca, Türkiye'de toprakları parçalayıcı toprak reformu yerine, tarımı yeniden yapılandırıcı bir tarım reformu yapılmasında fayda olduğu ortaya çıkıyor. Nitekim, Türkiye son yıllarda bu toprak reformu yerine tarım reformu uygulamalarına ağırlık vermeye çalışıyor, ama tabii

burada da çok kifayetsiz kalıyor. Şayet Türkiye bu tarım reformu içerisinde dağıtma yerine toplulaştırmayı başarabilirse, o zaman hiç olmazsa bazı tarım ürünleri bazında bazı sektörlerde zannedirim ki, muayyen bir verimlilik düzeyinin üzerine çıkma şansına sahip olabiliriz. Türkiye'deki toprak reformu uygulaması şu anda benim çiftliğimde de gerçekleşiyor. Çok enteresandır, benim çiftliğim Türkiye'nin en modernlerinden bir tanesi ve belki de ilkidir. Kendi işletmemde üç tane Ziraat Mühendisi ve iki tane de Veteriner çalıştırıyorum ve fevkalade insanlardır ve bunları yetiştiren hocalara da teşekkür etmek istiyorum. Fakat, bu işletmenin toprak ve tarım reformu açısından parçalanmadan devam edebilmesi için bir tek özellik var: O işletmenin örnek işletme olmasıdır. Örnek işletme olduğum şayet ispat edilemezse, benim bu işletmem önümüzdeki sene parçalanacak ve 30'ar dönümlük cüce işletmelere bölünecek. Şimdi, nasıl verimli olacağım konusuna kriterler vardır. O kriterlerden bir tanesi ve en önemlisi; şayet benim işletmem tarım reformu uygulanan bölge ortalamasının üzerinde, Bakanlar Kurulunun tespit etmiş olduğu bir oranın üzerinde bir üretim yapıyorsa, büyük işletme olacak. O oranın üzerinde bir üretim yapamıyorsa, büyük işletme olamayacak ve parçalanacak. Takdir edersiniz ki, bu oran nedir, nasıl tespit edilir; bu belli değil, kanun bunu açık bırakmış. Değerli konuklar, beş senedir bu oranın tespit edilmesini bekliyorum. Tarım Reformu Müsteşarlığı da bunu bekliyor ve bu oran tespit edilemiyor. Bu oran tespit edilemediği için her sabah kalktığımda benim işletmem yarın parçalanır mı, parçalanmaz mı heyecanı içerisindeyim ve ona rağmen yatırımlarımı yapıyorum ve üretimimi devam ettiriyorum ve bu oran bugüne kadar tespit edilmedi. İfadeler söyleniyor, yüzde 20-30 gibi ideolojik yaklaşımlar nasıl olursa, o şekilde olabilir mi. Şimdi, Türkiye'de rekor seviyelerde pamuk alabilen işletmelerden bir tanesiyim, 330 kilogram civarında pamuk alıyorum ve zaten pamuk mahsulü de 350 kilogramın üstüne çıkamaz, yani bitkinin buna daha fazla imkanı yoktur. Bana diyecekler ki, sen bunu yüzde 20 artıracaktın, niye artırmadın, niye yüzde 20 civarında almıyorsun? Nasıl alayım, bitki daha fazla vermiyorku, hem 700 kilogram buğday alıyorum, bunu yüzde 20 niye artırmadın diye bana soracaklarına, 850 kilogram alamamışsın, ver bakalım işletmeni, parçalıyoruz, bölüyoruz, sonra cüce işletmeler, sonra verimsizlik ve Türkiye'de işte bugünlerin mücadeleleri.

Değerli konuklar, bir vur, bin ah dinle denir, işin başında, konuşmaya devam edersek, çok geç vakitlere kadar analatabilirim, ama gördüğünüz gibi Türk tarımı hakikaten çok sahipsiz ve çok yanlış yönlendiriliyor.

Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Buyurun Sayın Doğan Vardarlı.

**DOĞAN VARDARLI** - Avrupa Ekonomik Topluluğu bizle kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyor. Diyorlar ki, biz hayvansal ürünlerimize ihracat subvansiyonu veriyoruz, sizde gümrüklerde fon alıyorsunuz, biz ihracat subvansiyonu vermeyelim, siz de fonları almayın daha rahat çalışalım diye beyanda bulundu. Biz de kendisine dedik ki, iyi, Hazineyiz milyonlarca dolar para alıyor, onlar versin biz alalım, ne güzel, gidiyorduk. Efendim, çanak tuttuk ve neler oldu? Orada da dehşete düşüyoruz; bu kadar iş ne Avrupa Topluluğunda ne de Türkiye'de yan yana gelmedi. Biz fonları 800 dolardan 100 dolara, sıfıra düşürdük, Hollanda'nın dediğini yaptık, hesap çıktı, hesap çıkarken, onlar bir iş daha yaptı, biz bunları düşürür düşürmez, sömürgelerin zonuna aldılar, biraz daha subvansiye verdiler, daha da ucuza gelsin, 100 bin liranın altında et de geldi ve bu kanal açıldı, kazananlar, taşıyanlar, götüröenler, satanlar, gayet karlı bir şekilde iş işlemeye başladı, peşinden olanlar: Avrupa Ekonomik Topluluğunun tarihinde böyle bir şey yok, eylül başından 11 inci ayın sonuna kadar yüzde 44,5 ihracat subvansiyesini AB aşağıya indirdi, bu 580 dolar yapıyor, biz 700 dolar düşürdük, onlar 580 dolar artırdı, ucuz alıyorduk ya, hayır ucuz almadık, 4-5 ay sonra bu kadar hızlı gelişeceğini tahmin etmedik, onların ucuz sattığında başladığımız noktaya ihracat subvansiyelerini kaldırarak, adamın bir yıl evvel istediğini, biz çanak tutarak yaptık. Hazineyi o günkü şartlarda 175 milyon dolar gelirden ettiler. Soruyoruz; devletimizin kasasına girerken neden düşürdünüz dedik, bunu Avrupa'ya hediye ettik. Peşinden bunlar nerelere kadar bize zarar ettirdi. Biz, Türkiye'de bir şeyler yaşadık ki, olmayacak şekilde kışa girerken süt fiyatı düştü. Bu senelerde peynir stoku var. Hiç olmayacak şekilde ihracat subvansiyelerini düşürüyoruz. Onlar ise düzeltiyorlar ve tarihteki en büyük ithalatı, AB içindeki tarımsal ürünlerdeki en büyük ithalatı da Türkiye içinden yapıyor. Sanki ayarlanmış gibi, bu kadar şey, birbiri peşinden üç, dört ay içinde gelmez. Süte geliyorum: Süt fiyatları neden düştü, peynir stokları neden o kadar oldu. 1,5 yıl evvel süt 4 bin lira iken, yoğurdu 20 bin liraya satıyorduk, yetiştiremiyorduk. İlk aylar anlayamadık, ama sonra anladık, ekmeğin tanesi 6 bin lira, kilosu 20 bin liraydı, yoğurdun kilosu da 20 bin liraydı, zavallı fakir halkımız ne alsın, yoğurda başladı, süt 15 bin liraya çıktı ve iş dengelendi. Ne oldu biliyor musunuz; Migros'ta kıyma 220 bin liraya düştü, beyaz peynir kıymadan pahalı, halkımız fakir, et yemeğe başladı, güzel bir şey, ama süt fiyatı buzhanelerde tarihin yazmadığı gibi aşağıya düştü. İthalatın bakın nerelere kadar hayvansal ürünlerde zararı çıktı, süt ise işin anasıdır. Biz Avrupa Ekonomik Topluluğu fonları eski fiyata, ucuz aldığımız fiyatı fonla beraber aldığımız fiyata çektikleri için artık pahalı almaya başladık ve fiyatlar büyük bir yangın şeklinde düşündüğümüzün üzerine çok daha büyük şekilde çıkacak. Asprin etkisi bitiyor.

İstihdam konusunda en başımız diyor ki, "kırsal nüfusumuzun oranı yüzde 10'un altına düştüğü zaman Türkiye kalkınacaktır. " Hayır, Türkiye batacaktır. Şimdi, Almanya'da yüzde 3 fiili istihdam, fiili istihdam ile toplam istihdamı artık ayırmak lazım. Fiili istihdam yüzde 3 olur, ama her fabrikada toplam çalışanlarla beraber toplam istihdam Almanya'da yüzde 20, Hollanda'da yüzde 30, Yeni Zelanda'da yüzde 26, Amerika'da yüzde 27 oranlarındadır. Şimdi, hepsi ahırda mı, ahırda traktörde yüzde 3 ortalama var, ama şimdi dikkatinizi çekeyim; 50 bin tane besi hayvanına Amerika'da 10 kişi bakıyor, teknolojilerini o kadar geliştirmişler. 10 bin hayvan kesildiği vakit, 10 bin tane anorak, 10 bin tane ayakkabı, 10 bin tane kemer çıkıyor, 10 bin hayvanın kesiminde Amerika'da 5 bin kişi çalışıyor. Buradan ne çıkıyor; yan sanayi çıkıyor. Toplam istihdam burada çıkıyor. İstihdam orada. Yüzde 3 istihdama yetişelim ve hepsini hammadde diye satalım. İstihdam orada doğru, bütün çıkan hammadde diya satarsanız istihdam yeter. Üretici hammaddeyi ahırda üretir, ama konu o değil artık, bunu çıkartacağız, işleyeceğiz, işlediğimiz yerdeki istihdam çok büyük boyutta. Fiili istihdam 10 kişi, toplam istihdam 5 bin kişi. Amerika'nın son 20 yılda kırsal alanda nüfusu artırıyor. Bunu da örnek alalım. Burada bir şeye daha geliyorum. Biz kırsal alandaki insanımızı unutuyoruz. Önümüzdeki beş yıl içerisinde 10 milyon kişi daha büyük şehirlere gelecektir. Hesaplarını yaptık, kişi başına bugün 4 milyar lazım. Böyle bir para yok. Nereden istihdam edecektir. Bir milyon kişinin şu anda sanayide insan gibi istihdam edilebilmesi için 60 milyar dolar para lazım. Bu para var mı? Ben sanayiciyim, son 12 yılda 1 milyon 80 bin kişi istihdam etmişiz, bütünü bu. Yerinde -hayvancılık ağırlıkta olmak üzere- bu insanı gelire kavuşturmamız lazım. Bu insanı kucaklamamız lazım, bu vergi sistemimiz de kucaklamıyor. Bu insan gömlek, traktör alıyor, KDV veriyor, bir yerde mahsup etmiyor, sadece vermek için gelmiş, sadece ödüyor, boyuna kaynak transfer ediyor, onun hesabını da yaptık. 1994 yılında 590 küsur trilyon tüm devlet gelirlerinin, 42 trilyonu kurumlar vergisi, 46 trilyonu bu 400 dolarla geçinen insanlar ödüyor. Böyle kaynak transfer ediyor hala, insanı bıktırıyor. İstihdam dediğimiz zaman, yerinde, kıpırdatmadan, orada zengin ederek, orada hiç olmazsa 2 bin dolarlık gelire kavuşturarak olması lazım, yoksa Türkiye orada bitiyor. Bu seçimlerde bu dersi herkes aldı. Türkiye artık aşırı sola, aşırı milliyetçiliğe, fanatik kürçülüğe, yeni demokrasi hareketine oy vermiyor, kırsal alan sahibini arıyor, DPY-ANAP kırsal alandaki oyunu kaybediyor ve kırsal alandaki insanımıza sahip olan parti öne çıkacaktır. Bu insanlarımız bir tarafa yönlendi, inşallah doğru yola yönelmiştir, yönlendiği yönde kucaklarlar, ama kırsal alandaki insanımız aşırı uçlara oy vermiyor, ekonomik olarak bitmiştir, ekonomi arayışı içindedir, partilerin tabanı yoktur, köylüyü çiftçi yapacak nokta bir siyasi misyondur. Gölge etmesinler, başka ihsan etmesinler. Teşvik de istemez.

Nasıl olsa bir şekilde çıkacağız. Dış ticaret rejimimizi eşitleyelim yeter. Neden çıkacağız? AB'de 70 baş ortalamaları var, rantlı değil, yaşlanan nüfusu artık çobanlık yapmayacak, ahırları bırakıyorlar, 50 milyar dolar yılda subvansiyeye etmeyecekler, onu da bıraktılar. Bu size gelecek. Akıllı davranırsak hızlı gelecek, biz çıkacağız. Böyle sürüklenirsek yine de çıkacağız, ama çok ucuzlayacağız, çok yara alacağız. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Sözü Sayın Meftune Emiroğlu'na bırakıyorum; buyurun efendim.

**Dr. MEFTUNE EMİROĞLU** - Teşekkür ediyorum Sayın Hocam.

Kıymetli Hanımefendiler, Beyefendiler, yine 1994 yılına kadar Türkiye'nin tarımsal ürün olarak ithalatı 34 milyon dolar. Üst üste konulduğunda insanı ne kadar ürkütücü rakamlar ortaya çıkıyor. Eğer bu kaynak, o zamanlar bu şekilde harcanmayıp, terbiyevi ithalat veya zorba endüstri, hammadde istiyorum felsefesi ile, devlet de olmayacağını biliyorsa, bile bile lades diyor, o da kabul ediyor, eğer öyle olmasa idi, bununla tarım alanlarına çamur yağmurları ve selleri gibi tarif ettim, dünyada görülmemiş örnekler, ondan kurtulacaktık. Bu bir. İkincisi, tünelin ucunda ışık görünmüyor, dilerim yeniden ele alınması konuların devlet katkısı ve özel katkıları. Özel kesimden temsilcilerimiz var, hakikaten gölge edilmediği takdirde, işler daha yolunda yürüyecektir. Bir şey bilmeyen insan ayakta durup gölge etmek suretiyle hem bir şey yapmak için kendisi karar veriyor, bir şey de olmak lazım, o sandalyede oturuyor, o paraları alıyor, hiç olmazsa ayakta durayım, gölge yapayım da, bir şey yapmış görüneyim. İşte o haneden olmak kaydıyla, ne verimler artabiliyor, zorba ithalata belki yeni modeller eklenecektir, girdilerde hiçbir şey yapılamıyor. Bir de hiçbir şeyde milli olmayan ki, toplumlarda milli olunması da gerekmektedir, birden bire hayvan konusunda millileşiyor. Çok enteresan, milli hayvan, Türk hayvanı olmaz, Anadolu topraklarının hayvanı olur. Bizim hayvanlarımız illaki yerli ırk olsun, çağı bu fikirlerle yakalayamayız. Bir konuya katılamıyorum; dışarıdan gelen hayvanlar hastalıklıdır. Bu ülke bu kadar aptal mıdır, kontrollerini iyi yapmalıdır. Verimli cinslere artık Türkiye el atmalıdır. Meralarını, çayırılarını ıslah etmelidir. Et ot demek teorisi ile arkadaşımın kavramıyla, ıslah etmelidir, eti ıslah etmelidir, ot üretimini artırmalıdır, sağlıklı, Türkiye şartlarına uyabilecek verimli ırklara çabuk geçmelidir. Genetik üretimler yaparak, hükmetmeye çalışıyoruz, 15 yıl daha genetik yapacağız, ondan sonra faydalı hayvanlar elde edeceğiz. Yerli hayvanın bugüne değin Türkiye'yi nereye götürdüğünü gördük. Hatta bu dönemler geçmiştir. Fabrika gibi olması gerekmektedir. En yüksek girdiyi kullanması gerekmektedir, iyi denetlenmiş ithal ırklar ve dünyada olanlar tez elden yapılmalıdır.

Gemi kayalara sürüyor, hep beraber düşeceğiz. Tez elden ırklar getirilmelidir. Getiren özel teşebbüsler vardır, onların üretimlerinin engellenmemesi gerekir. Devlet kararname çıkarıyor, bütün banka ve benzeri kuruluşlara gönderiyor, diyor ki, yerli ırklar olmak kaydıyla, çiftçiye verilecektir, çiftçi ancak bunlarla kendine damızlık alabilir. Bu ne gaffettir. Üretme çiftliklerinden alınacak kaydı getiriyor. Üretme çiftliklerinde kaç tane hayvan vardır. Bu insanların tarımla hiç ilgileri yok, hayatlarında tarımla hiç meşgul olmamışlar, yazıyorlar veya yazdırıyorlar, taşıma suyla değirmen bu kadar dönüyor. Derhal Türkiye ırk ıslahına başlamalıdır. İslah için genetiğin çarklarını döndüremeyiz. Hastaliksız hayvanları getirip, bunlara özel çiftlikler kurulmalı ve bu özel çiftliklerden mal alacak kişiler ve küçük çiftçiler de banka kredileri ile desteklenmelidir. Hayvan konusunda milli olmayınız. Toprak her şeye müsaittir. İnsan ırkında millilik bahse konudur, onu muhafaza etmeye çalışalım, o önemlidir. GAP'ta tarımsal ürünlerde realize edilen birim yüzde 10'larda, enerjide yüzde 68, yani yüzde 94 GAP tarımsal hayata geçememiş. Konya Ovası sulaması, Doğu Anadolu sulaması yapılamamaktadır. Ege bölgesinde 250 metrenin altına düşmüştür taban suyu, bunlar çok kötü sinyallerdir. Ege bugün doğru dürüst tarım yapamamaktadır. Türkiye tarımında fakir bölgelerden bir tanesidir, eskisi gibi zengin imajı yoktur. Yüzde 2'lik bütün kalemlerde azalma vardır. Dünyada bunlara duyulan ihtiyaç, kaptırdığımız pazarlar, Türkiye'nin giderek büyüyen her manadaki ithalatı ve dışarılardan talep ettiği teknolojik bilgiler, olsun, su akar, deli bakar. Artık su da yok, akamıyor, bakamayacağız da, yani çok garip şeyler oluyor. Bu sinyaller şiddetle veriliyor, ilgililer ilgisiz, ilgilenmeye çalışanlar da bilgisiz. Kimse önüne rakamlar koyup, baştan sona bir hesap yapmıyor. Çareler getirilecekti, çareler 15 yıldır kör döğüşü yürüten bir sisteme elbette çareler var, üründe millilik olmaz, en verimlileri denetlenerek içeriye alınacaktır. İçeri alınanlar üretildikten sonra bunlara krediler tahsis edilecektir, hayvancılık ayakta tutulacaktır. Zorba fabrikaların zorba ithalatlarıyla Türkiye hayvancılığının dibi kazanmıştır, buna son verilecektir. Kapılar arkasında belirli büyük güçlerin, devlet büyüklerini sıkıştırıp, şöyle yaparsanız şöyle olur, orada beş bin işçi işsizdir, oylar böyle olur şekliyle, cumhuriyet lafını kullanmak istemiyorum, böyle kabile bile idare edilmez 65 milyon nüfuslu tarihin en büyük devletini kurmuş, Avrasya'da yayılmış bir toplum, yetişmiş insangücüyle, bu olaylara layık değildir. Kesinlikle layık değildir. Bu topluma çevrilecek üç kağıtlar değildir. Bu toplumun beyni, anlayış gücü, üç kağıtların çok çok üstündedir. Sıkıştırılan sıkıştırana, kanını emiyor, bir kenarda canını alıyor. Bunlar kabul edilemez, ötekiler görüyor ve farkına varıyor. Ne yapılmalıdır?

Bir tek şey yapılmalıdır. Bunlar yapmak istemiyorlar, herkes memleketini seviyor, ama rahatını ve sandalyesini her şeyden çok seviyor, artı menfaatlerini demek ki, her



şeyden fazla seviyor. Türkiye'de noksan olan bu, menfaat ile kendini sevmek arasında, kendini sevmek yerine denge birazcık daha ağır basar oldu. Öyleyse, demokratik platformlar durmadan toplanarak, çareler arayarak sistemler geliştirmelidir. Bunun yolu Ziraat Mühendisleri Odasıdır, Veteriner Konseyidir, birtakım fikir dernekleridir, birtakım vakıflardır. Bunlar oturacaklar, inanınız Türkiye şöyle bir uçurumun üstündedir tarım açısından; sellere kapılmak, yiyeceksiz kalmak, hepten tarımdan el çekmek, buradakiler iyi bilirler, ama bilmeyenler de olabilir, tarım bir iştir ki, bir kez elinizi çektiğiniz anda, bir daha kimse size onu yaptıramaz. Tarım çok enteresan bir olaydır. Balerinlik gibi, buz patenciliği gibidir, belirle performansı kaybettiğiniz anda, onu artık yapamazsınız, arzu etseniz de yapamazsınız. Türkiye, bu noktada şuradadır; birkaç tane agroendüstride büyük isimler oturuyorlar, bu insanlar atalardan bu meslekleri devralmışlardır. Bu insanlar bir şeref halinde bu işi yapmaktadırlar, yapamıyoruz demeye utanmaktadırlar ve bildikleri en önemli iş budur. Ticareti öğrenebilirler, ama alışmışlar ar belasına çok küçük karlarla bu işleri götürüyorlar. İnanın çok yakındır, utancın bazı maksimize olmuş dertlere çaresi yoktur. Artık utanmıyoruz da yapmıyoruz da, başka şey yapacağız. Bunlar son elde kalanları. Ot yok, mera yok, yem bitkisi yok, hayvancılıktaki politikalar, yerli ırk olmak kaydıyla veririm kredileri, bırakalım bu zihniyetleri, devletin kaç tane damızlık hayvanı var, listelere bakalım, ancak bunlara veririm krediyi zihniyetini bırakalım. Bunlar anlayamıyor, bunlar bir noktada üzülüyorlar, utanmıyorlar, çekinmiyorlar, hiç ıstırap çekmiyorlar, öyleyse demokratik platformlarda herkes cesaretini toplayarak dilinin döndüğünce, beyninin erdiğince bu işlere çareler bulmaya çalışsın ve kendi şartlarınca resmi görevlerini yaparken de, önce vatan demeyi bilsin. Türkiye bu darboğazdan da geçecektir. Bugün Türk insanı girmeye çalıştığı Avrupa Birliğinin insanıyla inanınız kendine mahsus bazı vasıflarıyla da yukarıdadır. Türkiye'nin çiftçisiyle, tüccarıyla, sanayicisiyle bu böyledir. Biraz bilgisizliğin ve biraz da fakirliğin şikarı olmuştur. Bu darboğazlardan en seri şekilde geçecektir ve özlediğimiz, beklediğimiz Türkiye en yakın zamanda kurtulacaktır. Böyle gelmiş böyle gidecek lafı artık yoktur, gidemeyecektir, herkes tekrar tekrar söyleyerek, bu oportinizme, bu popilizme son vermek gerekir. Demokrasiler çok iyi şeylerdir, demokrasiler bu tür kitlelerin toplanıp, belirli yerlere baskı yapmasıdır diyorum. Hepinizi görmekten çok mutlu oldum. Sayın Başkan başta olmak üzere panelist arkadaşlara ve bütün katılımcılara saygılarımı sunarım.

**BAŞKAN** - Teşekkür ederim efendim.

Sayın Ali Zafer Taciroğlu, buyurun efendim.

**ALİ ZAFER TACİROĞLU** - Burada ziraate, tarıma gönül vermiş bir ekip var, bir

aradayız. Burada kısa önerileri dile getirelim. Hadiseyi şöyle görmek lazım; bir makro ekonomiyi yönetmek için bir pilotun bir uçağı kullanmasını bildiğı kadar, hangi düğmeye basınca ne netice alacağını bilmesi lazım. Bir uçağı bindiğiniz zaman, basit ise sekiz, on düğmesi vardır, kısa zamanda öğrenirsiniz, hangisinin neye yaradığını görürsünüz. Eğer uçağı havanlandırdıktan sonra öğrenmeye kalkarsanız, düşersiniz, uçak daha yerdeyken öğreneceksiniz. Bu biraz daha komplike olduğu zaman, önünüzde yüzlerce ışık yanıyor, dehşete düşüyorsunuz, bunu nasıl yönetim diye düşünüyorsunuz, kaptana bakıyorsunuz, 40 yaşında bir genç kaptan, elinde manueli açıyor okuyor, diğeri de kontrollerini yapıyor, uçak kalkıyor ve havada da otomatik pilota bağlıyorlar. O kacamana uçak fazla müdahale istemiyor. Kendiliğinden gidiyor. Uçak büyüdükçe müdahalesi azalıyor. Şimdi, bizi yönetenler korkuyorlar. Bu dev ülke nasıl yönetilir, işte enflasyon istatistikleri yüksek çıktı, eyvah bizim reyler gitti, halbuki vatandaş kararını çoğunlukla vermiş, enflasyona falan da bakmıyor. Kısa vadeli sözlere bakmıyor. Gerçekten temelde doğruyu söyleyen politikacı arıyor, onları da eşit görüyor. Şu anda söylediklerinizin hepsi eşit, alın birini, vurun birine mi diyor, yoksa, eşit misiniz diyor, bir şeyler söylüyor. Bu mesajlar boş değil. Tabii şu var, politikanın dışında kalanlar, iki, üç yıllığına bakan olmuş bir insandan çok şey bekliyoruz. Uçağı hiç binmemiş bir insanı koca bir airbus'un koltuğuna oturtuyorlar, önünde yüzlerce ışık yanıp sönlüyor, hostes birşeyler söylüyor, biri kalk diyor, biri dur diyor, ona basarsan böyle olur diyor, küt diye de düşüyor. O zamanda kaza geçirdi diyorlar. Bir şeyi idare etmek için bir ekip gerekiyor. Herkes geldiğinde kendi ekibiyle geliyor. Yeni ekipler yetiştirmek için zamana ihtiyaç oluyor. Tahmin edebildiğimiz kadarıyla uçak havalanmıyor da, son hadiseler bunu gösteriyor. Bundan 5 yıl evvel canlı hayvan ithalatını yasaklayalım, subvansiyon verelim, bende de aynı ilerlemeler var, ama subvansiyon falan vermeyelim. Siz kardeşim yardım edin, bizim işlerimize elinizi sürmeyin, bu işi öğrenene kadar işin şekli, yapısı ve alacağınız tedbirler değişiyor. O kadar geç alıyorsunuz ki, sizin karar aldığınız zamanda o iş bitmiş oluyor, başka bir olay başlıyor. Ayağını zamanında gaza ve frene basacaksın, Bunlar mucize değil, biz de özel sektör olarak, bu camianın altında, tabii 700 bin insan var, çok sıkıntı çekiyorlar, bunlar yıllar içinde yetişmişler, hele şu Gümrük Birliği esas onları ezip geçecektir. Enflasyon orta sınıfı zaten bir şekilde yok etti, çok sıkıştırdı ve çok zor duruma düşürdü. Onun arkasında kayıtsız ekonomi dediğimiz, esasında bizim ölçemediğimiz ve yurt dışındaki insanların ölçtüğü ve seçimlerde netice ne olursa olsun, hangi pilot binerse binsin, böyle bir uçak kendiliğinden uçuyor, enteresan bir uçak dediğimiz bir yere gelmişiz. Hakikaten birisinin on yıllığına kredi vermesi çok mühim bir hadisedir. Sizde altı ay sonrası belli değil diye peşinen kredi vermeyiz diyorlardı. O 5 Nisan Kararlar fırtınası geçtikten sonra, korkmayın, daha kötüsü

olmayacağı için, buyurun istediğiniz kadar para verelim diyorlar. Bu çok olumlu bir hadise ve bir de hayatımızı yalnız politikaya endekslememiz gerekiyor ve bazı gruplar olarak görevlerimizi daha somut daha muntazam, Ziraat Odalarının icraatlarını okuyalım, tartışmayacağımız maddeler yazalım.

Mucizeler var, görülmüş deneyimler var, bunlar netice vermiyorsa, o zaman konuşalım. Geçmiş tecrübelerimiz onu gösterdi ki, devletin müdahalelerini minimuma indirecek küçük işler var, kaynağımız da var, imkanlarımız da var, doğru kullanın, elinizi sürmeyin. Otomatik pilota bağlayın.

Gümrük Birliğine girdik. Gümrük Birliği'ne esasında siyasi bir seçim olarak bakılıyor, öyle sempatik bakıyoruz, yoksa bu küçük ve orta işletmelerin tamamı neredeyse yok edecek ve çok büyük bir boğuşmaya girecek, firmalar batacaklar; belki onların yerlerine yenileri gelecektir. Genç sürgünler sürecektir, ama felaket habercisi olmayayım, ama küçük ve orta ölçekli esnafları perişan edecek bir sistem, çok kolay değil. Mendilin batıda yüz bin çeşidi var, bu yüz bin çeşit burada rekabete gelecek, bunu üretenler, burada sıkışacaklar, daralacaklar, Eğer eğitimleri de müsait değilse belki de yetiştirebileceklerdir. Gümrük Birliğinin zor olan kısmına girdik. Bizim için kolay olan tarım kesimi nedense çok ürkek, çekingen hatta müzakereleri belki uzatıcı, karşılıklı edimlerimizi yapmadığımız için bizi almamışlar Gümrük Birliğine. Bize diyorlar ki, siz dersinizi çalışmadınız, dersinizi çalışsaydınız, belki alırdık. Bunları bir başka seminerde tartışmak lazım. Edimlerimizi fazlasıyla yaptık, yanlış yaptık, çünkü onları okumadan yaptık, yani en basidinden karşılıklı tavizler veren gümrükler indirilmez diyen, halbuki biz 1984 yılında peynirin, süt tozunun gümrüklerini bir gecede indirdik. Müzakereler devletler bazında sürecektir. Bu müzakereleri yapması için teknik kadrolara ihtiyacımız var. Batıda bunları bu sektörün içerisindeki lobiler yapıyor, yani bizzat Tarım Bakanı, müsteşarına veya bu işin müzakeresini yapana birinci adam ulaşıyor, bu işle ilgili derneğin başkanı, odaların başkanı, çiftçilerin başkanı bizzat ulaşıyor ve konuşuyor. Bunlar bir numara buldular, üzüm ithal etmiyorlar. Yazayım, sorayım demiyor, hemen karşıdaki muhatabını arıyor ve diyor ki, üzümdeki bu engelleme devam ederse, sizin bu kamyonlarınızın transit geçişini durduracağım diyor, saksığan vur beline kazmayı oluyor. Herhalde bir kuzey ülkesi, bir güney ülkesiyle aynı ürünleri üretmediğine göre, bunları yapamayacak. Bunlar çok enterasan değil, devletteki başarılı bürokratlara sahip çıkmamız lazım. Başarılı bürokrati yerinden politikacı kolay kolay oynatamamalıdır. Başarılı bürokratta kimin davulunu alırsa, onun tokmağını çalmamanın bir başarı olduğunu görmeli. Özel sektöre burada çok görev düşüyor. Teknisyenlere, mühendislere çok görev düşüyor. Daha fazla tartışmamız lazım, daha fazla öğrenmemiz lazım. Bri-

fingler almaya mecburuz. Sempozyumlarda, seminerlerde bir iki kelime katıp, bir şeyler kapabiliyorsak, ne mutlu bize. Neden? Çünkü, Türkiye'de kamuoyunu oluşturan basın var. Basın size nasıl bakar, sizin hakkınızda ne yazar, kendi kafasından geçeni mi yazar, bir de bunlar vardır.

Projelerimizin etaplarında lobi olarak, ziraat mühendisleri olarak, sizler ve bizler işadamları olarak, madem ki, Gümrük Birliğinin zor bölümüne girmişiz, o halde de tarım bölümünde hiç korkulacak bir şeyimiz yok, kavga edeceğiz, aynı usüllerle, aynı şekillerle gitmemiz lazım. Bize de kendilerinin azaltılmış subvansiyonlarını vermek zorundalar, anlaşmalar böyle. Ankara Anlaşmasının maddelerinde bu böyle yazıyordu. Uyum lazım, uyum içinde benim çiftçime aynı desteği vereceksin, benim çiftçim daha kabiliyetli ise benimkiler kazanacak, senin çiftçin daha kabiliyetli ise, seninkiler kazanacak. Aynısını vermeden dövüşünler, o da ilahi adalet değil. İşte gladyatörlerin önüne atılmış silahsız insan gibi parçalıyorsunuz, çiftçi ondan sonra bu işi yapmam, bir otobüs alır, şehirler arası otobüs çalıştırırım diyor. 10 tane hayvanını satmış, 1 tane otobüs almış, akıllı adam, ne diye bu şartlarla yapsın. Köyün ileri gelenleri kesinlikle hayvan almıyorlar. Geri kalmışlarına yaptırıyorlar, öbürleri de onlara akıl veriyor. Demek ki, bu yanlış bir şey.

Gümrük Birliğinde birinci hedefimiz tarımı savunmaktır. Tarımın takipçisi olmalıyız, tarım girmelidir, korkacak bir şey yoktur, bundan fazla ezilemeyiz. Şeker, peynir, et, süttozu ithal ediyoruz, bunların yasakla alakası yok, karşılıklı kaldıralım. Türk tarımı bunları iyi öğrendi, çünkü son 15 yıldır öyle darbeler yedi ki, çifte kavrulmuştur, yani altından kalkamayacağı hiçbir iş yoktur. Böyle bir anlaşmanın altına ilk imzayı atarım, sizlerde imzalarsanız, öneri olarak verelim, gelecek hükümetlere. Yalnız hükümetlerden bir şeyler beklemeyin, ne söylerseniz, bu ilerde söylenecek, artık kamuoyu politikacıdan çok fazla bir şey beklemeyecek, politikacıya emredek, oluşumları yapmak zorundasınız. Altını çizerek konuşacağız, mesajımızı net vereceğiz, kaçırmayacağız, müsteşarı yoksa, danışmanları yoksa, toplantıyı yarıda kesip, basına beyanat vereceğiz, kendi aramızda bıktığımız için biz bu konuşmaları yapmıyoruz, ya bizi dinlersiniz ya da bu iş böyle olmayacaktır. Bu tabii bu eylemleri karşılıklı saygıyla, hürmet içinde yapabilirsek, inanıyorum ki, netice alırız.

Bu arada devletin yardımını istemeyin. Devlet şunu yapsın dediğiniz anda işin kafasını kopartıyorlar. Devlet yapmasın, bırakın aynı arkadaşlarımız serbestce yapsınlar, devlette çalışanlar yapamazlar demiyorum, oralarda o kadar güzel ve başarılı insanlar vak ki, bunlarla övünmek için fırsat lazım, insanlara fırsat vermiyorsunuz, her gün tepesinden vuruyorsunuz. Tarım Bakanlığındaki arkadaşların sözünü dinleyenler vardı da,

onlar burada söylemediler mi; yani, biliyorum son beş senedir Tarım Bakanlığına uğramıyorum. Orayı çok iyi anladım. Bir müddet sonra gençler konuşuyorlar, sonra bakıyorlar konuşmalarının faydası yok, onlar da susuyorlar. Tam bir suskunluk içinde, Sayın Bakan ne arzu etmişse, o gün nereye gitmişse, neresini tutmuşsa, orayı tarif ediyorlar.

Gümrük Birliğinde aşabileceğimiz anahtarlı olay kontratlı çiftçiliktir. Bu bir mucize değil, bunun kaynağı Ziraat Bankasının kötü kullandığı ve geri tahsil etmediği kredilerden ibaret. Peki, bunun başarısı nerede? Bunu üç, dört sektörde görüyorsunuz. Bir tanesi şeker şirketi, fakat bir ayağı kamu olduğu için şu sıralarda çok başarılı gözüküyor, sanki başarısızmış gibi gözüküyor, 40 yıldır başarılı olanın, bugün başarısız gibi görünmesi enteresandır. Salçacılara dönüyorum, bugün 38 bin ton Avrupa'ya salça satmaya niyetlenmişiz. Devlet hangi yardımı yaptı, ne desteği yarattı bunlara gölge etmedi, salçayı unuttu, salçayı ne destekledi ne köstekledi. Kendi haline bıraktı, şimdi 38 bin tonla savaşıyoruz. Bu zeytinde, peynirde böyledir. Canlı hayvanda da durum böyledir. Devlet dışarıya ne verecekse, istişarede bulunsun, ben senden bir milyar dolarlık et ithal ettim, sen benim salam, sosis ve sucuğumdan ne istiyorsun demeli, hiç olmazsa şunun kapısını aç. Bunu yaparsan, senden et getirtirmeyeceğim demek çok mu büyük zeka istiyor. Sizden binlerce ton süttozu alıyorum, benden bir ton peynir için beni niye engelliyorsunuz, yazılar yazılmış. Herkes kendisi için çalışırsa, vatan zaten düz yola gider. Başkası için çalışmayalım. Bir ara, sütü niye destekliyoruz biliyor musunuz; buradaki odacı ucuza peynir yesin diye. Sen odacının maaşını tam ver, odacı zeytin mi yer, peynir mi yer, kendisi seçsin. Bunlar yanlış şeyler. Bırakınız insanlar bencil olsunlar, akıllı olsunlar, ama üretim yapsınlar, ürettikçe de kazansınlar. Kontratlı çiftçinin kaynağı var, bunun kaynağı sadece Ziraat Bankasının kredileri bunun içinde eğer işadamları kendi aralarında rekabet edeceklerse, politik güçlerine göre rekabet etmemelidirler. Burada iki ana kriter var. Birisi, bu işte ödedikleri vergiler. İkincisi, geçmişte çalıştırdıkları personel sayısına göre sıraya girsinler. Bu boy sırası değil, verdiğin vergi sırasıdır. Çalıştırdığın adam sayısı da önemlidir. Bu benim işime gelir, gelmez, bu ayrı mesele, ben de çok adam çalıştırayım, sonra sıraya gireyim ve benim de işime gelsin. Dolayısıyla kontratın iki tane anahtarı vardır. Politik baskılardan uzak kalmalıyız. Ziraat Bankası politik olarak bu kredileri tahsis etmeyecek. Bu krediler doğrudan doğruya kendi kalitesini gerçekleştirecek ve toprak reformuna da çözüm getirecektir. Dışarıda bir biberin yeni bir çeşiti gelmişse, o biberin ekimi, bakımı, toprağı incelenmelidir, ekiminde Türkiye için çok büyük fayda varsa, adam belli bir arazide o biberi ektirip, o parayı getirebiliyorsa, bunun için hükümetin yardımına ihtiyaç yok veya çiçeği aynı şekilde yapabiliyorsa, 30 dönümlük yerlerde çiçek çok mühim bir ra-

kamdır. 1000-2000 dönüm geçerlidir, ama çiçek serası herhalde ciddi bir alandır. Birisi organize edip, kontratlı bir şekilde dışarıya gönderebiliyorsa, bunun kaynakları için de sadece devletin tahsis ettiği, fakat yanlış kullandığı kredileri doğru kullanılabiliyorsa, geçmişte de devlete vergi vermiş bir adam çalıştırıyorsa, buyurun onu öne alalım demek var.

Üçüncü hadisemiz ise, tarım kesiminin bugüne kadar çok fazla baskı grubu oluşturmadığı yerlerde hayvancılıkta yapılacak işlerde, devlette kalacak çok nadir işlerden birisi de hayvan hastalıklarıyla mücadele etmektir. Bu özel sektörün hiçbir şekilde becerebileceği bir iş değildir. Tarım Bakanlığı mensupları olarak hayvan hastalıklarıyla mücadele edin, ama canlı hayvan ithal ediyorsanız, binlerce çeşit hayvanın hastalığını getirdiğinizi düşünüyor ve üzülüyorum. Dışarıdan o kadar canlı hayvan gelmesi karşılığında, o canlı hayvanların hastalıkları karşısında mücadele etmenin çok kolay olmadığını da düşünüyorum. O halde gelin devletin gerçekten yapması lazım gelen asli görevini bırakalım, belki ileride herhangi bir şekilde özelleştiririz. Bugün hiç daha o durumda değiliz. Lop et ithalatını hangi zeka halletmişse, suçlanmalıdır, cezalandırılmalıdır. Böyle bir şeyi hiçbir şekilde içimize sindiremedik. Daha evvel yapılan yanlışlar gibi onların da ekonomik cezası verilmelidir.

İthalatın fonlarının artık bundan sonra artırılmasıyla, indirilmesiyle kimse oynamamalıdır. Her üç ayda bir yüzde 3-5 azaltmalıyız. Korkmayız, nasılsa silindir üstümüzden geçti. Yeniden canlanacağız. Fonlar altında korunmak yerine, rekabetçi olmayı öğrendik. Devletin elinden almamız gereken hizmetler bunlar. Devlet hakemliğini yapacak. Hakem kalabilmesi için asli görevi şöyle meselelere yukarıdan bakabilmelidir.

Damızlık hayvan ithalatının belli bir sürede kesilmesi lazım. Bunun için 25 başlıklı damızlık hayvan çiftlikleri artık cezalandırılıyor. 3-5 alırsanız yüzde yüz kredi, on başın üstünde alıyorsanız cezalı olarak yüzde 40 öz kaynak istiyorsunuz. Sebebini bilen yok. Düzeltene yok, teşebbüs eden için gazetelerde kendisine kredi istiyor diye manşet çıkar. Toplantılara gazete sahipleri gelmiyorlar, stajyerler geliyorlar, onlar da anlayabildiklerini yazıyorlar. Aslında gerçekler ve doğrular, o toplantılarda söylenenlerdir.

Bu kafa yapısı içinde kendimize şöyle görevler verdik. 1979 yılında devletin, bürokratin, politikacının elinde esir olmaması gerektiğini düşündük ve 1979 yılında İstanbul Ticaret Odasında taban fiyat araştırması diye bir şey başlattık. Bunu başlatırken, bu odanın mensuplarının hepsi işadamı, kardeş bizim pamukla, şekerle ne alakamız var, ticaret odasında bu işin araştırmasını niye yapıyorsunuz dediler. Şunun için yapıyoruz; politikacılar tamamen politik seçeneklerine göre fiyat veriyorlar ve bu fiyatı da kendi

kadrolarına öyle bir tespit ettiriyorlar ki, bir gün buğday yüksekte, bir gün yakılabilecek kadar tütün yüksekte, bir gün yakılabilecek kadar çay ve bir gün de ithal edilecek et yok diyorsunuz. Bunun bedelini ödeyenler kimler; işadamları veya kamuoyu oluşturan insanlar, devlet olarak bunun içine dahilsiniz. Biz o tarihte beş yıl üst üste taban fiyatlarıyla ilgili bir araştırma yaptık, bunu da kamuoyuna duyurmadık, bir zarfın içine koyduk, hükümetlere gönderdik, dedik ki, taban fiyatlarının gerçek değeri budur, bunun altında veya üstünde çiftçiye faydası olmaz. Bunun dışına çok çıkmaya kalkarsanız, çıkar kamuoyunda yeri yerinden oynatırız. Ne yukarısına, ne aşağısına müsaade etmeyiz dedik. Bu mekanizma üç yıl gayet güzel çalıştı. Üç yıl yaptıktan sonra bu iş bizim işimiz değil vazgeçelim dedik. 1995 programında başa döndük. Bundan sonra popülist politikalar daha çok artacak, çünkü reyleri birbirine çok yakın olanlar, halkı kandırabilirler, küçük ücretleri, küçük tavizleri herkesin cebinden alıp, ortaya atıverecekler. Onları tutabilmek için toplumsal kesim bir baskı grubu olarak İstanbul Ticaret Odasında araştırma grubu, daha evvel olduğu gibi yine kapalı bir çalışma yapacak, bu kapalı çalışmayı bir zarfa koyup, hükümetlere göndereceğiz, insanlara açıktır. Basına niye açık olmadığını da söyleyeyim; bunların amacı güültü, amaç üzüm yemek veya bağcıyı dövmek değil. Bir hadise daha var; belli bir üründe fiyatları çok aşağıya düşürdüğünüz zaman, üretimi durduruyorsunuz, fiyatları çok yukarıya çıkardığınız vakit, üretimi teşvit etmiyorsunuz. Onlar gidiyorlar, döviz alıyorlar, eskiden altın alıyorlardı, stoklarını öyle değerlendiriyorlar. Üst ve alt hudutlar esasında Tarım Bakanlığının asli görevidir. Fonlarla oynarız lafını çıkartın -gerçekte oynamayın- fiyatlar psikolojik olarak çöksün veya çok aşağıya düşmüş, bu insanları desteklemezsek veya herhangi bir şekilde tüketimini artırmaz veya ihracatını artırmazsak, bu mal çökecek ve bu ürünün gelecek seneye sıkıntısı olacak demesi lazım. Onu bile derken gerçekten eski bir pilot olması lazım. Uçak kullanmamış bir adama bu kadar ağır yük verirsiniz, zorluk çeker ve bir dönem görevini yapar, hiç anlamadan geçer, arkasında izler bırakır, yanlışlıklar bırakır, acılı insanlar bırakır; ama, Türkiye ilerliyor. 15 yılda 34 milyar dolarlık tarım ürünü ithal etmek ayıp değil, eğer 100 milyar dolarlık ihracat yapabiliyorsanız; ama, böyle bir ihracatınız yoksa, hepinize çok ayıp, Bu mesleğin içinde ekmek yiyoruz, bu mesleğin içinden geliyoruz diye üzülüyorum. Teşekkür ederim.

**OTURUM BAŞKANI** - Teşekkür ederim.

Buyurun sözünü Dr. Sayın Tuluğ Musluoğlu'na bırakıyorum.

**Dr. TULUĞ MUSLUOĞLU** - Eksik kalan kısımlardan başlamak istiyorum. Bana yöneltilen sorulardan biri, Gümrük Birliği kapsamındaki ürünlerle, tarım ürünleri dediğimiz ürünler, yani işlenmiş tarım ürünleri farklı mülahaza edilmekte ve bunların mü-

zakereleri farklı yapılmaktadır. Dolayısıyla salça konusundaki soruya cevap verirken, açıkladığım gibi, tarım konuları topluluktan ayrı platformlarda müzakere edilmektedir. Gümrük Birliği kapsamına giren işlenmiş tarım ürünleri ise, bunların zaten müzakereleri yapıp, bitmiştir. Ortaklık Konseyi Kararında bunlar nihai kararını almışlardır. 1.1.1996 yılından itibaren de İthalat Rejimi çerçevesinde yürürlüğe girmiştir.

Bu işlenmiş tarım ürünleri sisteminde üç tane liste kapsamında Türkiye Gümrük Birliğine girmiştir. Birincisi, korumasını yaptığımız hesaplamalara göre ki, bu hesaplamada mevcut korumadan gidilerek uzun uzun anlatmak istemiyorum, sanayi payı çıkarıldıktan sonra, Gümrük Birliği çerçevesinde Toplulukla olan mutabakat sonucundadır. Sanayi payı sıfırlandıktan sonra, tarım payının koruması şeklinde ihdas edilmiştir. Buna göre mevcut korumaya en yakın veya mevcut korumadan çok az düşüş gösteren ürün grubu hemen grup listesine alınmıştır, hemen bunun tarım payı uygulaması 1.1.1996 tarihi itibarıyla başlamıştır. Kalan ürünlerde ise, korumanın birden düşürülmesi, sanayi payının düşürülmesi sektörlerimizi olumsuz yönde etkileyeceği düşünüldüğünden toplulukla müzakere edilmiş ve bunlar iki gruba ayrılmıştır. Bir kısmı üç yıllık korumaya, bir kısmı birbuçuk yıllık korumaya alınarak, aşamalı olarak nihai tarım payına ulaşılmasına karar verilmiştir.

Türkiye'nin, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol çerçevesinde belirlenen tarım politikasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olması nedeniyle tarım politikasının Gümrük Birliği içine alınmadığı ifade edildi. OECD fiyat belirleme mekanizmaları içine girmeden, kendi kendine yerine getirebileceği bu yükümlülükler nelerdir şeklinde bir soru oluştu. Bunu rekabet ve dış ticaret politikasında olduğu gibi Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde yapamaz mıydık veya takvime bağlanamaz mıydı gibi soru da oluşturuldu. Bu 22 yıllık süre zarfında gerçekten Türkiye'ye yapılması gereken yükümlülükler yerine getirilmemiştir. Ancak, tabii bunların yapılması bir aşamada çok kolay bir şey de değildir, topluluğun en büyük ekonomik gücünü oluşturan ortak tarım politikası FEOGA dan gelen kaynakla desteklenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin böyle bir kaynak olmadan, bütün mekanizmalarını, ortak tarım politikası kapsamına aldığı ürünlerde, piyasa düzenlerini, fiyat mekanizmalarının, müdahale sistemlerini, destekleme sistemlerini bir anda üslenmesi de mümkün olamamıştır; ancak, bunda Türkiye uzun yıllar daha Avrupa Topluluğuna girme konusunda, tarım ürünleri açısından olsun, diğer ürünler açısından olsun, belli duraklama devreleri geçirmiştir, daha sonra topluluk tarafından belli dondurma süreci işlemiştir. Dolayısıyla geçen süre zarfında her ne kadar mali dayanağa da desteğe de dayansa, altyapı olarak da zaten tam olarak ele alınmamıştı, bu ortak tarım politikaları. Bunun da ötesine topluluk tarafından



yapılan birtakım teknik yardımlar çerçevesinde sektör pilot sektör olarak düşünülmüş, yaş meyve, sebze ve hububat ve bunların ortak tarım politikasına geçilmesi için çalışmalar başlatılmıştır; ancak, bunlar çeşitli nedenlerle tamamlanamamıştır. Dolayısıyla ortak tarım politikası mekanizmalarına uyamamanın birtakım nedenleri vardır. Birisi, mali olarak herhangi bir desteğin olmaması ki, bu olmadan tüm sistemlerin üslenilmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim, bu konuda topluluktan gelen uzmanlar da gerekli araştırmaları yapıp, bu konuda fikir vererek, bizim düşündüklerimizi teyit etmişlerdir. Dolayısıyla ortak tarım politikasına uyum, dış ticaret politikasına ya da rekabet politikasına uyum kadar kolay değildir, mali bir şey gerektirmektedir. Ayrıca, altyapı çalışmaları gerektirmektedir.

Yine tarım teknik komitesi platformunda çoğunlukla taviz görüşülmesine rağmen, bir bölümünü uyuma ayırmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı nezdinde ve özellikle işlenmiş tarım ürünlerinin yapısına gelen temel ürünler olan hububat, süt ve şekerden başlanmak üzere ortak tarım politikasına uyum çalışmaları hazırlıklarının başlatılması ve bu konuda topluluktan teknik yardımın başlatılması gündeme gelmiş ve topluluk da buna olumlu olarak baktığını beyan etmiştir. Ancak, bundan sonraki yıllarda bunun sonucunu göreceğiz.

Gümrük Birliğinin işlenmiş tarım ürünlerine ne gibi etkisi olacağı burada belirtildi. Bir kere ithalat sırasındaki vergilerin düşmesi ya da sıfırlanması, işlenmiş tarım ürünlerinde bir miktar düştü, mutlaka bir miktar ithalatı bugüne nazaran artıracaktır. Ancak, ortaya çıkacak rekabet ortamı, bu ürünler açısından Türkiye'nin norm ve standartlarını ve kalite üstünlüğünü bu ürünler itibarıyla artırmasında büyük rol oynayacaktır. Geçmişteki örnekler, topluluk ülkelerindeki örnekler, böyle bir Gümrük Birliği sonucunda hakikaten zor duruma düşmesi veya ortadan kalkması beklenen bazı sektörlerin, iyi bir strateji sayesinde beklenenin tersine tam olumlu gelişme gösterdiği ve hiç beklenmeyen bir sektörün ise, iyi işlememesi sonucunda tamamen ortadan kalktığını veya zor duruma düştüğünü göstermiştir. Çeşitli istatistikler özellikle gıda sektörü açısından söylüyorum, orta ölçekli işletmelerin yapılan istatistikler sonucunda Gümrük Birliğinden olumlu sonuçlar beklediğini, hazır olduklarını göstermektedir, ama mutlaka olumsuz yönde etkilenecek sektörler de olacaktır. Ölçek boyutuna bağlı olarak değişmek kaydıyla.

Diğer taraftan Topluluk da şimdiye kadar bazı işlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye'ye karşı vergi uygulamakta ve korumalı olmakta idi. Bu Gümrük Birliği çerçevesinde bunları da kaldırmak durumundadır. Türkiye için bunlar ihracat potansiyeli olan ürünlerdir, makarna gibi, maya gibi, teknolojileri topluluk standartlarında hatta daha üst düzeyde olan sektörlerdir. Bunlarda da iyi pazarlar elde edileceği, iyi pazara girme olanakları

elde edileceği tahmin edilmektedir.

Gıda sektörüne ilave olarak her ne kadar serbest dolaşıma girmeyecekse de, tarım sektöründe Gümrük Birliğinin dinamizminin etkilerinin görülmesi beklenmektedir. 1980 yılından beri değişikliğe uğramamış bulunan tavizler 1994 yılında başlatılan müzakereler ile yeniden gözden geçirilmekte, Avrupa Birliğinin genişlemesi, Uruguay Round sonuçları, 6 Mart tarihli Ortaklık Konseyi Kararı dikkate alınarak, değişen uluslararası koşullara göre tekrar gözden geçirilecektir.

Diğer taraftan mevcut uygulama ile Gümrük Vergisine tabi, tarıma girdi teşkil eden birtakım ürünler vardır. Bunların da Gümrük Birliğiyle birlikte vergileri sıfırlanacaktır ve dolayısıyla dolaylı olarak tarım ürünlerine etkisi söz konusu olacaktır. Zaten muaf olan tohumluk ve gübrelerdeki, durum devam edecektir. Ayrıca, Avrupa Birliğiyle gerçekleştirilen mevduat uyumu ve rekabet politikasına uyum, gümrük kanunundaki değişiklik mevzuatının oluşturulması, bu sektörler için belirli bir sistemi beraberinde getireceğinden, gıda ve tarım sektörlerini de etkileyecektir.

Bu gıda mevzuatını esasen hazırlayan kurum veya kuruluşlar, benim mensubu olduğum kuruluş olmamasına rağmen, yaptığımız incelemelerde Avrupa Topluluğu doğrultusunda hazırlanmıştı, böylece ithalatta bu hayvansal ürünlerin, gıda ürünlerinin ithalatında topluluğa giden bizim ürünlerimizin birtakım kontrollardan geçtiği, buna karşılık, ithalatta Türkiye'nin böyle şeyleri uygulamadığından bahsedildi. Aslında benim gördüğüm ve değişip değişmediğini şu anda bilmiyorum, ama gördüğüm Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesindeki kararda, benzer tarife dışı engeller Topluluktan gelen ürünler için veya üçüncü dünya ülkeleri için de söz konusudur.

Hayvan hastalıklarıyla mücadeleyi yine koordine etmesi dolayısıyla Tarım Bakanlığı mesuldür. Hijyen koşullarına uyulmaması nedeniyle gerçekten 1979 yılından beri Türkiye'den Avrupa Topluluğuna bu ürünlerin ithalatı yapılmamakta. Bu konudaki çalışmalar, Toplulukla çeşitli platformlarda karşı karşıya gelinerek tartışılmakta, özellikle firma bazında, hiç değilse, bu ürünleri belli standartlarda üreten ve Avrupa Topluluğu normlarında üreten firmaların ürünlerinin bu pazara girmesi için özel birtakım girişimlerde bulunulmakta; ancak, bu konularda özel sektörün devletle işbirliğinin iyi bir düzeyde olması gerekiyor. Devletin tabii ki, birtakım esas ve temel rolleri var, ama sektörün bu konuda yardımcı olması gerektiğine inanıyorum. Müzakerelerde sektörlerin de bulunması, devletin daha az devreye girmesi gerekir. Şimdiye kadar yapılan tartışmalarda Gümrük Birliği ve Topluluk ilişkileri gündeme gelmiştir. Bunun sadece belli bir kısmında bulundum, müzakerelerini yapmadım, ama yapılması için gerekli altyapıyı

hazırlayarak çalışmalarını, bütün doneleri hazırlayan bir kişi olarak bunu söylemek istiyorum. Sektör çeşitli şekillerde devreye girdi. Bu işlenmiş tarım ürünleri sisteminde ki, bunun 1993 yılında çalışmaları başladı, sektörün devamlı desteği ile belli hale getirildi ve nihai sonuç alındı. Yine tarım teknik komitelerinde domates salçası ile ilgili olsun zeytinyağıyla ilgili olsun, yaş meyve ve sebzelerle ilgili olsun, gerekli tarım tavizlerinin alınması için yapılan müzakerelerde sektör de toplantılardaydı. Dolayısıyla bunların daha gelişmesini, ilişkilerimizin daha iyi yönde ilerlemesine neden olacağını tahmin ediyorum. Süt ve hayvancılık ürünlerinde de yine ilgili sektörlerimiz devletle yakın işbirliği içinde bulunurlarsa, mutlaka kendi şikayetçi oldukları ve haklı olduklarına inandıkları konularda daha yararlı sonuçlar elde edilecektir. Pamukta kotanın kaldırılması şu anda gündemde değildir. Bu konu hassastır. Teşekkür ederim.

#### **OTURUM BAŞKANI - Teşekkür ederim.,**

Değerli konuklar, sabrınızın sonunda olduğunuzu biliyorum, ama iki, üç kelime de ben söylemek istiyorum. Her şeyden önce panelistlere katkılarından ötürü teşekkür ederim. Bizi davet ettiği ve tarım sorunlarını burada dile getirmemizi sağladığı için Ziraat Mühendisleri Odasına çok teşekkür ediyoruz. Burada sonuna kadar sabrederek kalan izleyicilere de çok teşekkür ederim. Onlarla ilgili son sözü benim söylememe izin verin ve biraz da arada benim bunu söylemem rica edildi. En büyük kayıp, bir anlamda şu kadar hayvan üretemedik veya şu değil, bence bu değil demek değil de, bence en önemlisi bunca yetişmiş ziraat mühendisini, tarımda bilgili insanları, tarımda en etkin şekilde kullanamamamız en büyük kayıptır. Bu çok ciddi bir sorun. Eğer biz gerçekten Gümrük Birliğinde, Avrupa Topluluğu yahut dünya çerçevesinde başarılı olmak istiyorsak, problemlere paralel olarak bunları çözecek insanları da bir tür bu işin başına yahut bunların çözümünde nasıl etkili kılabileceğimizi de birlikte tartışmak zorundayız. Yeniden teşekkür eder, iyi akşamlar dilerim.









